

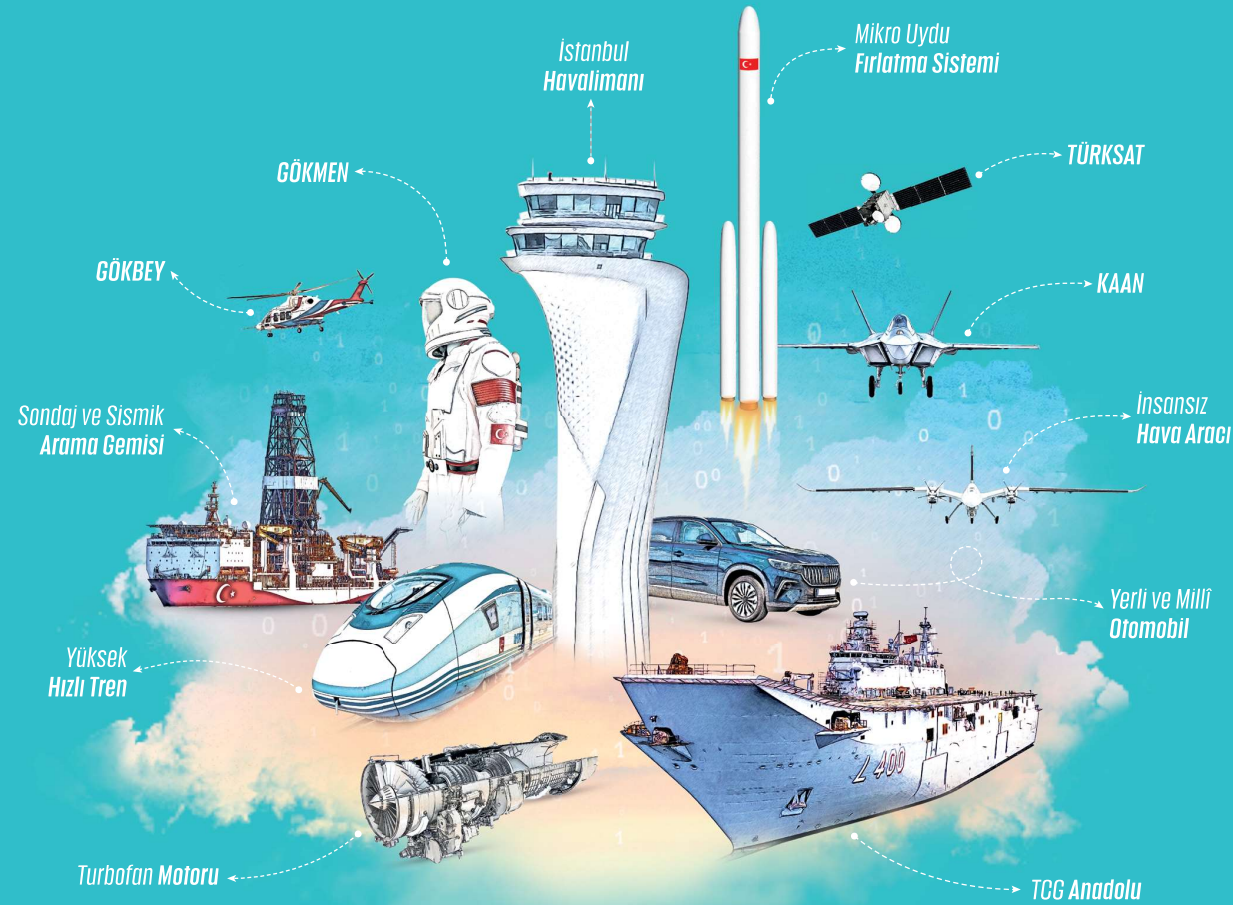
Bu kitaba sığmayan daha neler var!

eba
www.eba.gov.tr

Teknoloji Yolculuğumuz

Karekodu okut, bu kitapla
ilgili EBA içeriklerine ulaş!

**BU DERS KİTABI MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞINCA
ÜCRETSİZ OLARAK VERİLMİŞTİR.
PARA İLE SATILAMAZ.**

Bandrol Uygulamasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin Beşinci Maddesinin
İkinci Fıkrası Çerçevesinde Bandrol Taşınması Zorunlu Değildir.

T.C. MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI

ORTAÖĞRETİM

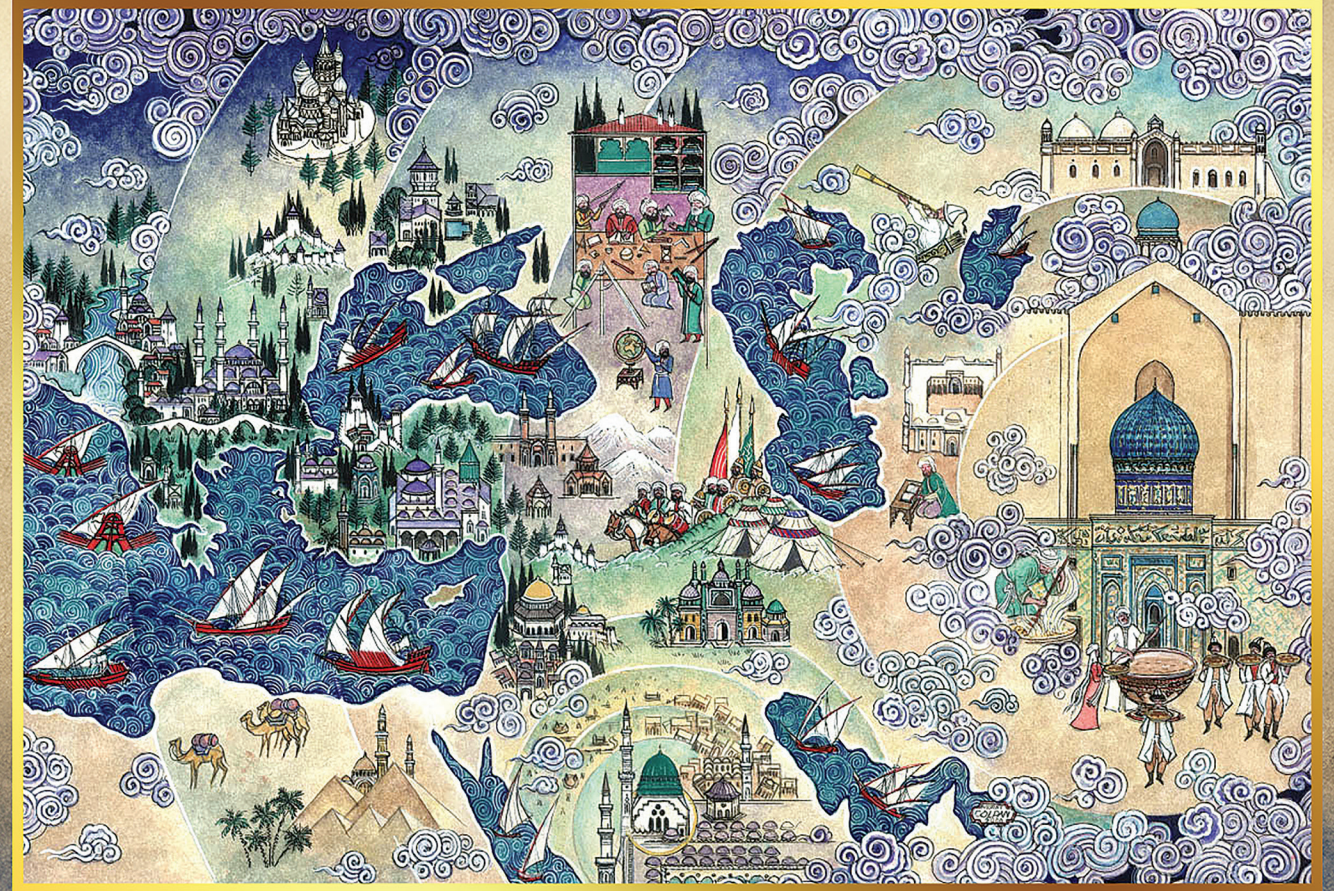
DERS KİTABI

ORTAÖĞRETİM

TÜRK KÜLTÜR VE MEDENİYET TARİHİ

Ders Kitabı

Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi

ORTAÖĞRETİM

Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi

Ders Kitabı

Yazarlar

Dr. Ferhat BİLDİK

Dr. Murat ARDIÇ

Dr. Özgür BAĞCI

Dr. Sema YANIÇ

Kazım ŞAHİN

Leyla ŞAFAK

Süleyman YILDIZ

Yasemin ARDIÇ

DEVLET KİTAPLARI

Kitabın Basıldığı Matbaa Adı, 2026

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI NO..... : 10704
DERS KİTAPLARI DİZİSİ NO..... : 2454

Her hakkı saklıdır ve Millî Eğitim Bakanlığına aittir. Kitabın metin, soru ve şekilleri kısmen de olsa hiçbir surette alınıp yayımlanamaz.

Editör

Prof. Dr. İbrahim ŞİRİN

Dil Uzmanı

Ali Ünal AYAN

Görsel Tasarımcı

Ebru TAMKAVAS
Hasan GÖKTEPE

Çoklu Ortam Tasarımcısı

Bülent ÜSTBAŞ
Fatih Mehmet DALMIŞ Neşe
HAYTA
Suat AYDIN

Program Geliştirme Uzmanı

Nedim DENİZLİ

Ölçme ve Değerlendirme Uzmanı

Cuma GÜÇ

Rehberlik Uzmanı

Ramazan ŞİMŞİR

Baskı

Baskı Matbaanın Adı ve
Ticaret Ünvanı
Tel: (0000) 000 00 00

ISBN 978-605-06002-2-3

Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 13.07.2026 tarih ve 164125598 yazısı ile eğitim aracı olarak kabul edilmiştir. Kurulca bu kitabın kabul edilmiş olması ders kitabından yayınevi ve yazarın/yazarların sorumluluğunu kaldırmaz

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın;
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Ruhumun senden İlahî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar -ki şehadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerâhamdan İlahî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerret gibi yerden na'sım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!

Mehmet Âkif Ersoy

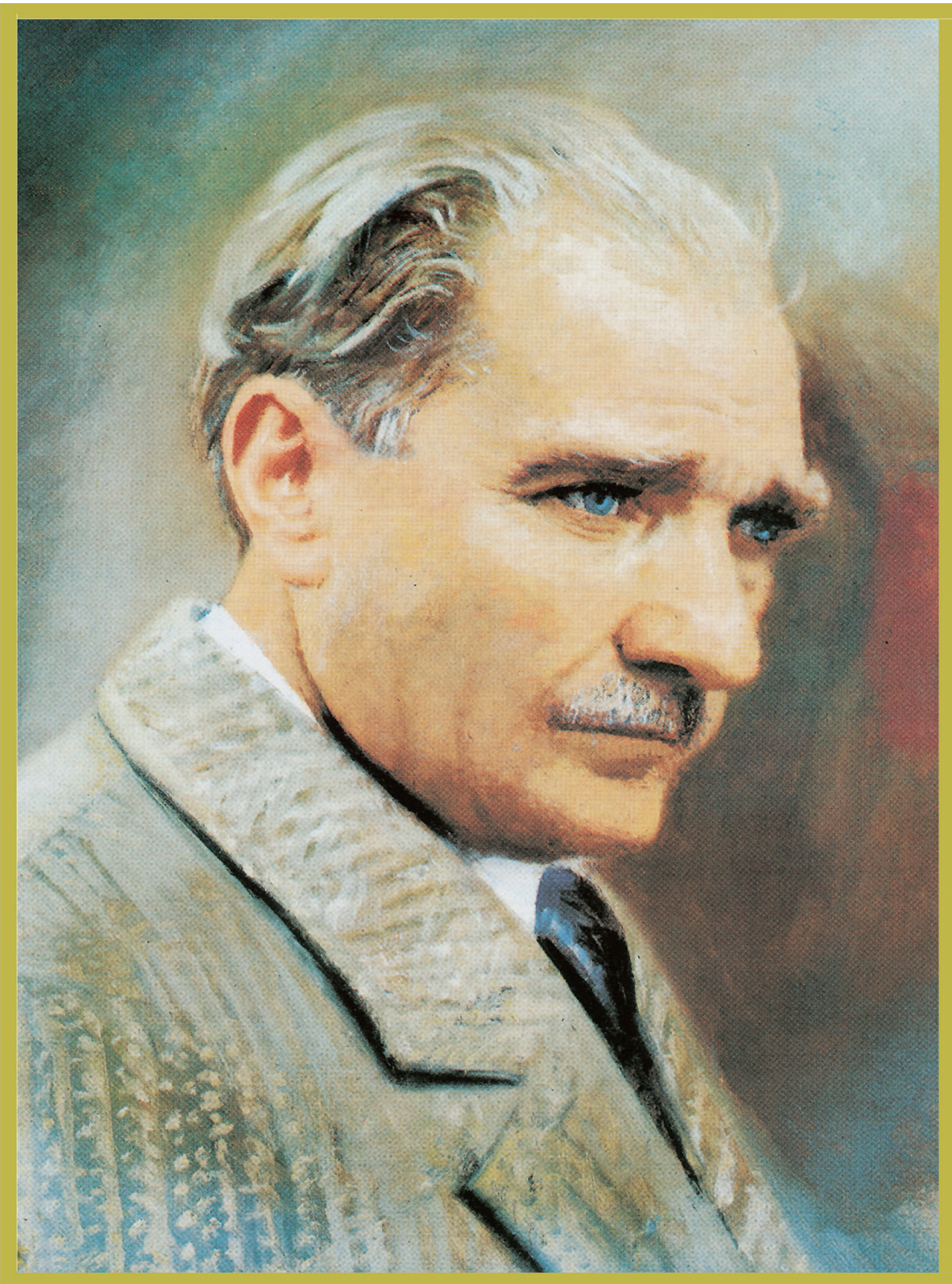
GENÇLİĞE HİTABE

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dâhilî ve hâricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namûsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Mustafa Kemal Atatürk

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

İçindekiler

Kitabın Tanıtımı	8	
1. ÜNİTE	TÜRKİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE TÜRKLERDE DEVLET YÖNETİMİ VE HUKUK	10
1.1. Türklerde Devlet Yönetimi		12
1.2. Türklerde Hukuk		58
1. Ünite Ölçme ve Değerlendirme Soruları		90
2. ÜNİTE	TÜRKİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE TÜRKLERDE TOPLUMSAL VE EKONOMİK HAYAT	100
2.1. Türklerde Toplumsal Yapı		102
2.2. Türklerde Ekonomi		158
2. Ünite Ölçme ve Değerlendirme Soruları		186
3. ÜNİTE	TÜRKİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE TÜRKLERDE EĞİTİM, BİLİM, SANAT VE SPOR	196
3.1. Türklerde Eğitim ve Bilim		198
3.2. Türklerde Sanat ve Spor		252
3. Ünite Ölçme ve Değerlendirme Soruları		284
Sözlük		298
Kaynakça		302
Cevap Anahtarları Karekodu		310
Görsel, Genel Ağ ve E-İçerik Kaynakçası Karekodu		310
Türkiye'nin Mülki İdare Bölümleri ile Kara ve Deniz Komşuları Haritası		312
Türk Dünyası Haritası		313

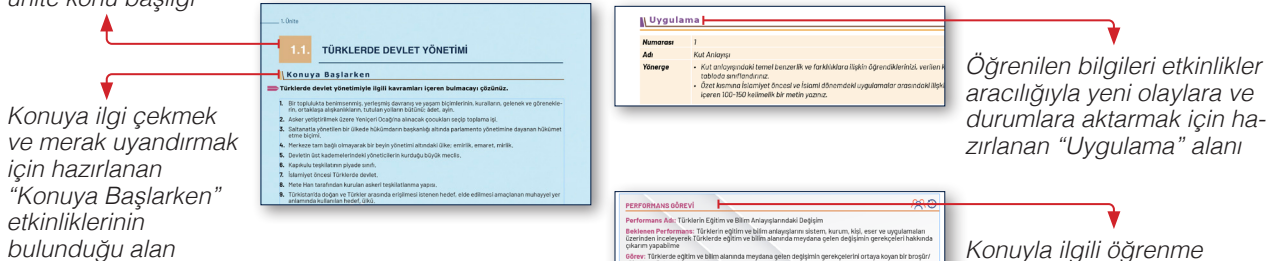
Kitabın Tanıtımı

Bu kitap, üç üniteden oluşmaktadır. Her ünite başında kapak sayfası bulunmaktadır.

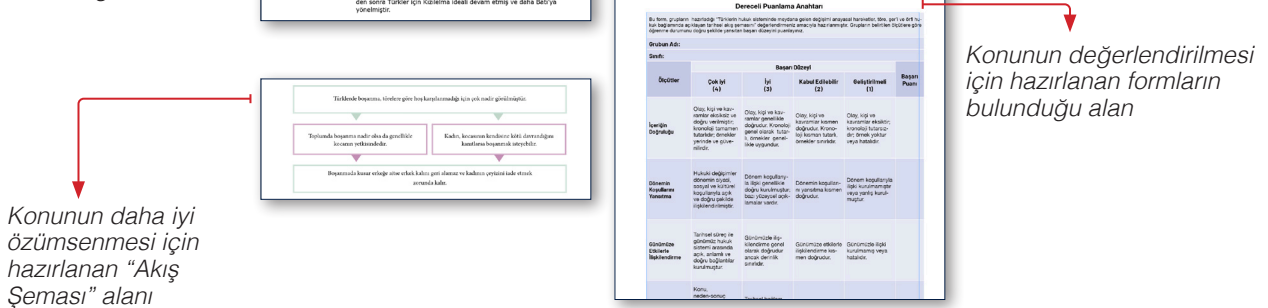
Ünite kapaklarında o ünitenin adı, ünitedeki alt konu başlıkları, anahtar kavramlar, öğrenme çıktıları, ünite sonunda öğrenciden yerine getirmesi beklenen görev ya da sorumluluklar hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca üniteyle ilgili hazırlanan sunumlara ve diğer e-içeriklere ulaşmak için karekodlar yerleştirilmiştir.

Desimal sistemle sıralanan
ünite konu başlığı

Öğrencilere yol göstermek için verilen yönergelerin bulunduğu alan

Kelime, kavram veya tanımları açıklamak için oluşturulan alan

Öğrencilere yol göstermek, ihtiyaç duyulan konularda ek bilgi vermek için oluşturulan alan

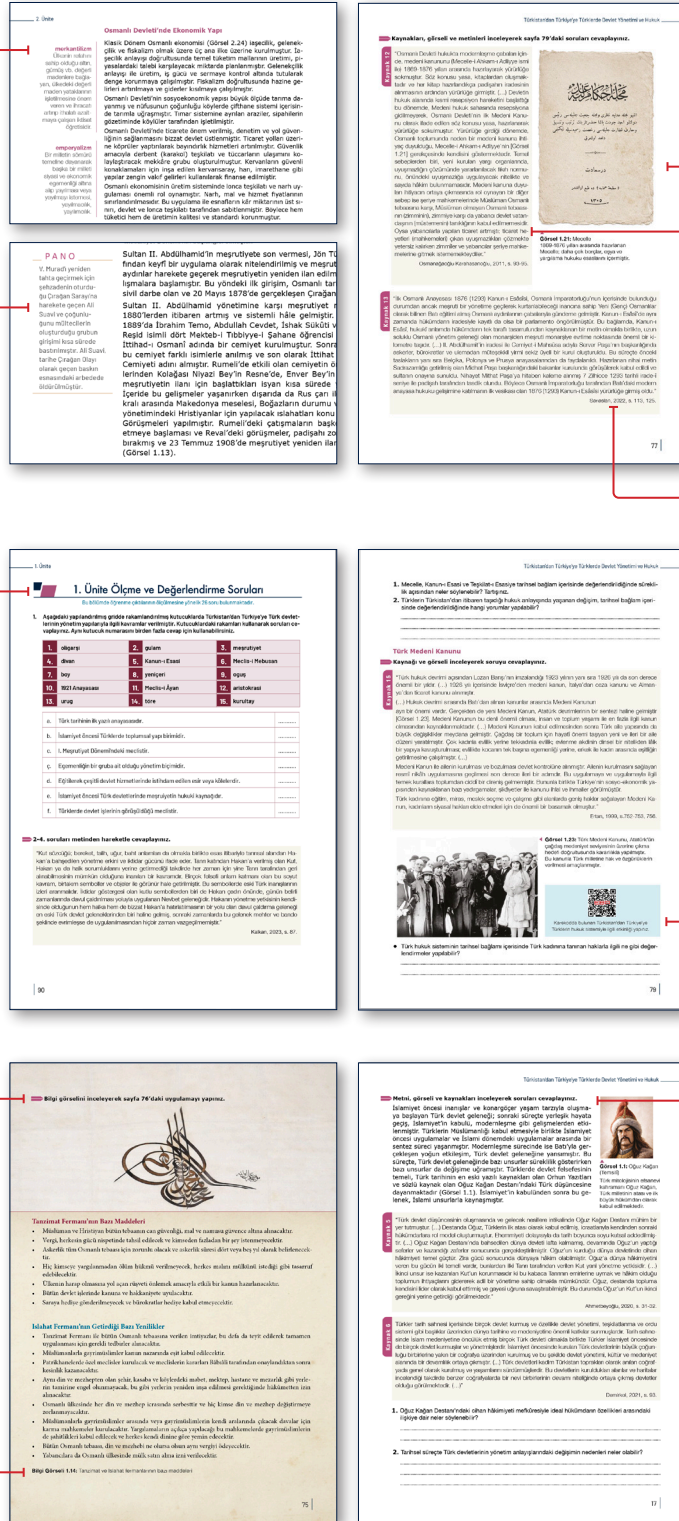
Ünitede ele alınan konuların pekiştirilmesine yönelik soruların bulunduğu alan

Bilgi görseli yönergelerinin verildiği alan

Bilgi görseli açıklamalarının verildiği alan

Kitap genelinde kullanılan tüm karekodlar akıllı cihazlarla okutulabilir ya da kitabın dijital kopyasındaki karekodun üzerine tıklanarak kitaba ait e-çeriklere ulaşılabilir.

Konuyla ilgili görsellerin ve açıklamalarının verildiği alan

Konuyla ilgili özgün kaynaklardan yapılan alıntının ya da özgün metinlerin bulunduğu alan

Alıntı metinlerle ilgili kaynakça bilgilerinin verildiği alan

Resim, video, animasyon, sorular, belgeseller, müzeler vb. ilave kaynaklara ulaşabileceğiniz karekodların verildiği alan

Öğretim programındaki köprü kurma ve ön değerlendirme bölümlerini karşılayan; öğrencilere yol göstermek, ihtiyaç duyulan konularda ek bilgi vermek, önemli görülen kelime, kavram veya tanımları açıklamak amacıyla oluşturulan alan

1. ÜNİTE

TÜRKİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE TÜRKLERDE DEVLET YÖNETİMİ VE HUKUK

1.1. Türklerde Devlet Yönetimi 1.2. Türklerde Hukuk

► Anahtar Kavramlar

- anayasa
- Devlet-i Ebed Müddet
- divan
- il
- Kızılelma
- kut
- kültür
- medeniyet
- meclis
- mefkûre
- Nizam-ı Âlem
- toy (kurultay)
- töre

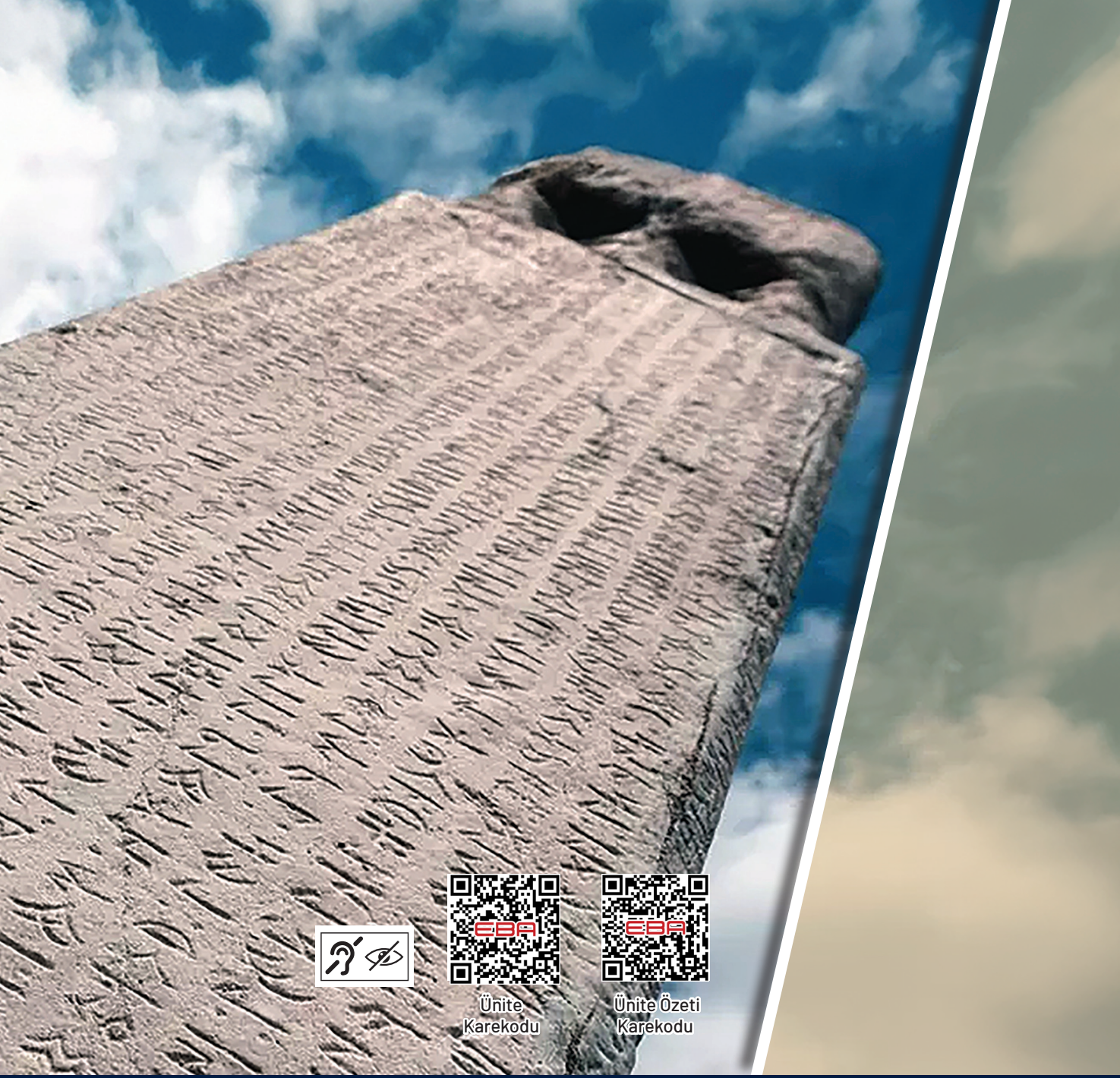
► Bu üniteye sizlerden

- Türkistan'dan Türkiye'ye Türk devletlerinin yönetim yapılarını özetleyebilmeyiz,
- Türkistan'dan Türkiye'ye Türklerin hukuk sisteminde meydana gelen değişimi tarihsel bağlamı içerisinde değerlendirebilmeyiz

beklenmektedir.

Bu üniteye sizlerden

açık uçlu soruları, cevaplamayı, performans görevlerini yerine getirmeyi, Grup Değerlendirme Formu'nu doldurmayı, ölçme ve değerlendirme sorularını çözmeniz istenmektedir.

Orhun Yazıtları, Moğolistan

Başlarken

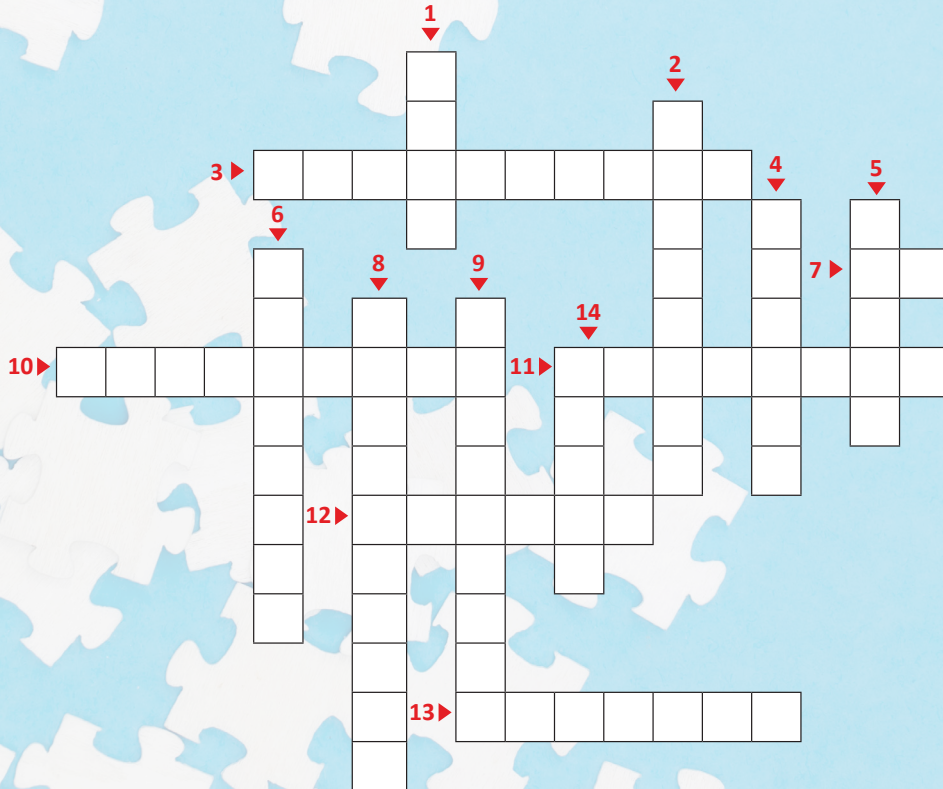
Türklerin tarih sahnesine çıkışlarından itibaren süregelen örfleri, âdetleri ve yaşam biçimleri bir devlet anlayışının oluşmasını sağlamıştır. Türk devlet felsefesi; bozkır kültüründen İslamiyet'in kabulüne, imparatorluk tecrübesinden meşrutiyet ve cumhuriyete uzanan süreçte değişime uğrayarak yeniden şekillenmiştir. Türklerin hukuk anlayışı, Türkistan'daki töreye dayalı sözlü kurallardan başlayıp Osmanlı Devleti'nde İslam hukuku ve padişahın iradesiyle şekillenmiştir. Cumhuriyet Dönemi'nde ise değişen toplumsal ihtiyaçlara ve devlet yapısına bağlı olarak Avrupa hukukundan etkilenmiş, yazılı ve modern bir sisteme dönüşmüştür. Türklerin hukuk sisteminde meydana gelen bu değişim, tarihsel bağlam içerisinde aşamalı olarak gerçekleşmiştir.

1.1. TÜRKLERDE DEVLET YÖNETİMİ

Konuya Başlarken

► **Türklerde devlet yönetimiyle ilgili kavramları içeren bulmacayı çözünüz.**

1. Bir toplulukta benimsenmiş, yerleşmiş davranış ve yaşam biçimlerinin, kuralların, gelenek ve göreneklerin, ortaklaşa alışkanlıkların, tutulan yolların bütünü; âdet, ayin.
2. Asker yetiştirilmek üzere Yeniçeri Ocağı'na alınacak çocukları seçip toplama işi.
3. Saltanatla yönetilen bir ülkede hükümdarın başkanlığı altında parlamento yönetimine dayanan hükûmet etme biçimi.
4. Merkeze tam bağlı olmayarak bir beyin yönetimi altındaki ülke; emîrlik, emaret, mirlik.
5. Devletin üst kademelerindeki yöneticilerin kurduğu büyük meclis.
6. Kapıkulu teşkilatının piyade sınıfı.
7. İslamiyet öncesi Türklerde devlet.
8. Mete Han tarafından kurulan askerî teşkilatlanma yapısı.
9. Türkistan'da doğan ve Türkler arasında erişilmesi istenen hedef, elde edilmesi amaçlanan muhayyel yer anlamında kullanılan hedef, ülkü.
10. Yönetme yetkisinin doğrudan Tanrı tarafından verildiğine olan inanç.
11. İslamiyet öncesi Türklerde ve Moğollarda devlet işlerinin görüşülüp karara bağlandığı meclis.
12. Müslüman, özellikle Sünni hükümdarların kullandıkları ünvan.
13. Bir devletin yönetim biçimini belirten, yasama, yürütme, yargılama güçlerinin nasıl kullanılacağını gösteren, yurttaşların kamu haklarını bildiren temel yasa, kanunuesasi.
14. Türk hükümdarlarının İslam öncesi dönemden beri kullandıkları bir ünvan.

Kültür ve Medeniyet

Kültür, bir toplumun tarihsel gelişim süreci içerisinde ortaya çıkan bütün maddi ve manevi değerler bütünü olarak tanımlanabilir. Medeniyet ise farklı kültürlerin bir araya gelerek oluşturduğu daha evrensel bir seviyedir. Siyasi, toplumsal ve ekonomik boyuta sahip olan kültür ve medeniyet kavramları, tarihsel bir birikimin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Türk kültür ve medeniyeti Türkistan bozkırlarında başlamış, İslamiyet'le şekillenmiş ve modern dünyayla bütünleşerek bir sentez hâline gelmiştir.

Doğu'da ve Batı'da Siyasi Gücün Meşruiyet Kaynağı

► **Metni, bilgi görselini ve kaynakları inceleyerek 14. sayfadaki soruları cevaplayınız.**

Siyasi gücün meşruiyet kaynağı, yönetme hakkının hangi esaslara dayandığıyla ilgilidir. İlk siyasi teşekküllerin oluşumundan günümüze kadar hükümdarlar; hâkimiyetleri altındaki halkların itaatini sağlamak, idareci sınıfın desteğini kazanmak ve otoritelerini güçlendirmek amacıyla meşru hükümdarlıklarını ispatlamaya çalışmışlardır. Bu anlayış, milattan önceki dönemlerden egemenliğin halka ait olduğu günümüze kadarki süreçte farklı inançlar ve güç odakları çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Siyasi gücün meşruiyeti, halk tarafından kabul edilir olmasına bağlıdır. Tarihî, siyasi ve sosyal açıdan dinî inanç, gelenek, töre, hükümdarın kişilik özellikleri, idarenin adaletli yönetimi gibi unsurlar siyasi meşruiyet kaynakları arasında yer almıştır.

P A N O

Kültür sözcüğünün kökeni "toprağa bir şeyler ekip ürün almak, üretmek anlamlarına gelen" Latince "cultura (kultura)" sözcüğüne dayanmaktadır. Latince Fransızca "culture" şeklinde geçen kelime, Türkçeye Fransızcadan "kültür" şeklinde geçmiştir. Kültürden daha uzun bir geçmişe sahip olan medeniyet ise Arapça "şehir" anlamına gelen "medîne" isminden türetilmiştir. Batı'da "medeniyet" kelimesinin karşılığı olarak "civilization (sivilizasyon)" kullanılmıştır.

Günümüzde siyasi meşruiyet kaynağı olarak halkın tercihleri kabul edilmiştir. Tarihî süreçte gerek Doğu'da gerekse Batı'daki iktidar sahipleri, kendilerine ilahi bir dayanak aramışlardır. Buna bağlı olarak da Doğu'daki ve Batı'daki düşünürler, farklı meşruiyet tezleri öne sürmüştür. Tarihçi, sosyolog ve filozof olan İbn Haldun; devleti, meşruiyet ve işleyiş bakımından incelemiştir. Siyasi gücün meşruiyet kaynağına ilişkin Batı'da da farklı fikirler öne sürülmüştür. Modern sosyolojinin ve siyaset biliminin önemli isimlerinden olan Alman Sosyolog Max Weber (Maks Veber), liderin veya devletin halk üzerindeki gücünü nasıl meşrulaştırdığına ilişkin önemli bir tasnif yapmıştır. Max Weber'in siyasi gücün meşruiyeti üzerine yaptığı tasnif, modern siyaset biliminin temel taşlarından birisi hâline gelmiştir.

İbni Haldun

Devletlerin canlı bir organizma gibi doğduğunu, büyüdüğünü, öldüğünü ve döngüsel bir yapıya dayandığını öne sürmüştür. Ona göre devlet idaresi sadece bir güç mücadelesi değil birbirine bağlı bir sistemler bütünüdür ve parçalarından biri bozulduğunda tüm sistemin durduğu mekanik bir saat gibidir.

Max Weber

Siyasi düzenin sadece şiddete dayanarak ayakta kalamayacağını belirten Weber, iktidarın yönetilenler nezdinde bir "haklılık" veya "rıza" zeminine ihtiyacı olduğunu iddia etmiş ve buna meşruiyet adını vermiştir.

Bilgi Görseli 1.1: İbni Haldun ve Max Weber'e göre meşruiyetin kaynağı

1. Kaynak

“İbn Haldûn, siyasi otoriteyi üç kısımda inceler ve meşruiyetlerini tartışır. Bunlardan birincisi; temelinde üstünlük kurma ve zor kullanma içeren tabii mülk'tür. İkincisi ise dünyevî menfaatlere ulaşma, zararları uzaklaştırma konularında toplumun, aklî düşüncenin gereğine göre yönetilmesini ifade eden siyasi mülk'tür. Sonuncusu ise dünya ve âhîret faydasına yönelik, devletin dînî düşüncenin gereğine göre idare edilmesi olan hilâfet'tir. İbn Haldûn, İslâm filozoflarının siyasi otorite görüşlerini eleştiri konusu yapmaktadır.”

Tortuk ve Durak, 2017, s. 283.

2. Kaynak

“Weber (...), siyasal düzenlerin meşru kabul edilmelerini sağlayan üç ideal otorite tipi tanımlamıştır: geleneksel, karizmatik ve yasal-ussal (rasyonel-hukuki) otorite. Bu sınıflandırma, aynı zamanda siyasal iktidarın meşrulaştırılma biçimlerine dair sistematik bir çözümleme sunar:

Geleneksel otorite, meşruiyetini tarihsel süreklilik taşıyan geleneklerden, örf-adetlerden ve alışlagelmiş inanç sistemlerinden alır. Bu otorite biçiminde itaat, bireylerin siyasal düzeni kadim uygulamalarla uyumlu gördükleri inancına dayanır. Monarşiler, aristokratik yapılar ve ataerkil düzenler bu kategoriye örnekler. Kral veya kabile şefine duyulan sadakat, genellikle aile bağları, toplumsal hiyerarşi ve kültürel alışkanlıklar temelinde pekiştirilir.

Karizmatik otorite, liderin kişisel ve olağanüstü niteliklerine duyulan inanca dayanır. Karizmatik liderler, takipçileri tarafından kahraman, kurtarıcı ya da kutsal bir figür olarak algılanır. Karizmatik meşruiyet, duygusal bağlılık ve liderin olağandışı meziyetlerine atfedilen inanç yoluyla kurulur. Ancak bu otorite biçimi doğası gereği kırılgandır; liderin ölümü, başarısızlığı ya da karizmasının sönmesi hâlinde geçerliliğini yitirir. Weber, karizmatik otoritenin zamanla “rutinleşerek” geleneksel veya rasyonel-hukuki yapılara dönüştüğünü belirtir.

Rasyonel-hukuki (yasal-ussal) otorite, modern siyasal düzenlerin karakteristik özelliği olan, akla ve hukuka dayalı meşruiyet biçimidir. Bu otorite türünde itaat, bireylere değil, yasa ve kurumsal normlara yöneliktir. Bürokratik devlet yapısı, anayasal yönetim ve demokratik temsil ilkeleri bu meşruiyet biçiminin kurucu unsurlarıdır. Vatandaşların yöneticilere duyduğu itaat, kişisel sadakatten değil, temsil edilen makamın hukuki meşruiyetinden kaynaklanır. Modern ulus-devletlerde bu otorite tipi baskındır.”

Demirci, 2025, s. 14.

1. Hükümdarlar, meşruiyetlerini kabul ettirmeye neden ihtiyaç duymuştur? Açıklayınız.

2. Tarihsel süreçte siyasi gücün meşruiyet kaynağındaki değişime ilişkin neler söylenebilir?

3. İbni Haldun ve Max Weber'in meşruiyet kaynaklarına ilişkin teorilerini karşılaştırınız.

➡ **Metni ve bilgi görselini inceleyerek soruyu cevaplayınız.**

İslamiyet'in kabulüyle birlikte Türk devlet felsefesinde bazı değişimler yaşanmıştır. Karahanlıların İslamiyet'i kabul etmesiyle Türkler; devlet yönetimi, teşkilatlanma, ordu sistemi gibi alanlarda İslam medeniyetine katkıda bulunmuştur. Buna karşılık İslamiyet de Türk devlet felsefesinde bazı değişikliklerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu süreçte Türkistan'dan getirilen Türk gelenekleri, İslami yönetim ilkeleriyle harmanlanmış ve "Türk-İslam devlet geleneği" olarak adlandırılan yeni bir sentez ortaya çıkmıştır.

XVIII. yüzyıldan itibaren gerçekleşen Sanayi Devrimi, Fransız İhtilali gibi gelişmeler Türklerin yönetim anlayışını değiştirmiştir. Sanayi Devrimi sonrası başta üretim ve tüketim olmak üzere alışkanlıklarda meydana gelen değişim, toplumların dünyaya bakışını etkilemiştir. Toplumlar, Fransız İhtilali'yle egemenlik kavramını yani egemenliğin meşruiyet kaynağını sorgulamaya başlamıştır. Bu yüzyılda dünya tarihinde siyasi gücün ve meşruiyetin temelleri sarsılmış, radikal bir dönüşüm yaşanmaya başlanmıştır. Siyasi gücün meşruiyet kaynağı, ilahi irade ve hanedan haklarından halkın iradesi ve hukukun üstünlüğüne doğru değişmeye başlamıştır.

Aydınlanma düşünürleri, devletin ve toplumun yapısını teolojik açıklamalardan kurtarıp rasyonel yani akılcı temellere oturtmaya çalışmışlardır. John Locke (Con Lok), Montesquieu (Monteskiyö), Jean Jacques Rousseau (Jan Jak Russo) gibi düşünürler mutlakiyetçi yönetimlerin sarsılmaz sanılan meşruiyetlerini sorgulamışlardır.

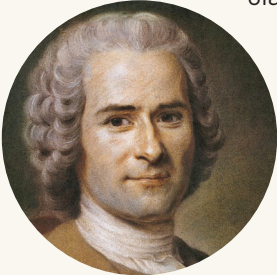
Montesquieu

"Kuvvetler ayrılığının esas amacı özgürlüklerin korunmasıdır. Siyasi erkin gücü bölünmeli ve böylece bir denge durumu oluşmalıdır. Parlamento ile kralın yetkileri sınırlandırılmalıdır. Toplumdaki her bir sınıf, iktidarda temsil edilmelidir."

John Locke

"İktidarın meşruiyet kaynağının kutsal kitaplarda aranması yanlıştır. Gücün egemenliğinin kaynağı ne bilgelikte ne de dinî vasıflardadır. Soy, mülkiyet ya da zenginlik meşruiyetin kaynağı olamaz. Bana göre meşruiyetinin kaynağı rızai olan toplum sözleşmesidir."

Jean Jacques Rousseau

"Egemenlik devredilemez ve koşulsuz halka aittir. Halk ile egemen kişi aynı olmadıkça demokratik yönetim gerçekleşemez. Nasıl ki özgürlük bireyin vazgeçemeyeceği bir hak olarak karşımıza çıkmakta ise egemenlik de halkın devredemeyeceği bir haktır."

Bilgi Görseli 1.2: Aydınlanma düşünürlerine göre meşruiyet kaynağı

- Meşruiyetin kaynağının değişiminde aydınlanma düşünürlerinin rollerine dair neler söylenebilir? Tartışınız.

Metni, görseli ve kaynakları inceleyerek soruları cevaplayınız.

İslamiyet öncesi inanışlar ve konargöçer yaşam tarzıyla oluşmaya başlayan Türk devlet geleneği; sonraki süreçte yerleşik hayata geçiş, İslamiyet'in kabulü, modernleşme gibi gelişmelerden etkilenmiştir. Türklerin Müslümanlığı kabul etmesiyle birlikte İslamiyet öncesi uygulamalar ve İslami dönemdeki uygulamalar arasında bir sentez süreci yaşanmıştır. Modernleşme sürecinde ise Batı'yla gerçekleşen yoğun etkileşim, Türk devlet geleneğine yansımıştır. Bu süreçte, Türk devlet geleneğinde bazı unsurlar süreklilik gösterirken bazı unsurlar da değişime uğramıştır. Türklerde devlet felsefesinin temeli, Türk tarihinin en eski yazılı kaynakları olan Orhun Yazıtları ve sözlü kaynak olan Oğuz Kağan Destanı'ndaki Türk düşüncesine dayanmaktadır (Görsel 1.1). İslamiyet'in kabulünden sonra bu gelenek, İslami unsurlarla kaynaşmıştır.

Görsel 1.1: Oğuz Kağan (Temsilidir.)

Türklerin efsanevi kahramanı Oğuz Kağan, Türk milletinin atası ve ilk büyük hükümdarı olarak kabul edilmektedir.

5. Kaynak

“Türk devlet düşüncesinin oluşmasında ve gelecek nesillere intikalinde Oğuz Kağan Destanı mühim bir yer tutmuştur. (...) Destanda Oğuz, Türklerin ilk atası olarak kabul edilmiş, icraatlarıyla kendinden sonraki hükümdarlara rol model oluşturmuştur. Ehemmiyeti dolayısıyla da tarih boyunca soyu kutsal addedilmiştir. (...) Oğuz Kağan Destanı'nda bahsedilen dünya devleti lafta kalmamış, devamında Oğuz'un yaptığı seferler ve kazandığı zaferler sonucunda gerçekleştirilmiştir. Oğuz'un kurduğu dünya devletinde cihan hâkimiyeti temel güçtür. Zira gücü sonucunda dünyaya hâkim olabilmıştır. Oğuz'a dünya hâkimiyetini veren bu gücün iki temeli vardır, bunlardan ilki Tanrı tarafından verilen Kut yani yönetme yetkisidir. (...) İkinci unsur ise kazanılan Kut'un korunmasıdır ki bu kabaca Tanrının emirlerine uymak ve hâkim olduğu toplumun ihtiyaçlarını gidererek adil bir yönetime sahip olmakla mümkündür. Oğuz, destanda topluma kendisini lider olarak kabul ettirmiş ve gayesi uğruna savaştırabilmıştır. Bu durumda Oğuz'un Kut'un ikinci gereğini yerine getirdiği görülmektedir.”

Ahmetbeyoğlu, 2020, s. 31-32.

6. Kaynak

Türkler tarih sahnesi içerisinde birçok devlet kurmuş ve özellikle devlet yönetimi, teşkilatlanma ve ordu sistemi gibi başlıklar üzerinden dünya tarihine ve medeniyetine önemli katkılar sunmuşlardır. Tarih sahnesinde İslam medeniyetine öncülük etmiş birçok Türk devleti olmakla birlikte Türkler İslamiyet öncesinde de birçok devlet kurmuşlar ve yönetmişlerdir. İslamiyet öncesinde kurulan Türk devletlerinin büyük çoğunluğu birbirlerine yakın bir coğrafya üzerinden kurulmuş ve bu şekilde devlet yönetimi, kültür ve medeniyet alanında bir devamlılık ortaya çıkmıştır. (...) Türk devletleri kadim Türkistan toprakları olarak anılan coğrafyada genel olarak kurulmuş ve yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bu devletlerin kuruldukları alanlar ve haritalar incelendiği takdirde benzer coğrafyalarda bir nevi birbirlerinin devamı niteliğinde ortaya çıkmış devletler olduğu görülmektedir. (...)”

Demirkol, 2021, s. 93.

1. Oğuz Kağan Destanı'ndaki cihan hâkimiyeti mefkûresiyle ideal hükümdarın özellikleri arasındaki ilişkiye dair neler söylenebilir?

2. Tarihsel süreçte Türk devletlerinin yönetim anlayışlarındaki değişimin nedenleri neler olabilir?

Metni ve kaynakları inceleyerek soruları cevaplayınız.

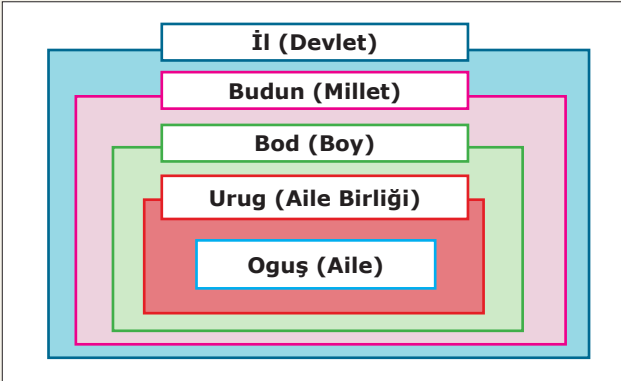
Türk devlet felsefesini şekillendiren en önemli unsur, yaşanan coğrafya ve yaşam biçimi olmuştur. Uçsuz bucaksız bozkırların sert doğasında ve konargöçer yaşamın dinamikleriyle şekillenen devlet felsefesi, Türk devlet yapısını diğer medeniyetlerden ayıran en temel karakteristik özelliğdir. Konargöçer yaşam tarzının kazandırmış olduğu hızlı hareket edebilme, çabuk örgütlenebilme ve boylar birliği şeklinde teşkilatlanabilme gibi özellikler Türklerin geniş alanlara yayılmasında belirleyici olmuştur. Türk devletlerinin kuruluş sürecinde ve boylar arasındaki dayanışmanın temelinde Türk aile yapısı yer almıştır. Türkler, temelini ailenin oluşturduğu boylar birliği denilen sistem sayesinde farklı coğrafyalarda çabuk ve kolay teşkilatlanmış, siyasi ve sosyal hayatın mükemmelleşmiş şekli olan "il"i yani devleti oluşturmuşlardır.

7. Kaynak

"(...) [Aile] aynı zamanda Türk milletinin güç merkezini de oluşturur. Aile, Türk devletinin en küçük örneği olup aynı zamanda devlet olmanın başlangıcıdır. Bundan dolayı Türkler güçlü orduları ve sağlam aile yapıları sayesinde tarih boyunca varlıklarını sürdürmüşlerdir. (...) Aile yapısı eski kaynaklarda oğuş olarak geçmektedir. Ailelerin bir araya gelmesiyle urug denilen aileler birliği yani oba meydana gelmiştir. Urugların bir araya gelmesiyle bod (boy, kabile), bodun (boylar birliği) ve il (devlet) oluşmuştur. Türkler belirli bir düzende içinde akrabalarıyla bir arada yaşamışlardır. Bu durum Türklerin sosyal hayatında birlik ve dayanışma içinde olduklarını göstermektedir. Boyların başında dayanışmayı güçlendiren, hak ve adaleti gözeten, boyun menfaatlerini koruyan, silahlı güç kullanmaya yetkili beyler vardır."

Mandaloğlu, 2022, s. 481.

8. Kaynak

◀ Türk devletlerinin gücü, boylar arasındaki birliğe bağlıdır. Boylar arasındaki birlik ve dayanışmanın kuvvetli olduğu zamanlarda Türk devletleri güçlenmiştir. Boylar arasında anlaşmazlık çıkması ve boyların dağılması ise devletin yıkılmasına yol açmıştır. Kağanlar, Orhun Yazıtları'nda boyları bir arada tutma ve töreye uyma çağrısı yapmıştır.

1. Türklerin tarih boyunca birçok devlet kurması, aile yapısıyla nasıl ilişkilendirilebilir?

2. Boylar birliği şeklinde yaşamının avantajlarını ve dezavantajlarını boş bırakılan alanlara yazınız.

Avantajlar

Dezavantajlar

Metni ve bilgi görselini inceleyerek soruları cevaplayınız.

Boylar birliği şeklinde teşkilatlanabilen Türk devletlerinde millî birlik ve bütünlüğün sağlanmasında en etkili unsurlardan biri de ordu olmuştur. Ordu yapısını belirleyen temel unsur Mete Han'a atfedilen onlu sistemdir. Onlu sistem sayesinde orduda tüm boylar, bir emir-komuta zinciriyle birbirine bağlanmış ve ordu-millet anlayışı benimsenerek kader birlikteliği sağlanmıştır. Onlu sistem, Türklerde ordu teşkilatının tam bir disiplin içinde çalışmasını sağlayan başlıca faktör olmuştur. İl; ordusu ve merkezî idaresi olan, bir devlet başkanının sorumluluğu altında bodun ve boyların iş birliğinden oluşan devlettir.

Karekodda bulunan Oğuz Kağan'la ilgili belgesel kesitini izleyiniz.

Oksızlık (İstiklal): İslamiyet öncesi Türk devlet felsefesinde, bugünkü karşılığıyla tam bağımsızlık demektir. Bu kavram, derin ve köklü bir hayat tarzını temsil eder. Başka bir devlete bağlı olmadan kendi başına bir güç olmayı ifade eder. Bozkır kültüründe Türkler için bağımsızlık, hava ve su kadar hayati bir ihtiyaçtır. Bağımsızlıklarına düşkünlükleriyle bilinen Türklerin gittikleri yerlerde siyasi birlik kurmaya çalışmaları, bağımsızlıklarına ne kadar düşkün olduklarının bir kanıtıdır.

Kün (Halk): Devletin sadece hükümdar ve ailesinden ibaret sayıldığı topluluklarda siyasi hürriyet ve çalışma serbestliği neredeyse yoktur. İdareci ile halk arasında ortaklık bulunan siyasi teşekküllerde ise durum farklıdır. Bu nedenle Türklerde bireylerin kişisel haklara ve ekonomik özgürlüğe sahip oldukları kabul edilmiştir. Türklerde toplum, hiyerarşik sınıflaşmadan ziyade sosyal bir dayanışma ve görev dağılımı üzerine kurulu bir yapıya sahiptir.

Devleti Oluşturan Unsurlar

Uluş (Ülke): Hükümdarın egemenlik hakkı ve yetkilerini kullanabildiği belirli coğrafi mekandır. Türklerde ülke, hükümdar ailesinin şahsi mülkü değil bütün milletin ortak toprağı kabul edilmiştir. İslamiyet öncesi Türk devlet yapısında uluş hem toplumsal hem de siyasi bir birimi ifade eden, temelinde halk ve ülke kavramlarını barındıran çok yönlü bir terimdir.

Töre (Kanun): İslamiyet öncesi Türklerde hukuk; göçebe bozkır hayatının gerektirdiği hız, disiplin ve adalet ihtiyacı üzerine inşa edilmiştir. Bu hukuk sisteminin merkezinde töre yer almaktadır. Töre; Türk devletinde hükümdarın vazifeleriyle halkın taleplerini belirleyen, sosyal hayatı düzenleyen ve ceza hükümlerini ortaya koyan kurallar bütünüdür. Hukuki ve sosyal alanda değer kazanan davranışlar, zamanla töre hâline gelmiştir.

Bilgi Görseli 1.3: İslamiyet öncesi Türklerde devletin temel unsurları

1. “Oksızlık” ve “Uluş” kavramlarının Türklerde siyasi teşkilatlanmaya etkisini yorumlayınız.

2. Toplumsal barışın sağlanması ve devletin bekasının koruması açısından törenin rolünü tartışınız.

Türklerde Meşruiyetin Kaynağı: Kut Anlayışı

Metni, bilgi görselini ve kaynakları inceleyerek 21. sayfadaki soruları cevaplayınız.

Türklerin tarih sahnesine çıkışından itibaren devam eden örfleri, âdetleri ve yaşam biçimleri bir devlet felsefesinin oluşmasını sağlamıştır. Farklı bölgelerde hüküm süren Türkler; yaşadıkları coğrafyaların etkisinde kalmış, farklı millet ve kültürlerle bir arada yaşamıştır. Bunun için Türk devlet geleneği, inanç sistemlerinden ve ilişkilerden etkilenecek değişikliklere uğramıştır. Binlerce yıllık birikimin sonucu olan Türk devlet felsefesi; bozkır kültüründen İslamiyet'in kabulüne, imparatorluk tecrübesinden meşrutiyet ve cumhuriyete uzanan süreçte yeniden şekillenmiştir.

İslamiyet öncesi Türk devletlerinde meşruiyetin ilahi kaynağı kut, hukuki kaynağı ise töre kabul edilmiştir. Kut anlayışına göre yönetme yetkisi doğrudan Gök Tanrı tarafından verilmektedir. Bu inançta egemenlik, kutsal hanedana verilmiş ve hanedan üyeleri arasında paylaştırılmıştır. Kut anlayışı, en somut ve edebî ifadesiyle Türk tarihinin ilk yazılı kaynağı olan Orhun Yazıtları'nda yer almıştır. Yazıtlarda kut, sadece bir inanç değil hükümdarın halkına karşı sorumluluklarını ve iktidarının meşruiyetini belirleyen temel bir siyasi sözleşme olarak yer almıştır.

Orhun Yazıtları

VIII. yüzyılda II. Göktürk Devleti Hükümdarı Bilge Kağan, kardeşi Kül Tigin ve Bilge Vezir Tonyukuk adına dikilen Orhun Yazıtları, Türk tarihinin ve edebiyatının bilinen ilk yazılı belgeleridir. Günümüzde Moğolistan sınırları içerisinde yer alan yazıtlar, Türk adının geçtiği ilk yazılı belgelerdir. Türk devlet felsefesinin temel ilkelerini içeren siyasetname türü eserlerdir. Hükümdarın halkına, halkın da hükümdara karşı sorumluluklarını anlatan yazıtlarda kullanılan hitabet dili; Türklerin o dönemdeki gelişmiş sosyal yapısını, bağımsızlık tutkusunu ve "kut" anlayışıyla pekişen adaletli yönetim idealini günümüze taşımıştır.

Bilgi Görseli 1.4: Orhun Yazıtları

Bilge Kağan, Orhun Yazıtları'nda tahta kendi çabasıyla değil Tanrı'nın ona verdiği kut sayesinde oturduğunu ve böylece meşruiyetinin halk ve diğer boylar tarafından tartışılmaz olduğunu açıkça belirtmiştir. Bununla birlikte kut, hükümdara sadece yetki değil aynı zamanda bazı görevler de yüklemiştir. Tanrı, kağana kutu "aç milleti doyurması, çıplak milleti giydirmesi ve az milleti çok kılması" için vermiştir. Hükümdarın görevlerini yerine getirmediği takdirde Tanrı'nın kutu geri alacağına inanılmıştır.

9. Kaynak

"Üstte mavi gök, altta yağız yer kılındıkta, ikisi arasında insanoğlu kılınmış. İnsanoğlunun üzerine ecdadım Bumin Kağan, İstemi Kağan oturmuş. Oturarak Türk milletinin ilini töresini tutu vermiş, düzenleyi vermiş. Dört taraf hep düşman imiş. Ordu sevk ederek dört taraftaki milleti hep almış, hep tabi kılmış. Başlıya baş eğdirmiş, dizliye diz çöktürmüş. Doğuda Kadirkan ormanına kadar, batıda Demir Kapıya kadar konurmuş. İkisi arasında pek teşkilatsız Gök Türk öylece oturuyormuş. Bilgili kağan imiş, cesur kağan imiş. Buyruku yine bilgili imiş tabii, cesur imiş tabii. Beyleri de milleti de doğru imiş. Onun için ili öylece tutmuş tabii. İli tutup töreyi düzenlemiş. (...) "

Ergin, 2011, s. 9.

10. Kaynak

"(...) Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye, babam kağanı, annem hatunu yükseltmiş olan Tanrı, il veren Tanrı, Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye, kendimi o Tanrı kağan oturttu tabii. Varlıklı, zengin millet üzerine oturmadım. İşte aşsız, dışta elbisesiz; düşkün, perişan milletin üzerine oturdum. Küçük kardeşim Kül Tigin ile konuştuk. Babamızın, amcamızın kazanmış olduğu milletin adı sanı yok olmasın diye, Türk milleti için gece uyumadım, gündüz oturmam. Küçük kardeşim Kül Tigin ile iki şad ile öle yite kazandım. Öyle kazanıp bütün milleti ateş, su kılmadım. Ben kendim kağan oturduğumda, her yere gitmiş olan millet öle yite, yaya olarak çıplak olarak dönüp geldi. Milleti besleyeyim diye, kuzeyde Oğuz kavmine doğru, doğuda Kitay, Tatabi kavmine doğru, güneyde Çine doğru on iki defa büyük ordu sevk ettim, savaştım. Ondan sonra, Tanrı başışlasın, devletim var olduğu için, kismetim var olduğu için, ölecek milleti diriltip besledim. (...) "

Ergin, 2011, s. 17, 19.

1. Türk devlet anlayışında kağanın meşruiyet kaynağına ilişkin neler söylenebilir?

2. Kut anlayışını, ilahi görev ve liderlik sorumluluğu ilişkisi bağlamında yorumlayınız.

Metni ve kaynakları inceleyerek soruları cevaplayınız.

Karekodda bulunan cihan hâkimiyetiyle ilgili belgesel kesitini izleyiniz.

Kızılalma

Eski çağlardan beri Türk cihan hâkimiyeti idealini sembolik olarak ifade eden kavramdır.

İslamiyet'in kabulüyle birlikte Türklerde her alanda İslamiyet belirleyici olmuştur. Türkistan'daki geleneklerin izleri tamamen ortadan kalkmamış ve İslamiyet öncesi Türklerdeki uygulamalar özünü kaybetmeden İslami bir biçim kazanmış ve varlığını korumuştur. İslamiyet'ten önce Türk devlet felsefesinin temelinde devletin kalıcılığını vurgulayan "Devlet-i Ebed Müddet" düşüncesi yer almış ve İslamiyet'le birlikte bu düşünce "Nizam-ı Âlem"e dönüşmüştür. Türk cihan hâkimiyeti mefkûresi, İslamiyet'le birlikte farklı bir şekilde devam etmiştir. Türklerdeki cihan hâkimiyeti, İslamiyet'teki cihat anlayışıyla birleşerek ılayikelimetullah hedefine dönüşmüştür. Müslümanlığın kabulüyle birlikte savaşlar sadece toprak kazanmak veya töreyi hâkim kılmak için değil İslamiyet'i yaymak ve Müslümanları korumak amacıyla yapılmaya başlanmıştır. İlayikelimetullah, **Kızılalma** idealiyle bütünleşerek Türklerin Anadolu ve Balkanlarda ilerlemesini, Viyana önlerine kadar ulaşmasını sağlamıştır. İlayikelimetullah ve Kızılalma ideallerinin en somut örneği İstanbul'un Türkler tarafından fethedilmesidir. İstanbul'un Fethi'nden sonra Türkler için Kızılalma ideali devam etmiş ve Batı'ya yönelmiştir.

11. Kaynak

"İslamiyet'le tanıştıktan sonra Türklerde dikkat çeken ilk değişiklik, İslamiyet öncesi Türk devletlerinde görülen bozkır hayatına özgü göçebe yaşam tarzının, yavaş yavaş yerini yerleşik hayata bırakmış olmasıdır. Yerleşik hayata geçen Türkler, İslam dininin sosyal hayata yönelik bildirimleriyle toplumsal yaşamı yeniden dizayn etmeye başlamışlardır ki bu durum siyasi yapıya da sirayet etmiştir. Öyle ki hilafet hizmetine giren küçük Türk grupları dışında, devlet teşekkülü bakımından ilk ciddi hareketlilik, ilk Türk-İslam Devleti olan Karahanlılar tarafından gerçekleşmiştir. Türklerin devlet yapılanması bağlamında İslamiyet ile ilk kaynaşması ve giriş aşaması olan Karahanlılar, doğrudan doğruya Türk halkından müteşekkil bir sahada kurulmuş olup, siyasi, toplumsal ve hukuki yönleriyle devlet; inanç ekseninde ise İslami çizgide konumlanmış, kısacası din ve millet olguları arasında köprü vazifesini görmüş ilk Türk-İslam Devletidir. (...)"

Coşkun, 2016, s. 128.

12. Kaynak

"(...) TÜRK VE İSLÂM TARİHİ'nin en muhteşem devri Osmanlıların eseridir. Onlar millî ve İslâmî mefkûrelerin dâhiyane terkîbi, siyasî istikrar ve içtimâî adâletleri sâyesinde üç kıtanın ortasında ve Akdeniz havzasında beşer tarihinde 'Nizâm-ı âlem' dâvasının en kudretli temsilcileri olmuşlardır. Osmanlı hânedanı dünyada hiçbir aileye nasîb olmayan büyük ve dâhi pâdişâhları birbiri ardından yetiştirmekle bu devlete yalnız en yüksek hayatiyeti bahşetmedi; onu millî, İslâmî ve insanî idealler üzerinde ve milletlerin kalbini kazanarak cihân hâkimiyeti mefkûresinin de en sağlam bir teşkilâtı hâline getirdi. İslâm dininin beşeriyeti saadete, adâlete ve insanlığa erdirmek için ilân ettiği yüksek esaslar ve dünya nizâmı mefkûresi de en ileri derecesini Osmanlı devrinde gerçekleştirmiştir. (...)"

Turan, 2021, s. 231.

1. Yerleşik hayata geçişin, devlet yönetimi üzerindeki etkileri hakkında neler söylenebilir?

2. Cihan hâkimiyeti mefkûresi bağlamında Osmanlı Devleti'nin izlediği politikaları değerlendiriniz.

Metni, görselleri ve kaynakları inceleyerek soruyu cevaplayınız.

Türk devlet geleneğinin temel unsurlarından biri olan kut anlayışı, İslamiyet'in kabulüyle birlikte tamamen ortadan kalkmamış, İslami değerlerle harmanlanarak varlığını korumuştur. İslamiyet öncesinde kut, Gök Tanrı tarafından bir hanedana verilen yönetme hakkı ve yetkisi olarak görülürken İslamiyet'le birlikte bu yetkinin kaynağı Allah olmuştur. İslami Dönem Türk devletlerinden olan Karahanlılarda, Gaznelilerde, Selçuklularda ve Osmanlılarda yönetme yetkisinin Allah tarafından verildiği anlayışı sürdürülmüştür. *Kutadgu Bilig* (Görsel 1.2) ve *Siyasetname* (Görsel 1.3), İslamiyet'in kabulünden sonra Türklerin egemenlik anlayışını aktaran en önemli eserlerdir.

Karekodda bulunan Osmanlılarda kut anlayışıyla ilgili belgesel kesitini izleyiniz.

Görsel 1.2: “Mutluluk Veren Bilgi” veya “Saadet Bilgisi” anlamına gelen *Kutadgu Bilig*, Yusuf Has Hacib tarafından yazılmıştır. Hakaniye Türkçesiyle kaleme alınan eser, Karahanlı Devleti Dönemi'ne aittir ve siyasetname türünde yazılmıştır.

El yazması, XII. yüzyıl, Abdel Kader Haidara'nın özel kütüphanesi

Görsel 1.3: XI. yüzyılda kaleme alınan *Siyasetname*, Türk-İslam devlet geleneğinin önemli kaynaklarından. Büyük Selçuklu Veziri Nizamülmülk, bu eseri Sultan Melikşah'ın isteği üzerine kaleme almıştır.

Nizamülmülk'ün *Siyasetname*'sinden bir sayfa, Süleymaniye kütüphanesi, Molla Çelebi koleksiyon

13. Kaynak

“(…) Türk devlet felsefesinin ilkelerinin belirlendiği Kutadgu Bilig’te Yusuf Has Hacib adalet, yasa, doğruluk ve dürüstlüğü devletin temeli olduğunu belirtir. Devlet ve toplum hayatının direği durumundaki töreyi yaymak ve düzeltmek Türk kağanlarının en belli-başlı vazifelerinden birisidir. Eski Türk devletinde tahta çıkan her hakan yasalardan ayrılmayacağı ve adaleti hâkim kılacağına dair yemin etmiştir. Yasalar mantıksız gibi görünse de bunlara karşı gelmek imkânsızdır. Eski Türk yazıtlarına baktığımızda, Türk töresi halka ve gelecek nesillere bilhassa anlatılmaktadır. Kanun manasına gelen töreye sıkıca bağlılık ve kurulu düzenin bozulmamasına gayret edilmesi, eski Türk düşüncesinde dikkat çeken bir husustur. (...)”

Gömeç, 2024, s. 1.

14. Kaynak

“(…) Allahü Teâlâ her çağda halk arasından birini seçerek onu hükümdarlara yaraşır birtakım özelliklerle donatır. Dünya işleri ve cihan ahalisinin kamu düzeninden onu sorumlu kılarak fitne ve kargaşa kapısını onun eliyle kapatır. Adaleti sayesinde hoşça zaman geçirip kendilerini güvende hissetmeleri ve idaresine duacı olmaları için insanların gönlünde ve gözünde ona dair derin bir saygı uyandırır. (...) Allahü Teâlâ'nın takdiri ile kullardan birisi saadet ve devlete erişir. Hakk Teâlâ bu kişinin bahtını açarak talihini ona yaver kılar, ona verdiği akıl ve fikirle eli altındakileri layıkıyla istihdam eder, onları başarılı olabilecekleri makam ve mevkiye yerleştirir. Halk arasından hizmetkârlarını ve adamlarını tek tek seçerek her birine birtakım rütbeler, mertebeler verir. Din ve dünya meselelerine kıfayetlerinde onlara güvenir. Sağladığı adalet sayesinde hayatlarını rahatça idame etsinler diye, itaat yolunu yol bilen ve kendi işleriyle meşgul olan tebayı sıkıntılara karşı kollar. (...)”

Nizamülmülk, 1092, çev. 2018, s.43.

- Türk devlet geleneğinde liyakatin önemine ilişkin iki örnek veriniz.

Metni, görselleri ve kaynakları inceleyerek 25. sayfadaki soruları cevaplayınız.

Hükümdar sadece devlet idarecisi olarak değil Allah'ın iradesini yer yüzünde tesis eden ve adaleti sağlayan kutsal bir görevli olarak kabul edilmiştir. Kut anlayışı, İslamiyet'in kabulüyle birlikte "hükümdarın Allah'ın yeryüzündeki gölgesi" olduğu fikrine dönüşmüştür. İslam dünyasının manevi otoritesini elinde bulunduran Abbasi hilafeti, ilk Türk-İslam devletleri için meşruiyetin ve bağımsızlığın kaynağı olarak görülmüştür. Bu sebeple Abbasi halifeleri, yönetimi elinde bulunduran hükümdarlara çeşitli vesilelerle ünvan ve lakap vermiştir. Kut anlayışındaki değişim, hükümdar ünvanlarına ve hâkimiyet alametlerine de yansımıştır (Görsel 1.4). Gazneli Mahmud'un Abbasi halifesinden aldığı "sultan" ünvanı, kut anlayışının İslami bir meşruiyetle birleştiğinin en somut örneğidir.

Görsel 1.4: Gazneli Mahmud, hükümdarlık alameti olan kaftanı giyerken
Abbasi Halifesi el-Kadir Billah, hilafeti Şii Büveyhoğullarının baskısından kurtaran Gazneli Mahmud'a "sultan" ünvanı vermiş ve hil'at göndermiştir.
Minyatür, *Reşid Din'in Cami'ü'l-Tavârih* adlı eserinden, 1305-1315, Edinburgh (Edinburg) Üniversitesi kütüphanesi, İskoçya

İslamiyet öncesi Türk devletlerinden miras alınan kut anlayışı, ilk Türk-İslam devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de sürdürülmüş ve son dönemlerine kadar devletin temel meşruiyet kaynağı olmuştur. Padişahlara devleti yönetme yetkisinin Allah tarafından verildiği inancı aynen kabul edilmiştir. Kutun kan yoluyla geçtiğine inanıldığı için yönetim hakkı sadece Osmanlı soyuna ait kabul edilmiş ve Osmanlı hanedanı kutsal sayılmıştır.

Modern toplumsal ilerlemeye birlikte kut anlayışı ortadan kalmıştır. Gücün meşruiyeti genelde halka dayandırılmış ve demokrasiye geçiş süreci hızlanmıştır. Bu gelişmeler, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Türk devlet felsefesinin değişimini de beraberinde getirmiştir. Batı ile gerçekleşen etkileşim Türk devlet felsefesini; demokrasi, anayasa, meşrutiye ve cumhuriyet gibi kavramlarla tanıştırmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde ise Türk devlet felsefesi; demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti ilkeleriyle çağdaş bir kimlik kazanmıştır.

15. Kaynak

“(...) Hükümdarlık ve hâkimiyet sembolleri verilen hükümdarların ve sultanların meşrûyetleri ve bağımsızlıkları onaylanmış anlamına gelmektedir. Bundan dolayı yönetimi ele geçiren idarecilerin, İslâm dünyasında meşrûyetlerini kabul ettirmek amacıyla bu alametleri elde etmek için mücadele ettikleri görülmektedir. Halifenin manevî desteğinden mahrum olanlar ise meşruiyet problemiyle karşı karşıya kalmışlardır. Bunu yaşamak istemeyen hükümdarlar, dönemin hâkim geleneğine göre hâkimiyetlerinin tasdikini ve devamını sağlamak için bu yola başvurmayı asıl görev telakkî etmişlerdi. Hükümdarlık ve hâkimiyet sembollerini tanımamak veya bunları kendi adına icra etmek, hem bağımsızlık, hem de isyan sebebi olarak kabul edilmekteydi. (...)”

Arslan, 2012, s. 90.

16. Kaynak

◀ Hilat, terim olarak halifeler ve hükümdarlar tarafından taltif etmek ve şereflendirmek amacıyla devlet adamlarına ve diğer bazı kişilere giydirilen değerli elbiseyi ifade eder. Kâ'b b. Züheyr, *Kaside-i Bürde* olarak bilinen meşhur kasidesini okumuş ve Hz. Peygamber de hırkasını ona hediye etmiştir. Bu yaşananları İslâm'da hilat geleneğinin başlangıcı sayanlar vardır. Gelenek, Abbasiler Dönemi'nde başlamış fakat Emevilerle başladığını ve onların bu âdeti Sâsânîler ve Sâsânîler ve Doğu Roma'dan aldığını söyleyenler de bulunmaktadır.

17. Kaynak

◀ Askerî mızıkâ takımının hükümdarın sarayı veya otağı önünde davul çalarak icra ettiği musiki anlamında kullanılan nevbet, Hunlar ve Göktürklerden itibaren hâkimiyet alâmeti olarak benimsenmiştir. Nevbette; deve veya fil üzerine yüklenen büyük davul, haberleşme ve tören için kullanılan nefir, zurna ve zil kullanılmıştır. İslami Dönem'de kurulan Türk devletlerinde de nevbet geleneği devam ettirilmiştir. Orta Çağ Türk-İslam devletlerinde nevbet çaldırma, hâkimiyet alameti olarak önem kazanmış ve bu gelenek Osmanlılara kadar sürmüştür.

1. Abbasi halifesinden alınan hâkimiyet sembollerinin ilk Türk-İslam devletlerinde siyasi otorite açısından neden önemli olduğu söylenebilir?

2. Hilat geleneği farklı dönem ve medeniyetlerle ilişkilendirildiğinde bu uygulamanın tarihsel gelişimi hakkında hangi yorumlar yapılabilir?

3. Nevbet geleneğinin Türk devlet anlayışı açısından gösterdiği sürekliliği açıklayınız.

Uygulama

Numarası	1
Adı	Kut Anlayışı
Yönerge	İslamiyet öncesi Türk devletlerindeki ve İslamiyet'in kabulünden sonra Türk devletlerindeki kut anlayışlarını verilen ölçütlere göre tabloda karşılaştırınız. Özet kısmına İslamiyet öncesi ve İslami dönemdeki uygulamalar arasındaki ilişkilere dair düşüncelerinizi içeren 100-150 kelimelik bir metin yazınız.

Ölçütler	İslamiyet Öncesi Türk Devletlerinde Kut Anlayışı	İslamiyet'in Kabulünden Sonra Türk Devletlerinde Kut Anlayışı
Meşruiyetin Kaynağı		
Hükümdarlığın Geçiş Yolu		
Hükümdarın Görev ve Sorumlulukları		
Sınırlandırılma Mekanizması		

Özet

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Kut Anlayışından Ekber ve Erşede Veraset Sistemi

Metni ve kaynağı inceleyerek soruları cevaplayınız.

Kut anlayışına göre yönetme hakkı Tanrı tarafından tek bir kişiye verilmemiş ve hanedanın tamamı bu hakka sahip kabul edilmiştir. Devlet, hanedan üyeleri arasında paylaşılan müşterek bir mülk olarak kabul edilmiş ve bu durum başka sorunları da beraberinde getirmiştir. Taht kavgalarının temelini oluşturan bu uygulamaya ülüş sistemi denmiştir. Bu sistemde hanedana mensup olmak şartıyla tüm erkek üyelerin hükümdar olma hakkına sahip olduğu kabul edilmiştir. Ülüş sistemi, Türk devlet geleneğinin hem en güçlü hem de en istikrarsız tarafını oluşturmuştur. Kimin tahta çıkacağına önceden belli olmaması, hükümdar değişikliklerinde belirsizliklere ve taht kavgalarının yaşanmasına neden olmuştur. Taht kavgasına giren hanedan mensuplarından hangisi mücadeleyi kazanırsa kutun ona ait olduğu kabul edilmiştir. Savaşın kazanılması, siyasi meşruyetin de kanıtı sayılmıştır.

P A N O

Taht kavgalarının temelini oluşturan uygulamaya ülüş sistemi denilmektedir. "Pay, hisse, nasip" anlamına gelen ülüş; devletin topraklarının, elde edilen ganimetlerin ve hatta iktidar yetkisinin belirli bir düzen içerisinde paylaşılmasını ifade etmektedir.

18. Kaynak

"(...) Kutun etkisi göz önüne alındığında ve hanedan mensuplarının da kutsiyeti incelendiğinde, Selçuklu Devleti'nde yaşanan bu saltanat kavgalarının ne kadar da karmaşık olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü hanedan üyelerinin kanının kutsal olması aynı zamanda saltanat için mücadele sonucunda cezalandırılmanın da zorlaştığı anlamına gelmektedir. Öyle ki Melik Kavurd'un birçok kez taht için isyan etmesi ve buna rağmen kardeşi Sultan Alparslan tarafından affedilmesi tamamen kut inancına yönelik bir durumdur. Öte yandan bu inanç çerçevesinde halk arasında hanedan ailesinin hepsinin eşit haklara sahip olması, kimin sultan olacağı konusunda belirleyici bir etken olmuştur. Yine halk için önemli olan hanedan üyesinden birinin sultan olmasıdır. İsim olarak kimin sultan olduğuna önem vermeyen halk, bu noktada genellikle güçlü, dirayetli ve adaletli olanın arkasında durmuştur. Nitekim bu durumun farkında olan hanedan mensupları saltanat makamını ele geçirmek için öncelikle halkın desteğini sağlamanın önemli olduğunu düşünerek hareket etmişlerdir. (...) "

Bayındır, 2017, s. 31.

1. Ülüş sisteminin olumlu ve olumsuz sonuçlarını boş bırakılan alanlara yazınız.

Olumlu Sonuçlar
.....
.....
.....
.....
.....

Olumsuz Sonuçlar
.....
.....
.....
.....
.....

2. Kut anlayışında halkın yeni hükümdar konusundaki tavrının nasıl olması beklenir? Açıklayınız.

.....
.....
.....
.....
.....

➡ **Metni ve bilgi görselini inceleyerek soruyu cevaplayınız.**

Yaşanan taht kavgaları, tarihsel süreçte "Ülke, hanedan üyelerinin ortak malıdır." ilkesinde bazı değişiklikler yapılmasına sebebiyet vermiştir. Özellikle Osmanlı Devleti Dönemi'nde devletin bekasının korunması ve taht kavgalarının önlenmesi amacıyla önemli değişiklikler yapılmıştır.

Padişah	Veraset Anlayışı	Temel Amaç	Sonuç	
	Osman Gazi	Kut anlayışına göre devlet, hanedan üyelerinin ortak malı olarak kabul edilmiştir.	İslamiyet öncesi Türk geleneğinin sürdürülmesi amaçlanmıştır.	Padişah değişikliklerinde sık sık taht kavgaları yaşanmaya devam etmiştir.
	I. Murad	Devlet, padişah ve oğullarının ortak malı olarak kabul edilmiştir.	Taht üzerinde hak iddia eden hanedan üyelerinin sayısında sınırlamaya gidilerek taht mücadelelerinin azaltılması amaçlanmıştır.	Merkezi otorite güçlenmeye başlamış fakat taht kavgaları son bulmamıştır.
	Fatih Sultan Mehmed	Devletin padişahın mülkü olduğu kabul edilmiş ve devletin birliğinin korunmasına karar verilmiştir.	Padişahın şahsında mutlak merkeziyetçi bir devlet meydana getirmek amaçlanmıştır.	Taht kavgalarının önlenmesi ve Nizam-ı Âlem için kardeş katli yasası uygulanmaya başlanmıştır.
	I. Ahmed	Ekber ve Erşed sistemiyle en yaşlı ve olgun hanedan üyesinin tahta geçmesi kararlaştırılmıştır.	Kimin padişah olacağını kesinleştirerek taht kavgaları tamamen bitirilmek istenmiştir.	Tahta kimin çıkacağı belirlenmiş ve kafes usulü getirilerek şehzadelerin sancağa çıkma uygulaması sona ermiştir.

Bilgi Görseli 1.5: Osmanlı Devleti'nde veraset sistemi

- Osmanlı Devleti'nde veraset sisteminde yapılan değişiklikler hakkında neler söylenebilir? Tartışınız.

Uygulama

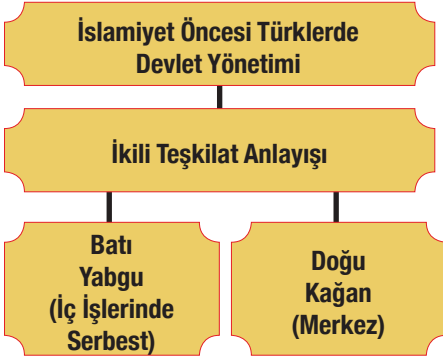
Numarası	2
Adı	Veraset Sistemi
Yönerge	Veraset sisteminin genel özelliklerini düşününüz. İslamiyet'in kabulü öncesinde ve sonrasında veraset sisteminde görülen temel benzerlikler ve farklılıklara göre aşağıdaki tabloyu doldurunuz.

İslamiyet'in Kabulünden Önceki Uygulamalar

İslamiyet'in Kabulünden Sonraki Uygulamalar

Ülüşten İdareye İkili Teşkilat Anlayışı

➡ Metinleri, kaynakları ve görseli inceleyerek soruyu cevaplayınız.

Hanedan üyeleri arasında devletin bölüştürülmesini esas alan ülüş sisteminin devlet üzerindeki en somut ve kurumsal yansıması ikili teşkilat anlayışıdır. Devlet; doğu-batı, sağ-sol gibi farklı tasniflerle ikiye bölünmüştür. Türk inanç sisteminde doğu kutsal kabul edilmiş ve doğudaki şehir, devletin merkezi olmuştur. Devletin başına da doğuda bulunan "kağan" geçmiştir. Batıya ise kağanın kardeşlerinden biri veya kağanın oğlu atanmıştır. "Yabgu" ünvanını kullanan bu hanedan mensubu, doğudaki kağana bağlı kalarak yönetime ortak olmuştur.

19. Kaynak

"Türk devlet teşkilatının özgün yapılarından biri, ikili yönetim sistemidir. Bu sistem, doğu ve batı olmak üzere iki farklı kanadın bir hükümdar altında örgütlenmesi şeklinde işler. Doğu kanadı genellikle kağan tarafından yönetilirken, batı kanadı yabgu ünvanını taşıyan bir hükümdarın kontrolündeydi. Bu yapı hem merkezî otoriteyi koruma hem de geniş topraklarda yerel yönetimi sağlama amacını taşımıştır. İkili yönetim sistemi, Türklerde merkezîyetçilik ile adem-i merkezîyetçiliğin dengeli bir şekilde bir arada var olabileceğini göstermiştir. Bu durum, özellikle geniş coğrafyalara yayılan Türk devletlerinin uzun ömürlü olmasının önemli bir sebebidir. Örneğin, Göktürk ve Uygur devletleri, bu sistem sayesinde siyasi ve askeri organizasyonlarını koruyabilmişlerdir. Ancak bu sistem zaman zaman bölünmelere de yol açmış, bu nedenle birlik unsuru özellikle güçlü kültürel bağlarla desteklenmiştir."

Avşaroğlu ve Özen, 2025, s. 294.

20. Kaynak

"Karahanlı Devleti eski Türk idarî geleneğine uygun olarak ikili teşkilât esasına göre idare edilirdi. Doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrılan devletin doğu kısmı doğrudan büyük hakan, batı tarafı ise onu metbu tanıyan bir hânedan mensubu tarafından yönetilirdi. Meselâ Ebû Nasr Ahmed b. Ali büyük hakan olarak iktidarı elinde bulunduruyor, kardeşi Nasr b. Ali de ona tâbi olarak başta Mâverâünnehir olmak üzere Fergana'dan itibaren devletin batıdaki topraklarını idare ediyordu. (...) Vilâyetler ise hânedan mensupları, nâibler ve valiler tarafından yönetilirdi. Meselâ İlig Han Nasr, Semerkant'ın idaresini kardeşi Câfer Tegin'e verirken Buhara'ya da bir vali tayin etmişti. (...) "

Özaydın, 2001, s. 411.

▲ **Görsel 1.5:** Karahanlılar bayrağı

İlk Müslüman Türk devleti olan Karahanlılar, İslamiyet öncesi Türk geleneklerini sürdürmüştür. Karahanlılar ikili teşkilatla yönetilen son Türk devleti olmuştur.

İslamiyet öncesi Türk devletlerinden Asya Hun Devleti, I. Göktürk Devleti, II. Göktürk (Kutluk) Devleti ve Uygur Devleti ikili teşkilat sistemine göre idare edilmiştir. Avrupa Hun Devleti'nde ise ikili teşkilat sistemi tam olarak uygulanmamış ama Attila ve Bleda, devleti bir süre birlikte yönetmişlerdir.

İlk Müslüman Türk devleti olan Karahanlılar da İslamiyet öncesi Türk geleneklerini sürdürmüştür. Doğu-batı şeklinde ikili teşkilatla yönetilen son Türk devleti, Karahanlılar olmuştur (Görsel 1.5).

- İkili teşkilatın olumlu ve olumsuz yönleri hakkında neler söylenebilir? Tartışınız.

Devlet Yönetiminin Hukuki Dayanakları: Töreden Kanuna

Metni ve kaynakları inceleyerek soruları cevaplayınız.

Türk devlet yapısının temel taşı olan töre, yazısız olmasına rağmen İslamiyet öncesi dönemde sarsılmaz bir düzen teşkil etmiştir. İslamiyet'in kabulüyle birlikte bu kadim gelenek, şer'i hukukun yanında örfi hukuk sıfatıyla varlığını korumuştur. Bu örfi kurallar, Osmanlı Devleti'nde kanunnameler şeklinde bir araya toplanmış ve kayıt altına alınmıştır.

21. Kaynak

"Türk Töresi, Kağan da dâhil olmak üzere tüm toplumca mutlak suretle uyulması gereken hukuk kuralları toplamıdır. Töreye atfedilen önem o kadar büyüktür ki, etkin hukuk kurallarının konulması ve bunlara eşitlik ve adalet ilkeleri çerçevesinde riayet edilmesi hem kağanın iktidarının, hem de devletin sürekliliği için en önemli koşullar arasında gösterilmiştir. Bu sebeple de, kaynaklarda törenin çok önemli olduğu, hatta devletten bile önde geldiği, töresini kaybetmiş bir ulusun yok olmuş sayılacağı hatırlatılarak, kağanlardan her zaman töreye uygun davranmaları istenmiştir. Kağanlar da bunu çok önemli bir görev sayıp, kendilerini her zaman halka karşı sorumlu hissetmişler ve icraatlarıyla ilgili olarak topluma adeta hesap verici açıklamalarda bulunmuşlardır. Töreye uygun davranmayan veya yönetimde başarı sağlayamayan kağanların görevlerine devam edemedikleri görülmektedir. (...) "

Pamir, 2009, s. 360-361.

22. Kaynak

"(...) Töre hükümleri değişmez kalıplar değildi. Bir sosyal-hukûkî normlar toplamı olarak töre, çevre ve imkânlarla uygun yaşayabilmenin gerekli kıldığı yeniliklere açıktı. Bu suretle kendi hayatiyetini sirayet ettirdiği türlü şartlar içinde sürekli etkinliğini koruyordu. Devletlerin teorilerle değil fakat sosyal gerçeklere uygun şekilde idare edilebileceğini çoktan anlamış olan Türk hükümdarları, yerine ve zamanın icaplarına göre ve meclislerin tasvibi alınmak üzere, töreye yeni hükümler getirebiliyorlardı. (...) "

Kafesoğlu, 1998, s. 247.

1. Hükümdarların meşruiyetiyle töre arasındaki ilişkiye dair neler söylenebilir?

2. Törenin "değişmez kalıplar" olmadığı şeklindeki ifadeyle vurgulanmak istenen nedir? Açıklayınız.

3. Törenin hükümdardan üstün tutulması, Türk siyasi yapısı hakkında hangi ipuçlarına işaret eder?

Metni ve kaynakları inceleyerek soruları cevaplayınız.

Hükümdarlık, Türk devlet geleneğinde kut anlayışıyla ilahi bir vazife olarak verilse de bu yetki hiçbir zaman mutlak bir keyfiyete dayanmamıştır. Hakan, insanüstü bir varlık ve sorumsuz bir otorite olarak kabul edilmemiştir. Töre ve toplumsal vazifelerle hakanın gücü sınırlandırılmıştır. Gök Tanrı tarafından verilen idare yetkisi, hükümdara sonsuz bir hâkimiyet değil halkının refahını sağlama ve töreye riayet etme sorumluluğu yüklemiştir.

23. Kaynak

“Her ne kadar böylesine önemli bir kut anlayışı ve inancı da olsa, kağanın yetkileri ve gücü sınırsız değildir; kağan, öncelikle halkına karşı sorumludur ve görevlerini yerine getirmek durumundadır. (...) Melik de kimi zaman kağana destek olmuş, kimi zamansa halkın dediğini yapmıştır. Buradan da anlaşıldığı gibi ‘halk devlet içindir’ düşüncesinden çok ‘devlet halk içindir’ anlayışının olduğu görülmektedir. Çünkü halkın güvenlik, gıda ve barınma gibi temel gereksinimlerinin giderilmesinden sorumlu kişi, öncelikle devletin yöneticisidir. Bu yaklaşım, Türklerde çok eski yüzyıllara kadar uzanmaktadır. Bilge Kağan’ın Orhun kitabelerinde halkı için, ‘Tanrı, yarlık (buyruk) verdiği için, Kut sahibi (devletli) olduğum için kağan oldum. Kağan olup, aç milleti doyurdum, çıplak milleti giydirdim, fakir milleti zengin kıldım, az kavmi çok kıldım, başka ülkelerden, başka hakanlardan daha iyi kıldım’ diye söylemiştir. Dolayısıyla bu sözler, kağanın halka karşı üstlenmiş olduğu sorumluluğunu açık bir şekilde ifade etmektedir.”

Akcan, 2020, s. 311.

24. Kaynak

“(…) Türklerin yazılı kanunları olmasa da ata mirası töreleri vardı ve toplum bunu bilip uygulamak zorunda idi. Çünkü Türk toplumunda töreye uyulmaması ceza gerektiren bir davranıştı. Dolayısıyla Türk kağanı devlet idaresini iyi yapmak için töreyi düzenlemekle vazifeli idi. Türk kağanları töreyi düzenleyebilir ancak değiştiremezlerdi. Çin’in Göktürk kağanlarından İşbara’ya Çin adetlerini uygula talebine karşılık onun yazdığı mektupta ‘bizim adet ve geleneklerimiz çok eski çağlardan beri gelmektedir. Bundan dolayı onları değiştirmeye benim gücüm yetmez’ diye cevap vermiştir. (...)”

Tunç, 2018, s. 583-584.

1. “Devlet, halk içindir.” ifadesiyle yönetimin temel önceliği hakkında neler anlatılmak istenmiştir?

2. Kağanın yetkilerinin sınırsız olmaması, hukukun üstünlüğü açısından nasıl değerlendirilebilir? Açıklayınız.

Metinleri ve kaynağı inceleyerek soruyu cevaplayınız.

İslamiyet öncesi Türk devletlerinden Türk-İslam devletlerine geçiş süreci, Türk devlet geleneğinin temel taşlarını korurken İslamiyet'in getirdiği yeni kurum ve anlayışların da sentezlendiği bir dönem olmuştur. Bu değişim sadece dinî değil hukuki, siyasi ve sosyal yapıyı da derinden etkilemiştir. Yüzyıllardır devam eden ve sözlü hukuk olarak gelişen töre, İslamiyet'in kabulüyle birlikte köklü bir değişime uğramış ama bu süreçte tamamen yok olmamıştır. Töre kuralları ve İslami kurallar kaynaşarak birlikte kullanılmaya devam edilmiştir. İslamiyet, Karahanlılar zamanında hızla yayılmıştır. İslamiyet'in kabulüyle Türkistan'da çok sayıda âlim yetişmiş, dinî eserlerin sayısı artmış ve İslami hukuk kuralları yönetimde uygulanmaya başlanmıştır.

25. Kaynak

"(...) Türkler Müslüman olduktan sonra da dinî kurallarla çatışmayan eski töreleri, İslâmî kurallarla birlikte, devlet hayatını düzenlemeye devam ettiler. Bu dönemde dinî kurallar ve Türk toplum ve devlet töresi, hâkimiyeti sınırlayan, devlet kudretini ellerinde tutanların hareket ve fiillerini sınırlandıran amillerdi. Bazı noktalarda töre-din çatışması görüldü ise de, hanlar ve beyler aile ve askerlik işlerinde töreyi tatbikten vazgeçemediler. Uluğ Bey gibi İslâm bilgini olan bir hükümdarın 'birçok işlerde yasa, türeye ihtiyacımız vardır' demesinin sebebi de budur. Ayrıca, İslâm hukuku, ulûl-emre, belli konularda yasama yetkisi tanımıştır. Dolayısıyla Osmanlı Hukukundaki mevzuat hükümleri iki kısımdır; Birincisi, doğrudan doğruya Kur'an-ı Kerîm ve Sünnete dayanan ve fıkıh kitaplarında tedvin edilmiş bulunan hükümlerdir ki, bunlara şer'î hükümler, şer'î şerif veya şer'î hukuk denilmektedir. İkincisi, şer'î hükümlerin tanıdığı sınırlı yasama yetkisine veya içtihad esasına dayanılarak, özellikle idare hukuku, malî hukuk, askerî hukuk ve benzeri âmme hukuku dallarına ait hukukî düzenlemeler ile temelini örf-âdet kaideleri, âmme maslahatı gibi İslâm hukukunun kabul ettiği tali hukuk kaynaklarını teşkil eden içtihadî hükümlerdir ki, bunlara da örfi hukuk, siyaset-i şer'îye, kanun, kanunnâme vb. isimler verilmiştir. (...)"

Tatar ve Canbay Tatar, 2005, s. 278-279.

Selçuklular, Türk devlet geleneklerini İslamiyet'in hukuk kurallarıyla sentezlemeyi başarmış ve yönetim alanında örfi hukuk ile şeriatı bir arada kullanmışlardır. Kişisel ve dinî meseleleri kapsayan evlenme, boşanma, miras, vakıf, borçlar gibi konular şer'î hukuk kapsamında kabul edilmiş ve bu konulardaki davalara kadılar bakmıştır (Görsel 1.6). Devletin işleyişi, kamu düzeni, vergi sistemi ve orduyu ilgilendiren konular ise örfi hukuka tabi olmuştur. Şeriatın kesin hükümlerinin bulunmadığı veya devlet idaresinin esneklik gerektirdiği alanlarda örfi hukuk uygulanmıştır. Büyük Selçuklu Devleti'yle birlikte yerel bir yapı olmaktan çıkan Türk-İslam devlet teşkilatlanması, imparatorluk düzeyinde bir bürokrasiye ve kurumsallaşmaya dönüşmüştür.

▲ **Görsel 1.6:** Kadı (Temsilîdir.)

Şer'î yargı sisteminin mutlak temsilcileri olan kadılar, devletin adalet mekanizmasının merkezinde yer almıştır. Kadılar sadece bir hâkim değil aynı zamanda bulunduğu bölgede mülki idarecilerinden sayılmıştır. Kadıların bağımsızlığına büyük önem verilmiş, verdikleri kararların hukuka uygunluğu devletin meşruiyetinin teminatı olarak görülmüştür.

- İslamiyet'i kabul ettikten sonra Türklerin töreyi tamamen terk etmemesi, devlet anlayışı açısından nasıl yorumlanabilir? Tartışınız.

Kaynakları ve görseli inceleyerek soruları cevaplayınız.

26. Kaynak

“(...) Halife 7 arşın yüksekliğinde bir taht üzerinde oturuyordu; sırtında Hz. Peygamber’in hırkası, elinde de altından bir asâ bulunuyordu. Tuğrul Bey de yüksek bir taht üzerine oturtuldu. Halife Tuğrul Bey’i takdir ettiğini, Allah’ın kendisine ihsan ettiği ülkelerin ve memleketlerin idaresini ona verdiğini ve bu ülkeleri adaletle yönetmesini söyledi (Görsel 1.7). Tuğrul Bey de onun emirlerini yerine getirmek için Allah’ın yardımına güvendiğini belirtti. Ardından Tuğrul Bey’e yedi iklimin idaresinin sembolü olarak yedi siyah hil’at giydirdi. Başına da mücevherlerle süslenmiş bir taç konuldu. Halife Kâim-Biemrillâh, Tuğrul Bey’i doğunun ve batının hükümdarı ilân etti ve bizzat eliyle kılıç kuşattı (25 Zilkade 449 Cumartesi / 23 Ocak 1058). Tuğrul Bey de halifeye 50.000 altın, değerli kumaşlar, silâhlar ve soylu atlar sundu. (...)”

Sümer, 2012, s. 345.

Görsel 1.7: İslam tarihinin akışını değiştiren Bağdat Buluşması (Temsilidir.)

Abbasi Halifesi el-Kâim bi Emrillâh, Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey’i huzura kabul etmiştir. Daha sonra halifenin kızıyla evlenen Tuğrul Bey, İslam dünyasındaki otoritesini sağlamlaştırmıştır.

27. Kaynak

“(...) Büyük Selçukluların Bağdat’a gelişleriyle halife Şiilerin baskısından kurtulmuştur. Ancak, İslam tarihinde belki de ilk defa Tuğrul Bey zamanında Halife’nin dünyevi yetkileri bir anlaşmayla sultana devredilmiş, kendisi sadece İslam toplumunun dini lideri olarak kalmıştı. Buna göre biri dini lider, öteki de dünya işlerinin lideri olmak üzere iki kişi, -halife ve sultan- İslam dünyasını idare ediyorlardı. (...) Büyük Selçuklular ise Hilafet merkezine Türk devletinin bir vilayeti, başkentten sonra gelen ikinci büyük şehri gözüyle bakmışlar ve daima saygı gösterdikleri halifeyi muhterem bir vatandaş saymışlardır. İlk defa Barthold [Batolt] tarafından işaret edilen Selçuklu Devletindeki laiklik fikri, Tuğrul Bey’in halife Kaim’in yıllık para ve erzak tahsisatını arttırmakla yetinerek dünyevi meseleleri kendi üzerine alması şeklinde tatbik mevkiine konmuştur. (...)”

Akyol, 2012, s. 248.

1. Halifenin Tuğrul Bey’e verdiği ünvanı, İslam dünyasındaki meşruiyeti açısından yorumlayınız.

2. Tuğrul Bey’in dinî işleri halifeye bırakmasının gerekçeleri nelerdir?

Metni ve kaynağı inceleyerek 35. sayfadaki soruları cevaplayınız.

Osmanlı Devleti örfi hukuk kurallarının oluşturulması için bürokratik bir hiyerarşi takip edilmiştir. Padişahların idari, mali, cezai ve farklı hukuk sahalarına ait emir ve fermanları bir araya getirilerek “kanunname” adı verilen metinler oluşturulmaya başlanmıştır. Fatih Sultan Mehmed’le istikrar kazanan örfi hukuk; II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman’ın hazırlattığı kanunnamelerden sonra olgunlaşmıştır.

"Osmanlı kanunnâmeleri çıkarılış şekillerine göre şu ana başlıklar altında sınıflandırılabilir.

1. Padişah Hükümleri Şeklindeki Kanunnâmeler. Bunlar, belirli idarî meselelere ya da ihtiyaçlara cevap vermek üzere fermanlar yahut beratlar şeklinde yayımlanmış olup valiler ve kadılar tarafından uygulanmaları istenen hükümlerdir. (...)
2. Sancak Kanunnâmeleri. İlhanlılar, her bölge için düzenlemeleri ve vergileri gösteren 'kânûn-ı memleket' diye bilinen müstakil defterler hazırlamışlardı. Bu an'ane şüphesiz Abbâsîler döneminden eski İran'a kadar uzanır. Osmanlılar kendi bölgesel vilâyet ya da sancak (livâ) kanunnâmeleriyle bu uygulamayı sürdürdüler. Bu kanunnâmeler padişahın tuğrasıyla onaylanmış ve her bölgenin mufassal tahrir defterlerinin başında yer almıştır. (...)
3. Belirli Gruplarla İlgili Kanunnâmeler. Bu tür kanunnâmeler eyalet kanunnâmeleri ile aynı kategoride ele alınabilir. Özel kanunnâmeler genellikle belirli bir yerde devlete hizmet eden reâyâ grupları için çıkarılmıştır.
4. Devlet Teşkilâtlarıyla İlgili Kanunnâmeler. Bunlar üçüncü kategoriyi oluşturur. Fâtih Sultan Mehmed'in devlet teşkilâtlarıyla ilgili kanunnâmesinin başlangıcında devletin işlerini düzenlemek için yazıldığı ifade edilir. Saray, hükümet ve protokol konularıyla ilgili olarak Osmanlı devlet sisteminin mantığını izler. Sırasıyla hükümetin şekli ve yetki alanlarını, yetkililerin padişahla ilişkilerini, rütbeleri ve derecelerini, terfi, ücret, emekliliklerini ve cezaları ele alır. Fâtih Sultan Mehmed'in kanunnâmesi bu türde tektir.
5. Genel Kanunnâmeler. Bu tür kanunnâmeler devletin bütün bölgelerinde yürürlükte olmak üzere düzenlenmiştir. Fâtih Sultan Mehmed'in reâyâ kanunnâmesi daha sonraki padişahların kanunlarının çekirdeğini teşkil etmiştir. (...)"

İnalçık, 2001, s. 334.

1. Osmanlı kanunlarının oluşumunda geçmişteki yönetim tecrübelerinin etkilerine ilişkin neler söylenebilir?

.....

.....

.....

.....

.....

2. Osmanlı Devleti'nin kanun kavramına bakış açısını ve kanun yapmaktaki temel amacını yorumlayınız.

.....

.....

.....

.....

.....

Metni, görseli ve kaynakları inceleyerek soruları cevaplayınız.

1839'da Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla başlayan, 1856'da Islahat Fermanı'nın yayımlanmasıyla devam eden ve I. Meşrutiyet'in ilan edildiği 1876'da tamamlanan dönem Tanzimat Dönemi olarak adlandırılmıştır. Kanun üstünlüğü anlayışı Tanzimat Dönemi'nde gide- rek yerleşmeye başlamış ve bu dönem, Osmanlı Devleti'nde gele- neksel yapıdan modern devlet yapısına geçiş için önemli bir aşama olmuştur.

Görsel 1.8: Tanzimat Fermanı'nın ilanı Osmanlı Devleti'nde modernleşme ve hukuk devleti yolunda atılmış en kritik adım olan Tanzimat Fermanı, 3 Kasım 1839'da Hariciye Nazırı Koca Mustafa Reşid Paşa tarafından okunarak yürürlüğe girmiştir. İllüstrasyon

29. Kaynak

“(...) Tanzimat Fermanı mutlak iktidarın yetkilerini sınırlandırdı, devlet politikalarını değiştirdi, evrensel hukuk normlarının uygulandığı yeni bir devlet modelini ortaya çıkardı [Görsel 1.8]. Ferman, meydana getirdiği yasal düzenlemelerle devlet sisteminde köklü değişiklikler meydana getirdi. (...) Tanzimat Fermanı; ‘cihanda candan, maldan ve iffetten daha kıymetli bir şey yoktur.’ ilkesini kabul ederek mal ve can güvenliğini devlet güvencesi altına aldı. Tüm halkın can, mal ve namus güvenliği sağlandı. Kişi dokunulmazlığı kabul edildi. Hiç kimsenin bir diğerinin ırz ve namusuna dokunamayacağı vaat edildi. Müsadere usulü kaldırılarak mülkiyet hakkı tanındı. Özel mülkiyetin tanınması ve korunmasının kişi hak ve özgürlükleri açısından son derece önemli olduğu kabul edildi. Müslim ve gayrimüslim vatandaşlara mal ve mülk sahibi olma evladına miras bırakabilme hakkı tanındı. Yargılamada açıklık sağlandı, herkesin yasalar önünde eşit olduğu kabul edildi. Hiç kimsenin yargılanmadan herhangi bir cezai yaptırma tabii tutulmayacağı kabul edildi. Mahkemeler herkese açık hale getirildi. Firardaki kişinin mallarının müsadere edilmesinin önüne geçildi. Yapılan düzenleme ile firardaki kişinin suçundan ya da kabahatinden dolayı mirasçıları suçlanmadı, atfedilen suç ve kabahatten dolayı yargılanmadı ve mirastan mahrum edilemedi. (...)”

Özhazinedar, 2023, s. 763, 765.

30. Kaynak

“(...) Islahat Fermanı ile Hristiyan ve diğer gayrimüslim halka din ve mezhep seçme hürriyeti, dini ayinlerini serbestçe yerine getirme hakkı tanındı. Hristiyan ve diğer gayrimüslim halk ibadetlerini yerine getirirken herhangi bir tacize, sıkıntıya ve eziyete uğramayacağı padişah tarafından beyan edildi. Islahat Fermanı ile din ve ibadet özgürlüğü devlet güvencesine alındı. (...) Islahat Fermanı'nın ilanı ile mezhep, lisan veya cinsiyet ayrımı gözetilerek kullanılan ifadeler, kelimeler, terimler, resmi yazışmalar kanunen yasaklandı. Fermanla birlikte Osmanlı uyruğundan olan herkes milliyet farkı gözetilmeksizin devlet memuru olabileme hakkını elde etti. Atamalarda yalnızca atama sahiplerinin liyakatleri esas alındı. Devlet memurluğuna atama ve terfiler padişahın onayıyla gerçekleştirildi. (...)”

Özhazinedar, 2023, s. 767.

1. Tanzimat Fermanı'yla devletin vatandaşlarına kanuni taahhütlerde bulunması, devletle birey arasındaki ilişkide nasıl bir köklü değişim yaşandığını göstermektedir?

2. Müsadere usulünün kaldırılmasının ve miras hakkının güvence altına alınmasının bireylerin devlete olan bağlılığı ve ekonomik hayata katılımı üzerindeki olası etkileri neler olabilir?

Uygulama

Numarası	3
Adı	Töreden Kanuna
Yönerge	Töre ile kanunun temel benzerlik ve farklılıklarına ilişkin öğrendiklerinizden yola çıkarak aşağıdaki tabloda boş bırakılan alanları doldurunuz.

Ölçütler	Töre	Kanun
Yazılı Olma Durumu		
Bağlayıcılık Durumu		
Yaptırım Türü		
Değiştirilebilirlik		

Türklerde İstişare Kültürü: Toydan Divana

Metni, görseli ve bilgi görselini inceleyerek 39. sayfadaki soruyu cevaplayınız.

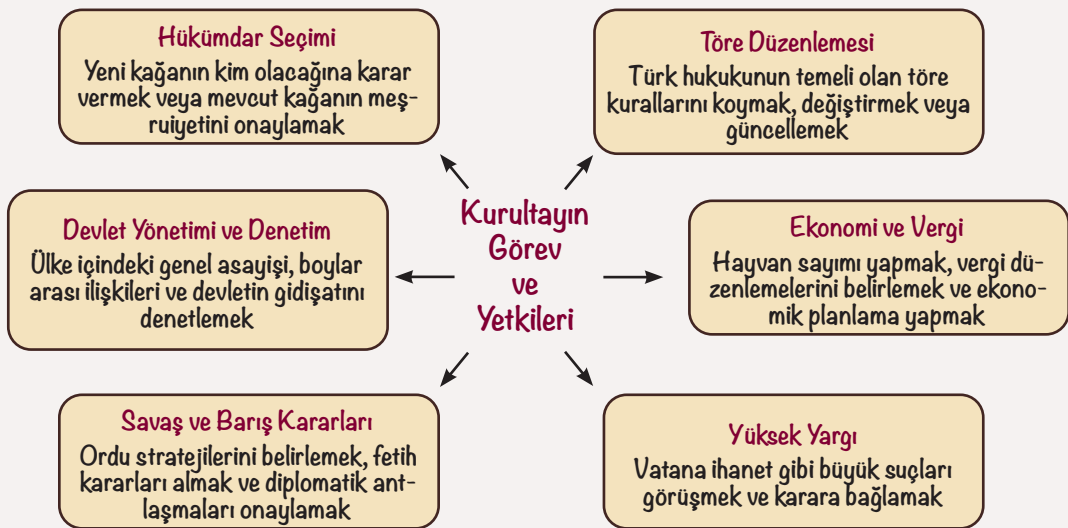
Görsel 1.9: Kurultay (Temsilidir.)

İslamiyet öncesi Türk devletlerinde devletin bekasını, toplumsal düzeni ve hükümdarın gücünü dengeleyen kurultay, doğru kararlar alınmasını sağlayan bir kontrol mekanizması rolü üstlenmiştir.

İslamiyet öncesi Türk devletlerinde devletin en yüksek karar alma ve danışma organına toy veya diğer adıyla kurultay denmiştir (Görsel 1.9). Devleti ilgilendiren siyasi, askerî, ekonomik ve sosyal konuların karara bağlandığı en üst devlet konseyi olan kurultay; kağanın otoritesini, boy beylerinin rızasıyla birleştirerek siyasi meşruiyetin sağlamlaştırdığı bir kurumdur.

Üyelerine toygun denilen kurultaya kağan başkanlık etmiş ve kağanın eşi olan hatun da kurultaya katılmıştır. İli yani devleti oluşturan boy liderleri,

hanedan üyeleri, yüksek rütbeli askerler ve teginler kurultaya katılmıştır. Kağanın katılmadığı zamanlarda kurultaya, aygucı denilen vezirler başkanlık etmiştir. Kurultayda şaman veya bakşı denilen din görevlileri yer almamıştır. Bu uygulama, İslamiyet öncesi Türk devletlerinde yönetim ile din işlerinin ayrıldığını ve teokratik olmayan bir yapı bulunduğunu kanıtlamaktadır.

Bilgi Görseli 1.6: Kurultayın görev ve yetkileri

- Kurultayın siyasi ve hukuki yapısının kağanın yetkilerini dengelemekteki rolünü gerekçelendirerek açıklayınız.

Metni, kaynakları ve görseli inceleyerek 40. sayfadaki soruları cevaplayınız.

İslamiyet'i kabul eden Türkler, İslamiyet'in bazı devlet geleneklerini hızlı bir şekilde benimsemiştir. İslamiyet öncesinde toy ve kurultay geleneğinin olması, Türklerin divan teşkilatını çabuk benimsemesinde etkili olmuştur. Hz. Ömer Dönemi'nde idari, askerî ve mali işlerin yürütüldüğü kurumsal bir yapı olan divan teşkilatı; Sâsânî, Sâsânî, Doğu Roma ve Türk devlet gelenekleriyle harmanlanarak Osmanlı Devleti Dönemi'nde en olgun seviyesine ulaşmıştır.

Karahanlılar, İslamiyet öncesi Türk devlet geleneğiyle İslamiyet sonrası gelişen İran-Abbasi bürokrasi kültürünü sentezleyerek uygulamıştır. Karahanlılarda devlet yönetimi, "Meclis-i Âlî" denilen büyük divan ve ona bağlı alt birimlerden oluşmuştur. Gazneliler de Karahanlıların devlet teşkilatı geleneklerini geliştirmiş ve yeni bir merkez teşkilatı kurmuştur. Bu bağlamda divan teşkilatı ayrı bir idari bölüm olarak teşkil edilmiş ve devlet işlerinin yürütüldüğü bu kuruma "Divan-ı Vezaret" adı verilmiştir. Büyük divan, Karahanlılarda olduğu gibi Gaznelilerde de farklı alt divanlar şeklinde örgütlenmiştir. Divan teşkilatı, bazı değişikliklerle Selçuklularda da devam etmiştir.

31. Kaynak

"(...) Selçuklular, eski Türk geleneklerini, İslam-İran Divanları içinde eritmişlerdir. Bu Devletin büyük örgütçüsü, İranlı Nizam ül-Mülk [Görsel 1.10], ileride bütün İslam dünyasında belli başlı kamu hukuku eseri sayılacak 'Siyasetname'siyle eski İran Devlet anlayışını Selçuklu hayatına iyice yerleştirmiştir. Bu devlet adamı, hükümdara, adaletin hemen yerine getirilmesi için eski İran Kralları'nın haftada iki gün haksızlıklardan yakınmaları doğrudan doğruya dinlediklerini örnek olarak göstermiştir. Bu gelenek kuşkusuz Türk geleneklerine de uygundu ve giderek tüm Türk-İslam Devletlerine yerleşti. Gene, Büyük Selçuklularda Devletin en yüksek organının 'Divan-ı Âlâ' olması, başında Vezirin bulunması, merkezdeki tüm büyük memurların bu Divan toplantılarına katılması Türk-İran-İslam etkilerinin tam bir karışımının Devlet hayatına yansıdığını göstermektedir. (...) Anadolu Selçukluları'nın merkezinde teşkilatında bulunan 'Büyük Divan' pek çok bakımdan 'Divan-ı Âlâ' ile benzerlikte gösterir. 'Divan-ı Saltanat' da denilen bu kurula genellikle 'Sahib-i Divan' denilen Vezir, bazen de hükümdar başkanlık ederdi. Devletin merkezinde, belli başlı önemli dairelerin başında bulunanlar bu Divanın üyesi idiler. Tuğrai'nin görevi, Büyük Selçuklularda olduğu gibi gene çok önemliydi. (...) "

Yetkin, 2012, s. 356-357.

▲ **Görsel 1.10:** Nizamülmülk (Temsilidir.)

Büyük Selçuklu Devleti'nin en parlak dönemlerine damgasını vuran Nizamülmülk hem Alp Arslan hem de Melikşah dönemlerinde vezirlik yapmış ve yaklaşık otuz yıl devletin gerçek mimarı olmuştur.

Türk devlet geleneği, kurultaydaki danışma kültürünü hiçbir zaman terk etmemiştir. İslamiyet öncesi Türk devletlerinden gelen istişare kültürü, Osmanlı Devleti'ndeki Divân-ı Hümayun yapısında bazı küçük değişikliklerle yaşamaya devam etmiştir. Konargöçer yaşamın boy beyleri, yerlerini Osmanlı devlet hayatının vezirlerine ve paşalarına bırakmıştır.

▲ Osmanlı Devleti'ndeki Divân-ı Hümayûn, önceki İslam devletlerinde görülen merkez divanların en gelişmiş şeklidir. Osmanlı Devleti'nin en üst siyasi ve idari karar organı olan Divân-ı Hümayûn, Osmanlı örfi hukukunun şekillenmesinde önemli bir paya sahiptir. Başlangıçta her gün toplanan Divân-ı Hümayûn, XVI. asrın ortalarından itibaren haftada dört gün toplanmıştır. XVII. asrın sonlarından itibaren haftada iki gün toplanmaya başlayan divanın XVIII. asrın başlarından itibaren önemi ve çalışmaları iyice azalmıştır. Toplantılardan sonra divan üyeleri bilgi vermek ve onay almak üzere padişahın huzuruna çıkmışlardır. Bu uygulamaya "arza çıkmak" denmiştir.

1. Hem karar organı hem de en üst yargı organı olan Divân-ı Hümayûnün devlet otoritesindeki gücü hakkında neler söylenebilir? Açıklayınız.

.....

.....

.....

2. Devlet yönetiminde hükümdar ile vezir arasındaki ilişkiye dair neler söylenebilir? Açıklayınız.

.....

.....

.....

3. Toplantıların kademeli olarak azaldığı düşünüldüğünde Divân-ı Hümayûnün konumundaki değişim hakkında hangi yorumlar yapılabilir?

.....

.....

.....

Uygulama

Numarası	4
Adı	İstişare Kültürü
Yönerge	Türklerdeki yönetimin temel unsurlarından olan toy ve divanı tabloda verilen ölçütlere göre karşılaştırınız.

Ölçütler	Toy (Kurultay)	Divan
Temel İşlevi		
Hükümdarın Durumu		
Üyeleri		
Toplanma Durumu		
Karar Alma Süreci		

Türklerde Yönetim: Monarşiden Cumhuriyete

➡ Metni, bilgi görselini ve kaynağı inceleyerek soruları cevaplayınız.

Devletler ilk siyasi teşekküllerin ortaya çıkışından itibaren farklı yönetim şekilleri benimsemiştir. İnanç sistemlerinden toplumsal ihtiyaçlara, coğrafi koşullardan güç dengelerine kadar birçok faktör bu değişimde etkili olmuştur.

Siyasi gücü elinde tutan kişiye, temsil ettiği gruba veya görev başına geliş şekline göre yönetim modelleri; monarşi, oligarşi, aristokrasi ve cumhuriyet olarak sınıflandırılmıştır.

Bilgi Görseli 1.7: Yönetim şekilleri

33. Kaynak

“(...) Monarşinin ve cumhuriyetin tanımlanmasında mutlakiyet, despotizm, demokratiklik gibi unsurlar, bir tanım unsuru olarak kullanılamaz. Bunlar, monarşinin de cumhuriyetin de özelliği olabilirler. Yani, bir monarşi anti-demokratik olabileceği gibi demokratik de olabilir. (...) Keza bir cumhuriyet de anti-demokratik olabileceği gibi, demokratik de olabilir. (...) Görüldüğü gibi cumhuriyet ile demokrasi arasında bir bağıntı yoktur. Bir cumhuriyet demokratik olabileceği gibi, anti-demokratik de olabilir. Keza monarşi ile demokrasi arasında da bir bağıntı yoktur. Bir monarşi demokratik olabileceği gibi, anti-demokratik de olabilir. (...)”

Gözler, 1999, s. 55.

1. Monarşilerde yöneticinin görev süresinin sınırsız olması, devlet yönetiminde istikrar ve değişim açısından nasıl yorumlanabilir? Açıklayınız.

.....

.....

2. Devletlerin yönetim şekillerinin cumhuriyet olması, demokratik olduğunu kanıtlar mı? Açıklayınız.

.....

.....

Metni ve kaynakları inceleyerek soruları cevaplayınız.

Türk devlet geleneği, Türkistan bozkırlarından cihan devletine uzanan tarihsel süreçte meşruiyet kaynağı bağlamında şekillenmiştir. Başlangıçta yönetim, kut anlayışına uygun olarak ilahi bir meşruiyetle idareyi hükümdarın şahsında toplayan monarşik bir yapıdadır. İslamiyet öncesi Türk devletlerindeki monarşik yapı, İslamiyet'in kabulünden sonra büyük bir değişime uğramadan devam etmiştir. Türk devlet geleneğiyle İslami esasların harmanlandığı yönetim anlayışı, kendine has bir model olarak uygulanmıştır. Yönetim yine tek bir kişide toplanmaya devam etmiş, hükümdarlar meşruiyetlerini pekiştirmek için halifelerden menşur almaya ve kendi adlarına hutbe okutup para bastırmaya başlamışlardır. Kuruluşundan itibaren Osmanlı Devleti'nde monarşik yapı korunmuş ama önemli kararlar alınırken beyliğin ileri gelenleri, aşiret reisleri ve gazilerle istişareye önem verilmiştir. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde ve Türk devlet yönetimi geleneğinde önemli değişimler yaşanmaya başlamıştır. Fatih Sultan Mehmed, güçlü bir merkezî otorite kurma yolunu seçmiş ve Batı'daki gelişmeleri yakından takip ederek devlet idaresinin genel kurallarını somutlaştırmıştır.

34. Kaynak

“(...) Osmanlı Devleti'nde bütün teşkilat, Padişahın mutlak ve ortak olunamaz egemenliğini gerçekleştirmek üzere kurulmuştu. Hükümet, eyaletlerin yönetimi ve ordu doğrudan Padişaha bağlı bir bütün olarak teşkilatlandırılmıştı. Bu bütünün merkezinde Padişah ve saray teşkilatı bulunuyordu. Merkez teşkilatı denildiğinde Padişah, vezir-i azam, saray, Divan-ı Hümayun ve ordu kurumları akla gelmektedir. Ayrıca Osmanlı devlet yönetiminin temel kurumlarından biri olan kul sistemi ile de merkezî otoritenin imparatorluğun merkezi olan saraydan ülkenin uzak köşelerine kadar gerçekleştirilmesi sağlanıyordu. (...)”

Armağan, 2012, s. 1.

35. Kaynak

“(...) Fatih, devleti yönetirken hem Türk geleneklerinin hem de Rönesans'ın ön plana çıkardığı merkeziyetçilik ilkesini güçlendirmiş, bunu yaparken çağının ilerisinde bir siyasal ufka sahip olduğunu ortaya koymuştur. Osmanlı Devleti'nde Çandarlılar, Mihal Oğulları, Evrenos Oğulları ve Turhan bey Oğulları gibi aileler Padişah'ın otoritesini dahi sarsabilecek güce sahiptiler. Fatih bunun yönetimde sorun yarattığının farkındaydı. Böylece Padişah'ın otoritesini güçlendirmek için merkezi gücü parçalayan ve siyasal otoriteyi dağınık hale getiren bazı yapıları merkeziyetçi bir hale getirerek tek elde topladı. (...)”

Kıralp, 2023, s. 1192.

1. Kaynaklardaki bilgiler karşılaştırıldığında Osmanlı Devleti'nde egemenliğin “ortak olunamaz” niteliği nasıl bir dönüşüme uğramıştır? Açıklayınız.

2. Fatih'in soyluluk yerine kul sistemini ve liyakati tercih etmesinin yönetim anlayışı hakkında hangi ipuçlarını verdiği söylenebilir?

Metni ve bilgi görselini inceleyerek soruları cevaplayınız.

Osmanlı Devleti'nde saltanat şeklinde sürdürülen monarşi, zamanla hükümdarın yetkilerinin meclisle sınırlandırıldığı yeni bir yönetim biçimine dönüşmeye başlamıştır. Her ne kadar bir anayasa olmasa da hukuk devleti olma yolundaki ilk büyük adım olan Tanzimat Fermanı ve sonrasında yaşananlar, anayasal yönetime giden ve yönetim sistemini değiştiren bir süreci başlatmıştır. Meşrutiyetin ilanı ile sonuçlanan bu süreçte iç ve dış unsurlar etkili olmuştur.

Meşrutiyete Giden Yol

Genç Osmanlılar: Meşrutiyetin ilanı ile sonuçlanan süreçte etkili olan gruptur. Avrupa'daki parlamenter sistem ve anayasa kavramlarını Osmanlı Devleti'ne taşımak isteyen Genç Osmanlılar, padişahın yetkilerinin bir meclis ve anayasayla sınırlandırıldığı takdirde devletin çöküşten kurtulacağına inanmışlardır.

Namık Kemal

Ziya Paşa

Şinasi

Genç Osmanlıların ilk kuşak temsilcileri

Aralarında Namık Kemal, Ziya Paşa, Şinasi gibi aydınların yer aldığı Genç Osmanlılar, fikirlerini yaymak için basın ve edebiyatı bir araç olarak kullanmışlardır.

Ekonomik Çöküş: Kırım Savaşı'yla başlayan dış borçlanma süreci, kısa sürede bir bağımlılık hâline gelmiştir. Osmanlı Devleti, 1875 tarihli Ramazan Kararnamesi'yle borçlarını ödeyemeyeceğini ilan etmiştir. Devletin ekonomik olarak iflasın eşiğine gelmesiyle tüm kesimlerde yönetime karşı büyük bir güvensizlik oluşmuş ve buna bağlı olarak da değişim arzusu ortaya çıkmıştır.

Dış Baskılar: Batılı devletler, Osmanlı Devleti'ni baskı altına almış ve Tersane Konferansı'yla Balkan sorunlarını uluslararası alanda tartışmaya açmıştır. Osmanlı Devleti, iç meselesi olan azınlık haklarıyla ilgili konferansta alınacak kararlarla devletin baskı altına alınmasının önüne geçmek istemiştir.

Tersane Konferansı'na katılan ülkelerin temsilcileri

23 Aralık 1876'da toplanan Tersane Konferansı'na katılan devletler meşruti sisteme geçme kararına rağmen Sırbistan ve Karadağ'a toprak verilmesi, Bulgaristan ve Bosna-Hersek'e özerklik tanınması ve bu bölgelere atanacak valilerin Avrupalı devletlerin onayıyla seçilmesi gibi kararlar alarak Osmanlı Devleti'ne baskı yapmıştır.

Parçalanma Korkusu: XIX. yüzyılın başlarından itibaren art arda yaşanan azınlık isyanlarıyla Osmanlı Devleti'nde parçalanma korkusu başlamıştır. Yunanların kopuşundan sonra Sırp, Karadağ ve Bulgar isyanları devleti sarsmaya devam etmiştir. Osmanlılık fikri çerçevesinde meşrutiyet taraftarları, din ve ırk ayrımı gözetmeksizin herkesin mecliste temsil edilmesiyle azınlıkların ayrılmaktan vazgeçeceğini düşünmüştür.

Bilgi Görseli 1.8: Meşrutiyetin ilanında etkili olan unsurlar

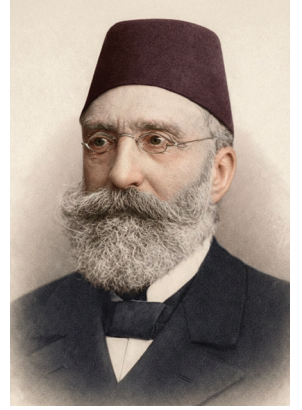
1. Sizce Genç Osmanlıların savunduğu fikirler, milliyetçilik akımının güçlü olduğu bu dönemde geçerli bir çözüm yolu muydu? Tartışınız.
2. Dış baskıları durdurmak için meşrutiyetin ilan edilmesi, Batılı devletlerin Osmanlı Devleti'ne baskısını neden değiştirmemiştir? Tartışınız.

➡ **Metni, görseli ve kaynağı inceleyerek soruları cevaplayınız.**

Türk tarihinin ilk yazılı anayasası olan Kanun-ı Esasi'nin taslağı Midhat Paşa (Görsel 1.11) başkanlığındaki bir kurul tarafından hazırlanmıştır. Daha sonra padişah lehine bazı değişiklikler yapılarak 23 Aralık 1876'da Kanun-ı Esasi kabul edilmiş ve I. Meşrutiyet Dönemi başlamıştır. Kanun-ı Esasi'ye göre meclisin yapısı, Meclis-i Umûmi adı altında iki farklı meclisten oluşmuş ve güç dengesi padişahın otoritesini koruyacak şekilde anayasal çerçeveye bağlanmıştır.

Görsel 1.11: Midhat Paşa ▶

Kanun-ı Esasi'nin baş aktörlerinden olan Midhat Paşa, daha demokratik bir metin hayal etmiştir. Mahkemesiz sürgüne gönderme yetkisini padişaha veren 113. maddenin Kanun-ı Esasi'ye eklenmesine engel olamamıştır.

36. Kaynak

Ölçütler	Meclis-i Umûmi	
	Meclis-i Âyan	Meclis-i Mebusan
Görev Tanımı	<i>Padişah adına kanun tasarılarını denetler.</i>	<i>Kanun tekliflerini görüşür ve bütçeyi inceler.</i>
Üye Seçimi	<i>Doğrudan padişah tarafından atanır.</i>	<i>Üyeleri halk tarafından seçilir.</i>
Üyelik Süresi	<i>Ömür boyu görevde kalır.</i>	<i>Dört yıl süreyle görevde kalır.</i>
Üye Sayısı	<i>Meclis-i Mebusan üye sayısının üçte birini geçemez.</i>	<i>Her elli bin erkek nüfus için bir temsilci seçilir.</i>
Üyelerin Sorumluluğu	<i>Padişaha karşı sorumludur.</i>	<i>Halkı temsil eder ama son karar padişahındır.</i>

1. Meclis-i Âyan üyelerinin sadece padişaha karşı sorumlu olmasının siyasi hayata etkileri hakkında neler söylenebilir?

.....

.....

.....

.....

2. Kaynaktaki ölçütlere göre I. Meşrutiyet, demokrasi açısından nasıl yorumlanabilir? Gerekçelerinizle açıklayınız.

.....

.....

.....

.....

➡ **Metinleri ve görselleri inceleyerek 47. sayfadaki soruyu cevaplayınız.**

Kanun-ı Esasi'nin kendisine verdiği yetkiyi kullanan Sultan II. Abdülhamid (Görsel 1.12), 93 Harbi sırasındaki olağanüstü hâli ve meclisin verimli çalışmadığını gerekçe göstererek 14 Şubat 1878'de Meclis-i Mebusanı süresiz olarak tatil etmiştir. Resmî olarak kaldırılmayan anayasa yürürlükte kalmaya devam etmiş fakat meclis, 1908'e kadar toplanamamıştır.

◀ **Görsel 1.12:** Sultan II. Abdülhamid

Meclisteki tartışmalar ve savaşın getirdiği olağanüstü koşullar sebebiyle padişah, I. Meşrutiyet Devri'ni sona erdirmiştir. Bu gelişme sadece meclisin kapanışı olmamış, Osmanlı Devleti'nde meşrutiyetin yeniden ilan edilmesine kadar sürecek olan Mutlakiyet Dönemi'nin başlangıcı olmuştur.

P A N O

V. Murad'ı yeniden tahta geçirmek için şehzadenin oturduğu Çırağan Sarayı'na harekete geçen Ali Suavi ve çoğunluğunu mültecilerin oluşturduğu grubun girişimi kısa sürede bastırılmıştır. Ali Suavi, tarihe Çırağan Olayı olarak geçen baskın esnasındaki arbedede öldürülmüştür.

Sultan II. Abdülhamid'in meşrutiyete son vermesi, Jön Türkler tarafından keyfî bir uygulama olarak nitelendirilmiş ve meşrutiyet yanlısı aydınlar harekete geçerek meşrutiyetin yeniden ilan edilmesi için çalışmalarına başlamıştır. Bu yöndeki ilk girişim, Osmanlı tarihindeki ilk sivil darbe olan ve 20 Mayıs 1878'de gerçekleşen Çırağan Olayı'dır.

Sultan II. Abdülhamid yönetimine karşı meşrutiyet mücadelesi 1880'lerden itibaren artmış ve sistemli hâle gelmiştir. 2 Haziran 1889'da İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, İshak Sükûti ve Mehmed Reşid isimli dört Mekteb-i Tıbbiyye-i Şahane öğrencisi tarafından İttihad-ı Osmanî adında bir cemiyet kurulmuştur. Sonraki süreçte bu cemiyet farklı isimlerle anılmış ve son olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti adını almıştır. Rumeli'de etkili olan cemiyetin önde gelenlerinden Kolağası Niyazi Bey'in Resne'de, Enver Bey'in Selânik'te meşrutiyetin ilanı için başlattıkları isyan kısa sürede yayılmıştır. İçeride bu gelişmeler yaşanırken dışarıda da Rus çarı ile İngiltere kralı arasında Makedonya meselesi, Boğazların durumu ve Osmanlı yönetimindeki Hristiyanlar için yapılacak ıslahatları konu alan Reval Görüşmeleri yapılmıştır. Rumeli'deki çatışmaların başkenti tehdit etmeye başlaması ve Reval'deki görüşmeler, padişahı zor durumda bırakmış ve 23 Temmuz 1908'de meşrutiyet yeniden ilan edilmiştir (Görsel 1.13).

▶ **Görsel 1.13**

II. Meşrutiyet'in ilanı Kanun-ı Esasi'nin yeniden yürürlüğe konduğu II. Meşrutiyet, İstanbul sokaklarında büyük bir coşkuyla kutlanmıştır. Meşrutiyetin yeniden ilanı, hürriyetin müjdecisi olarak algılanmıştır. Bu gelişme, özgürlükler açısından büyük beklentileri beraberinde getirmiştir.

I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet arasındaki temel fark, egemenliğin meşruiyeti ve padişahın yetkileridir. II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında özellikle Kanun-ı Esasi'deki 1909 değişiklikleriyle meclis, siyasi meşruiyetin merkezi hâline gelmiş ve meclis deneyimi artmıştır. Fakat beklenen huzur ve özgürlük ortamı, yerini kısa sürede sert siyasi çatışmalara ve baskıcı, otoriter bir yapıya bırakmıştır. 31 Mart Vakası sonrasında İttihat ve Terakki Cemiyetinin yönetimdeki ağırlığı artmış, özellikle 1913'teki Bâbiâli Baskını'yla devletin idaresi tamamen İttihat ve Terakki'nin denetimine girmiştir. Trablusgarp ve Balkan savaşlarının getirdiği ağır kayıplarla I. Dünya Savaşı'nın olağanüstü koşulları, bireysel özgürlüklerin askıya alınmasına ve merkeziyetçi yönetimin yerleşmesine neden olmuştur. Bu dönem çok partili hayat, parlamento deneyimi gibi cumhuriyete miras kalacak demokratik kurumları içinde barındırmıştır. Cumhuriyetin ilanına kadar geçen süreç daha ziyade savaşların, toprak kayıplarının ve siyasi baskıların gölgesinde kalmıştır.

P A N O

Türk tarihinde çok partili hayat ilk kez 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı ile başlamıştır. Bu dönemde İttihat ve Terakki Cemiyeti dışında faaliyet gösteren fırkaların bazıları şunlardır: Ahrar (Hürler) Fırkası, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Osmanlı Demokrat Fırkası, Osmanlı Sosyalist Fırkası.

Cumhuriyetin İlanına Giden Yol

Millî Mücadele'nin ilk günlerinden itibaren alınan kararlarla öncelik vatanın kurtuluşuna verilmiştir. Bunun ardından cumhuriyetin ilanına giden bir siyasi süreç inşa edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, toplumsal hazır bulunuşluğu dikkate alarak millî egemenlik fikrini uygulamaya koymuştur.

- **Amasya Genelgesi:** Cumhuriyetin ilk işareti, Amasya Genelgesi'nde verilmiştir. "Milletin bağımsızlığını, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır." maddesi, egemenliğin padişahтан alınarak millete devredileceğinin ilk bildirisi olmuştur. Üstü kapalı bir şekilde millî egemenlik modeline geçileceği ilan edilmiştir.
- **Erzurum ve Sivas Kongreleri:** Cumhuriyet rejimine geçileceğini işaret eden madde, Erzurum Kongresi'nde kabul edilmiştir. "Kuvâ-yı Millîye'yi amil, irade-i milliyeyi hâkim kılmak esastır." maddesiyle millî iradenin yönetimde tek hâkim güç olduğu vurgulanmıştır. Saltanatın hukuken ve fiilen reddedilmesi yolundaki en büyük adımdır. Erzurum Kongresi kararları, Sivas Kongresi'nde genişletilerek tüm ulusu kapsayacak hâle getirilmiştir.
- **TBMM'nin Açılması:** Meclisin açılmasından sonra "24 Nisan Kararları" olarak bilinen ve yeni devletin temel karakterini ortaya koyan ilkelerden birincisi, ilerleyen süreçte saltanatın kaldırılmasına zemin hazırlamıştır. "Geçici bir hükûmet başkanı seçmek veya padişah vekili atamak doğru değildir." ilkesiyle millî egemenliğin esas olacağı vurgulanmıştır.
- **1921 Anayasası:** Teşkilat-ı Esasiye olarak bilinen anayasanın ikinci maddesi, cumhuriyet rejiminin esasını ortaya koymuştur. "Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir." maddesiyle padişahın meşruiyeti reddedilmiş ve meşruiyetin tek kaynağı olarak millet ve milletin seçtiği meclis kabul edilmiştir.
- **Saltanatın Kaldırılması:** Cumhuriyete giden süreçte atılan en büyük adım saltanatın kaldırılmasıdır. Böylece yönetimde iki başlılık sona ermiş, laik ve demokratik devletin önü tamamen açılmıştır.
- I. Meşrutiyet'ten itibaren yaşanan gelişmeler demokrasi açısından değerlendirildiğinde millî egemenlik fikrinin olgunlaşmasına dair neler söylenebilir? Tartışınız.

► **Metni, görseli ve kaynağı inceleyerek soruyu cevaplayınız.**

23 Nisan 1920’de açılan I. Meclis (Görsel 1. 14), seçimin yenilenmesine karar verilen 1 Nisan 1923 tarihine kadar görevini büyük bir sorumlulukla yerine getirmiştir. 11 Ağustos 1923’te toplanan II. Meclis; Lozan Barış Antlaşması’nın onayı, Ankara’nın yeni kurulan devletin merkezi olması ve mevcut rejimin adının konması gibi kritik konuları karşısında bulmuştur. 24 Temmuz 1923’te imzalanan Lozan Barış Antlaşması ve 23 Ağustos 1923’te yeni meclis tarafından onaylanmıştır. 13 Ekim 1923 günü başkent değişikliğiyle sunulan teklif mecliste uzun tartışmalardan sonra çoğunlukla kabul edilmiş ve yeni başkenti Ankara olmuştur. Böylece cumhuriyetin ilanına giden yol için yeni bir adım daha atılmıştır.

Görsel 1.14 ►

I. Meclisin açılışı

Dualarla yapılan meclis açılışında Mustafa Kemal Paşa’nın yanında dönemin milletvekilleri, ulema, asker ve sivil olmak üzere farklı zümrelerden insanlar ve Ankara halkının temsilcileri yer almıştır. Meclisin açılış töreni, Millî Mücadele’nin sadece askerî değil aynı zamanda manevi ve meşru bir temele dayandığını da göstermiştir.

37. Kaynak

“(…) Cumhuriyetin ilânı öncesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde, Devletin geleceği ile ilgili başlıca üç fikir karşılıklı çatışma içinde idi.

1. Birinci fikir, meşrutî idarenin tekrar gelmesini sağlayarak Halife Abdülmecit’i devletin başına geçirmek istiyordu. Bu fikri Mecliste Halife’nin vazife ve salâhiyetleri ile ilgili görüşmeler yapılırken, Halife’yi bir nevi devlet reisi tanımak ve İslâm âlemi üzerindeki etkisini sağlamak amacıyla yapılan teklifleri verenler savunuyorlardı.
2. İkinci fikir, Cumhuriyetin bir emri vaki şeklinde getirilmesine taraftar olmayanlardı. Bunlar Anayasa taddillerinin enine boyuna görüşülerek meclisten geçmesini istiyorlardı. Halifeye ve hilâfet makamına sadık olmaları nedeni ile, Halife’ye geniş yetkiler tanınmasını istiyorlardı.
3. Üçüncü fikir, Cumhuriyetin sür’atle ilânını öngören inkılâpçıların görüşü idi. Bu görüş taraftarlarına göre, Anayasanın tümü üzerinde münakaşalar açılması, zaman alacağından ilk plânda Ankara’nın hükümet merkezi olarak sağlanmasından sonra sür’atle Cumhuriyetin ilânını gerekli görüyordu. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları bu üçüncü fikre taraftardılar (...)

Eroğlu, 1989, s. 441-442.

- Cumhuriyetin hızla ilan edilmesini gerekli kılan durum nasıl yorumlanabilir? Açıklayınız.

Metni, kaynakları ve görseli inceleyerek soruları cevaplayınız.

Meclis başkanının aynı zamanda devlet başkanı olması ve yürürlükteki "meclis hükûmeti" sisteminde aksamalar yaşanması, cumhuriyetin ilanına giden süreci hızlandırmıştır. Bakanların meclisten tek tek seçildiği meclis hükûmeti sisteminde çoğu zaman devlet işleri yürümez hâle gelmiştir. Hükûmet üyelerinin topluca istifa etmeleri üzerine yeni hükûmet kurulamamış ve Ekim 1923'te yaşanan bu gelişmeler tarihe "Ekim Bunalımı" olarak geçmiştir.

38. Kaynak

"(...) Mustafa Kemal'in 22 Eylül 1923'te, 'Wiener Neue Freie Presse [Viner Noye Fraye Prese]' muhabirine verdiği demeçte, ilk defa 'Cumhuriyet' kelimesini ortaya atmasının ülke içinde ve dışında büyük yankısı olmuştur. 28 Ekim 1923 günü Mustafa Kemal arkadaşlarına 'Yarın Cumhuriyet ilân edeceğiz.' diyerek, 20 Ocak 1921 Anayasası'nın bu yönde değiştirilen taslağı hükûmet bunalımına çare bulamayan Halk Fırkası'na sunar [Görsel 1.15]. Fırka'nın aldığı kararı da 29 Ekim akşamı TBMM'ye sunmuş, tasarı oybirliği ve 'Yaşasın Cumhuriyet' sesleri ile kabul edilirken, Mustafa Kemal 158 üyenin oybirliği ile Cumhurbaşkanlığı'na seçilmiştir. (...)"

Giritli, 1995, s. 459.

Görsel 1.15: Cumhuriyet'in ilanından sonra Mustafa Kemal Paşa'nın TBMM kürsüsünde yaptığı ilk konuşma. Cumhurbaşkanı seçildikten sonra kürsüye gelerek teşekkür konuşmasını yapan Mustafa Kemal Paşa, "Türkiye Cumhuriyeti mesut, muvaffak ve muzaffer olacaktır." demiştir.

39. Kaynak

"(...) Uzun ve sert tartışmalardan sonra teklif ve önerilen maddeler tek tek oylanarak kabul edildi. Ardından Parti Grubu toplantısı bitirilerek Meclis toplantısına geçildi. Teklif, Kanun-u Esasi Encümenine gönderildi. Burada 'Türkiye Devletinin Dini İslam'dır.' 'Resmî dili Türkçedir.' ibareleri eklendi. İvedi olarak görüşülen teklif 'Yaşasın Cumhuriyet' sesleri arasında alkışlarla kabul edildi (29 Ekim 1923). Ardından Cumhurbaşkanlığı seçimine geçildi ve Mustafa Kemal Paşa katılanların oy birliği ile Cumhurbaşkanı seçildi. Cumhurbaşkanı 30 Ekim 1923'te de İsmet Paşa'yı Başbakan olarak atadı. Cumhuriyetin ilan edildiği gece telgraf-la yurdun dört bir yanına bildirildi. Halk coşkuyla Cumhuriyetin ilanını kutlarken Saltanat ve Hilafet yanlıları, İstanbul Basını ve Millî Mücadele sırasında Mustafa Kemal ile birlikte bu savaşı yürüten kimi devlet adamı Cumhuriyetin ilan edilmesine sert tepki gösterdi. Başta Rauf Bey, Kâzım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa olmak üzere eski silah arkadaşları ve kimi milletvekili işin aceleye getirildiğini, kendilerine haber verilmeden Cumhuriyetin ilan edildiğini belirterek tepki gösterdiler."

Güneş, 2021, s. 4.

1. Cumhuriyetin ilanının hükûmet krizini aşmak için üretilmiş bir idari çözüm olarak kabul edilmesi nasıl yorumlanabilir?

2. Cumhuriyet'in ilanına giden süreç hakkında neler söylenebilir?

Uygulama

Numarası	5
Adı	Monarşiden Cumhuriyete
Yönerge	Yönetim şekillerini verilen ölçütlere göre tabloda karşılaştırınız.

Ölçütler	Yönetim Şekilleri		
	Monarşi	Meşrutiyet	Cumhuriyet
Egemenliğin Kaynağı			
Yöneticinin İşbaşına Geliş Şekli			
Halkın Yönetime Katılımı			
Anayasa ve Hukukun Üstünlüğü			
Yasama Yetkisi			
Yönetimin Süresi			

Devlet Yönetiminin Ordu Teşkilatına Yansımaları

Metni, görseli ve kaynakları inceleyerek soruları cevaplayınız.

İslamiyet öncesi Türk devletlerinde ordu, millettten ayrı askerî bir kurum değildir ve toplumsal yaşamla bütünlük içerisindedir. Türklerde askerlik ayrı bir meslek olarak görülmemiş ve her Türk, her an savaşa hazır bir asker olarak kabul edilmiştir. Türklerde kadın erkek ayrımı gözetmeksizin herkes temel askerî becerileri edinmiş ve ordu-millet anlayışı, Türkleri her zaman savaşa hazır tutmuştur. Konargöçer yaşam tarzı, Türklerin askerî felsefesini şekillendirmiş ve dünya tarihine yön veren sistemlerin doğmasını sağlamıştır. Asya Hun Hükümdarı Mete Han tarafından MÖ 209'da kurulan onlu teşkilat, günümüz modern askerî organizasyon sistemlerine örnek teşkil etmiştir. İslamiyet öncesindeki askerî yapının günümüze yansımaları oldukça derindir. Türk Kara Kuvvetlerinin kuruluş tarihi, Mete Han'ın tahta çıktığı ve onlu teşkilatı kurduğu MÖ 209 yılı olarak kabul edilmektedir (Görsel 1.16).

Görsel 1.16: Türk Kara Kuvvetleri arması

Türk ordusunun tarihî sürekliliğini, gücünü ve bağımsızlık anlayışını simgelemektedir.

40. Kaynak

"(...) Türkler, askerlik ve savaş sanatında öncüdür. Türklerde ordu geleneği hem siyasi bir teşekkül olarak devletin temelini hem de halkın gücünü temsil etmektedir. Eski Türk kültürü: halk eşittir ordu, ordu eşittir halk denklemine dayanmaktadır. Türk Tarihi, Türk Ordusu'nun tarihi ile eş zamanlı olarak başlamakta, Türklerde millet bilinci ise yine ordu ve askerlik mefhumu üzerinden cereyan etmektedir. Şevket Süreyya Aydemir; "Biz bir Ordu-Milletiz. Nice yüzyıllar önce, milletleşmeye ordulaşmakla başladık. Milletten en halsiz düştüğü ve ordunun en perişan bırakıldığı zamanlarda bile Ordu, kendilerine şanlı bir gelecek düşünen gençlerin hayalinde devletin, gene de en kutsal ocağı olarak yaşamıştır." demektedir. İlber Ortaylı ise; "Her milletin kendine göre vasıfları vardır. Türklerin birinci vasfı ise Asker-Millet olmalıdır" demektedir. (...)"

Kalelioğlu, 2021, s. 264-265.

41. Kaynak

"(...) Eski Türk ordusu çeşitli sayılarda birliklerden meydana geliyordu. En büyük birlik 10 bin kişilikti. Bu birliğe 'tümen' adı veriliyordu. Tümenler de, 1000'li, 100'lü ve 10'lu olmak üzere kademeli olarak küçülen birliklere ayrılmaktaydı. Bu birliklerin başlarında da derecelerine göre, 'tümen başı', 'binbaşı', 'yüzbaşı', 'onbaşı' gibi unvanlar taşıyan birer komutan bulunmaktaydı. İlk defa Türklerde büyük Hun hükümdarı Mete (M.Ö. 209-174) zamanında görülen bu teşkilat, ufak değişikliklerle bütün Türk devletlerinde varlığını korumuştur. (...)"

Koçak, 2022, s. 307.

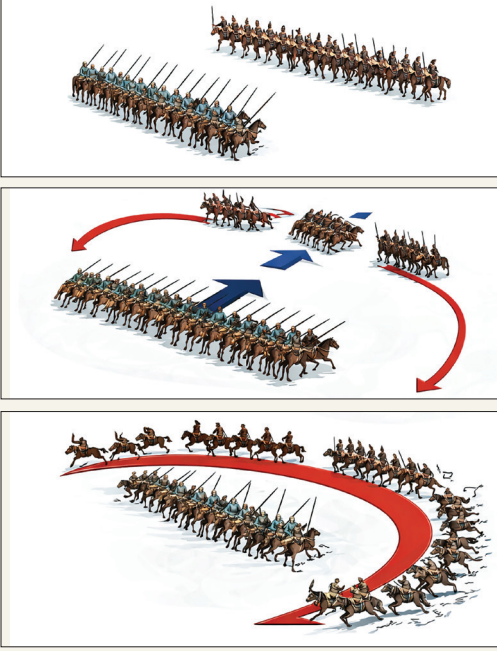
1. Onlu teşkilatın Türk devletlerinin uzun süre ayakta kalmasında nasıl bir rol oynadığını açıklayınız.

2. Ordu-millet anlayışının devlet yapısı ve millet bilincinin oluşumu üzerindeki etkilerini açıklayınız.

➡ **Metni ve kaynağı inceleyerek soruları cevaplayınız.**

Atı ehlileştirip demir madenini işleyen Türkler, bu yeteneklerini askerî stratejilerle birleştirmiş ve bu alanda önemli ölçüde gelişmişlerdir. Dünya savaş tarihine Türklerin kazandırdığı ve hıza, zekâyâ, disipline dayalı savaş stratejisi olan Turan taktiği; askerî alanda "hilal taktiği, kurt oyunu veya sahte geri çekilme" olarak anılmıştır. Bu taktik, sayıca üstün düşman ordularını açık alanda imha etmek için geliştirilmiştir.

42. Kaynak

◀ Sahte geri çekilme (ricat) ve ani kuşatma esasına dayanan ve etkili bir savaş yöntemi olan Turan taktiği, sayıca üstün düşmanı tuzağa çekerek imha etmeyi hedefler. Turan taktiği, bozkır kültürünün hareketli yaşam tarzından ve süvari birliğinin hızından doğmuştur. İslamiyet öncesi Türk devletlerinde geliştirilen bu taktik, Selçuklularda da ustaca uygulanmış ve başta Malazgirt Zaferi olmak üzere Türk tarihinin en büyük zaferlerinin kazanılmasında etkili olmuştur. Turan taktiği, Osmanlı Devleti Dönemi'nde de kanatlardaki sipahi-akıncı kuvvetleriyle bazı savaşlarda uygulanmıştır.

1. Turan taktiğiyle Türkistan'ın coğrafi koşulları arasındaki ilişkiye dair neler söylenebilir?

.....

.....

2. Turan taktiğinin başarıya ulaşması için Türk süvari birliklerinin hangi askerî özelliklere sahip olması gerekmektedir? Açıklayınız.

.....

.....

➡ **Metinleri ve kaynakları inceleyerek 53. sayfadaki soruları cevaplayınız.**

Karahanlılar, Gazneliler ve Selçuklular da Türkistan'dan gelen geleneksel askerî unsurları ve savaş taktiklerini kullanmışlardır. İslamiyet'in kabulüyle İslam dünyasının yerleşik düzenine ait yeni unsurlar sisteme dâhil edilmiştir. Ordu-millet anlayışı, onlu sistem, savaş taktikleri, geleneksel silahların kullanımı devam etmiş; bununla birlikte ordunun asker ihtiyacının karşılanması amacıyla gulam ve ikta sistemi uygulanmaya başlanmıştır. Bu sistemler Osmanlı Devleti tarafından geliştirilmiş, devşirme ve tımar sistemi şeklinde uygulanmıştır. Sistemlerde benzerlikler olsa da işleyiş ve uygulama bakımından bazı farklar görülmektedir.

43. Kaynak

“(...) Karahanlılarda ordunun Selçuklularda olduğu gibi saray muhafızları, hassa ordusu, hanedan mensuplarıyla valilerin ve diğer devlet adamlarının kuvvetleri, devlete bağlı Türk teşekküllerine mensup kuvvetler olmak üzere dört ana unsurdan oluştuğu anlaşılmaktadır. Saray muhafızlarından gece nöbet tutanlarına yatgak, gündüz görev yapana turgak, sefer halinde ordunun önünden giden kuvvetlere yezek bunun da önünde giden öncü keşif koluna yelim, geceleyin düşman gözcülerini yakalamakla görevli birliğe tutgak, ordunun konakladığı yere han toyu, ordugah nöbetçisine sakçı, parolaya im, düşmanı ansızın basan kuvvete basımcı denilmekteydi. (...)”

Sanca, 2008, s. 89

Gazneliler, Karahanlılar ile başlayan Türk-İslam devlet geleneğini devralmış ve Afganistan, Horasan, Hindistan coğrafyasında uygulamıştır. Hâkimiyet kurdukları halkın etnik ve dinî yapısı gereği bu teşkilatlanmayı daha merkezîyetçi, görkemli ve imparatorluk karakterli bir yapıya dönüştürmüşlerdir. Kölelerin asker olarak eğitildiği **gulam** sistemi geliştirilmiş ve profesyonel bir hâle getirilmiştir. Farklı etnik unsurlardan oluşan Gazneli ordusunda, Türk savaş taktikleri kullanılmış ve bununla birlikte askerî teşkilata filler de dâhil edilmiştir. Bu gelişme, ordunun psikolojik ve fiziki olarak güçlenmesini sağlamıştır.

gulam

“Erkek çocuk, delikanlı, azat edilmiş köle, genç hizmetkâr, efendisine bağlı muhafız” anlamlarına gelen Arapça kökenli bir kelimedir.

44. Kaynak

◀ Gazneli Mahmud'un ordusunda yer alan filler, o dönem için Orta Çağ'ın tankları olarak nitelendirilebilecek kadar stratejik bir öneme sahiptir. Hindistan seferleri sırasında haraç veya ganimet olarak elde edilen filler, Türk-İslam askerî tarihinde Gazneli ordusuna özgü bir güç unsuru hâline gelmiştir. Fillerin Gazneli ordusunda kullanılması, devlet yönetimindeki değişimin orduya yansımalarının en önemli göstergelerinden olmuş ve Turan taktiğinden farklı bir uygulama olarak dikkat çekmiştir. Hafif süvarilerin önemli olduğu Turan taktiği, hız ve esnekliğe dayanırken fil birlikleri statik güç ve yıkıcılığa dayanmıştır. Gazneli Mahmud, bozkırın hızıyla Hindistan'ın bu yıkıcı gücünü birleştirerek döneminin en yenilmez ordularından birini kurmuştur.

1. Karahanlılar örneğinden hareketle Türk devlet geleneğindeki kurumların sürekliliği hakkında hangi değerlendirmeler yapılabilir?

2. Geleneksel Türk savaş taktiklerinin yanında gulam sistemini ve filleri kullanması, Gaznelilerin karakterine ilişkin ne tür ipuçları vermektedir?

Metni ve bilgi görselini inceleyerek soruyu cevaplayınız.

Selçuklular ve Osmanlılar, İslam tarihindeki en kritik askerî kurumlardan olan gulam ve devşirme sistemini etkili bir şekilde kullanmıştır. Gulam ve devşirme sistemi, Türk devlet geleneğinde merkezî otoriteyi korumak için geliştirilmiştir. Bu iki askerî sistem, birbirinin devamı niteliğindedir. Selçuklularda gulam sistemiyle temeli atılan bu askerî uygulama, Osmanlılarda devşirme sistemi şeklinde geliştirilmiş ve kullanılmaya devam edilmiştir.

Gulam Sistemi

Gulam sistemi, Orta Çağ İslam devletlerinin kullandığı en önemli askerî ve idari teşkilatlardan birisidir. Gulam sistemi; Doğu Roma, Sâsânî ve diğer devletler-

de görülen kölelerin orduda kullanılması veya köle asker uygulamasından tamamen farklıdır. Esir veya köle olarak hizmete alınan kişiler, sistematik bir askerî eğitime tabi tutulmuş, kabiliyetleri ve aldıkları eğitim doğrultusunda ordu başta olmak üzere çeşitli devlet hizmetlerinde istihdam edilmiştir. Asker veya idareci olarak yetiştirilen köleler, liyakat ve yeteneklerine göre daimî ve maaşlı olarak muhtelif devlet hizmetlerinde görevlendirilmiştir.

Devşirme Sistemi

Osmanlı Devleti'nin askerî ve idari yapısını güçlendirmek amacıyla uygulanan pencik ve sonrasında devşirme sistemleri, yetenekli Hristiyan çocukların devlet hizmetine alınması esasına

dayanmaktadır. Pencik sistemi olarak adlandırılan uygulamayla savaş esirlerinin beşte biri ganimet olarak alınmış, Acemi Ocağına yerleştirilmiş daha sonra da yeniçeri ordusunda hizmet etmesi sağlanmıştır. Pencik sisteminin yetersiz kalması üzerine Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan Hristiyan tebaadan seçilenlerin kullanıldığı devşirme sistemine geçilmiştir. Gayrimüslim tebaanın çocukları ve gençleri seçilmiş, Türk ve Müslüman olarak yetiştirilmiştir. Nitelikli eğitim alanlar arasından bazıları seçilerek devlet kademesinde çeşitli görevlere getirilmiştir.

Bilgi Görseli 1.9: Gulam ve devşirme sistemi

- Gulam ve devşirme sistemlerinin merkezî otoriteyi koruma stratejisine etkileri hakkında neler söylenebilir? Tartışınız.

Metni ve kaynakları inceleyerek 55. sayfadaki soruları cevaplayınız.

Osmanlı Devleti'nde XVIII. yüzyıldan itibaren Batılılaşma hareketleri yaşanmaya başlamış ve sonraki süreçte askerî alanda değişiklikler yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nin eski gücüne dönebilmesi için öncelikle savaşların kaybedilmemesi gerektiğini düşünen padişahlar, ordunun güçlü bir yapıda olması gerektiği üzerinde durmuşlardır. Güçlü bir ordu sayesinde savaşların tekrar kazanılacağı, toprakların geri alınacağı ve gelirlerin de artacağı düşünülmüştür. Böylece toplumsal refahın artması, Osmanlı devlet ve toplum düzeninin kaybettiği istikrara kavuşması amaçlanmıştır. Bu konuda padişahlar önemli değişiklikler yapsa da III. Selim ve II. Mahmud dönemlerinde Batılılaşma yolunda radikal gelişmeler yaşanmıştır. Devlet yönetiminde başlayan yenilikler, yönetim ve bürokrasi kadar ordu üzerinde de etkisini göstermiştir.

45. Kaynak

- ◀ Sultan III. Selim Dönemi'nde kurulan Nizam-ı Cedid ordusunun geçiş töreni
- Nizam-ı Cedid, geleneksel yapıdan kopuşu ve Batılı tarzda modernleşmeyi simgelemektedir. Klasik Dönem yeniçeri kıyafetlerindeki çeşitlilik, yerini kırmızı ceket ve mavi pantolona bırakmıştır. Nizam-ı Cedid, sadece bir askerî birlik değil aynı zamanda çökmekte olan Yeniçeri Ocağı'na karşı devletin ayakta kalma ve Batılaşma refleksi olarak ortaya çıkmıştır. Bu yeni düzen daha sonra Sultan II. Mahmud'un kuracağı Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusuna ilham kaynağı olmuştur.

46. Kaynak

- ◀ Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye
- Osmanlı askerî tarihindeki en büyük kırılma noktalarından biri, Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra 1826'da Sultan II. Mahmud tarafından Asakir-i Mansure-i Muhammediye adlı Batı tarzında teşkil edilen ordunun kurulmasıdır. Bu orduda geleneksel başlıklar yerine fes kullanılmıştır. II. Mahmud Dönemi'nde orduda başlayan kılık kıyafet değişikliği, askerî yapının Batı tarzı esas alınarak yeniden modernize edildiğinin en somut göstergesidir. Böylece Osmanlı ordusu, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'yle daha düzenli, merkezî ve profesyonel bir yapıya kavuşmuştur.

İslamiyet öncesi Türk devletlerinden Osmanlı Devleti'ne uzanan askerî gelenek, cumhuriyetin ilanı ile birlikte modern ulus devletin ihtiyaçlarına göre köklü bir dönüşüm geçirmiştir. Bu süreçte ordu hem kurumsal yapısı hem de teknolojik donanımıyla çağdaş bir kimlik kazanmıştır. 3 Mayıs 1920'de Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Vekâleti kurulmuş, günümüz Türk ordusunun komuta ve teşkilat yapısı oluşturulmuştur. Ordu; müfettişlikler, kolordular ve tümenler şeklinde disiplinli bir hiyerarşiye kavuşturulmuştur. Atatürk Dönemi'nde başlatılan köklü değişimler "Yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesinin bir gereği olarak askerî alanda gerçekleşmiştir. Bu değişimlerle Türk ordusunun barışı koruyan ve caydırıcı gücü yüksek, modern bir savunma mekanizmasına dönüşmesi hedeflenmiştir.

1. Kaynaklarda yönetim anlayışı ve dünya görüşündeki köklü değişime ilişkin hangi simgeler yer almaktadır?

.....

.....

2. Geçmişten günümüze Türklerde ordu-millet anlayışının günümüze yansımaları hakkında hangi örnekler verilebilir?

.....

.....

Uygulama

Numarası	6
Adı	Türk Devletlerinin Yönetim Yapıları
Yönerge	Uygulama adımlarını takip ederek İslamiyet öncesinde ve İslami Dönem’de kurulan Türk devletlerinin yönetim yapılarıyla ilgili iki ayrı bilgi görseli hazırlayınız.

- Bilgi görsellerini oluştururken Türk devletlerinde kut anlayışı, ikili sistem, veraset sistemi, meşru-iyet kaynakları, meşrutiyet ve cumhuriyet kavramlarına ilişkin öğrendiklerinizi kullanınız. İçeriğin doğruluğuna, sınıflandırmaya ve organizasyona, yorumlama ölçütlerine dikkat ediniz. Konuyla ilgili resim, metin, tablo vb. kullanmaya özen gösteriniz.

! Yapacağınız çalışma, 57. sayfadaki karekodda bulunan Dereceli Puanlama Anahtarı ile öğretmeniniz tarafından değerlendirilecektir.

İslamiyet Öncesi Türk Devletleri

İslamiyet Sonrası Türk Devletleri

Yandaki karekodda Dereceli Puanlama Anahtarı bulunmaktadır.

1.2. TÜRKLERDE HUKUK

Konuya Başlarken

Kaynağı inceleyerek soruyu cevaplayınız.

1. Kaynak

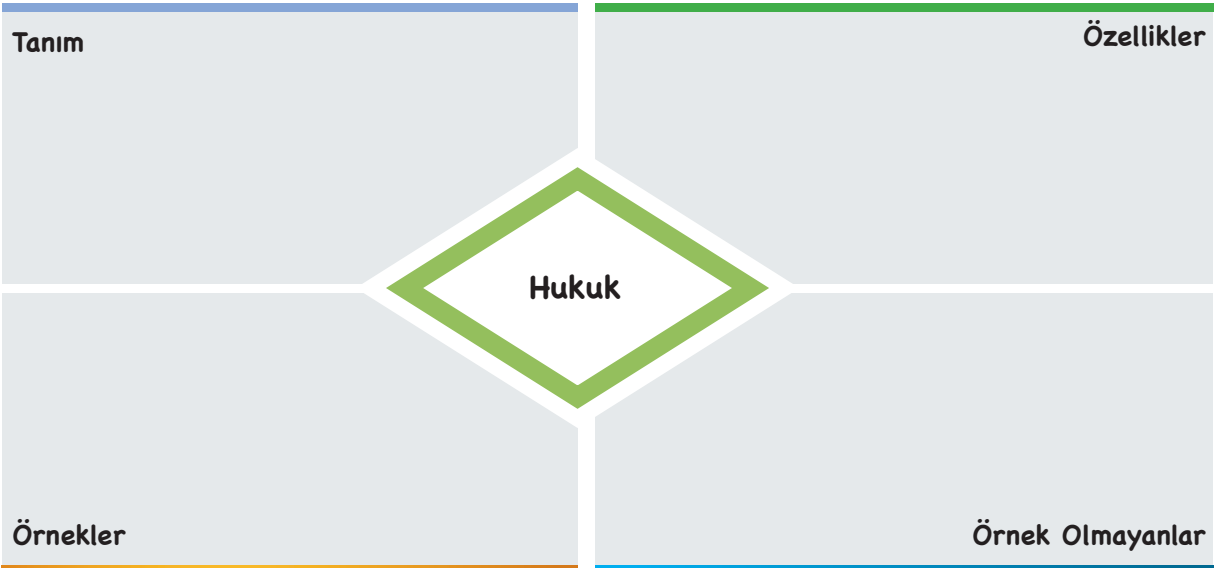
“Hukuk, toplum hayatının zorunlu bir sonucudur. Toplum hayatı düzen ve disiplin sayesinde mümkündür. Tarih ise mazideki sosyal hayatı bütün müesseseleri ile çeşitli açılardan inceler. Bir noktada hukuk ile tarih birbirini tamamlayan ilimlerdir. Tarih, toplum veya devlet hayatında vukua gelen hadiseleri zaman ve mekân çerçevesi içinde sebep ve sonuçları ile inceler; hukuk ise, vukua gelen hadiseleri yönlendiren normları konu edinir. Hukukun genel amacı toplum hayatında adaleti gerçekleştirmek, fertler ve toplum arasında hak ve borçlar dengesini sağlamak; koyduğu hukuk kaideleri ile şahısların ve toplumun yararını korumaktır. Tarihsiz hukuk bilgisi temelsiz hukukî çerçeveye oturmayan tarihi bilgiler, tarihî gelişim ve değişimlerin gerçek sebeplerini izahtan uzak kalır. Tarih ile hukuk arasındaki bağ Osmanlı Hukukunun en meşhur kodu olan Mecelle’de bir hukuk genel kuralı olarak: ‘Ezmanın tegayyürü ile ahkâmın tebeddülü inkâr olunamaz.’ şeklinde ifade edilmiştir. Yani zamanların değişmesi ile hukukî hükümler de değişecektir. Tarih, değişen zamanları ve bu zaman içindeki olayları konu edinmektedir.”

Cin, 1984, s. 3.

- Hukukun toplum için bir ihtiyaç olarak ortaya çıkması hakkında geçmişten günümüze hangi çıkarımlara ulaşılabilir?

Uygulama

Numarası	1
Adı	Hukuk
Yönerge	Aşağıdaki Frayer (Freyir) diyagramını hukuk kavramı için istenen ifadelerle göre doldurunuz.

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinliği yapınız.

- Öğretmen rehberliğinde beş eşit gruba ayrılınız.
- Aşağıda farklı kaynaklardan verilen Türklerde töre, şer'i ve örfi hukuk; Fatih'in ve Kanuni'nin kanunnameleri, hukuk alanında değişim ve Cumhuriyet Dönemi anayasaları konularından birini seçiniz.
- Seçtiğiniz konuyla ilgili verilenleri inceleyerek Türk hukuk sisteminde meydana gelen değişim hakkında ulaştığınız çıkarımları sunu yöntemiyle diğer gruplarla paylaşınız.

Gruplar	Konular
1. grup	Türklerde Töre
2. grup	Şer'i ve Örfi Hukuk
3. grup	Fatih'in ve Kanuni'nin Kanunnameleri
4. grup	Hukuk Alanında Değişim
5. grup	Cumhuriyet Dönemi Anayasaları

Türklerde Töre

Türk hukuk sisteminin temelini oluşturan töre; İslamiyet öncesi Türklerde devletin kuruluşunu, işleyişini ve toplumsal düzeni belirleyen bağlayıcı hukuk kurallarının bütünüdür. Töreye kağan dâhil herkes uymak zorundadır. Bu durum, hukukun devlet yöneticilerinin üzerinde olduğunu göstermektedir. Töre; kağanın koyduğu kurallar, kurultay kararları, zamanla oluşan gelenek ve göreneklerin birleşmesiyle ortaya çıkmıştır.

İslamiyet öncesi Türklerde devletin devamlılığı, töreye uygun yönetim anlayışına bağlıdır (Görsel 1.17). Töreye uymayan veya başarılı olamayan kağanların görevden alınabileceği kabul edilmiştir. Konargöçer yaşam tarzının etkisiyle şekillenen bu hukuk anlayışı, adalet ve eşitlik ilkelerini esas almaktadır. Türklerde törenin toplumsal yaşama etkisi yalnızca Türkistan ile sınırlı kalmamış, Türkiye'ye uzanan tarihsel süreçte değişerek ve gelişerek varlığını sürdürmüştür. Bu durum, aynı zamanda modern Türk hukuk sisteminin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

◀ **Görsel 1.17:** İslamiyet öncesi Türklerde devletin varlığı, konargöçer hayatın etkisiyle şekillenen töreye bağlılıkla ilişkilidir (Temsilîdir.).

Bilgi görselini inceleyerek soruları cevaplayınız.

“İnsanoğlunun üzerine ecdadım Bumın Kağan, İstemi Kağan oturmuş. Oturarak Türk milletinin ilini töresini tutuvermiş, düzenleyivermiş.”

“Beyleri de milleti de doğru imiş. Onun için ili öylece tutmuş tabii. İli tutup töreyi düzenlemiş.”

“Batıda Demir Kapı’ya kadar ordu sevk edivermiş. Çin kağanına ilini töresini alivermiş.”

“Az milleti çok kıldım. Değerli illiden, değerli kağandan daha iyi kıldım. Dört taraftaki milleti hep tabi kıldım, düşmansız kıldım. Hep bana itaat etti. Bunca töreyi kazanıp küçük kardeşim Kül Tigin kendisi öylece vefat etmiştir.”

“Yedi yüz er olup ilsizleşmiş, kağansızlaşmış milleti, cariyeye olmuş, kul olmuş milleti, Türk töresini bırakmış milleti, ecdadımın töresince yaratmış, yetiştirmiş.”

“Babam kağan öylece ili, töreyi kazanıp uçup gitmiş. Babam kağan için ilkin Baz Kağanı balbal olarak dikmiş. O töre üzerine kağan oturdu. Amcam kağan oturarak Türk milletini tekrar tanzim etti, besledi.”

“O zamanda kul kullu olmuştu. Cariye cariyeli olmuştu. Küçük kardeş büyük kardeşini bilmezdi, oğlu babasını bilmezdi. Öyle kazanılmış, düzene sokulmuş ilimiz, töremiz vardı. Türk, Oğuz beyleri, milleti iştin. Üstte gök basmasa, altta yer delinmese, Türk milleti ilini töreni kim bozabilecekti? Türk milleti, vazgeç, pişman ol!”

“Umay gibi annem hatunun devletine küçük kardeşim Kül Tigin er adını aldı. On altı yaşında amcam kağanın ilini, töresini şöyle kazandı:”

“Bu zamanda kendim oturup bunca ağır töreyi dört taraftaki (...) dim. Üstte mavi gök, altta yağız yer kıldıkta, ikisi arasında insanoğlu kılınmış.”

“Ben kendim kağan oturduğum için Türk milletini (...) kılmadım. İli, töreyi çok iyi kazandım.”

“Bilgili kağan imiş, cesur kağan imiş. Buyruku bilgili imiş tabii, cesur imiş tabii. Beyleri de milleti de doğru imiş. Onun için ili öylece tutmuş tabii. İli tutup töreyi düzenlemiş. Kendisi öylece vefat etmiş.”

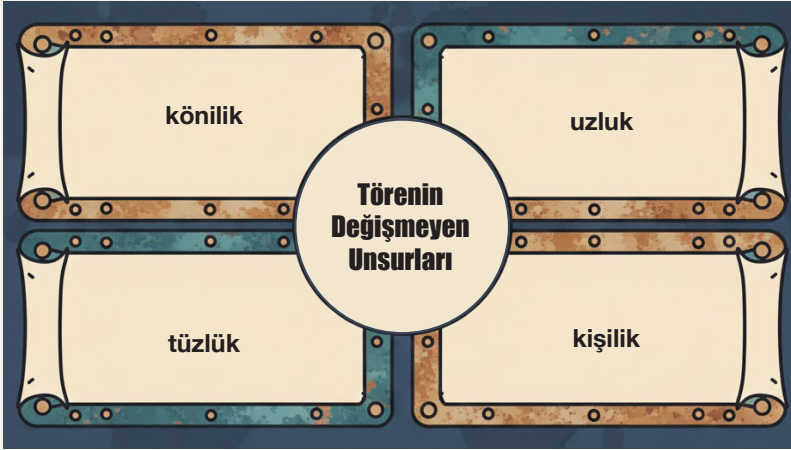
Bilgi Görseli 1.10: Orhun Yazıtları'nda töre

1. “Üstte gök basmasa, altta yer delinmese, Türk milleti ilini töreni kim bozabilecektir?” ifadesi, törenin hangi alanlarla ilişkili olduğuna kanıt olarak gösterilebilir? Tartışınız.
2. Kağanların bilgelik, cesaret, doğruluk gibi erdemlerinin törenin işleyişindeki rolleri hakkında hangi yorumlara ulaşılabilir? Arkadaşlarınızla sözlü olarak paylaşınız.
3. Orhun Yazıtları'yla modern Türk hukukun kaynağındaki değişim ve dönüşümle ilgili tarihsel bağlamda hangi çıkarımlar yapılabilir? Tartışınız.

Kaynakları inceleyerek soruları cevaplayınız.

2. Kaynak

“Türk milleti kanunlarını yazılı olarak saklamadıysa da, asırlardan beri gelen töre hükümleri herkes tarafından bilinmekte ve kayıtsız şartsız uyulmaktadır. Bir Altay Türk atasözünde: İnsan Tanrısız, kürk yakasız, millet yarasız olmaz, der. Buna binaen törelere aykırı davranışlar en şiddetli biçimde cezalandırılırdı. (...) Törenin değişmeyen unsurları ise; ‘könilik’ (adalet), ‘uzluk’ (faydalılık), ‘tüzlük’ (eşitlik), ‘kişilik’ (cihanşumul insanlık düşüncesi) idi. (...) Devlet ve toplum hayatının direği durumundaki töreyi yaymak ve düzeltmek Türk kağanlarının en belli-başlı vazifelerinden birisidir. Eski Türk yazıtlarında, Türk töresi halka ve gelecek nesillere anlatılmaktadır. Çin kaynakları da Türk töresi hakkında uzun uzadıya bilgiler verir. Dolayısıyla kanunlardan mahrum bir devletin yaşayabilmesi düşünülemez.”

Gömeç, 2018, s. 73-74.

3. Kaynak

“Eski Orta-Asya Türk Hukuku’nda törenin kaynağı her şeyden önce kağanlardır. Bundan başka, kurultaylarda alınan kararlar da törenin bir parçasını oluştururlar. Toplum içinde, kendiliğinden ve yavaş yavaş ortaya çıkan gelenek görenek kuralları (Yosun) ise, törenin bir başka kaynağı olarak kabul edilmektedir. Ancak Yosun’un töre haline gelebilmesi için, kurucu kağanın iradesi şarttır. Kağan, iradesiyle kabul ettiği bu kurallara kendi emirlerini ve varsa kurultayca alınan kararları da katarak toplumun hukuk düzenini oluşturur. Şu durumda kağanın törenin oluşmasındaki merkezî konumu oldukça dikkat çekicidir. Şüphesiz, törenin oluşumunda Türklerin Orta-Asya’daki (...) yaşam tarzının da büyük etkisinden söz edilmelidir. Eski Türk toplumunda töreye atfedilen büyük önem sadece Orta-Asya ile sınırlı kalmamış, çağlar boyu kurulan tüm Türk devletleri için de geçerli olmuştur.”

Pamir, 2009, s. 361.

1. Atasözünde geçen “Millet yarasız olmaz.” ifadesiyle hukuk düzeninin devlet ve toplum için hangi anlamlara geldiği söylenebilir?
2. Törenin “devlet sürekliliği” ve “adalet anlayışı” bakımından sonraki Türk devletlerine bıraktığı mirasla ilgili hangi çıkarımlar yapılabilir?
3. Türklerde töreyle başlayan hukuk anlayışı, Türk-İslam devletlerinde nasıl şekillenmiş olabilir?
4. Beyin fırtınası tekniğini kullanarak tarihsel süreçte Türklerin hukuk sistemlerinde meydana gelen değişimlerin sebeplerinin neler olabileceğiyle ilgili fikirlerinizi sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.

Şer'i ve Örfi Hukuk

➡ **Metni, görseli ve kaynakları inceleyerek 64 ve 65. sayfadaki soruları cevaplayınız.**

Türklerin hukuk anlayışı, İslamiyet öncesi Türk devletlerinden itibaren töre temelli bir yapıya dayanmaktadır. İslamiyet'in kabulüyle birlikte bu yapı, İslam hukukuyla (şer'i hukuk) birleşmiştir. Karahanlılar, Gazneliler ve Selçuklular Dönemi'nde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de hukuk sistemi, İslam hukukunu esas almıştır. Bu nedenle Osmanlı Devleti tamamen yeni bir hukuk sistemi oluşturmamış, önceki Türk-İslam devletlerinin hukuki mirasını devralmıştır. Kaynağını Kur'an, sünnet, icma ve kıyastan alan şer'i hukuk, daha çok dinî ve toplumsal ilişkileri düzenlemiştir. Bu sistemde devlet yöneticileri yasa koyucu değil şer'i hukukun uygulayıcısı ve koruyucusu konumundadır. İnanç ve ibadetle ilgili hükümler değişmez kabul edilirken dünyevi ilişkileri düzenleyen kurallar, İslam hukuku çerçevesinde şekillenmiştir.

Osmanlı Devleti, geniş sınırlar içinde farklı milletleri bir arada yönettiği için şer'i hukukun yanında örfi hukuk sistemini de kullanmıştır. İlk Türk-İslam devletlerinde olduğu gibi örfi hukuk, şer'i hukukun düzenlemediği alanlarda padişahın kamu yararına ve adalet ilkelelerine dayanarak kanun koymasını ifade etmektedir. Vergi, askerlik, idari ve cezai düzenlemeler çoğunlukla örfi hukuk kapsamında ele alınmıştır. Bu durum, Osmanlı Devleti'nde şer'i hukukla örfi hukukun birlikte ve dengeli bir şekilde uygulanmasını sağlamıştır (Görsel 1.18).

Türk hukuk sistemi, Türkistan'daki töre anlayışından başlayarak İslam hukukunun etkisiyle şekillenmiştir. Osmanlı Devleti Dönemi'nde şer'i ve örfi hukukun birlikte uygulanmasıyla Türk hukuk sistemi esnek ve güçlü bir yapıya kavuşmuştur. Bu tarihsel birikim, Cumhuriyet Dönemi'nde laik ve modern hukuk sistemine geçişin altyapısını oluşturmuştur.

▲ **Görsel 1.18:** Osmanlı Devleti'nde mahkeme süreci (Temsilidir.)

Osmanlı Devleti'nde şer'i hukuk ile örfi hukuk bir arada ve dengeli bir şekilde uygulanmıştır.

4. Kaynak

“Eski Türk devlet geleneğinin dayandığı anayasa, töredir. Töre, Türk kağanlarının millete ve devlete egemen kıldıkları kanunların toplamıdır. Törenin etkisi, İslamiyet’ten sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Örf, bu etkiye en iyi örnektir. Günümüzde örf, her ne kadar sosyal bir norm olarak kabul edilse de aslında, Türk töre geleneğinin İslamiyet’le birlikte kazanmış olduğu son şekildir. Bu son şeklin kazanılmasında ve oluşmasında, Türk sultanlarının ve din adamlarının rolleri büyüktür. Aslında onlar yeni bir gelenek icat etmişlerdir ki bu geleneğin adı örf’tür. Türk hukuk geleneğinde töreden örf’e doğru bir evrimsel değişim yaşanmıştır. Yaşanan bu değişime, töre geleneğinin şer’î bir bünyeye girmesi olarak bakmamaktayız. Çünkü Türk sultanlarının (özellikle Osmanlı döneminde) bazı örfî uygulamalarında şer’î hükümlere sığmayan özellikler görülmüştür. Bu bağlamda, Türk töre geleneği, İslâmî dönemde dahi kendi geleneğini devam ettirebilecek yeni bir geleneğe dönüşmüştür. Ki onun adı da örf’tür. Bu tavrı, asırlar boyunca sergilemekten çekinmeyen Türk sultanları da icat ettikleri bu yeni geleneğin sahipleri.”

Uğurlu ve Yılmaz, 2011, s. 949.

5. Kaynak

“İslâmiyet, gerek kamu hayatını gerekse bireyler arasındaki ilişkileri düzenleyen, dinî temellere dayanan bir tek kanûn tanıyordu, o da Şer’attı. Bir Müslüman hükümdarı, halife olsun sultan olsun, kanun koyucu sıfatını takınamazdı; o, ancak İslâm kanununun, yani Şer’atın uygulanmasının gözetimcisi idi. Dinî ilimlerde yeterliliği yoksa Şer’at üzerinde herhangi bir surette kişisel bir yorumda bulunmak yetkisi yoktu. İşte bu esaslar, İslâm devletinde Şer’atten başka bir kanûnun olmamasını gerektirmekte idi.

Gerçekte, tamamiyle özel koşullar altında gelişen Osmanlı devleti, Şer’atı aşan bir hukuk düzeni geliştirmiştir. Bu yolu açan prensip ise örf, yani hükümdarın sırf kendi iradesine dayanarak Şer’atın şumûlüne girmeyen alanlarda devlet kanûnu koyma yetkisidir. Bu da doğrudan doğruya hükümdarın devlet içinde tam anlamda mutlak bir mevki kazanması, devlet çıkarlarının ve bürokrasinin üstünlüğü sayesinde gerçekleşebilmiştir. İslâm devletinde bu aşamaya, daha Osmanlılardan önce kurulmuş olan Müslüman Türk devletlerinde erişilmiş bulunuyordu. Meselâ, Hindistan’da Türk Delhi Sultanları (1206-1412) Şer’at yanında zavâbit denilen devlet kanunları çıkarmışlardır.”

İnalçık, 2021, s. 27.

6. Kaynak

“Hukuk ve tarihin birbirini karşılıklı olarak etkiledikleri gerçeği, Osmanlı tarihinde çok açık bir şekilde görülür. İslâm Hukuku (Şeriat), Padişahları hak ve adalete aykırı tasarruflarda bulunmaktan men etmiştir. Padişah, şeriat ile kendisini bağlı sayar. Hukukçu Şeyhülislam’lar fetvaları ile Padişahlara dolayısıyla tarihe yön vermişlerdir. Güçlü padişahlar, âlim şeyhülislam’lar devri bitince hukuk (fıkıh) Osmanlı Devletinde tarihi ters yönde etkilemeye ve gelişme ve terakki unsuru olan İslamiyet yenilik ve gelişmelere mani bir faktör haline dönüştürülmüştür. Osmanlı Devletinin tarihi aynı zamanda Türk- İslam Hukuk Tarihinin bir parçası manasına gelir. Dünyanın en uzun ömürlü ve en büyük Türk-İslam İmparatorluğunu kurmuş ve yaşatmış olan Osmanlı Devletinin tarihini, hukuki gelişmeler açısından Tanzimattan önce ve sonra olmak üzere ikiye ayırabiliriz.”

Cin, 1984, s. 12.

1. Türklerde hukuk sisteminin Türklerin farklı coğrafyalara ve dinî etkilere uyum sağlama süreciyle ne tür bir ilişkisi olduğu söylenebilir? Tartışınız.
2. Örfi hukuk ile şer’î hukuk arasındaki denge tarihsel bağlam içerisinde değerlendirildiğinde Türk hukuk geleneğinin sürekliliğine dair hangi çıkarımlara ulaşılabilir?

3. Türk töresinin İslamiyet'in kabulünden sonra da varlığını sürdürebilmesiyle Türk toplumlarının kültürel kimliklerini korumaları hakkında hangi yorumlar yapılabilir?

Uygulama

Numarası	2
Adı	Şer'i ve Örfi Hukukun Kaynakları
Yönerge	Aşağıdaki tabloda boş bırakılan yerlere şer'i ve örfi hukukun kaynaklarını yazınız.

Karekodda bulunan Osmanlı Devleti'nde hukuk sistemi ile ilgili videoyu izleyiniz.

➡ Bilgi görselini inceleyerek soruları cevaplayınız.

Şuhudül-hâl

Şuhudül-hâl (müşahitler), danışma vazifesini gören bir kuruldur. Bunlar ayrıntılı hukuk konularından ziyade ticaret, zanaat, maliye ve arazi sorunlarındaki mahallî uygulamalar veya örfi hukuk gelenekleri konusunda kadiyi aydınlatmıştır. Teoride ve uygulamada İslam kadısının hükmü, sadece iki şahit tarafından tasdik edildikten sonra yürürlüğe girmektedir. Bu nedenle İslam ülkelerinde şahitler, Osmanlı mahkemelerinde de şuhudül-hâl bu görevi yerine getirmiştir. Kadının verdiği hüküm veya davanın niteliği yazıldıktan sonra bu kişilerin isimleri karara yazılmıştır. Osmanlı mahkemesinde verilen hükümlere şahit olarak imza atmak veya bazı konularda bilirkişi olmak her zaman farklı kişiler tarafından yapılmıştır. Bu uygulamaya şuhudül-hâl denilmiş ve sürekli bir görev sayılmamıştır.

Hukuk tarihçileri, şuhudül-hâlin mahkemede tanıklık etme ve yargılamada açıklık ilkesini gerçekleştirmenin yanında şu özelliklere de sahip olduğunu ileri sürmektedir:

- Bölgenin ileri gelenleri arasından seçilmiştir.
- Kadıların adil karar vermesinde dolaylı olarak etkili olmuşlardır.
- Kadılar, bu kimselerin çeşitli alanlardaki müşavirliğinden istifade etmiştir.
- Mahkeme için bir denetim görevi yapmışlar ve yargılamanın tarafsız gerçekleşmesi konusunda müspet bir rol oynamışlardır.
- Şeriye sicil defterlerindeki resmî belgelerin hemen altında şuhudül-hâl olarak görev yapanların isimleri verilmektedir.
- Şuhudül-hâl, genellikle dava ve taraflarla ilgili olan kişilerden oluşmuştur.
- Davadaki maddi meselenin ele alınışını gözleyip hükmün dava zaptına uygunluğunu kontrol eden şuhudül-hâl, bir bakıma istinaf ihtiyacını ortadan kaldırmıştır.
- Şuhudül-hâl denilen kişiler; mahkemede hazır bulunmuş, hükmü imzalamış ve hâkimlerin hukuka uygun davranmasını kontrol etmiştir.
- Şuhudül-hâl müessesesiyle yargının denetimi ve bağımsızlığının gözetimi sağlanmıştır.
- Kadiya davayla ilgili yapılabilecek muhtemel baskı ve müdahalelerin önlenmesinde, bu uygulamanın önemli bir rolü olmuştur.

Bilgi Görseli 1.11: Şuhudül-hâl kurulu

1. Türk hukuk geleneğinde şuhudül-hâl gibi toplumsal denetim mekanizmalarının ortaya çıkması, Türklerin hukuk anlayışında adaletin yeri ve önemi hakkında hangi değerlendirmelerin yapılabileceğini ortaya koymaktadır? Arkadaşlarınızla sözlü olarak paylaşınız.
2. Türk hukuk tarihinde adaletin gözlemlenebilir ve şahitliğe dayalı bir süreç olmasının yöneticilerin ve toplumun hukuktaki aktif rolü açısından neleri ifade ettiği söylenebilir? Tartışınız.
3. Türk hukuk geleneğinde adalet anlayışının korunması için halkın ve yöneticilerin birlikte hareket ettiği durumlar göz önüne alındığında bu birlikteliğin hukuka etkisi hakkında hangi çıkarımlara ulaşılabilir? Tartışınız.

➡ Aşağıdaki genel ağ haberini inceleyerek soruları cevaplayınız.

GAZETE TARİH

✕
□
➡

[ANA SAYFA](#)
[HABERLER](#)
[VİDEOLAR](#)
[GALERİ](#)
[HAKKIMIZDA](#)
[İLETİŞİM](#)

.....

“İlk Osmanlı hükümdarlarının, Orhan’ın ve II. Murad’ın, sabahları saray kapısı önünde yüksek bir yere çıkarak doğrudan doğruya halkın şikâyetlerini dinlediklerini ve hüküm verdiklerini biliyoruz ki, bu geleceğin bir devamından başka bir şey değildir. Divâni Hümâyûn’un ilk ve aslî ödevi, şikâyet dinlemektir. Osmanlı hükümdarları divanda başkanlık vazifesinden çekildikten sonra da davaları, Kasr-ı Adâlet veya Adâlet Köşkü denilen bir yerde divana açılan pencere arkasından dinlemeyi en önemli ödevleri arasında saymışlardır. Hükümdarın, tebaanın doğrudan doğruya şikâyetlerini dinlemekten uzak kalması daima kötülenmiştir. IV. Mehmed bu maksatla Edirne’de saray duvarını yarıp bir Adâlet Köşkü yaptırmıştı. 18. asırda bile Vâsıf şöyle yazar: ‘Tertîb-i divân ‘an aslî istimâ’-i dâd-i mazlûmân için mevzû’dur (Divan tertibinin asıl sebebi mazlumların adalet talebini dinlemektir).”

İnalçık, 2021, s. 76-77.

1. Türk hukuk sisteminin kurulduğu temel ilkelere dair neler kanıt olarak gösterilebilir?

.....

2. Metindeki uygulamalar göz önüne alındığında Türklerdeki hukuk anlayışı içerisinde gelişen adaletin yeri ve önemi hakkında başka hangi örnekler verilebilir?

.....

3. Günümüz hukuk sistemleri Osmanlı Devleti’ndeki bu adalet anlayışının hangi yönlerini örnek alabilir?

.....

4. Bu haberin manşeti sizce ne olmalıdır? Yukarıdaki gazete haberinde boş bırakılan alana yazınız.

Fatih'in ve Kanuni'nin Kanunnameleri

➡ **Metni, kaynakları ve görseli inceleyerek 70. sayfadaki soruları cevaplayınız.**

Türklerin hukuk anlayışı, Türkistan'daki töre geleneğinden başlayarak Osmanlı Devleti'nde yazılı ve merkezî bir hukuk sistemine dönüşmüştür. Bu dönüşümün en somut göstergelerinden biri, kanunnamelerdir. Osmanlı Devleti'nde kanunname, padişahın iradesine dayanan ve devletin işleyişini düzenleyen yazılı hukuk metinleri olarak ortaya çıkmıştır. Bu yönüyle kanunnameler, İslam hukukundan ziyade Türk devlet geleneğinin devamı niteliğindedir.

Osmanlı padişahlarından Fatih Sultan Mehmed, biri reayanın hak ve yükümlülüklerini diğeri devlet teşkilatının düzenini belirleyen iki önemli kanunname yayımlayarak merkezî ve sistemli bir hukuk düzeni kurmuştur. Bu adım, Türklerin hukuk sisteminde töre temelli anlayışın devlet eliyle yazılı hukuka dönüşmesinde önemli bir basamaktır. Osmanlı Devleti'ni bir cihan devleti hâline getiren Kanuni Sultan Süleyman, çıkardığı kanunnameyle hukukta düzeni güçlendirmiştir. Bu nedenle Sultan Süleyman "Kanuni" ünvanıyla anılmıştır. Türklerin hukuk sisteminde yaşanan bu gelişmeler; sözlü gelenekten yazılı hukuka, yerel uygulamalardan merkezî otoriteye ve Türkistan'dan Türkiye'ye uzanan tarihsel bir sürekliliği açıkça ortaya koymuştur.

7. Kaynak

"XV. yüzyıl sonlarından itibaren Osmanlı hükümdarlarının yalnızca kendi yetkilerine dayanarak hukuki düzenlemeler yaptıkları bilinmektedir. Bu uygulamalar özel hukuktan çok kamu hukuku alanında görülmektedir. Kanunların ise 'Sultanın emri, sultanın kanunudur.' anlayışını yansıttığı ve ferman şeklinde yayınladığı bilinmektedir. Osmanlı uygulamasında ferman nişancı tarafından üzerine konulan tuğra ile doğruluğu belirlenen hükümdar emrini ifade etmektedir.

Osmanlı Devleti'nde yürürlüğe konulan kanunları üç kategori içinde değerlendirmek imkânı vardır. Birinci olarak hükümdarın özel konularda çıkardığı fermanlar görülmektedir. Dağınık nitelik taşıyan bu kurallar zaman zaman bir araya getirilmiş ve kanunname adı verilen metinler oluşmuştur. İkinci olarak belirli bir bölgeyi ya da gurubu, örneğin belli bir sanatı icra edenleri ilgilendiren emirnameler vardır. Üçüncü kategoriyi bütün imparatorlukta uygulanan genel kanunnameler oluşturmaktadır. (...) Osmanlı kanunlarının başında çoğu zaman şu ifade bulunuyordu: '(...) bu kanun atam ve dedem kanunudur ve benim dahi kanunumdur. Evladı kirâmım neslen ve badeneslen bununla âmil olalar. (...)' Bu ibare Osmanlı kanunlarının hükümdarın iradesini yansıttığını; kanunlarda devamlılık ilkesinin de aynı kanunların değişik hükümdarlar tarafından benimsenmesi suretiyle uygulanmakta olduğunu göstermektedir."

Güriz, 1991, s. 151-152.

8. Kaynak

"Devlet kurucu belli başlı Türk hükümdarlarının bir kanunnâme çıkarmış olması bir rastlantı değildir. Eski Türk geleneklerini kuvvetle yansıtan eski Osmanlı rivâyetlerine göre, Osman Gazi bağımsızlığını ilân ettikten sonra kanunlar koymuştur. Osmanlı imparatorluğunun gerçek kurucusu Fâtih Sultan Mehmed biri reâyâ için, diğeri devlet teşkilâtı için iki kanunnâme çıkarmıştır. Nihayet, imparatorluğu bir cihan imparatorluğu durumuna getiren Kanunî Süleyman bir kanunnâme yaymıştır. Bu kanunnâmeler, sırf sultanın iradesine dayanan kanunlar mecmuası, yasadır ve Şerî'atle bir ilgisi yoktur; başka deyimle, ancak Türk devlet geleneğinin bir uzantısı sayılmalıdır."

İnalçık, 2021, s. 15.

9. Kaynak

“Kanunname-i Al-i Osman kuruluşundan beri Osmanlı Devleti’nde cari olup, o zamana kadar tedvin edilmemiş kanunların derlenmesiyle teşekkül etmiş ve küçük bazı teferruatlarla yüzyıllarca bu devletin teşkilat, teşrifat ve müesseselerinde yürürlükte kalmış bir eserdir. (...) Muh-teva bakımından Kanunname-i Al-i Osman üç bölümden teşekkül etmektedir. Bunlardan birincisi, merkezde ve taşrada görevli devlet ileri gelenlerinin protokoldeki yerlerine, padişaha kimlerin arzda bulunabileceklerine, kadıların mertebelerine; ikinci bölüm, devlet ve saltanat işlerinin tertibine, yani Divan [Görsel 1.19] ve Has Oda teşkilatı ile saray mensuplarının bayramlaşma merasimlerine; üçüncü bölüm ise bazı suçlar ve karşılıkları ile mansıp sahiplerinin gelirlerine ayrılmıştır. Son kısımda ayrıca devlet görevlileri ve hanedan mensuplarına dair elkab örnekleri bulunmaktadır.”

Özcan, 2003, s. XVI, XXI-XXII.

Görsel 1.19: XVI. yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman’ın Divân-ı Hümayunda görüşülen bir kadıyla ilgili şikâyeti Adalet Kulesi’nden dinlemesi

İslam devletlerinde de görülen Divân-ı Hümayun, merkez divanların gelişmiş şeklidir. En üst siyasi, idari ve yargı makamı olan Divân-ı Hümayun, Osmanlı Devleti’nde örfi hukukun şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir.

Hünernâme II (1587/1588), minyatür, Nakkaş Osman, Topkapı Sarayı Müzesi (H. 1524), İstanbul

1. Osman Gazi, Fatih Sultan Mehmed ve Kanuni Sultan Süleyman’ın kanunname çıkarmaları dikkate alındığında Türk hukuk anlayışında hükümdarın hukuk yapma yetkisi arasındaki ilişki hakkında hangi çıkarımlara ulaşılabilir?

2. “Atam ve dedem kanunudur.” ifadesinden hareketle Türk hukuk sisteminde devamlılık ilkesinin Türkistan’dan Osmanlı Devleti’ne korunması hakkında hangi yorumlar yapılabilir?

3. Türkistan’daki töre anlayışı ile Osmanlı Devleti’ndeki kanunnameler karşılaştırıldığında hukukun yazılı hâle gelmesinin Türk hukuk sisteminde ne tür değişimlere yol açtığından bahsedilebilir?

➡ **Bilgi görselini inceleyerek soruları cevaplayınız.**

**Fatih Sultan Mehmed
Kanunnamesi'nden**

"Bilgi ki, evvelâ vüzerâ ve ümerânın vezîria'zam başıdır. Cümlelerin ulusudur. Cümle umûrun vekîl-i mutlakıdır. Ve mâlîmîn vekîli defter-dârıdır. Ve ol nâzırıdır. Ve oturmada ve durmada ve mertebede vezî-ria'zam cümleden mukaddemdür. Ve şeyhülislam ulemanın reisidir ve muallim-i sultani dahi serdar-ı ulemadır. Vezir-i a'zam onları ri'ayeten üstüne almak münasibdir ama müfti ve hoca vüzeradan bir nice tabaka yukarıdır ve tasaddur dahi iderler."

Günümüz Türkçesi

Bil ki önce vezirler ve beyler arasında veziriazam başıdır. Hepsinin en büyüğüdür. Bütün işlerin mutlak vekilidir. Malîmîn vekili ise defterdarıdır ve o da bu işlerin denetleyicisidir. Oturmada, kalkmada ve rütbe bakımından veziriazam herkesten öndedir. Şeyhülislam, ulemanın (din âlimlerinin) başıdır, sultanın hocası da âlimlerin önderidir. Sadrazamın onlara saygı gereği üstün bir konum vermesi uygundur ancak müftü ve hoca, vezirlerden birkaç derece daha üst bir makamda yer alır ve meclislerde başköşeye de onlar oturur.

**Kanuni Sultan Süleyman
Kanunnamesi'nden**

"Atam ve dedem (...) nazar kılmışlar ve görmüşler kim, zâlimler mazlûmlara zulm kılub hadden tecâvüz edüb re'âyânın hâli mükedder olub ve ol sebebdan Kânûn-ı Osmânî vaz' itmişler imiş. Yine ben dahi buyurdum ki, beğlerbeğiler ve sancak beğiler ve çeribaşılar ve subaşılar ve sipahiler, bu Kanûn-ı Osmânî üzere re'âyâdan hukuk ve rûsûm taleb edeler; ziyâde zulm ederler ise itâb-ı elîmîme müstahak olurlar. Şöyle bileler, i'timâd kılalar."

Günümüz Türkçesi

Atam ve dedem dikkat etmiş ve görmüşler ki zalimler mazlumlara zulmedip sınırı aşınca halkın durumu bozulmuş, bunun üzerine Osmanlı Kanunu'nu koymuşlar. Ben de yine buyurdum ki beylerbeyleri, sancak beyleri, çeribaşılar, subaşılar ve sipahiler halktan hak ve vergileri bu Osmanlı Kanunu'na göre istesinler. Eğer bundan fazlasıyla zulmederlerse ağır cezama layık olurlar. Bunu böyle bilsinler ve buna güvenip ona göre davransınlar.

Bilgi Görseli 1.12: Kanunnamelerden örnekler

1. Türk devlet geleneğinde hukuki otorite ile siyasi otorite arasındaki ilişki hakkında hangi çıkarımlara ulaşılabilir?

.....

.....

2. Devlet yöneticilerinin halka karşı sorumlulukları ve halkın hukuk karşısındaki konumuyla ilgili hangi yorumlar yapılabilir?

.....

.....

➡ **Bilgi görselini inceleyerek soruları cevaplayınız.**

Şer'i ve Örfi Hukukun Uygulanışı

Şer'i Hukuk	Örfi Hukuk
Hukukun Kaynağı	Kur'an, sünnet, icma ve kıyas
Örf ve âdetler, Türk töresi, padişah fermanları, kanunnameler	
Temel Amaç	İlahi adaleti sağlamak
Devlet ve Birey İlişkisi	Devlet düzenini ve otoriteyi korumak
Devlet ve Birey İlişkisi	Din esaslı, birey yükümlülük merkezli
Aile Hukuku	Devlet merkezli
Aile Hukuku	Din esaslı nikâh
Miras Hukuku	Genelde şer'i hukuka bağlı
Miras Hukuku	Vasiyet hakkı sınırlı
Ceza Anlayışı	Şer'i esaslara bağlı
Ceza Anlayışı	Padişahın koyduğu kanunnamelere bağlı
Ekonomi	Faiz, alım ve satımda hile yasak
Ekonomi	Devletin ekonomik düzeni için vergilendirme
Yargı Sistemi	Şer'i mahkemelerde kadılar vasıtasıyla
Yargı Sistemi	Padişah divanında alınan kararlar ve örfi mahkemeler vasıtasıyla
Değişime Açıklık	İcma ve kıyas yoluyla sınırlı değişim
Değişime Açıklık	Yönetim ihtiyaçlarına uygun esnek değişim

Bilgi Görseli 1.13: Şer'i ve örfi hukukun karşılaştırılması

1. Şer'i ve örfi hukuk arasındaki temel farklar nelerdir?

2. Hangi hukuk anlayışının bireyi, hangi hukuk anlayışının devleti merkeze aldığı söylenebilir? Bu durumun yönetim anlayışına etkisini arkadaşlarınızla tartışınız.

Hukuk Alanında Değişim

➡ Görseli, metni ve kaynakları inceleyerek 74. sayfadaki soruları cevaplayınız.

▲ **Görsel 1.20:** Türk hukuk alanında değişim (Temsilîdir.)

Hukuk alanında sistemli bir düzenlemeyle hukuk, modern ve ulusal bir karakter kazanmıştır.

Türkistan'daki töre temelli sözlü kurallardan başlayarak Osmanlı Devleti Dönemi'nde İslam hukuku ve padişah iradesiyle şekillenen Türklerin hukuk anlayışı, Cumhuriyet Dönemi'nde değişen toplumsal ihtiyaçlara ve devlet yapısına bağlı olarak Avrupa hukuk sistemlerinden yararlanmış, yazılı hukuk sistemine doğru köklü bir değişime uğramıştır (Görsel 1.20). Türklerin hukuk sisteminde meydana gelen bu değişim, ani bir kopuştan ziyade tarihsel şartların meydana getirdiği aşamalı bir süreç olarak gerçekleşmiştir. Bu sürecin Osmanlı Devleti'ndeki ilk büyük adımı, Tanzimat Fermanı'yla atılmıştır. Devlet, ilk kez bütün tebaanın can, mal ve namus güvenliğini tanıdığını ilan etmiş ve hukuk devletine giden yolun kapısını aralamıştır. Tanzimat Fermanı, padişahın mutlak iradesini sınırlamaya yönelik ilk ciddi girişim olması bakımından anayasal düşüncenin başlangıcıdır. Tanzimat Fermanı'nda eşitlik ilkesinin uygulamada yetersiz kalması sonucu, Islahat Fermanı yayımlanmıştır. Islahat Fermanı'yla özellikle gayrimüslim tebaanın hakları genişletilmiş ve Batı'nın hukuk anlayışına daha fazla yaklaşılmıştır.

Hukuk alanında sistemli bir düzenleme ihtiyacı, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye (1869-1876) ile karşılanmıştır. İslam hukukunu yazılı ve sistemli hâle getiren Mecelle, Osmanlı Devleti'nin ilk medeni kanunu olmuştur. Geleneksel hukukla modern kanunlaştırma anlayışı arasında bir köprü vazifesi gören Mecelle, bu yönüyle eski ve yeninin aynı metinde buluştuğu önemli bir aşamadır.

Anayasal gelişmelerin en önemli aşamalarından biri Kanun-ı Esasi'dir (1876). Osmanlı Devleti bu anayasa ile meşruti yönetime geçmiş, böylece meclisli bir yapı kurulmuş ve padişahın yetkileri kısmen de olsa yazılı bir metinle sınırlandırılmıştır. Egemenliğin kaynağı ilk kez yazılı bir anayasa olarak tanımlanmış ancak geleneksel siyasal yapı tamamen terk edilmemiştir.

Millî Mücadele Dönemi'nde kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (1921) hukuk alanındaki değişimde zihinsel bir kırılma noktası olmuştur. Bu anayasayla egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu kabul edilmiştir. Böylece Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş, anayasal bir zemine oturtulmuştur. Kısa ve sade yapısına rağmen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, millî egemenlik ve millî devlet anlayışının temelini oluşturmuştur. Bu sürecin zirve noktası ise 1926'da Türk Medeni Kanunu'nun kabulüdür. Laik, eşitlikçi ve çağdaş bir hukuk anlayışını esas alan bu kanunla din temelli hukuk sistemi terk edilmiştir. Türk Medeni Kanunu'yla kadın erkek eşitliği, resmî nikâh ve birey merkezli hukuk düzeni benimsenmiştir. Böylece Türk hukuk alanındaki değişim, modern ve ulusal bir karakter kazanmıştır.

10. Kaynak

"1839 yılında Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun ilan edilmesiyle resmiyet kazanan Tanzimat'ın kurumsal, idari ve hukuki alanlarda getirdiği yenilikler, Osmanlı Devleti'nin modern devlete geçiş çabalarının bir ürünü olmakla birlikte Türkiye Cumhuriyeti'ne ciddi bir birikimi miras bıraktığı bilinen bir husustur. Çağdaş hukuk sistemi ve yargılama düzenine ilk adımların atıldığı bu dönemde, aynı zamanda yargı bürokrasisini de içine alan geniş bir merkezileşme ve eğitim alt yapısı oluşturulmak istenmiştir. Tanzimat reformlarıyla modern kurumların oluşturulmaya çalışıldığı bu dönemde birçok alanda olduğu gibi adalet mekanizması da parçalı ve düalist bir görünüm arz etmiştir. (...) Osmanlı Devleti'nde, on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısı, özellikle III. Selim ve II. Mahmut'un reformları neticesinde yaşanan merkezileşme ve bürokratikleşme ile çevrelenen bir zaman dilimidir. Tanzimat, can, mal ve namus güvenliğini devlet tarafından güvence altına almakla birlikte suç ve ceza arasındaki ilişkiyi de yeniden tanımlamıştır. Gülhane Hatt-ı Hümayunu sonrasında Osmanlı ceza hukuku, 'kanunsuz suç ve ceza olmaz' (nullum crimen nulla poena sine lege) ilkesini benimsemiştir."

Adak, 2023, s. 314; Babaoğlu, 2023, s. 713.

11. Kaynak

"Padişah Abdülmecid, 28 Şubat 1856'da yani Paris Kongresi'nin toplantı halinde bulunduğu sırada, Islahat Fermanı'nı yayınladı. Ferman, Paris Antlaşması'nın 9. maddesinde de zikrediliyor ve devletler, Ferman'ın kendilerine de tebliğ edildiğini ve bundan memnuniyet duyduklarını belirtiyorlardı. Böylece Osmanlı Devleti'nin bir iç sorunu gibi görünen Ferman, esasında milletlerarası bir nitelik kazanmaktaydı. 1856 Islahat Fermanı, 20 noktada Hristiyanlar ile Müslümanlar arasında eşitlik sağlamayı amaç edinmiş bir belgedir. Bu eşitlik çerçevesinde, Hristiyanlar, kendilerine tanınan yeni haklarla Müslümanların düzeyine getiriliyor ve bu suretle de iki din mensuplarının birbiriyle kaynaştırılmasına çalışılıyordu."

Armaoğlu, 1997, s. 258.

1. "Kanunsuz suç ve ceza olmaz." ilkesinin Türk hukuk sisteminde ne tür fikir değişimlerine işaret ettiği söylenebilir? Tartışınız.
2. Türkistan'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne uzanan hukuk anlayışında, tarihsel bağlamı içerisinde Tanzimat ve Islahat Fermanı'nın bir hazırlık dönemi olarak değerlendirilmesiyle ilgili hangi yorumlar yapılabilir?

► **Bilgi görselini inceleyerek 76. sayfadaki uygulamayı yapınız.**

Tanzimat Fermanı'nın Bazı Maddeleri

- Müslüman ve Hristiyan bütün tebaanın can güvenliği, mal ve namusu güvence altına alınacaktır.
- Vergi, herkesin gücü nispetinde tahsil edilecek ve kimseden fazladan bir şey istenmeyecektir.
- Askerlik tüm Osmanlı tebaası için zorunlu olacak ve askerlik süresi dört veya beş yıl olarak belirlenecektir.
- Hiç kimseye yargılanmadan ölüm hükmü verilmeyecek, herkes malını mülkünü istediği gibi tasarruf edebilecektir.
- Ülkenin harap olmasına yol açan rüşveti önlemek amacıyla etkili bir kanun hazırlanacaktır.
- Bütün devlet işlerinde kanuna ve hakkaniyete uyulacaktır.
- Saraya hediye gönderilmeyecek ve bürokratlar hediye kabul etmeyecektir.

Islahat Fermanı'nın Bazı Maddeleri

- Din ve mezhep farkı gözetilmeksizin bütün tebaaya önceki fermanla vaad olunan can, mal ve namus emniyeti bir kez daha teyid edilmektedir.
- Gayrimüslimlere ait hakların kontrolü için patrikler kayd-ı hayat şartıyla hizmet görecekler, kendilerine ait işlerine seçilmiş üyelerden kurulacak bir meclis bakacak, her mezhebe mensup olanlar ayinlerini serbestçe yapabilecektir.
- Irk, din, dil bakımından birbirinden ayrı olan tebaanın biri diğerinden aşağı tutulmayacak, onur kırıcı tabirler kullanılmayacak, kimse din ve mezhebini değiştirmeye zorlanmayacaktır.
- Devlet memuriyetleri gayrimüslimlere açık olacak, bütün tebaa askerî ve sivil devlet okullarına kabul edilecek, devletçe kurulacak karma bir maarif meclisi tarafından kontrol edilmek şartıyla her cemaat okul açabilecektir.
- Vergiler devlet tarafından ve eşitlik, adalet esasına göre toplanacaktır.
- Mahkemeler açık usule göre görülecektir.
- Bütün tebaa askerlikle mükellef kılınacak, nakdî bedel kabul edilecektir.

Bilgi Görseli 1.14: Tanzimat ve Islahat Fermanları'nın bazı maddeleri

Uygulama

Numarası	3
Adı	Tanzimat ve Islahat Fermanı
Yönerge	Bilgi görselinden hareketle Tanzimat ve Islahat Fermanı ile ilgili tespit ettiğiniz benzerlik ve farklılıkları verilen ölçütlere göre aşağıdaki tabloya yazınız.

Ölçütler

Benzerlikler

Farklılıklar

Hukuki

Mali

İdari

Askerî

Dinî

► Kaynakları, görseli ve metinleri inceleyerek 79. sayfadaki soruları cevaplayınız.

12. Kaynak

“Osmanlı Devleti hukukta modernleşme çabaları içinde, medeni kanununu (Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye ismi ile) 1869-1876 yılları arasında hazırlayarak yürürlüğe sokmuştur. Söz konusu yasa, kitaplardan oluşmaktadır ve her kitap hazırlandıkça padişahın iradesinin alınmasının ardından yürürlüğe girmiştir. (...) Devletin hukuk alanında kısmi resepsiyon hareketini başlattığı bu dönemde, Medeni hukuk sahasında resepsiyona gidilmeyerek, Osmanlı Devleti'nin ilk Medeni Kanunu olarak ifade edilen söz konusu yasa, hazırlanarak yürürlüğe sokulmuştur. Yürürlüğe girdiği dönemde, Osmanlı toplumunda neden bir medeni kanuna ihtiyaç duyulduğu, Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye'nin [Görsel 1.21] gerekçesinde kendisini göstermektedir. Temel sebeplerden biri, yeni kurulan yargı organlarında, uyuşmazlığın çözümünde yararlanılacak fıkıh normunu, önündeki uyuşmazlığa uygulayacak nitelikte ve sayıda hâkim bulunmamasıdır. Medeni kanuna duyulan ihtiyacın ortaya çıkmasında rol oynayan bir diğer sebep ise şeriye mahkemelerinde Müslüman Osmanlı tebaasına karşı, Müslüman olmayan Osmanlı tebaasının (zimminin), zimmiye karşı da yabancı devlet vatandaşının (müstemenin) tanıklığının kabul edilmemesidir. Oysa yabancılarla yapılan ticaret artmıştı; ticaret heyetleri (mahkemeleri) çıkan uyuşmazlıkları çözmekte yetersiz kalırken zimmiler ve yabancılar şeriye mahkemelerine gitmek istememekteydiler.”

Osmanağaoğlu Karahasanoğlu, 2011, s. 93-95.

▲ **Görsel 1.21:** Mecelle

1869-1876 yılları arasında hazırlanan Mecelle; daha çok borçlar, eşya ve yargılama hukuku esaslarını içermiştir.

13. Kaynak

“İlk Osmanlı Anayasası 1876 (1293) Kanun-ı Esâsîsi, Osmanlı İmparatorluğu'nun içerisinde bulunduğu durumdan ancak meşruti bir yönetime geçilerek kurtarılabileceği inancına sahip Yeni (Genç) Osmanlılar olarak bilinen Batı eğitimi almış Osmanlı aydınlarının çabalarıyla gündeme gelmiştir. Kanun-ı Esâsî'de aynı zamanda hükümdarın iradesiyle kayıtlı da olsa bir parlamento öngörülmüştür. Bu bağlamda, Kanun-ı Esâsî, hukukî anlamda hükümdarın tek taraflı tasarrufundan kaynaklanan bir metin olmakla birlikte, uzun soluklu Osmanlı yönetim geleneği olan monarşiden meşruti monarşiye evrilme noktasında önemli bir kilometre taşıdır. (...) II. Abdülhamit'in iradesi ile Cemiyet-i Mahsûsa adıyla Server Paşa'nın başkanlığında askerler, bürokratlar ve ulemeden müteşekkil yirmi sekiz üyeli bir kurul oluşturuldu. Bu süreçte önceki taslakların yanı sıra Belçika, Polonya ve Prusya anayasalarından da faydalandı. Hazırlanan nihai metin Sadrazamlığa getirilmiş olan Midhat Paşa başkanlığındaki bakanlar kurulunda görüşülerek kabul edildi ve sultanın onayına sunuldu. Nihayet Mithat Paşa'ya hitaben kaleme alınmış 7 Zilhicce 1293 tarihli irade-i seniye ile padişah tarafından tasdik olundu. Böylece Osmanlı İmparatorluğu tarafından Batı'daki modern anayasa hukuku gelişimine katılmanın ilk vesikası olan 1876 (1293) Kanun-ı Esâsîsi yürürlüğe girmiş oldu.”

Sarıaslan, 2022, s. 113, 125.

Kanun-ı Esasi'nin Bazı Maddeleri (Görsel 1.22)

- **1. madde:** Osmanlı Devleti, sahip olduğu topraklar ve eyaletleriyle birlikte ayrılmaz bir bütündür, hiçbir zaman ve hiçbir sebeple bölünmeyi kabul etmez.
- **2. madde:** Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul şehridir. Bu şehir, diğer Osmanlı şehirlerinden ayrı olarak hiçbir ayrıcalık ya da muafiyete sahip değildir.
- **3. madde:** Osmanlı saltanatı ve İslam'ın en yüce makamı olan halifelik, Osmanlı Hanedanı'na aittir. Eski usule göre hanedanlık en büyük erkek evladına geçer.
- **4. madde:** Padişahın şahsı, halifelik görevi gereği İslam dininin koruyucusudur ve aynı zamanda bütün Osmanlı tebaasının hükümdarı ve padişahıdır.
- **5. madde:** Padişahın şahsı kutsaldır ve yaptığı işlerden dolayı sorumlu tutulamaz.

Görsel 1.22: Kanun-ı Esasi ➤

Osmanlı Devleti anayasası olan Kanun-ı Esasi, 1876 yılında kabul edilmiştir.

"1921 Anayasası (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu) 85 nolu Kanun olarak 20 Ocak 1921 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nde kabul edildi. 23 madde ve bir Maddei Münferide'den oluşan Anayasa, Osmanlı-Türk Anayasacılık tarihinin ikinci ve olağan kanunların tabi olduğu usullerle yapılabilen ve değiştirilebilen tek yumuşak anayasasıdır. 1921 Anayasası 'kısılgını kat kat aşan bir önce'ye, sonra'ya ve büyük öneme sahiptir.' 23 Nisan 1920'de açılan Büyük Millet Meclisi, 'Millî Mücadele'nin temel dayanağı' olmasının yanı sıra Osmanlı Devleti'nden Türkiye Devleti'ne geçişi yönetmiş ve Türkiye Devleti'nin kurucu temellerini inşa etmiştir. Atatürk'ün ifadesiyle 1921 Anayasası 'Meclisin ve hükümeti milliyenin vaziyet ve salahiyetini ve şekli mahiyetini tesbit ve ifade eden ilk kanundur.' Bu Anayasanın sahip olması gereken niteliğini de yine Atatürk şu sözleriyle açıklamıştır: Bugün vaz'edeceğimiz esasatı kanuniye, mevcudiyet ve istiklalimizi kurtaracak olan Millet Meclisini ve milli hükümeti takviyeye matuf mana ve salahiyeti zamin ve natık olmalıdır."

Gülsoy, 2021, s. 24, 26.

Teşkilat-ı Esasiye'nin Bazı Maddeleri

- **1. madde:** Egemenlik, hiçbir koşul ve kayıt olmaksızın millete aittir. Yönetim biçimi, halkın kendi kade-rini doğrudan ve fiilen yönetmesi esasına dayanır.
- **2. madde:** Yürütme yetkisi ve yasama yetkisi, milletin tek ve gerçek temsilcisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisinde toplanır.
- **3. madde:** Türkiye Devleti, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından yönetilir ve devletin hükümeti, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti adını taşır.
- **4. madde:** Türkiye Büyük Millet Meclisi, illerdeki halk tarafından seçilen milletvekillerinden oluşur.
- **5. madde:** Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimleri iki yılda bir yapılır. Seçilen milletvekillerinin görev süresi iki yıldır ancak yeniden seçilmeleri mümkündür. Eski meclis, yeni meclis toplanıncaya kadar görevine devam eder. Yeni seçimlerin yapılması mümkün olmazsa meclisin görev süresi yalnızca bir yıl uzatılabilir. Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin her biri, kendisini seçen ilin değil bütün milletin temsilcisidir.

1. Mecelle, Kanun-ı Esasi ve Teşkilat-ı Esasiye tarihsel bağlam içerisinde değerlendirildiğinde süreklilik açısından neler söylenebilir? Tartışınız.
2. Türklerin Türkistan'dan itibaren taşıdığı hukuk anlayışında yaşanan değişim, tarihsel bağlam içerisinde değerlendirildiğinde hangi yorumlar yapılabilir?

Türk Medeni Kanunu

► Kaynağı ve görseli inceleyerek soruyu cevaplayınız.

15. Kaynak

“Türk hukuk devrimi açısından Lozan Barış’ının imzalandığı 1923 yılının yanı sıra 1926 yılı da son derece önemli bir yıldır. (...) 1926 yılı içerisinde İsviçre’den medeni kanun, İtalya’dan ceza kanunu ve Almanya’dan ticaret kanunu alınmıştır.

(...) Hukuk devrimi sırasında Batı’dan alınan kanunlar arasında Medeni Kanunun ayrı bir önemi vardır. Gerçekten de yeni Medeni Kanun, Atatürk devrimlerinin bir sentezi haline gelmiştir [Görsel 1.23]. Medeni Kanunun bu denli önemli olması, insan ve toplum yaşamı ile en fazla ilgili kanun olmasından kaynaklanmaktadır. (...) Medeni Kanunun kabul edilmesinden sonra Türk aile yapısında da büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Çağdaş bir toplum için hayati önemi taşıyan yeni ve ileri bir aile düzeni yaratılmıştır. Çok kadınla evlilik yerine tekkadınla evlilik; evlenme akdinin dinsel bir nitelikten lâik bir yapıya kavuşturulması; evlilikte kocanın tek başına egemenliği yerine, erkek ile kadın arasında eşitliğin getirilmesine çalışılmıştır. (...)

Medeni Kanun ile ailenin kurulması ve bozulması devlet kontrolüne alınmıştır. Ailenin kurulmasını sağlayan resmî nikâh uygulamasına geçilmesi son derece ileri bir adımdır. Bu uygulamaya ve uygulamayla ilgili temel kurallara toplumdan ciddi bir direniş gelmemiştir. Bununla birlikte Türkiye’nin sosyo-ekonomik yapısından kaynaklanan bazı yadırgamalar, şikâyetler ile kanunu ihlal ve ihmaller görülmüştür.

Türk kadınına eğitim, miras, meslek seçme ve çalışma gibi alanlarda geniş haklar sağlayan Medeni Kanun, kadınların siyasal hakları elde etmeleri için de önemli bir basamak olmuştur.”

Ertan, 1999, s.752-753, 756.

◀ **Görsel 1.23:** Türk Medeni Kanunu, Atatürk’ün çağdaş medeniyet seviyesinin üzerine çıkma hedefi doğrultusunda kararlılıkla yapılmıştır. Bu kanunla hak ve özgürlüklerin kapsamının genişletilmesi amaçlanmıştır.

Karekodda bulunan Türkistan'dan Türkiye'ye Türklerin hukuk sistemiyle ilgili etkinliği yapınız.

- Türk hukuk sisteminin tarihsel bağlamı içerisinde Türk kadınına tanınan haklarla ilgili hangi değerlendirmeler yapılabilir?

Uygulama

Numarası	4
Adı	Hukuk Belgeleri İnceleme Atölyesi
Yönerge	Aşağıdaki şemada verilen alıntıların hukuki kaynağını ve kimlerin hukuki haklarını koruduğunu, kimlerin haklarını sınırlandığını örnekteki gibi boş bırakılan alanlara yazınız.

"Beyleri de milleti de doğru imiş. Onun için ili öylece tutmuş tabii. İli tutup töreyi düzenlemiş."
(Orhun Abideleri)

Türk Töresi

Milletin hakkını ve devletin düzenini korurken beyin hakları sınırlandırılmıştır.

"Atam ve dedem dikkat etmiş ve görmüşler ki zalimler mazlumlara zulmedip sınırı aşınca halkın durumu bozulmuş; bunun üzerine Osmanlı Kanunu'nu koymuşlar." (Kanunname-i Âli Osman)

"Ben de yine buyurdum ki, beylerbeyleri, sancak beyleri, çeribaşılar, subaşılar ve sipahiler, halktan hak ve vergileri bu Osmanlı Kanunu'na göre istesinler." (Kanunname-i Âli Osman)

"Osmanlı ülkesinde her din ve mezhep, icrasında serbesttir ve hiç kimse din ve mezhep değiştirmeye zorlanmayacaktır." (Islahat Fermanı)

"Herkesin eğitim ve öğretim hakkı vardır."
(Türkiye Cumhuriyeti Anayasası)

"Bil ki önce vezirler ve beyler arasında veziriazam baştadır. Hepsinin en büyüğüdür."
(Kanunname-i Âli Osman)

"Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça gerçek iyiliğe ulaşamazsınız." (Âl-i İmrân 3/92)

"Müslüman ve Hristiyan bütün tebaanın can güvenliği, mal, ırz ve namusu güvence altına alınacaktır." (Tanzimat Fermanı)

"Bir kimsenin mülkünde onun izni olmaksızın âher bir kimsenin tasarruf etmesi caiz değildir." (Mecelle)

"Hâkimiyet bilakayduşart milletindir." (1924 Anayasası)

"Her insanın hak ehliyeti vardır. Buna göre bütün insanlar, hukuk düzeninin sınırları içinde, haklara ve borçlara ehil olmada eşittirler." (Türk Medeni Kanunu)

Cumhuriyet Dönemi Anayasaları

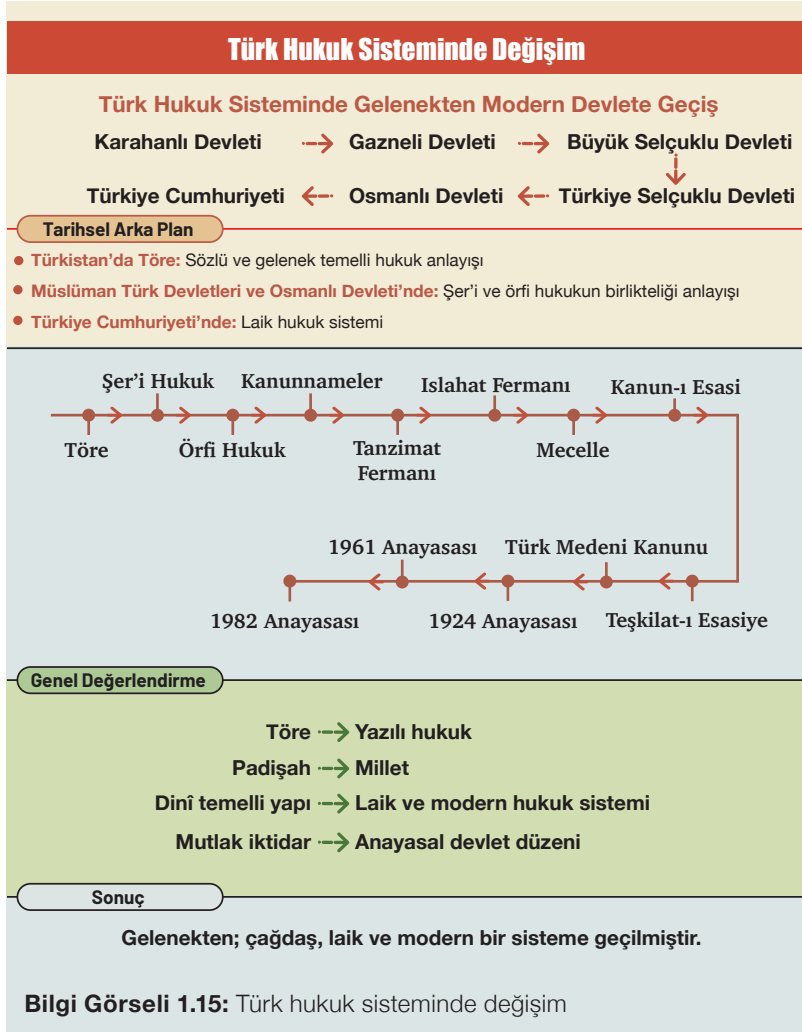
➡ **Metni, bilgi görselini, kaynakları ve görseli inceleyerek 84. sayfadaki soruları cevaplayınız.**

Türkistan'dan Türkiye'ye uzanan hukuk alanındaki dönüşüm; modern, yazılı ve ulus devlet hukuku şeklinde görülmüştür. Cumhuriyet Dönemi anayasaları, bu uzun yolculuğun son dönemeci olarak kabul edilmektedir. Töredeki kağana bağlı ama sınırsız olmayan iktidar anlayışı, 1924 Anayasası'yla "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir." ilkesine dönüşmüştür. Osmanlı Devleti'ndeki ümmet temelli, çok uluslu ve teokrasiye dayalı yapı terk edilmiştir. Onun yerine ulusal, laik ve üniter bir devlet kurulmuştur. Millî Mücadele'nin ortaya çıkardığı siyasal iradenin ürünü olan 1924 Anayasası, dış baskıyla değil içtenden doğmuştur. Demokrasi anlayışı çoğunlukçudur, gücün merkezinde TBMM vardır ve kuvvetler birliği esastır. Devlet güçlüdür ama toplum henüz tam anlamıyla çoğulcu değildir.

1961 Anayasası, Türk hukuk sisteminde önemli bir dönüm noktasını temsil eder. 1961 Anayasası'yla iktidar farklı kurumlar arasında paylaştırılmıştır. Kuvvetler birliği terk edilerek yumuşak güçler ayrılığına dayalı parlamenter sistem benimsenmiştir. Anayasa Mahkemesi, üniversiteler, TRT gibi özerk kurumlarla devlet iktidarı denetlenmiştir. Egemenliğin kullanılmasında birçok devlet organı yetkili kılınmış ve

yetkileri anayasal esaslarla belirlenmiştir. 1961 Anayasası'yla hukuk devleti, özgürlükler ve çoğulculuk ön plana çıkarılmıştır. Bu anayasa, Türk hukuk sisteminde bireysel hak ve özgürlüklerin en geniş olduğu anayasalardan biri olarak değerlendirilir.

1982 Anayasası ise bu tarihsel bağlam içerisinde bir kırılmayı hatta geri dönüşü temsil etmektedir. Güvenlik kaygıları merkeze alınmış ve devlet, bireyin önüne geçmiştir. Türk töresindeki adalet ve 1961'de güçlenen özgürlük anlayışı daraltılmış, hukuk devleti ilkesi zayıflatılmıştır. Yargı birliği bozulurken demokratik denetim mekanizmaları sınırlandırılmıştır. Bu yönüyle 1982 Anayasası, Türkistan'dan Türkiye'ye Türklerin hukuk serüveninde tarihsel bağlam içerisinde sert bir savrulmayı yansıtmaktadır.

16. Kaynak

"Bu anayasayı yaratan dinamikler, tıpkı bir öncekindeki gibi yerli ve ulusaldır. Anayasa, herhangi bir dış güce ödün vermek için yapılmış değildir. Temelleri bakımından, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın ve onun iktidara taşıdığı güçlerin eseridir. Ulusal devlete geçiş, toplumların siyasal gelişmelerinin önemli uğrak noktalarından biridir. (...)

1924 Anayasası [Görsel 1.24] en başta bu çizginin ürünü ve temel yasasıdır. Osmanlı anayasacılığının çokuluslu-teokratik monarşiyi düzelterek sürdürme çabalarını temsil etmesine karşılık, 1924 Anayasası, 1921 Anayasası ile başlayan sıçramayı belgelemiş, ulusal, demokratik ve laik bir devletin temellerini kurmuştur. (...) 1924 Anayasası demokratik bir ruha sahip olmakla birlikte, demokrasinin çoğulcu (plüralist) ve iktidarı bölüştürücü seçeneğinden çok, çoğunlukçu ve bütüncü biçimine yatkındır."

Tanör, 2021, s. 328.

Görsel 1.24: 1924 Anayasası'yla ilgili gazete haberi

Yeni anayasanın kabulüyle ilgili haberler dönemin basınında yer almıştır.

17. Kaynak

"27 Mayıs 1960 günü bu iktidara karşı girişilen hareket. 9 Temmuz 1961 tarihinde ilk defa halk oylaması ile kabul edilen bir Anayasa getirmiştir. (...) 1961 Anayasası, 1924 Anayasası'nda yer alan 'güçler birliği' ilkesini ve bunun doğurduğu 'meclis hükümeti' sistemini terketmiş: onun yerine 'yumuşak bir güçler ayrılığı' ilkesine dayanan 'parlamentar rejimi' kabul etmiştir (Genel Gerekeç). 'Egemenliğin kayıtsız şartsız Türk Milleti'ne ait olduğunu' belirten 1961 Anayasası, millet egemenliğinin sadece Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından değil. 'Anayasanın koyduğu esaslara' uygun olarak 'yetkili organlar eliyle kullanılacağını' hükme bağlamaktadır. Özellikle parlamento çoğunluğuna dayanan siyasal iktidarların gücü, çoğulcu ve özgürlükçü bir toplum anlayışıyla sınırlandırılarak, millet adına egemenliği kullanan TBMM yanında, Milli Güvenlik Kurulu, Anayasa Mahkemesi, Üniversiteler, TRT, DPT gibi nispeten özerk sayılabilecek kurumlar yaratılmıştır. Bu esas daha çok perçinlemek amacıyla da 'egemenliğin kullanılmasının hiçbir suretle belli bir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamayacağı' ve 'hiçbir kimse veya organın kaynağını Anayasa'dan almayan bir devlet yetkisi kullanamayacağı' açıklanmaktadır (md. 4). Böylece, 1961 Anayasası bir yandan yürütmeyi bütün faaliyetlerinde yasamaya bağlı bir organ olarak düzenlerken; öte yandan getirdiği çoğulcu ve özgürlükçü devlet anlayışıyla yasama ve yürütmenin yetkilerini oldukça daraltmıştır."

Demir, 2000, s. 63-64.

18. Kaynak

"82 Anayasası, yapıldığı dönemin dahi ruhunu yansıtmaktan çok uzak olan ve Türkiye anayasacılık tarihinde geriye gidişi temsil eden bir anayasadır. Anayasayı 'elbise' metaforuyla ifade edecek olursak, 82 Anayasasının, yapıldığı dönemin Türkiye toplumunun içine sığacağı genişlikte ve rahatlıkta bir elbise olmadığını, tam tersine, Türkiye toplumunun bedenine dar gelen, dar geldiği için de zorla giydirilen bir elbise olduğunu söylemek gerekir. Bu özelliği nedeniyle ki toplumun geniş bir kesimince benimsenmemiş ve yürürlüğe girdiği günden itibaren şiddetli bir muhalefetle karşı karşıya kalmıştır. 82 Anayasası, anayasacılık düşüncesinin gerekleriyle bağdaşmayan otoriter ve devletçi bir anlayış üzerine inşa edilmiştir. Devleti ve onun otoritesini esas alan, bunun karşısında bir tehdit olarak algıladığı demokrasi, hukuk devleti ve insan hakları değerlerini olabildiğince sınırlandıran ve araçsallaştıran bir zihniyetin ürünü olmuştur. (...) 82 Anayasası hukuk devleti ilkesini de örselemiştir. Hukuk devletinin vazgeçilmezlerinden olan idarenin bütün eylem ve işlemlerinin yargı denetimine tabi tutulması gerektiğine ilişkin kurala istisnalar getirilmiştir. Sivil yargıya paralel bir askeri yargı yapılmasına yer vererek yargı birliği ilkesini zedelemiştir. Öte yandan, özellikle yüksek yargı organlarının oluşumuna ilişkin getirdiği düzenlemelerle millet adına egemenlik yetkisini kullanan yargının milletle olan bağlantısı bütünüyle koparılmıştır. Yüksek yargı, kapalı kast sistemini andıran bir yapıya büründürülmüştür."

Erdem ve Heper, 2011, s. 23-24.

1. Türklerin hukuk sisteminin Türkistan'dan günümüze kadar hangi temel eksenler üzerinde değiştiği ve hangi unsurları koruduğu hakkında hangi çıkarımlara ulaşılabilir?

2. 1924, 1961 ve 1982 anayasaları tarihsel bağlamı içerisinde değerlendirildiğinde Türk hukuk sisteminde meydana gelen değişim hakkında neler söylenebilir? Tartışınız.

► **Bilgi görselini inceleyerek soruları cevaplayınız.**

Bilgi Görseli 1.16: Türkiye Cumhuriyeti anayasaları

1924 Anayasası

- “Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir.” esası kabul edilmiştir.
- Gücün merkezinde TBMM vardır.
- Kuvvetler birliği esastır.
- Devlet güçlüdür ancak toplum henüz tam anlamıyla çoğulcu değildir.

1961 Anayasası

- 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi sonrası kabul edilmiştir.
- Askerlerden ve seçimle göreve gelmemiş sivillerden oluşan meclislerde hazırlanıp halk oylamasına sunulmuştur.
- Kuvvetler ayrılığı esas alınmıştır.
- Toplumsal konulara ve sorunlara yer verilmiştir.
- Devletin varlığı ön koşul görülmüş fakat haklar ve özgürlükler yönünden öncelik kişiye verilmiştir. Devlet, kişinin özgürleştirilmesi için görevli kılınmıştır.
- Çoğulcu toplum yapısının geliştirilmesi amacıyla siyasi partiler güvenceli bir hukuki statüye kavuşturulmuştur.

1982 Anayasası

- 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi sonrası kabul edilmiştir.
- Askerlerden ve seçimle göreve gelmemiş sivillerden oluşan meclislerde hazırlanıp halk oylamasına sunulmuştur.
- Kuvvetler ayrılığı esas alınmıştır.
- Toplumsal konulara ve sorunlara yer verilmiştir.
- Savaş, seferberlik, sıkıyönetim ve olağanüstü hâllerde temel hak ve özgürlüklerin durdurulabileceği ifade edilmiştir.
- Siyasi partiler, dernekler, sendikalar, kamu kuruluşlarına getirilen sınırlandırmalar ile çoğulcu toplum yapısı yerine, az katılımcı demokrasi anlayışı getirilmiştir.

1. Temel hak ve özgürlüklerin 1924'ten 1982'ye doğru daha ayrıntılı düzenlenmesi hakkında hangi çıkarımlara ulaşılabilir?

2. 1961 ve 1982 anayasalarının askerî darbeler sonrası hazırlanmış olmasının anayasaların ruhuna etkileriyle ilgili hangi yorumlar yapılabilir?

Kaynağı ve görseli inceleyerek soruyu cevaplayınız.

19. Kaynak

“Günümüzde anayasa yapım süreci veya kapsamlı anayasa değişikliklerinde halkın katılımı [Görsel 1.25]; meşruiyetin artırılması, toplumsal barışın sağlanması ve demokratikleşmenin güçlendirilmesi açısından gerekli unsurlardan biri olarak kabul edilmektedir. Halkın anayasa yapım sürecine dâhil edilmesi genel olarak benimsenmiş bir ilke olmakla birlikte, burada dikkat edilmesi gereken önemli bir husus vardır: Anayasa yapım sürecinde halkın katılımını sağlamaya yönelik tek bir model veya yöntem bulunmamaktadır. Bu sürece halkı dâhil etmek isteyen her ülke, süreci sağlıklı bir şekilde yürütebilmek için ülkenin yapısını, kapasitesini, önceki deneyimlerini, anayasanın içeriğini ve mevcut kaynakları gibi çeşitli faktörleri göz önünde bulundurmalıdır. Aksi takdirde halkın katılımı, toplumsal fayda sağlamaktan ziyade, toplumun bölünmesine, kutuplaşmasına ve zaman ile ekonomik kaynakların israfına yol açabilir.”

Görge, 2025, s. 813.

Görsel 1.25: Seçimler (Temsilîdir.)
Demokrasiyle idare edilen ülkelerde siyasal iktidarın meşruiyetinin sağlanması, halkın özgür iradesiyle gerçekleştireceği seçimlere bağlıdır.

- Hukuk sisteminde meydana gelen değişimin arka planında yöneticilerin ve halkın rolünün toplumsal barış üzerindeki etkilerine dair hangi çıkarımlara ulaşılabilir?

Uygulama

Numarası	5
Adı	Hukuk Sisteminin Değişiminde Yöneticilerin ve Halkın Rolü
Yönerge	Aşağıda verilen kavramları kullanarak Türkistan'dan Türkiye'ye hukuk sisteminde meydana gelen değişimin etkisiyle yöneticilerin ve halkın rolünü anlatan 100-150 kelimelik bir metin yazınız.

- Hukuk sistemi
- Halkın katılımı
- Değişim
- Yöneticiler
- Toplumsal barış
- Demokratikleşme
- Meşruiyetin artırılması

Tabloyu inceleyerek soruyu cevaplayınız.

Dönem	Hukuk Sisteminin Temeli	Hukukun Kaynağı	Yargı Anlayışı	Günümüzdeki Uygulamalarla Karşılaştırma
İslamiyet Öncesi Türkler (Türkistan)	Töre (gelenek ve görenek temelli hukuk)	Töre, kağan buyruğu, kurultay kararları, örf, âdet ve gelenekler	Hızlı ve sözlü yargı-lama vardır, adalet toplumsal dengeye dayanmaktadır.	Günümüzde yazılı hukuk esastır ancak töredeki adalet, eşitlik, kamu düzeni anlayışı hâlâ hukukun temel felsefesinde yaşamaktadır.
İlk Müslüman Türk Devletleri	İslam hukuku Töre	Şeriat kuralları ve örf	Kadılar, yargı görevini üstlenmiştir.	Günümüzde din kuralları hukuk kaynağı değildir ancak örf ve âdet hukuku hâlâ yardımcı kaynaktır.
Osmanlı Devleti (Klasik Dönem)	Şer'i hukuk Örfi hukuk	Kur'an, sünnet, icma, kıyas ve padişah fermanları	Kadı merkezlidir ve padişahın mutlak otoritesi vardır.	Günümüzde yargı bağımsızdır, padişah yerine anayasa ve kanunlar üstündür.
Osmanlı Devleti (Tanzimat Dönemi)	Modernleşen karma hukuk	Avrupa hukukundan etkilenme, Mecelle	Mahkemeler çeşitlenmiş ve yazılı hukuk güçlenmiştir.	Günümüz hukukunun temeli bu dönemde atılan kanunlaştırma anlayışıdır.
Cumhuriyetin İlk Yılları	Laik ve ulusal hukuk	TBMM, modern kanunlar	Hukukta birlik sağlanmıştır.	Günümüzdeki sistemin omurgası bu dönemde oluşmuştur.
Günümüz Türkiye	Laik, çağdaş hukuk sistemi	Anayasa, kanunlar, uluslararası sözleşmeler	Bağımsız ve tarafsız mahkemeler açılmıştır.	Töreden başlayan süreç, hukukun üstünlüğü ilkesine ulaşmıştır.

- Türklerin hukuk sisteminde meydana gelen değişimle ilgili sizce tarihsel bağlam içerisinde hangi çıkarımlara ulaşılabilir?

Uygulama

Numarası	6
Adı	Geçmişte ve Günümüzde Türklerde Hukuk
Yönerge	Geçmişten günümüze hukuk sistemimizde meydana gelen değişimi örnekteki gibi karşılaştırarak tabloyu tamamlayınız. 88. sayfadaki çalışmayı yapınız.

Ölçütler	İslamiyet Öncesi Türk Devletleri	Osmanlı Devleti	Günümüz
Kadın Hakları	Kadın, toplumda erkeklerle büyük ölçüde eşit konumdadır. Miras hakkı vardır ve yönetimde söz sahibidir.	Tanzimat Dönemi'ne kadar hukuksal ve toplumsal yaşamdaki farklılıklar kadınların hayatına yansımış ve erkek daha ön plana çıkmıştır.	Anayasal güvence altındadır. Kadın ve erkek hukuken eşittir, seçme ve seçilme hakkı vardır.
Evlilik			
Ceza Anlayışı			
Hukukun Kaynağı			
Devlet ve Birey İlişkisi			

Grup Değerlendirme Formu

Yaptığınız çalışmayı aşağıda verilen ölçütleri dikkate alarak değerlendiriniz.

Grubun Adı:	Grup Üyelerinin Adı, Soyadı ve Numarası: 1. Üye: 2. Üye: 3. Üye: 4. Üye:
-------------	--

	Değerlendirme Ölçütleri	Hiçbir Zaman	Ara Sıra	Çoğu Zaman	Her Zaman	Görüşler
1.	Grup üyeleri araştırma sürecinde birbirleri ile yardımlaştı.					
2.	Grup üyeleri araştırma sürecinde birbirlerinin görüşlerini dikkatle dinledi.					
3.	Grup üyeleri görev ve sorumluluklarını yerine getirdi.					
4.	Grup üyeleri her aşamada birbirleriyle görüş alışverişi yaptı.					
5.	Grup üyeleri araştırma sürecinde birbirlerine saygılı davrandı.					
6.	Grup üyeleri edindikleri bilgileri ve çıkarımlarını birbirleri ile paylaştı.					
7.	Grup üyeleri yapılan çalışmada zamanı verimli kullandı.					
8.	Grubunuzun güçlü yanları nelerdir?					
9.	Grubunuz çalışma sırasında hangi zorluklarla karşılaştı?					
10.	Grup olarak bir sonraki çalışmanızı iyileştirmek için ne önerirsiniz?					

Yandaki karekodda Dereceli Puanlama Anahtarı bulunmaktadır.

1. Ünite Ölçme ve Değerlendirme Soruları

Bu bölümde cevaplamamız için 26 soru verilmiştir.

1. Aşağıdaki yapılandırılmış gridda rakamlandırılmış kutucuklarda Türkistan'dan Türkiye'ye Türk devletlerinin yönetim yapılarıyla ilgili kavramlar verilmiştir. Kutucuklardaki rakamları kullanarak soruları cevaplayınız. Aynı kutucuk numarasını birden fazla cevap için kullanabilirsiniz.

1. oligarşi	2. gulam	3. meşrutiyet
4. divan	5. Kanun-ı Esasi	6. Meclis-i Mebusan
7. boy	8. devşirme	9. oğuş
10. 1921 Anayasası	11. Meclis-i Âyan	12. aristokrasi
13. urug	14. töre	15. kurultay

a.	Türk tarihinin ilk yazılı anayasasıdır.	
b.	İslamiyet öncesi Türklerde toplumsal yapı birimidir.	
c.	I. Meşrutiyet Dönemi'ndeki meclistir.	
ç.	Egemenliğin bir gruba ait olduğu yönetim biçimidir.	
d.	Eğitilerek çeşitli devlet hizmetlerinde istihdam edilen esir veya kölelerdir.	
e.	İslamiyet öncesi Türk devletlerinde meşruiyetin hukuki kaynağıdır.	
f.	Türklerde devlet işlerinin görüşüldüğü meclistir.	

2-4. soruları metinden hareketle cevaplayınız.

"Kut sözcüğü; bereket, talih, uğur, baht anlamları da olmakla birlikte esas itibarıyla tanrısal alandan Hakan'a bahşedilen yönetme erkini ve iktidar gücünü ifade eder. Tanrı katından Hakan'a verilmiş olan Kut, Hakan ya da halk sorumluklarını yerine getirmediği takdirde her zaman için yine Tanrı tarafından geri alınabilmesinin mümkün olduğuna inanılan bir kavramdır. Birçok felsefi anlam katmanı olan bu soyut kavram, birtakım semboller ve objeler ile görünür hale getirilmiştir. Bu sembollerde eski Türk inanışlarının izleri aranmalıdır. İktidar göstergesi olan kutlu sembollerden biri de Hakan çadırı önünde, günün belirli zamanlarında davul çaldırılması yoluyla uygulanan Nevbet geleneğidir. Hakanın yönetme yetkisinin kendisinde olduğunun hem halka hem de bizzat Hakan'a hatırlatılmasının bir yolu olan davul çaldırma geleneği en eski Türk devlet geleneklerinden biri haline gelmiş, sonraki zamanlarda bu gelenek mehter ve bando şeklinde evrimleşse de uygulanılmasından hiçbir zaman vazgeçilmemiştir."

Kalkan, 2023, s. 87.

2. Metinde geçen nevbet geleneğiyle ilgili aşağıdaki çıkarımlardan hangisi yapılamaz?

- A) Çadır önünde davul çalınması esasına dayanır.
- B) Hükümdarın iktidarının somut bir göstergesidir.
- C) Tarihsel süreçte farklı biçimlere evrilmiştir.
- D) Olağanüstü zamanlarda uygulanan bir törendir.
- E) Hükümdara sorumluluklarını hatırlatma işlevi görür.

3. Metinde kut kavramının “Hakan ya da halk, sorumluluklarını yerine getirmediği takdirde geri alınabileceği” bilgisiyle vurgulanmak istenen temel düşünce aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Devlet yönetiminde son sözün her zaman halkın iradesine ait olduğu
- B) Türk devletlerinde iktidarın babadan oğla geçişinin yasaklandığı
- C) Hükümdar yetkilerinin mutlak olmadığı ve bir denetime tabi olduğu
- D) Nebbet geleneğinin kutun geri alınmasını engelleyen hukuki bir araç olduğu
- E) Hanedan üyelerine ait yetkilerinin sınırsız ve mutlak olduğu

4. Metinde geçen “kutun geri alınabilir bir kavram olması” düşüncesinin Türk devlet geleneğinde hakanın yönetim anlayışı ve davranışları üzerindeki olası etkileri neler olabilir?

5-7. soruları metinden hareketle cevaplayınız.

“Siyasal iktidar toplumsal rızaya dönüşmedikçe bir zoru, bir zorunluluğu ve bir zorbalığı temsil etmektedir. Bu yüzden tüm siyasal iktidarların temel problemi, bireysel onama ve toplumsal rıza arayışıdır. Aslında siyasal düşünceler tarihi siyasal iktidarların kendilerini haklılaştırma ve rasyonelleştirme tarihinden başka bir şey değildir. Siyasal iktidarın kaçınılmaz olarak şu soruyu cevaplama gereği ki eylemleri haklı, emirleri uyulabilir, cezaları katlanabilir, hataları mazur görülebilir olsun veya aşkın bir nedensellik adına insanları itaate nasıl sürükleyebildiğinin bahanesine onları inandırabilsin; neden? ve ne adına?, hangi amaç? ve ne/kim için yönetim? Bu gücü kullanma hakkını ve yetkisini nereden aldın?”

Çetin, 2003, s. 62.

5. Siyasal iktidarın meşru bir otoriteye dönüşebilmesi için hangi şartların sağlanması gerekir?

6. Metinde geçen “Bu gücü kullanma hakkını ve yetkisini nereden aldın?” sorusu siyasal iktidarın hangi temel sorununa işaret etmektedir?

7. Metne göre siyasal iktidarın meşru kabul edilebilmesi aşağıdakilerden hangisine bağlıdır?

- A) Ekonomik gücü elinde bulundurmasına
- B) Askerî gücünü etkili biçimde kullanmasına
- C) Toplumsal rızaya ve bireysel onaya dayanmasına
- D) Geleneksel yönetim anlayışını sürdürmesine
- E) Muhalefeti tamamen ortadan kaldırmasına

8-10. soruları verilen bilgilerden hareketle cevaplayınız.

I. Durum	II. Durum
I. Göktürk Devleti Dönemi'nde Bumin Kağan'ın doğuyu, kardeşi İstemi Yabgu'nun ise batıyı yönetmesi devletin kısa sürede hem Çin hem de Doğu Roma sınırlarına ulaşan devasa bir imparatorluğa dönüşmesini sağlamıştır.	Göktürk, Uygur gibi devletler iç çekişmelerin ardından resmen ikiye ayrılmış ve daha sonra Çin entrikaları başta olmak üzere dış müdahalelerle yıkılmışlardır.

8. İki durum birlikte değerlendirildiğinde Türk devletlerinde uygulanan ikili teşkilat sistemi hakkında aşağıdaki yargılardan hangisine ulaşılabilir?

- A) Devletlerin sınırlarının hızlı genişlemesini engellemiştir.
- B) Yönetimde tek kişinin mutlak otoritesini kalıcı hâle getirmiştir.
- C) Devletlerin güçlenmesine ve parçalanmasına neden olmuştur.
- D) Komşu devletlerle barışçıl ilişkiler kurulmasını zorunlu kılmıştır.
- E) Yönetimi kolaylaştırarak uzun ömürlü olmalarını sağlamıştır.

9. İkili teşkilatın uygulanmasının temel sebebi aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Hanedanda taht kavgalarını tamamen sonlandırmak
- B) Doğu-batı yönünde yeni topraklar kazanmak
- C) Konargöçerlikten yerleşik hayata geçişi hızlandırmak
- D) Devletin ekonomik gelirlerini iki merkezde toplamak
- E) Genişleyen toprakların yönetimini kolaylaştırmak

10. I. durumda belirtilen genişleme başarısı ile II. durumda belirtilen yıkılış süreci birlikte değerlendirildiğinde İslamiyet öncesi Türk devletlerinde uygulanan ikili teşkilat sisteminin devletin bekası açısından ortaya çıkardığı temel çelişkiye dair neler söylenebilir? Açıklayınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

➡ 11-14. soruları tabloya göre cevaplayınız.

Padişah	Veraset Anlayışı	Sonuç	Temel Amaç
Osman Gazi	Kut anlayışına göre devlet, hanedan üyelerinin ortak malı olarak kabul edilmiştir.	İslamiyet öncesi Türk geleneğinin sürdürülmesi amaçlanmıştır.	Padişah değişikliklerinde sık sık taht kavgaları yaşanmaya devam etmiştir.
I. Murad	Devlet, padişah ve oğullarının ortak malı olarak kabul edilmiştir.	Taht üzerinde hak iddia eden hanedan üyelerinin sayısında sınırlamaya gidilerek taht mücadelelerinin azaltılması amaçlanmıştır.	Merkezî otorite güçlenmeye başlamış fakat taht kavgaları son bulmamıştır.
Fatih Sultan Mehmed	Devletin padişahın mülkü olduğu kabul edilmiş ve devletin birliğinin korunmasına karar verilmiştir.	Padişahın şahsında mutlak merkezîyetçi bir devlet meydana getirmek amaçlanmıştır.	Taht kavgalarının önlenmesi ve Nizam-ı Âlem için kardeş katli yasası uygulanmaya başlanmıştır.
I. Ahmed	Ekber ve Erşed sistemiyle en yaşlı ve olgun hanedan üyesinin tahta geçmesi kararlaştırılmıştır.	Kimin padişah olacağını kesinleştirerek taht kavgaları tamamen bitirmek istenmiştir.	Tahta kimin çıkacağı belirlenmiş ve kafes usulü getirilerek şehzadelerin sancağa çıkma uygulaması sona ermiştir.

11. Kuruluş Dönemi'nde uygulanan veraset anlayışının temel sonucu aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Merkezî otoritenin sağlanması
- B) Sık sık taht kavgalarının yaşanması
- C) Ekber ve Erşed sistemine geçilmesi
- D) Sancağa çıkma usulünün başlaması
- E) Mutlak merkezîyetçi yapının kurulması

12. I. Murad Dönemi'nde veraset anlayışında yapılan değişikliğin temel amacı aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Devleti, hanedan üyelerinin ortak malı yapmak
- B) En yaşlı hanedan üyesini tahta geçirmek
- C) Taht mücadelelerini tamamen ortadan kaldırmak
- D) Taht mücadelelerini sınırlandırmak
- E) Şehzadeleri kafes usulüyle yetiştirmek

13. Fatih Sultan Mehmed Dönemi'nde veraset anlayışında yapılan düzenleme aşağıdakilerden hangisine yöneliktir?

- A) Ülke topraklarını hanedan üyeleri arasında paylaştırmaya
- B) Devleti mutlak merkeziyetçi bir yapıya dönüştürmeye
- C) Şehzadelerin sancaklarda yönetim tecrübesi kazanmasına
- D) Tahta, en yaşlı şehzadenin geçmesini sağlamaya
- E) Halkın yönetime katılımını artırmaya

14. I. Ahmed Dönemi'nde uygulanan Ekber ve Erşed sistemiyle ulaşılmak istenen temel amaç aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Devleti hanedanın ortak malı kabul etmek
- B) Taht kavgalarını tamamen sona erdirmek
- C) Padişahın mutlak otoritesini güçlendirmek
- D) Şehzadeleri sancaklarda görevlendirmek
- E) Kardeş katli uygulamasını yaygınlaştırmak

15. II. Meşrutiyet Dönemi, Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin atıldığı ve modern siyasetin öğrenildiği bir süreç olduğu için "siyasi laboratuvar" olarak adlandırılır. Mustafa Kemal Atatürk başta olmak üzere cumhuriyeti kuran kadroların bu dönemde yetişmiş olması, bu benzetmeyi güçlendiren en temel unsurlardandır. Bu dönem; toplumsal hayat, demokratikleşme gelişmeleri, sivil toplum örgütlerinin oluşumu, işçi faaliyetleri ve kadın hakları gibi çeşitli özgürlük hareketlerinin yanında siyasi, kültürel, ekonomik alanda Cumhuriyet Dönemi'nde gerçekleştirilen yenilik hareketlerini önemli oranda etkilemiştir. II. Meşrutiyet Dönemi'nde yaşanan bu gelişmeler, cumhuriyetin ilanına giden süreci etkilemiştir.

Çok Partili Hayat Deneyimi: Cumhuriyet Dönemi'ndeki siyasi rekabetin kökleri burada atılmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti, Hürriyet ve İtilaf Fırkası gibi partilerin kurulmasıyla ilk kez çok partili hayata geçilmiş ve mecliste muhalefet olgusu gelişmiştir.

Parlamento ve Anayasa Kültürü: 1876'da ilan edilen Kanun-i Esasi, Türk tarihinin ilk anayasasıdır. Meclis-i Mebusanın açılmasıyla halkın yönetime katılması, seçme ve seçilme hakkı gibi kavramlar ilk kez tecrübe edilmiştir. I. Meşrutiyet'ten gelen tecrübelerle II. Meşrutiyet Dönemi daha demokratik uygulamalara sahne olmuştur. Cumhuriyetin ilanıyla gelen "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir." ilkesi, bu birikimin üzerine inşa edilmiştir.

Fikir Akımlarının Çatışması: Cumhuriyetin temelini oluşturan ideolojik tartışmalar, bu dönemde en hararetli günlerini yaşamıştır. Devleti kurtarmak için ortaya atılan Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılık fikirleri çerçevesinde sert tartışmalar yaşanmıştır.

Ordu ve Siyaset İlişkisi: İttihat ve Terakki üzerinden ordunun siyasete müdahil olması, cumhuriyetin kuru kadroları için büyük bir ders niteliği taşımıştır. Atatürk'ün ordunun siyasetten ayrılması yönündeki kesin tavrı, bu dönemde yaşanan sıkıntıların bir sonucudur.

Basın ve İfade Özgürlüğü: II. Meşrutiyet'le birlikte basın üzerindeki sansürün 24 Temmuz 1908'de kaldırılması, kamuoyu oluşturma ve özgürce tartışma kültürünü başlatmıştır. Dergilerde kadın hakları, eğitim, laiklik gibi konular ilk kez bu kadar cesurca ele alınmıştır.

Metinden hareketle II. Meşrutiyet Dönemi için neden “siyasi laboratuvar” tabirinin kullanıldığını açıklayan 150–200 kelimelik bir metin yazınız.

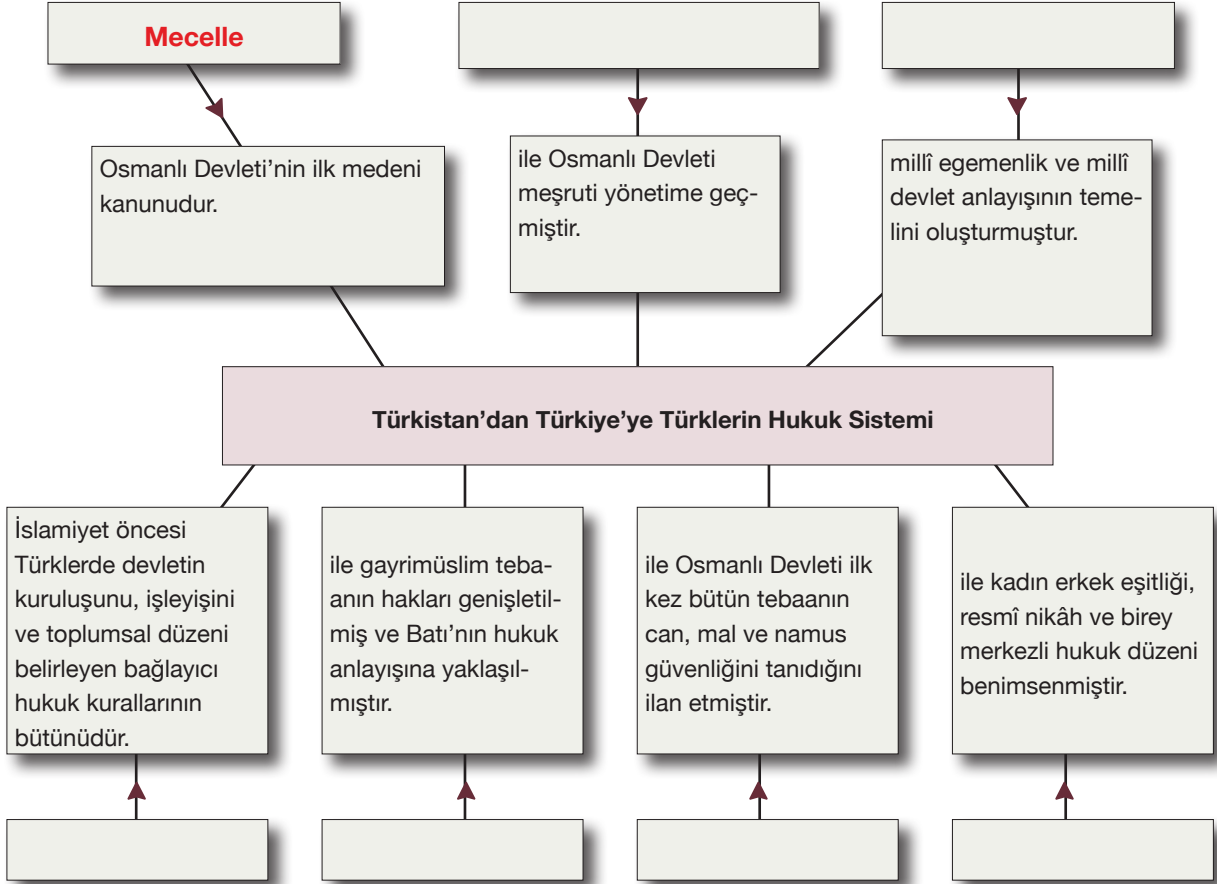
16. Aşağıdaki yapılandırılmış gridda numaralandırılmış kutucuklarda Türkistan'dan Türkiye'ye Türklerin hukuk sisteminde meydana gelen değişimle ilgili kavramlar verilmiştir. Kutucuk numaralarını kullanarak soruları cevaplayınız. Aynı kutucuk numarasını birden fazla cevap için kullanabilirsiniz.

1.	tüzlük	2.	Kur'an	3.	kanunnameler
4.	gelenekler	5.	icma	6.	uzluk
7.	fermanlar	8.	sünnet	9.	kişilik
10.	şuhudül-hal	11.	kıyas	12.	könilik

a.	Törenin değişmeyen unsurları hangileridir?	
b.	Osmanlı Devleti'nde mahkemelerde danışma vazifesi gören kurulun adı nedir?	
c.	Şer'i hukukun kaynakları hangileridir?	
ç.	Örfi hukukun kaynakları hangileridir?	

17. Aşağıda Türkistan'dan Türkiye'ye Türklerin hukuk sisteminde meydana gelen değişimle ilgili kavramlar ve kavram haritası iskeleti verilmiştir. Kavramları anlamlı bir cümle oluşturacak şekilde kavram haritasındaki boşluklara örnekteki gibi yerleştiriniz.

- Türk Medeni Kanunu
- Tanzimat Fermanı
- Kanunname
- Kanun-ı Esasi
- Islahat Fermanı
- Teşkilat-ı Esasiye
- Töre
- Mecelle

18. Türk hukuk sisteminin temelini oluşturan töre; İslamiyet öncesi Türklerde devletin kuruluşunu, işleyişini ve toplumsal düzeni belirleyen bağlayıcı hukuk kurallarının bütünüdür. Töreye kağan dâhil herkes uymak zorundadır. Bu durum, hukukun devlet yöneticilerinin üzerinde olduğunu göstermektedir. Töre; kağanın koyduğu kurallar, kurultay kararları ve zamanla oluşan gelenek ve göreneklerin birleşmesiyle ortaya çıkmıştır. İslamiyet öncesi Türklerde devletin devamlılığı, töreye uygun yönetim anlayışına bağlıdır. Türklerde töreye verilen önem yalnızca Türkistan'la sınırlı kalmamış, Türkistan'dan Türkiye'ye uzanan tarihsel süreçte varlığını sürdürmüştür.

Buna göre töreyle ilgili aşağıdaki yargılardan hangisine ulaşılabilir?

- A) Devletlerin sınırlarının hızlı genişlemesini engellemiştir.
- B) Yönetimde tek kişinin mutlak otoritesini kalıcı hâle getirmiştir.
- C) Türk Devletlerinin kısa sürede parçalanmasına etki etmiştir.
- D) Komşu devletlerle barışçıl ilişkiler kurulmasını zorunlu kılmıştır.
- E) Devletin işleyişinde ve sürekliliğinde etkili olmuştur.

➡ 19-21. soruları metinden hareketle cevaplayınız.

“Türk Anayasaları içinde tabii hukukçu yaklaşımın en belirgin olduğu metin hiç şüphesiz 1924 Anayasası’dır. 1924 Anayasanın 68. Maddesinin ilk fıkrasında yer alan ‘Her Türk, hür doğar, hür yaşar.’ ifadesi daha çok J. J. Rousseau’nun hürriyet anlayışını yansıtmaktadır. ‘Tabii haklardan olan hürriyetin herkes için sınırı başkalarının hürriyet sınırındır.’ cümlesi ise tereddüde yer vermeyecek biçimde Kant’ın hürriyet görüşünü belirtmektedir.

1924 Anayasasının tabii haklar anlayışı 1961 ve 1962 Anayasalarında yerini ‘Temel Haklar ve Ödevler’ kavramına bırakmıştır. 1961 Anayasasındaki ‘Sosyal ve İktisadi Haklar ve Ödevler’, 1982 Anayasasında ‘Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler’ şeklindeki düzenlemenin ise tabii hukuk düşüncesinin sonucu olduğu veya tabii hukukla ilgili bulunduğu söylenemez.”

Güriz, 1991, s. 165.

19. İslam hukuku, töre hukuku ve modern anayasal hukuk aşamaları karşılaştırıldığında ortaya çıkan tarihsel değişim ile ilgili hangi yorumlar yapılabilir?

20. Türk hukuk anlayışında birey ve devlet ilişkisi, tarihsel bağlam içerisinde değerlendirildiğinde hangi çıkarımlara ulaşılabilir?

21. 1924 Anayasası'ndaki hüriyet anlayışıyla 1961 ve 1982 anayasalarındaki hak düzenlemeleri arasındaki farkların Türk devlet anlayışındaki değişimi yansıtmalarıyla ilgili 100-150 kelimelik bir köşe yazısı yazınız.

22-25. soruları metinden hareketle cevaplayınız.

“Türk idareciler, Lozan Konferansı’nda kabul edilen Müslüman olmayan toplulukların özel hukuk konularının kendi inançlarına göre düzenleneceği hükmünden mutlu değillerdi. Ancak antlaşmanın hükümlerini uygulamak mecburiyetinde idiler. İsviçre Medeni Kanunu’nun kabul edilmesi bu bakımdan da Ankara’nın elini rahatlattı. Böylece hem arzu edildiği gibi kadın erkek eşitliğini getiren bir Avrupa kanunu alınmış oldu, hem de Müslüman olmayan toplulukların ayrı kanunlara sahip olmalarının önüne geçerek ülkede hukuk birliği temin edildi. Gerek kabul ediliş sürecinde gerekse sonraki yıllarda yapılan değerlendirmelerde üzerinde en çok durulan hususlardan biri de yeni medeni kanunun evlenmede, boşanmada ve mirasta kadın erkek eşitliğini getirmesidir. Evlenme ve boşanmanın devletin önünde yapılması ve tek eşlilik kanunun getirdiği faydaların başında sayılmıştır. Din, cins ve mezhep ayrımı yapmayan İsviçre Medeni Kanunu’nun laik, yeni, basit ve kolay anlaşılır olması, demokrat yapısı, hâkime geniş takdir yetkisi vermesi, başka bir kültürde hazırlanan kanunun Türkiye’de uygulanmasını kolaylaştırmış, kanunla yerel şartların birbiriyle kaynaşmasını sağlamıştır.”

Özden, Temel, Doğaner ve diğerleri, 2023, s.350.

22. Kadın ve erkek eşitliğinin kanunla güvence altına alınmasının Türk toplum yapısında meydana getirdiği değişim ile ilgili neler söylenebilir?

23. Cumhuriyet Dönemi’nde hukuk alanında yapılan yenilikler, Osmanlı hukuk anlayışından hangi yönleriyle ayrılmaktadır?

24. Sizce İsviçre Medeni Kanunu’nun kabulü, Türk hukuk sisteminde bir zorunluluk mu yoksa bilinçli bir modernleşme tercihi miydi? Açıklayınız.

25. Hukuk, toplum hayatının zorunlu bir sonucudur. Toplum hayatı düzen ve disiplin sayesinde mümkündür. Tarih, mazideki sosyal hayatı bütün müesseseleriyle farklı açılardan inceler. Tarih, toplum veya devlet hayatında meydana gelen hadiseleri zaman ve mekân çerçevesi içinde sebep ve sonuçlarıyla ele alır. Hukuk ise vukua gelen hadiseleri yönlendiren normları konu edinir. Hukukun genel amacı toplum hayatında adaleti gerçekleştirmektir. Tarihsiz hukuk bilgisi; hukuki çerçeveye oturmayan tarihî bilgiler, tarihî gelişim ve değişimlerin gerçek sebeplerini izahtan uzak kalır. Zamanın değişmesiyle hukuki hükümler de değişmiştir. Tarih, değişen zamanları ve bu zaman içindeki olayları konu edinmektedir. Hukuk ise tarihin konusunu teşkil eden olayların zaman ve mekân içindeki çerçevesini çizmektedir.

Buna göre aşağıdaki yorumlardan hangisi söylenemez?

- A) Tarihsel süreçte, hukukla tarih birbirini tamamlayan ilimlerdir.
- B) Hukuk kaideleri şahısların ve toplumun yararını korumaktadır.
- C) Milletlerin hukuk sistemiyle tarihleri arasında ilişki mevcuttur.
- D) Hukuktaki çözümler zaman ve şartlara göre değişebilir.
- E) Toplumsal hayatı düzenleyen hukuk, tarih biliminin alt dalıdır.

26. Türk hukuk sisteminin Türkistan'dan Türkiye'ye kadar hangi temel evrelerden (töre, şer'i ve örfi hukuk, kanunnameler, mecelle, Kanun-ı Esasi, Teşkilat-ı Esasiye ve Türk Medeni Kanunu) geçtiğini gösteren bir bilgi görseli hazırlayınız.

Karekod üzerinden bu üniteyle ilgili ek sorulara ulaşabilirsiniz.

2. ÜNİTE

TÜRKİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE TÜRKLERDE TOPLUMSAL VE EKONOMİK HAYAT

2.1. Türklerde Toplumsal Yapı 2.1. Türklerde Ekonomi

► Anahtar Kavramlar

- boy
- emperyalizm
- han
- imarethane
- kapitülasyon
- kervansaray
- konargöçer
- merkantilizm
- modernleşme
- narh
- sosyal güvenlik
- şehirleşme
- vakıf

► Bu ünite sizlerden

- Türkistan'dan Türkiye'ye Türklerin toplumsal yapısında meydana gelen değişime ilişkin tarihsel empati kurabilmeniz,
- Türkistan'dan Türkiye'ye Türklerin ekonomik faaliyetlerine ilişkin oluşturduğunuz özgün ürünleri paylaşabilmeniz

beklenmektedir.

Bu ünite sizlerden

etkinliklerdeki açık uçlu soruları cevaplamanız, haber-yorum yazısı hazırlamanız, performans görevini yapmanız, Grup Değerlendirme Formu'nu doldurmanız, ölçme ve değerlendirme sorularını cevaplamanız **istenmektedir.**

Ünite Özeti
Karekodu

Ünite
Karekodu

Yeni Camii ve İstanbul Limanı
Jean-Baptiste Hilaire (Jon-Beptis Hileir), 1789, kâğıt üzerine sulu boya, 40,5 x 57,5 cm.

Başlarken

Bozkır coğrafyasının şartları sonucu oluşan konargöçerlik, kendine has bir kültürel yapı ortaya çıkarmıştır. Türkistan'dan Türkiye'ye uzanan tarihsel süreçte Türklerde toplum yapısı, yeme içme kültürü, gelenekler, giyim kuşam ve yaşam tarzları önemli değişimler geçirmiştir. Söz konusu toplumsal dönüşümde coğrafya, iklim şartları, zaman, mekân, ekonomik koşullar ve din başlıca etken olmuştur. İlerleyen süreçte ortaya çıkan modernleşme olgusu, sosyokültürel hayat ve geleneksel davranış biçimlerinde köklü bir değişim meydana getirmiştir. Bozkır kültürü içerisindeki Türklerin iktisadi hayatının temelini hayvan besiciliği ve çobanlık oluşturmuştur. Türk-İslam devletleri, verimli topraklar ve milletlerarası ticaret yolları sayesinde güçlü bir ekonomik yapı kurmuştur. Osmanlı Devleti'nin yaklaşık 600 yıllık tarihinde hem devletin ekonomik yapısında hem de dünya ekonomik değerlerinde büyük değişimler yaşanmıştır. Zor bir ekonomik miras üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti, bağımsız ve millî ekonomiye dayalı bir kalkınma hedeflemiştir.

2.1. TÜRKLERDE TOPLUMSAL YAPI

Konuya Başlarken

Çizgi romanı inceleyerek soruları cevaplayınız.

1. Geçmişten günümüze Türk toplumlarını ayakta tutan temel dinamikler neler olabilir?

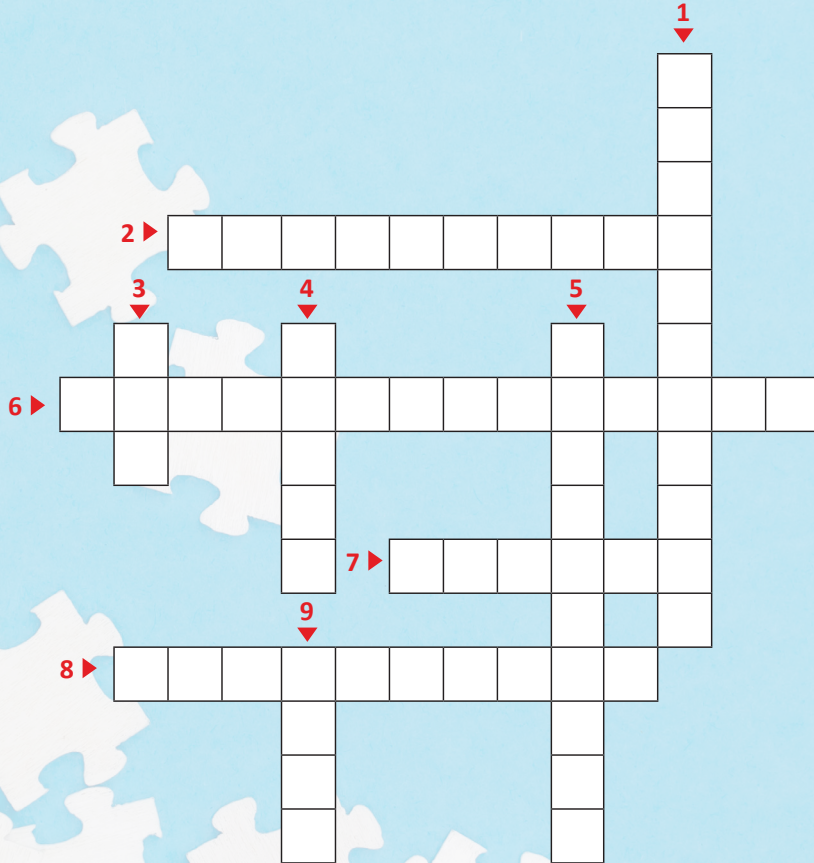
2. Türklerde aileye verilen önem hakkında neler söylenebilir?

3. Günümüz Türk toplumuyla önceki Türk toplumlarının gelenekleri ve sosyal yaşamları arasındaki ortak izler hakkında düşünceleriniz nelerdir? Tartışınız.

4. Tarihsel süreçte Türk toplum yapısında meydana gelen değişime ilişkin, aile büyüklerinizden biriyle sözlü tarih çalışması yapınız. Çalışmanızda aile yapısı, günlük yaşam ve toplumsal ilişkilerdeki değişime değininiz. Elde ettiğiniz bilgileri sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.

➡ **Türklerde toplumsal yapıyla ilgili kavramları içeren bulmacayı çözünüz.**

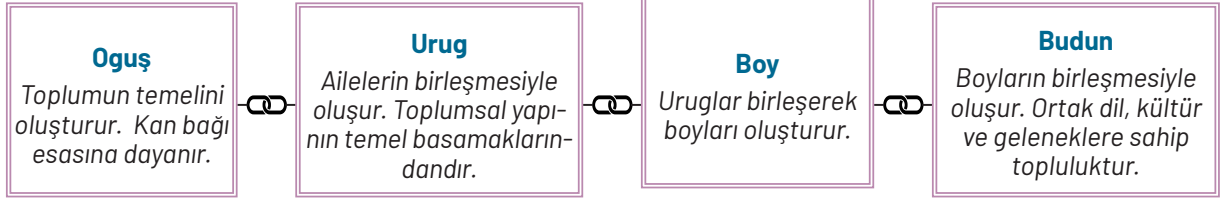
1. Çağdaşlaşma.
2. Yoksullara ve öğrencilere yiyecek dağıtmak için kurulmuş hayır kurumu.
3. Ortak bir atadan türediklerine inanılan, toplumsal ve ekonomik ilişkilerinde anaerkil, ataerkil anlayışı uygulayan geleneksel topluluk.
4. Bir hizmetin gelecekte de yapılması için belli şartlarla ve resmî bir yolla ayrılarak bir topluluk veya bir kimse tarafından bırakılan mülk, para.
5. Şehirleşmek işi, kentleşme.
6. İş kazası, hastalık, malullük, yaşlılık, ölüm, işsizlik vb. durumlar karşısında gelir ve sağlık güvencesi sağlama görevini yerine getiren uygulamalar bütünü.
7. Millî veya dinî bakımdan önemi olan ve kutlanan gün veya günler.
8. Kışlak ve yaylak arasında hayat süren, bir yere sürekli yerleşmeyen aşiret, oba.
9. Evlilik ve kan bağına dayanan karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik.

Türk Aile Yapısı

➡ **Metni, kaynakları, görseli ve akış şemasını inceleyerek 105. sayfadaki soruyu cevaplayınız.**

Türkler, tarih boyunca köklü ve yerleşmiş bir toplum yapısına sahiptir. Türkistan'da kurulan İslamiyet öncesi Türk devletlerinde sosyal yapı; oğuş (aile), urug, boy, budun ve il şeklinde birbirine bağlı ögelerden meydana gelmiştir.

Sosyal hayattaki dayanışma anlayışı, bireylerin ortak hedefler doğrultusunda hareket etmesini sağlamıştır. Türk toplumsal hayatı, aile ve akrabalık bağları üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla birbirine akrabalık bağlarıyla bağlı olan fertlerin toplamına aile denir. Türklerin dünyanın dört bir tarafına dağılmasına rağmen varlıklarını koruması aile, dil ve ordu yapısına verdikleri önemden kaynaklanmıştır.

1. Kaynak

“Temelde Türk ailesi ana, baba ve çocuklardan müteşekkil olup, dolayısıyla küçük ailedir. Buna ev halkı da denir ki aynı yerde yaşayıp, işleri beraberce çeviren ve geliri paylaşan kişilerdir. Türklerde büyük toprak mülkiyetleri söz konusu olmayıp, ailedeki herkes bütün mallara ve araziye ortak oldukları gibi fikirlerini açıklama hakkına da sahiplerdi. (...) Küçükler büyüklere hürmetkâr, büyükler de küçüklerle karşı şefkatliydi. Bu durum Türk halk hikâyeleri ile destanlarına da yansımıştır.”

Gömeç, 2018, s. 3-4, 14.

Görsel 2.1: Konargöçerlere ait çadır (Temsilîdir.)

Konargöçer Türk ailesinin hayatı çadırda geçmiştir. Ev ortamının rahatlığına sahip olan çadırlar sıcak ve soğuk karşı dayanıklıdır.

2. Kaynak

“Türk ailesi, ‘baba ailesi’ tipindeydi. Babanın görevi, ailenin geçimini sağlamak yani ona bakmak, korumak ve yetişmiş olan evlatlarını evlendirmek idi. (...) Türk ailesinde, babanın yanında annenin de söz hakkı vardı. O, her şeyden önce erkeğin ‘evdeş’i yani ev arkadaşı idi. Başta ev olmak üzere ailenin bütün maddi varlığı, eşlerin ortak malı idi. Ailenin her türlü faaliyetinde de iş bölümü anlayışı hâkimdi. (...) Her baba, yetişen oğullarını evlendirmek suretiyle onların da müstakil bir aile haline gelmelerini sağlamaktaydı. Bundan dolayı o, ailesindeki evlendirdiği her oğluna bir çadır ile bir miktar mal vermekteydi. Ancak küçük oğul, evlendikten sonra babasının çadırında kalmakta, yaşlılıklarında anne ve babasına bakmakta ve onların ölümlerinden sonra da çadırın [Görsel 2.1] ve babasının kalan malının sahibi olmaktaydı.”

Koca, 2002, s. 9-10, 12.

3. Kaynak

"Eski Türklerde görülen dışarıdan evlilik (exogamy) ve 'küçük aile' yapılanması 'tek eşle evlilik' (monogamy) de beraberinde getirmiştir. (...) Türk anlayışına göre 'evlenme' ve 'yuva kurma', toplumun ve devletin temeli idi. (...) Türklerde İslâmlık öncesinde de sosyologların en ileri 'evlilik ve eş seçme' şekli olarak ifade ettikleri 'aracı ve görücü' usulüyle evlenme vardı. (...) Türk aile hukukunun temelini teşkil eden bir gelenekte evlenmede 'kalın' ve 'başlık' verilmesi idi. Kalın, kız ailesine verilen bir aile malıdır. (...) Başlık ise, evlenme sırasında kız ailesine verilen bir 'hediye' görünüşündedir. (...) Baba malından elbette kızlara da pay düşüyordu. Bu da kızın 'çeyiz'i idi. Genel olarak söylersek, kalın hem ekonomik bir değer hem kadın açısından bir güvenlik hem de ailenin bölünmezliği ile ilgili bir uygulama olmaktaydı. Türklerde evlilik daha çok, 'söz kesme' ile başlıyordu. Söz kesmeyi bir nevi 'ön akid' olan 'nişan' ve nihayet 'düğün' takip etmekte, böylece yeni bir yuva kurulmaktadır."

Güler, 1998, s. 50, 65-66.

P A N O

Türkler izdivaca "evlenmek" veya "ev bark" sahibi olmak demiştir. Bark, Orhun Yazıtları'nda "mabet" anlamında kullanılmıştır. Hakanlar için yapılan türbelerin yanında bir de mabet inşa edilmiştir. Ev de mukaddes bir mabet olduğu için "bark" adını almıştır.

4. Kaynak

"[Türk toplumunda] kadınlar büyük bir serbestliğe sahiptiler ve özel görevler üstlendiklerinde erkeklerin yapabildiği her işi yapabilirlerdi. Ata binebilir, avlanabilir, savaşabilirlerdi. (...) Kadınların boyları üzerinde çok etkili oldukları, devlet içinde yüksek görevlere geldikleri dönemler de olmuştur. (...) Her iki cins de eşit haklara sahipti, cinsiyet ayrımı asla gözetilmiyordu."

Roux, 2015, s. 138-139.

Türklerde boşanma, törelere göre hoş karşılanmadığı için çok nadir görülmüştür.

Toplumda boşanma nadir olsa da genellikle kocanın yetkisindedir.

Kadın, kocasının kendisine kötü davrandığını kanıtlarsa boşanmak isteyebilir.

Boşanmada kusur erkeğe aitse erkek kalını geri alamaz ve kadının çeyizini iade etmek zorunda kalır.

- Türk ailesinin toplumsal yapıdaki yerini, İslamiyet öncesi Türk devletleri döneminde yaşayan bir anne veya baba olduğunuzu varsayarak değerlendiriniz.

➡ **Metni, bilgi görsellerini ve kaynakları inceleyerek 108. sayfadaki uygulamayı yapınız.**

İslamiyet, Türklerin toplumsal hayatında köklü değişikliklere yol açmıştır. İslamiyet'in kabulüyle gündelik hayatın sınırlarını, törenin yanında İslam hukuku da belirlemeye başlamıştır. Dolayısıyla İslamiyet'in öğretileriyle geçmişten gelen örf ve âdetler harmanlanmış, Türk-İslam toplum yapısı ortaya çıkmıştır. Bu yapı içinde aile, İslamiyet öncesi Türk devletlerinde olduğu gibi toplumun en önemli unsurlarından biri olmuştur.

Müslüman Türk aile yapısında, babayla birlikte annenin de söz hakkı ve etkisi vardır.

Ailenin reisi babadır ve kadın, evlilikle birlikte çeşitli haklara sahip olmuştur.

Kadın, erkeğin yardımcısı değil aile içinde onun ortağıdır.

Anne çocuklarına bakmakla yükümlüdür. Kız çocuğu annenin erkek çocuğu ise babanın sorumluluğundadır.

Aileler isterlerse evlatlık edinebilir.

Süt kardeşliği, Türkler arasında kabul gören bir uygulamadır.

Türk-İslam devletlerinde anne, baba ve çocuklardan meydana gelen aile, toplumun temel yapısını oluşturmuştur.

Bilgi Görseli 2.1
Türk-İslam devletlerinde aile

"Türkler açısından çok kadınla evlilik tarihin hiçbir döneminde yaygınlık kazanmış bir uygulama değildir. Ortaçağ Türk tarihi kaynakları çok eşliliğin yok denecek kadar az olduğu bilgisini vermektedir. (...) Dede Korkut'taki anlatımlarda bütün Oğuz beyleri tek eşlidir. Dirse Han tek eşlidir, Deli Dumrul tek eşlidir. Türklerde çok eşliliğe rastlansa da bu istisnai bir durumdur."

6. Kaynak

“Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti’nde [Türk İslam devletlerinde de] evliliklerin çoğu görücü usulü ile gerçekleşmekteydi. Uygun görülen bir ailenin kızı için aile büyüklerine ya da toplumda ileri gelen sözü geçen kişilere danışılırdı. Kız tarafı da kızlarını evlendirecekleri erkeğin ailesini ve damat adayını sorar soruştururdu. (...) Evlilikte bir önemli uygulama da mehirdir. İslâm hukukuna göre yapılması gereken mehir boşanma durumlarında kadını korumaya yönelik bir uygulamadır. (...) Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti’nde bu uygulamanın dışında ayrıca kız tarafına nikâh parası veya başlık parası da verilmiştir. (...) Evliliklerde önemli bir yer tutan diğer husus çeyiz meselesidir. (...) Bu terim evlenen kızın baba evinden götürdüğü kıyafetleri ve bazı eşyaları ifade eder.”

Korunur, 2023, s. 4308-4309.

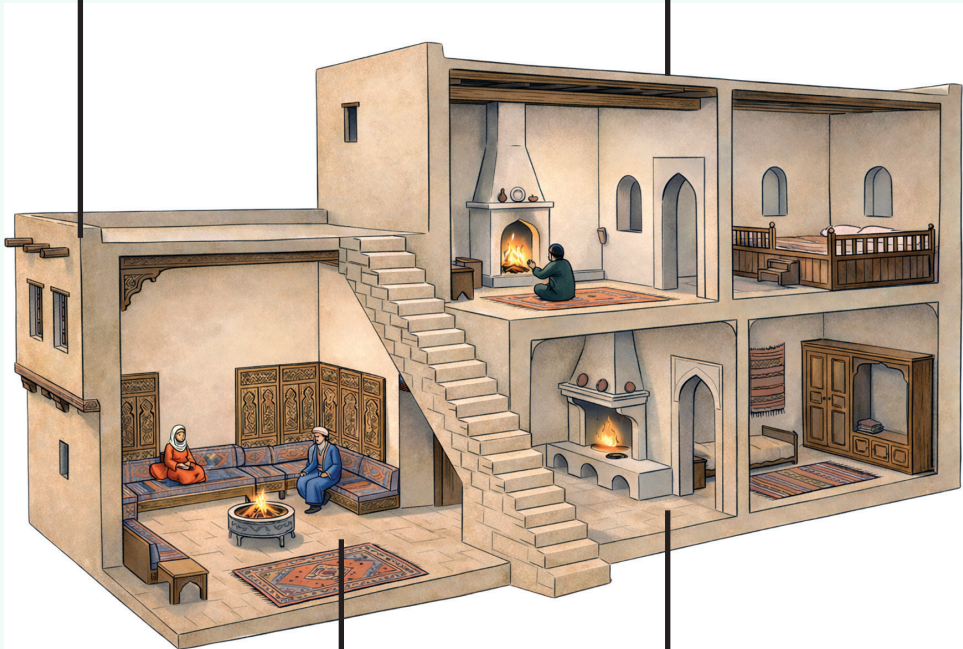
7. Kaynak

“Kuruluş ve çalışma şekli ne olursa olsun öyle anlaşıyor ki bacılar teşkilatı toplumda boşluğu ve eksikliği hissedilen bir konuda kadınların teşkilatlandırılması konusunda düşünülmüş bir teşkilattir. “Bacıyan-ı Rum” teşkilatı, o günkü toplumda kadınların sosyal, ekonomik, kültürel hatta askerî ve siyasî alanlarda ne kadar etkin rol aldıklarının en somut göstergesidir.”

Aksoy, 2016, s. 16.

Selçuklularda evlerin inşası için kerpiç, tuğla veya ağaç kullanılmıştır.

İnşa edilen ev, çatıyla veya damla örtülmüştür.

Evde sofanın büyük bir önemi vardır. Günlük hayatın büyük kısmı sofada geçmektedir.

Evin bir odası, mutfak olarak kullanılmış ve buraya aşık (aşevi) adı verilmiştir.

Bilgi Görseli 2.2: Türk-İslam devletlerinde ev

Uygulama

Numarası	1
Adı	Türk-İslam Devletlerinde Aile
Yönerge	Türk-İslam devletlerinde aile kurumu ile ilgili bir bilgi görseli oluşturunuz. Bilgi görselinizde dönemin aile yapısına, kadın, erkek ve çocuğun rollerine yer veriniz.

Yandaki karekodda bulunan Türk aile yapısı ile ilgili maskeleme etkinliğini yapınız.

➡ **Metni, görseli, kaynakları ve akış şemasını inceleyerek 110. sayfadaki soruyu cevaplayınız.**

Osmanlı toplumunda aile, gündelik hayatı şekillendiren başlıca kurumlardan biridir. Osmanlı Devleti'nin coğrafi sınırları düşünüldüğünde Osmanlı ailesi kavramının oldukça geniş bir içeriğe sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Anadolu, Hicaz ve Bosna'daki Müslüman ailelerin yanında Tuna Nehri kıyısında yaşayan Hristiyan aileler veya Osmanlı topraklarında bulunan Yahudi aileler de bu geniş kavramın içinde yer almaktadır. Dolayısıyla Osmanlı ailesinin niteliği, kültürel coğrafyayı paylaşmaktan doğmuştur.

Osmanlı toplumunda ailenin günlük yaşamı; çocukların eğitimi ve beslenmesi, karı koca ilişkileri, hayatın yükünün paylaşılması, evin idaresi ve gündelik uygulaması etrafında oluşmuştur. Gündelik hayatta kadınla erkek arasında bir iş bölümü vardır [Görsel 2.2]. Erkeklerin temel görevi, ailenin geçimini sağlamak ve güvenliğini temin etmektir. Kadınlar ise eve kapalı bir yaşam sürmemiş ancak erkeklerle aynı ölçüde serbest de olmamıştır.

▲ **Görsel 2.2:** Osmanlı Devleti Klasik Dönemi'nde kadınlar evi çekip çeviren, çocuklarla ilgilenen ve ailenin sağlam temellere oturmasını sağlayan kişidir.

Kalın kâğıt üzerine vernikle güçlendirilmiş renkli litografi, Camille Rogier (Kamîy Rojye), 39,7 x 25,2 cm, 1847, Yahudi Sanatı Müzesi koleksiyonu, Paris

8. Kaynak

"Günlük yaşam ve üretimde Osmanlı ailesi, çekirdek ailenin yaşam kalıplarından çok, 'büyük aile'nin yaşam ve üretim kalıplarına uymaya meyillidir. (...) Ailenin üretimi, yıllık tüketim stoklarının hazırlanması, kırsal alandaki işbölümü, ailenin güvenliğinin sağlanması bakımından üç kuşağın bir arada barınması gerekir. Bu, kültür mirasının aktarımı için de gereklidir. Genellikle hane halkının ikamet ettiği bina tipleri de birkaç kuşağı barındırmaya müsaittir. Avlu etrafında yer alan odalar veya küçük binalarda geniş ailenin bireyleri yaşar; aile içi eğitimde çocukların eğitimi önceki kuşaklar tarafından yerine getirilir; tüketime yönelik malzeme, yiyecek, giyecek birlikte üretilir; hane, bir sosyal ünite olan mahalle ile organik bir bağ içindedir. (...) Ailede sanıldığı gibi aksine baba otoritesi sınırlıdır (...) Gelenek olarak Türk-İslâm (...) ailesinde babanın erkek evlatlar ve eşleri ve torunlar üzerinde otoritesi vardır, yoksa yaşlı ağabeyi bu işleri yüklenir. Ama bu, hukukî bir yetki olmayıp ailenin ilişkileri (...) ve aile bireyleri arasındaki hakimlikten ibaret geleneksel bir görevdir. (...) Osmanlı ailesinde çocuk, babanın hukukî denetim ve velayeti altındadır."

Ortaylı, 2024, s. 19-20, 119, 129-130.

P A N O

Osmanlı Devleti'nde sosyal hayatta kadınlar ve erkekler toplu hâlde aynı ortamda bulunmamıştır. Bu durum, o dönemdeki Avrupa devletlerinde ve özellikle Akdeniz havzasındaki devletlerde de aynıdır.

9. Kaynak

"XVI. yüzyılda Bursa'da ailelerden %27'sinin çocuksuz, %20'sinin tek çocuklu, %18'inin iki çocuklu olduğu tesbit edilmiştir. Tereke defterlerine dayanarak yapılan araştırmalarda XVII. yüzyılda İstanbul'da ve Edirne'de 1000'in üzerindeki erkekte %92'den fazlasının tek kadınla evli olduğu, aile başına düşen çocuk sayısının da iki civarında bulunduğu görülmektedir."

Göyünç, 1997, s. 553.

P A N O

Orhan Gazi zamanında Anadolu'yu dolaşan Orta Çağ'ın büyük seyahatçısından İbni Battuta şunları yazmıştır: "Bu ülkede gördüğüm ve beni epeyce şaşır-tan tutumlardan biri de buradaki erkeklerin kadınlara gösterdik-leri aşırı saygıdır. Bu memlekette kadınlar erkeklerden daha üstün sayılırlar."

10. Kaynak

◀ Osmanlı Devleti'nde kadınların mülk sahibi olma hakları vardı. Şeriata göre erkek, eşi yaşadığı sürece onun mal ve mülküne el süremezdi. Karısının kendisine ait mal ve mülkü bile olsa, onun geçiminden erkek sorumluydu. XVII. yüzyılda Anadolu'da mahkemeler kadınların haklarını ve özellikle de miras haklarını güvence altına alma konusunda etkinlerdi.

İslam hukukunda nikâh akdinin sonucunda koca, karısına mehir adı verilen para veya mal ödemek zorundaydı. Mehir, bütünüyle kadının malıydı ve onu dilediği gibi tasarruf edebilirdi. Dolayısıyla mehir, kadına belirli bir ekonomik güvence ve bağımsızlık sağlardı. Klasik Dönem'de aile hayatı, kimsesiz çocukları da içine alacak kadar genişti. Kimsesiz, yetim, öksüz çocuklar ve zor durumda olan ailelerin çocukları evlatlık edinilirdi.

Şehirde yaşayan Osmanlı ailesinin evinde ortak mekân avlu ve bahçedir.

Evler, ailenin gündelik işlerini rahatça yapabilmesi için yüksek ve kalın duvarlarla ayrılmıştır.

Bir veya iki oda; mutfak, oturma ve yatak odası işlevini bir arada karşılayabilmektedir.

Osmanlı evleri genellikle küçük olmasına rağmen oldukça kullanışlıdır.

- Osmanlı Devleti'nin Klasik Dönemi aile yapısının özelliklerini vurgulayan bir slogan yazınız. Bu sloganı neden yazdığınızı gerekçeleriyle açıklayınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Metni, kaynakları, görseli ve bilgi görselini inceleyerek 113. sayfadaki uygulamayı yapınız.

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Dönemi'yle başlayan yeni uygulamalar, toplum yapısında bazı değişimleri beraberinde getirmiştir. Bu dönemdeki hukuki düzenlemeler, Klasik Dönem Osmanlı aile yapısının farklılaşmasına sebep olmuştur. Tanzimat Fermanı sonrasında kadın, aile ve eğitim konusunda düzenlemelere gidilmesi bu değişime zemin hazırlamıştır.

11. Kaynak

"Ana hatlarıyla bu kurumun [ailenin] görüntüsünü şöyle çizebiliriz: İktisadi açıdan üretici değil, tüketicidir. (...) Kültürel yönelimi, Batı'ya doğrudur. Mekân olarak konak ve yalıyı seçmiş ve bu yaşam alanı içinde kalabalık bir kadroya sahip olmuştur. (...) Aile üyeleri arasındaki ilişki, geleneksel aileye oranla daha gevşektir. Bu nedenle pederşahi denetim mekanizması bir ölçüde işlemekle beraber, aile üyelerinin kişisel özgürlükleri eskiye oranla daha geniş bir alana yayılmıştır. Kadın ve gençlerin özel hayatları, sınırları giderek genişleyen bu kişisel özgürlük alanı içinde yeniden şekillenmekte ve bu temel alan, ailenin gündelik hayata açılan en önemli penceresi olmaktadır [Görsel 2.3]."

Işın, 2006, s. 408-409.

Görsel 2.3

Modernleşme devri olan XIX. yüzyılda üst tabaka aile yaşantısında bazı değişiklikler görülürken alt tabakalar geleneksel yaşantılarını sürdürmüştür. Köşk ve konak hayatı içinde dadılar, Fransız mürebbiyeler istihdam edilmiştir.

Gravür, 1855

12. Kaynak

"Ailenin kuruluşu; evlenecek olan kız ve erkeğin kendi iradeleri ve büyüklerin onayıyla gerçekleşmekteydi. Yörenin gelenekleri doğrultusunda kız, ailesinden istenir, taraflar razı olduktan sonra yüzük takma, nişan ve nikâh gibi işlemler tatbik edilirdi. Nikâh işlemi ancak yetkili kişilerce, meselâ şehir merkezlerinde mahkemece icra edilmekte ve şer'îye sicillerine kaydedilmekteydi. Diğer yerleşim birimlerinde de devletin yetki verdiği kişilerce nikâh kıyılmaktaydı. (...) Boşanma fazla yaygın değildi. (...) Boşanma sadece kocanın şahsını ilgilendiren bir husus değildir. Erkeğin boşanma davası açma hakkı olabildiği gibi, kadına da bu hak tanınmıştır. Ancak tatbikatta kadının bu hakkı yaygın biçimde kullandığı veya kullanabildiği söylenemez."

Saydam, 2002, s.1572-1573.

13. Kaynak

“XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı toplumunda çok eşliliğin nadir olduğuna dair bazı gözlemler mevcuttur. (...) Osmanlı toplumunun eğitilmiş kesiminde çok eşliliğe hemen hemen hiç rastlanmaz. (...) İstanbul haneleri için kıymetli veriler sağlayan 1885 ve 1907 yılı nüfus sayımlarına dayalı araştırmalarda, bu dönemde İstanbul’da en yaygın aile tipinin karıkoca ve çocuklardan oluşan çekirdek aile olduğu sonucuna ulaşılmıştır.”

Bozkurt, 2015, s. 54.

14. Kaynak

“Hukuk-ı Aile Kararnamesi’yle [25 Ekim 1917] devlet ilk kez evlenme akdine müdahale ediyor, ilan müessesesi, aile meclisi, talak, çok eşle evlenme, Müslüman olmayanların evlenme ve boşanmaları konularını düzenliyordu. Mevzuatta yer alan maddelerle aile hayatına açıklık getirilmişti. (...) Nişanlılık hukuki bakımdan bir evlenme başlangıcı addediliyordu. Devletin izniyle yapılmayan evlenmeler kanunca tanınmayacaktı. (...) Çok eşle evlilik görece daraltılmış, kocanın ikinci eş sahibi olması ilk eşin rızasına bırakılmıştı. Talak, yani kocanın tek taraflı ve özel şekilde boşanma hakkına sınırlar konmuştu. (...) Müslüman olmayan uyrukların evlenme ve boşanma işleri de bu kararname çerçevesinde düzenlenmek istenmişti. (...) Kadın hukuku açısından son derece önemli olan bu mevzuat uzun ömürlü olmadı. (...) Mütareke’den sonra Damat Ferid Kabinesi (İstanbul Hükümeti) tarafından 19 Haziran 1919 günü kaldırıldı.”

Toprak, 2017, s. 53-54.

Şefkat Yuvası Darülaceze

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren aile bağları giderek zayıflamış ve aile, üstlendiği işlevsellikten uzaklaşmaya başlamıştır.

Bu dönemde kimsesiz çocuklar, ailenin dışına itilmiş ve 1863’ten itibaren kurulan ıslahhanelere yerleştirilmiştir.

Aile hayatı dışında kalan kimsesiz çocuklar ve yaşlılar için II. Abdülhamid Dönemi’nde 1896’da Darülaceze kurulmuştur.

Bilgi Görseli 2.3: Darülacezenin kuruluşu

Uygulama

Numarası	2
Adı	<i>Osmanlı Devleti Aile Yapısında Meydana Gelen Değişim</i>
Yönerge	<i>Tanzimat sonrası Türk aile yapısında meydana gelen değişimleri konu alan bir poster hazırlayınız. Posterinizde yer verdiğiniz bilgileri kendi cümlelerinizle ifade ediniz.</i>

➡ **Metni, kaynakları ve görseli inceleyerek 115. sayfadaki uygulamayı yapınız.**

Cumhuriyet Dönemi'yle birlikte aile yapısında modernleşme açısından önemli adımlar atılmıştır. 1926'da kabul edilen Türk Medeni Kanunu'yla aile içindeki ilişkiler yeniden düzenlenmiş ve eşitliğe dayalı bir aile yapısı benimsenmiştir. Yeni düzenlemeye göre ailede kadın ve erkek eşit kabul edilmiş, çocuklar üzerinde anneye ve babaya eşit velayet hakkı tanınmıştır. Resmî nikâh zorunlu hâle getirilmiş, boşanma ise mahkeme kararıyla mümkün olmuştur. Kadınlar, günlük hayatta erkeklerle aynı haklara sahip olurken erkeklerin yalnızca bir kadınla evlenmesi kuralı getirilmiştir.

Görsel 2.4: Gül (Esin) Hanım

Türk kadını Cumhuriyet'le birlikte önemli kazanımlar elde etmiştir ve bunun en iyi örneklerinden biri Gül Hanım'dır. Demircidere köyünde 6 Kasım 1933'te yapılan muhtar seçimini kazanan Gül Hanım, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kadın muhtarı olmuştur.

15. Kaynak

"1926'da yürürlüğe giren Türk Medeni Kanununla (...) aile yapısı birey haklarını esas alan modern bir çerçeveye oturtulmuştur. Bu süreçte geniş aileden çekirdek aile modeline geçiş hızlanmış, kadının eğitim ve çalışma hayatına katılımı desteklenmiş, devlet aile kurumunu doğrudan düzenleyip denetleyen bir aktör haline gelmiştir. (...) Atatürk, aile kurumunun toplumsal yapı içerisindeki temel konumuna dikkat çekmiş ve bu bağlamda 'Efendiler! İçtimai hayatın mebdei, aile hayatıdır. Aile izaha hacet yoktur ki, kadın ve erkekte mürekkeptir.' ifadesini kullanmıştır. (...) Kadının statüsünün yükselmesiyle birlikte, aile içindeki otorite dengeleri değişime uğramaya başlamıştır. Özellikle Cumhuriyet'in eğitim politikaları kapsamında, eğitimin tüm yurtta yaygınlaştırılması ve kız çocuklarının da eğitim almalarının teşvik edilmesi, kadınların kamusal alandaki görünürlüğünü ve etkinliğini artırmıştır [Görsel 2.4]. Bu durum hem aile yapısında hem de toplumsal düzlemde cinsiyet rollerinin yeniden tanımlanmasına zemin hazırlamıştır."

Aydın, 2025, s. 413, 421.

16. Kaynak

"Günümüz Türkiye'sinde de hem kentsel hem de kırsal alanlarda yaygın aile yapısı çekirdek ailedir. (...) Günümüz Türkiye'si mevcut aile yapısı geleneksel ile modern aile yapılarının karışımı gibidir. Bu özel yapıyı oluşturan şey değişim sürecidir. Kentlerde de kırsal alanda da aile hâlâ bireyin değişen toplumsal düzene ayak uydurmasına yardımcı niteliğindedir. Yani Batı toplumlarından farklı olarak ailenin çocuklarını koruma, kollama işlevi hala geçerliliğini sürdürmektedir. Aileler bireylere güvenlik ve destek sağlar niteliktedir. Bu da kendine özgü bir çekirdek aile kavramını ortaya çıkarmıştır."

Zafer, 2013, s. 131.

17. Kaynak

“Türk ailesi sosyolojik değişim geçirmektedir. Toplumsal değişimin getirdiği zorlamalar kadar, kültürel ve dünya görüşü kalıplarının değişim ve bireylere sunumu ile de büyük aile (üç kuşak bir arada aile) yıpranmaktadır. ‘Çekirdek aile’ ve bu ailenin tüketim toplumu şartlarında yaygınlaşması, bu gelişmenin teşviki, büyük ailenin parçalanma sürecini artırıyor. Bu da ailede otorite parçalanmasına, fakat asıl önemlisi işgücü aşınımına neden oluyor. Üçüncü kuşağın eğitimi ve bakımı henüz bu alanda anonim müesseselerin gelişemediği toplumumuzda büyük meseleler meydana getiriyor. Aile içi işbölümüyle çözümlenecek sorunlar çekirdek ailede büyüyor. Tüketim kalıpları, çekirdek ailede sorunlara sebep oluyor. Bu da aile kurumunda huzursuzluk ve başarısızlığa neden oluyor. 1990 rakamlarıyla, her yıl yapılan 220.000 evliliğin 10.000’i boşanmayla bitiyor. %85 boşanma geçimsizlik nedeniyledir. Buna rağmen, Türkiye toplumu geçirdiği sarsıcı değişimlere rağmen aile birliğini koruyabilen ülkelerin başında geliyor.”

Ortaylı, 2024, s. 198.

Uygulama

Numarası	3
Adı	Cumhuriyet Dönemi Aile Yapısı
Yönerge	Cumhuriyet Dönemi’nde aile yapısında meydana gelen değişimleri gösteren bir zihin haritası hazırlayınız. Hazırlayacağınız zihin haritasında aile yapısı, kadın, erkek ve çocukların konumu gibi hususlara yer veriniz.

Aile yapısı

1926’da yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunu ile aile yapısı birey haklarını esas alan modern bir çerçeveye oturtulmuştur. Çekirdek aile modeline geçiş hızlanmıştır.

Cumhuriyet Dönemi’nde
aile yapısı

Türklerde Konargöçerlik ve Yerleşik Hayat

➡ Bilgi görsellerini, kaynakları ve görseli inceleyerek 119. sayfadaki uygulamayı yapınız.

Yaylak ve Kışlak Hayatı

Türkistan'da coğrafyanın ve iklimin etkisiyle konargöçer bir yaşam süren Türkler, yaylak ve kışlak arasında düzenli olarak gidip gelmiştir.

- ➡ *Yaylak ve kışlak, Orhun Yazıtları başta olmak üzere Eski Türkçe metinlerde yer almaktadır.*
- ➡ *Yaz mevsiminin geçirildiği yere yaylak, kış mevsiminin geçirildiği yere kışlak denilmiştir.*
- ➡ *Türkler, sürülerine taze ot ve su bulabilmek için kış aylarında genellikle dağların güney yamaçlarını, nehir vadilerini ve orman kenarlarını tercih etmiştir.*
- ➡ *Karın az olduğu ve rüzgârdan korunaklı bu yerlere “kuytu yer” denilmiştir.*
- ➡ *Dağların rüzgâra açık kuzey tarafları ise “kuz” olarak adlandırılmıştır.*
- ➡ *Yaz aylarında daha serin ve yağışlı olan bu kuz yerler, konargöçer Türklerin yaylakları olmuştur.*

Bilgi Görseli 2.4: Türklerde konargöçer hayat

18. Kaynak

"Konar göçerlik, beslenme ihtiyacını karşılamak amacıyla büyük hayvan sürülerini takip eden göçebelerden ya da belli bir coğrafi mekâna bağlı olmaksızın hayvanlarına otlak ve kışlak bölgeleri arayan göçebe çobanlıktan farklı olarak belli bir mekân dairesinde yerleşik hayatın bütünleyicisi olarak hayvancılık yapan ve ürünlerini daha çok yerleşik toplumlara pazarlayan iktisadî faaliyet biçimi ve hayat tarzıdır. Bu tarz hayat yaşayanlar, bilhassa kışlak bölgelerinde küçük yerleşim yerleri meydana getirmeleri sebebiyle yerleşik düzene daha yakındır. (...) Konar göçerlik, İslâmiyet öncesi Türk toplulukları arasında yaygın olarak benimsenen bir hayat tarzı idi."

Gündüz, 2002, s. 161.

19. Kaynak

"Göç, çift hörküçlü develer (yüklet) veya dört tekerlekli, üstü kapalı ve öküzlerle çekilen arabalarla (kağrı) yapılmaktaydı [Görsel 2.5]. Bu arabalar, kadınların içinde yün eğirdikleri, dikiş diktikleri, doğum yaptıkları ve çocuklarını emzirdikleri âdeti gerçek bir konut gibi idi. Yaylalara göç, tam bir eğlence halini alırdı. Güzel elbiseler giyilir, yol boyunca neşeli şarkılar söylenirdi. (...) Bütün yaz, sürülerin bakımı ve semirtilmesi, ürünlerin alınması ve bunların çeşitli yiyeceklere dönüştürülmesi, yünlerin kırılması ve dokunması gibi faaliyetlerle geçiyordu. Bu arada obanın erkekleri, sık sık ava çıkmakta ve bol miktarda çeşitli kuş ve hayvan avlamaktaydılar. Çünkü Türkler, büyük koyun sürülerine sahip oldukları halde, normal zamanlarda kendi hayvanlarını kesmeye kıyamıyorlardı. Et ihtiyaçlarını ise genellikle av kuşlarından ve hayvanlarından temin ediyorlardı. Fakat çadırlarına misafir geldiği zaman mutlaka birkaç koyunu birden kesiyorlardı."

Koca, 2002, s. 16-17.

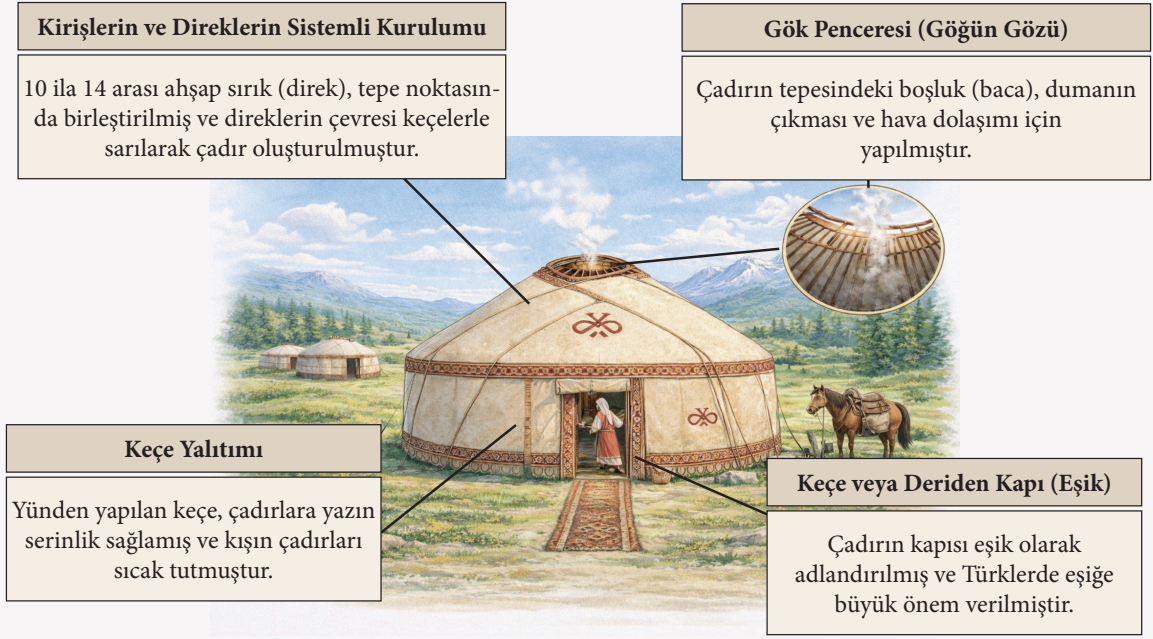
20. Kaynak

"Siyasî açıdan zaman zaman dağınık bir tabloda yaşayan Türk boyları birinci ve daha çok ikinci Göktürk döneminde yerleşik hayata geçtiler, bazı bölgelerde tarımla meşgul oldular. Bunun en açık göstergesi merkez olarak ortaya çıkan gelişmiş şehirlerin varlığıdır. (...) Türklerin kitleler halinde yerleşik bir düzene geçmelerine dair en kesin veriler ise 744'ten sonra kurulan Uygur Devleti dönemine aittir. Uygur kağanları şehirler ve yönetim merkezi şeklinde saraylar inşa ettiler. Ordubalık (Karabalasagun), Beşbalık gibi şehirler Uygur döneminde kuruldu. Turfan bölgesi geniş, verimli alanlarıyla tarım yapmaya ve yerleşik hayata uygun bir bölge olarak Uygur Türklerinin iskân sahasını teşkil etti."

Koç, 2020, s. 650.

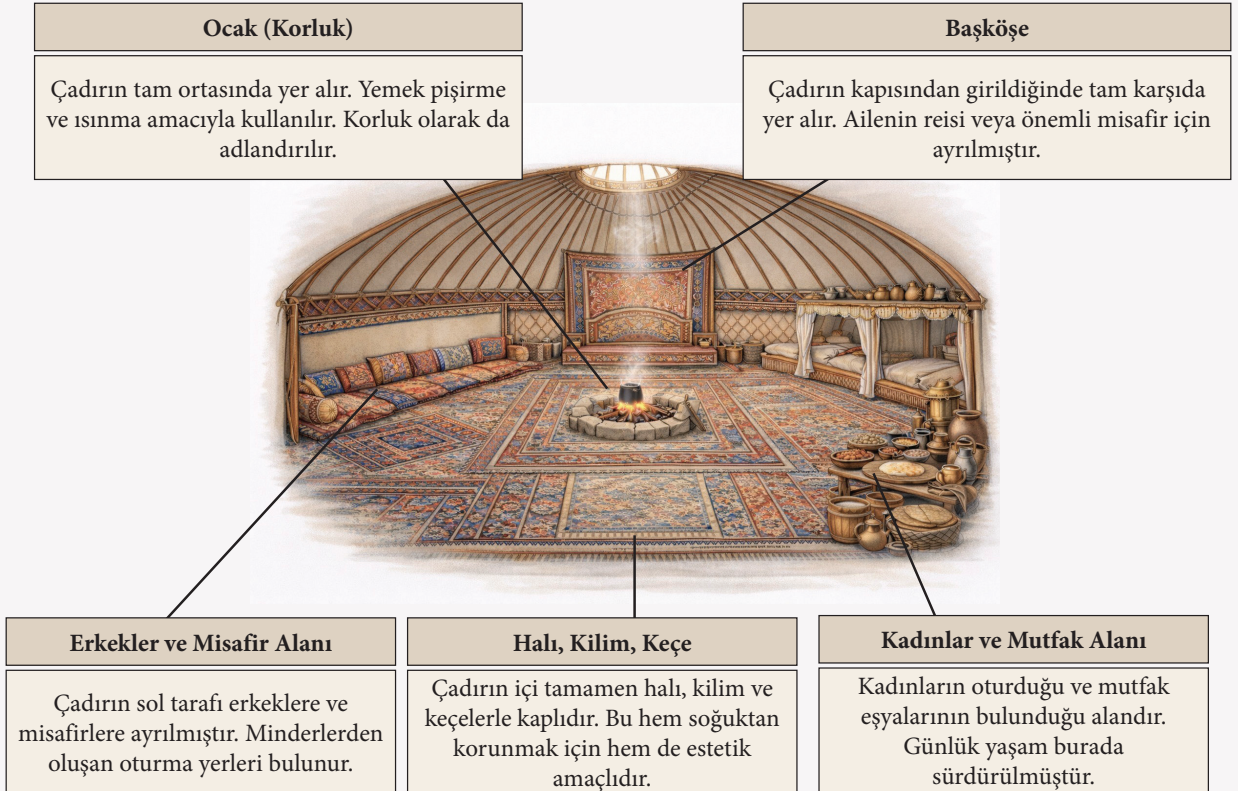
Görsel 2.5: İslamiyet öncesi Türk devletlerinde yaylalara göçmek, boy beyinin emriyle başlamış ve göç hazırlığı birkaç saat içinde tamamlanmıştır (Temsilîdir.).

Türklerin çadırları esnek, yalıtımlı ve taşınabilirdir. Keçeden yapılmış örtüler üzerinde aileye ait damgalara yer verilmiştir.

Bilgi Görseli 2.5: Türk çadırının dış kısmı

Bilgi Görseli 2.6: Türk çadırının iç kısmı

Uygulama

Numarası	4
Adı	Konargöçer Olmak
Yönerge	Türkistan'da yaşayan bir ailenin üyesi olduğunuzu varsayarak konargöçer bir hayat sürmenizin nedenlerini ve bu yaşam biçiminin hayatınıza olan etkilerini anlatan 100-150 kelimelik bir günlük yazınız.

Metni, akış şemasını, kaynakları ve bilgi görselini inceleyerek 120. sayfadaki soruyu cevaplayınız.

Türkler, İslamiyet'i kabul ettikten sonra Anadolu'ya hem konargöçer topluluklar şeklinde hem de yerleşik hayata geçmiş, şehir kültürüne sahip insanlar olarak gelmiştir. Yerleşik hayata geçenler, fethedilen eski şehirlere yakın olan bölgelere yerleşerek mesleklerini ve faaliyetlerini sürdürmeye çalışmıştır. Konargöçerler ise hayat tarzlarına uygun gördükleri yaylalara, vadilere, otlaklara, sulak ovalara, dere ve orman kenarlarına yerleşmiştir.

Türkler, Anadolu'ya gelirlerken bütün maddi ve manevi kültür değerlerini beraberlerinde getirmiştir.

Türkmenler, Malazgirt Zaferi'nin ardından kısa sürede Anadolu'nun içlerine doğru ilerlemiştir.

Türkler yerleştikleri merkezlere, dağlara, geçitlere, ormanlara, vadilere, ovalara, nehirlere, göllere kendi isimlerini vermiştir.

Sonuç olarak Anadolu kısa sürede Türkleşmiştir.

21. Kaynak

“Selçuklu dönemi Türkiye’si’ndeki (...) Türkler ise ilk dönemlerde yoğun olarak sürdürdükleri konar göçerlikten yavaş yavaş yerleşik konuma geçmişler, tarım ve özellikle hayvancılık için elverişli yerlerde yeni köyler kurmuşlardır. (...) Türklerin temel uğraşı alanı hayvancılıktır ve tarım ikinci planda gözükmemektedir. Zaten Türk nüfusun büyük çoğunluğu henüz köylüleşmemiş olup konar göçer hayatlarına devam etmektedir. Diğer bir ifadeyle XIII. yüzyılın sonlarına doğru toplam Anadolu nüfusunun ancak %10’u köylerde yaşamaktadır. Köyleşmenin hızlanması Orta Asya’dan göçlerin sona erdiği ve siyasi istikrarın nispeten sağlandığı XIII. yüzyıl son çeyreğinden itibaren artacaktır. Köyleşme ve toprağa bağlanma oranı arttıkça, Anadolu’da siyasi birliği temin etmek ve düzeni sağlamak da daha kolay ve kalıcı olacaktır.”

Koç, 2006, s. 297-298.

22. Kaynak

“[Ahiler] Anadolu’daki konar-göçer unsurun yerleşik hayata geçmesinde bu tarihi görevi gönüllü olarak üstlenmiştir. Gerçekten de Ahiler, göçebe hayatı terk edip de şehre inen her gence sahip çıkmışlar, onlara bir meslek öğretip, işini kurmasına yardım etmişlerdir. Böylece, Anadolu’da Türk toplumunun şehirleşmesi şehir kültürüne uyum sağlaması, Ahilerin özverili destekleriyle sağlıklı ve sağlam bir şekilde gerçekleşmiştir. Ahiler, sadece konar-göçer unsurun yerleşik hayata geçmesinde değil, aynı zamanda yeni yerleşim yerleri ve mahallelerin kurulmasında da başlıca rol oynamışlardır.”

Koca, 2011, s. 240, 252.

Selçuklu şehirleri üç bölümden oluşmuştur. İç kale, asıl şehir yani şehristan ve dış mahalleler. Pazarlar ve alışveriş alanları genellikle dış mahallelerde kurulmuştur.

Büyük şehirlerde her sokağın belirli bir esnaf grubuna ayrıldığı kapalı mekânlardan oluşan geniş pazarlar vardır. Şehirlerde vakıflar aracılığıyla yapılan çok sayıda eser bulunmaktadır.

Bilgi Görseli 2.7: İlk Türk-İslam devletlerinde şehir yapıları

- Türk-İslam devletlerinde konargöçerlik ve şehirleşme arasındaki ilişkiyi gerekçelendirerek açıklayınız.

➡ **Akış şemasını, kaynakları ve görseli inceleyerek 122. sayfadaki soruyu cevaplayınız.**

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda Batı Anadolu'ya yerleşen konargöçerler önemli rol oynamıştır.

Osmanlı arşivlerinde konargöçer yerine "göçer, haymane taifesi, göçebe taifesi, yörük, yörükân, Türkmen taifesi" gibi tabirler de kullanılmıştır.

Her konargöçer topluluğun yaylak ve kışlak bölgesi devlet tarafından belirlenmiştir.

Konargöçerler, ekonomik faaliyetlerinin güvencesi olan bağımsız kanunnamelere sahiptir.

23. Kaynak

"XIII. ve XIV. asır Anadolusunun sosyal şartlarını sürdüren Osmanlı Beyliği, tarihî ananeye göre önceleri yaylak-kışlak hareketliliği yaşayan, ancak yerleşik hayata daha yakın bir özellik gösteren siyasi bir teşekkül olarak ortaya çıkmıştır. İlk Osmanlıların bulundukları bölgedeki kadim şehir ve kasabalarla köyleri ve buralarda yaşayanları hemen hiç yadırgamadan kabullenmiş olmaları bir yana, kısa süre sonra buraları inşa ettirdikleri cami, medrese, mescit, han, hamam vb. gibi yapılarla takviye etmeleri, çarşı-pazar gibi basit üretim sistemlerini bilmeleri, onların yerleşik hayatın hiç de yabancı olmadığı, şehir hayatına ve hepsinden de önemlisi 'çiftçiliğe', toprağa bağlanmaya karşı çıkmadıklarını düşündürmektedir."

Emecen, 1999, s. 91.

24. Kaynak

"Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yaşayan Türkmen aşiretleri konar göçer bir hayat tarzını benimsemişlerdi. Göçebeler gibi devamlı göç etmezler, sadece yaylak ve kışlak mahalleri arasında gidip, gelirlerdi. Bu yüzden de aşiretlere konar-göçer denilirdi. Aşiretler, yaylalarında hayvancılık, kışlaklarında ise çiftçilik yaparlardı. Kışlak mahalleri zamanla önce mezraya, sonra da köye dönüşmüş ve aşiretler buralara yerleşmişlerdi."

Afyoncu, 2016, s. 762.

25. Kaynak

"(...) Türk göçerler, 1520'li yıllarda (doğuda Sinop'tan Antalya Körfezi'ne kadar uzanan bir hatta dayanan) Anadolu beylerbeyliği nüfusunun yaklaşık yüzde 15'ini oluşturuyordu. (...) Ama asıl büyük Yörük yoğunlukları Ankara, Kütahya, Menteşe, Aydın, Saruhan, Teke ve Hamid sancaklarındaydı. Bu yedi sancak, toplam 80.000 hane dolayında bir göçer nüfusunu barındırıyordu."

İnalçık, 2004, s. 71.

26. Kaynak

"Osmanlı Devleti, XVII. yüzyılın sonlarına kadar konar-göçerleri yerleşik hayata geçirmek için bir çaba göstermemiştir. 1691 yılından itibaren devlet, bu yolda politikalar uygulamaya başlamıştır. Ancak, konar-göçerlerin yerleşik hayata geçmeleri çok yavaş olmuş ve yüz yıllarca sürmüştür. Bunlar yerleşik hayata geçtikten sonra da gelenek, görenek ve bazı alışkanlıklarını sürdürmüşlerdir. (...) Yaylak ve kışlak hayatı sürdüren konar-göçer teşekkülleri; nüfuslarına, ekonomik durumlarına veya sınırları içinde konup-göçtüğü vilayetin idari yapısına göre sancak veya kaza statüsüyle yönetilirlerdi. Konar-göçerlerin adlî ve idarî işlerini kadılar, malî idaresini ve vergi tahsilini ise Türkmen ağası da denilen voyvodalar üstlenmişlerdi. (...) Konar-göçerler, genellikle geçimlerini hayvancılıkla sağlıyorlar ve çobanlık yapıyorlardı. Dolayısıyla bunlardan alınan vergilerin başında, belgelerde 'adet-i agnâm' veya 'resm-i agnâm' şeklinde geçen koyun vergisi geliyordu. Bu vergi, konar-göçerlerden her iki koyun için bir akçe olmak üzere genellikle nakit olarak tahsil ediliyordu."

Armağan, 1999, s. 148.

27. Kaynak

“Osmanlı Devleti 19. yüzyılın sonlarında bozulan ekonomi ile beraber iktisadi düzeni yeniden sağlamak amacıyla sistemli bir iskân politikasını uygulamaya koymuş, konar-göçer tabir edilen teşekkülleri iki ayrı sistemde iskâna tabi tutmuştur. Bunlardan ilki aşiretlerin terk edilmiş arazilere ve boşaltılmış yerleşim yerlerine iskân ederek civarın uğradığı zararı biraz da olsa karşılamak veya harap olmuş, yıkılmış yerlerin tekrar üretime dâhil olmasını sağlamaktır. İkinci uygulama da ise ticaret, ulaşım ve tarım açısından önemli yerlere yeni köyler ve kasabalar kurmak suretiyle yeni çekim merkezleri oluşturmak şeklinde olmuştur.”

Erdal, 2016, s. 101.

28. Kaynak

“Osmanlı Devleti'nin erken devirlerinden itibaren mevcut şehirler geliştirilir, kasaba ve köyler şehre dönüştürülürken, bu arada yeni bir şehir kurulurken uygulanagelen önemli usullerden biri (...) vakıflar kurmak ve ardından vakfa ait ihtiyaç duyulan dinî, sosyal ve ticarî hizmet binalarının inşa edilmesi yoluna gitmekti. (...) Orhan Gazi, başta İznik ve Osmanlı Beyliği'nin merkezi Bursa olmak üzere birçok yerde vakıf eserler tesis ettirdi. 1339-1340'ta Bursa'da kalenin doğu tarafında cami (Orhan Camii), imaret, medrese, hamam ve kervansaraydan oluşan bir külliye yaptırdı [Görsel 2.6]. (...) Bundan sonraki dönemlerde gelişmesi daha da hızlanan şehrin başka kesimlerinde padişahlar, hânedan mensupları ve diğer ileri gelenler sayesinde zengin vakıfların tahsis edildiği birçok ticarî ve dinî merkez oluşmaya başladı.”

Şahin, 2010, s. 447.

Görsel 2.6: Gazi Orhan Camii (Sultan Orhan Camii)

Bursa'nın görünümünü değiştiren cami ve külliye, şehre Türk-İslam kültürünü yansıtan bir kimlik kazandırmıştır.

- Aşağıdaki Türkiye dilsiz haritasında Osmanlı konargöçerlerinin yerleştikleri bölgeleri işaretleyiniz. Konargöçerlerin bu bölgeleri tercih etmesinin sebepleri neler olabilir? Tartışınız.

Metni, kaynakları ve görselleri inceleyerek 124. sayfadaki uygulamayı yapınız.

Cumhuriyet Dönemi'nde 1926'da kabul edilen İskân Kanunu'yla ülke genelindeki konargöçer aşiretlerin dağlık ve ormanlık yerlerdeki uygun köylere iskân edilmesine karar verilmiştir. Çünkü konargöçerlerin iktisadi açıdan ülke ekonomisine kazandırılması gerekli görülmüştür. Hayat tarzlarına uygun yerlere iskân edilen konargöçerlerin büyük çoğunluğu hayvancılıkla geçindiği için genellikle merası olan yerlere yerleştirilmiştir.

29. Kaynak

"Bugüne kadar hayat tarzlarını değiştirmeden varlıklarını koruyan konar-göçer aşiretleri şehirleşme sürecinin hızlandığı 1960 yıllardan itibaren hareket edemez bir noktaya gelmiştir. Bu süreçte hem tarım arazilerinin hem de yerleşim alanlarının, aşiretlerin yüzyıllardır kullandığı yaylak ve kışlak yolları üzerinde genişlemeye başlaması Yörük-Türkmen aşiretlerinin de artık konar-göçerlikten vazgeçme durumuna geldikleri sonucunu doğurmuştur. Yaşam koşullarının zorlaşması, hayvancılığın artık geniş sahalarda yapılamaması ve iletişim kanallarının gelişmesi ile genç nesillerin eğitim ihtiyaçları aşiretlerde de yerleşik olma sürecini hızlandırmıştır. (...) Artık konar-göçerlik kavramı içeriğini değiştirerek yazın yaylaya çıkmak şekline gelmiştir. Konar-göçer kültürü dokunan kilimlerde, yaylak ve kışlak yerlerine iskân olan aşiretlerin yaşlılarının anlatımlarıyla sözlü kültür yoluyla yaşama savaşı vermektedir."

Erdal, 2016, s.109.

30. Kaynak

"İçlerinden birçoğu günümüzde konar-göçer yaşam tarzının zorluğu nedeniyle yerleşik düzene geçmiş vaziyettedir. Bununla birlikte yerleşik hayata geçenler arasında yaz aylarını yurt tuttıkları yayla köylerinde geçirmek geleneği oldukça yaygındır. Yörede [Mersin] konar-göçer yaşam tarzını yazın yaylak, kışın kışlak (...) geleneksel anlamda devam ettiren Yörük oymağı Sarıkeçililerdir [Görsel 2.7]. (...) Kışlakta sürüler yavrulayıp biraz geliştikten sonra genellikle de mart ayından itibaren, yavaş yavaş yaylaklara göç hareketinin başladığı görülmektedir. Konar-göçerlerin yegâne mal varlığı deve, keçisi, keçisi, deve sırtında taşıdığı yatak-yorgan ve ev eşyası, bir de eşeği ya da binek hayvanıdır. Bu sebeple çok kısa bir sürede çadırlarını söker, eşyalarını develerine yüklerler. (...) Göç yolları belirlidir. Bununla birlikte geçtikleri köylerden izin almak zorundadırlar. Bu geçişler bazen sadece izinle bazen de sürünün ekili alanlara ya da köylülere verdiği zarar nedeniyle ücret karşılığında gerçekleştirilir."

Çıblak Coşkun, 2022, s. 36-37.

◀ **Görsel 2.7:** Yörük göçleri Sarıkeçili Yörükleri kışlarını Silifke, Gülnar, Anamur sahillerinde geçirmektedir. Yazları ise Konya'nın Seydişehir, Beyşehir yaylalarında kiraladıkları yerlerde hayatlarına devam etmektedir.

“Yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk el attığı alanlar özellikle demiryolu ağırlıklı ulaşım, savaşta yanan, yıkılan yerlerin imarı, ilk kent planlama girişimleri (İzmir ve Ankara için 1924 planları), bataklıkların kurutulması, göçmenlerin yerleştirilmeleri ve yeni başkentin inşasıdır [Görsel 2.8]. (...) Çağdaşlaşma planlı gelişme şeklinde yorumlanmış, yeni yasal düzenlemelerle kentlerin sağlıklı ve güzel yaşama mekânları olmaları hedeflenmiştir. 1924 yılında İzmir, 1932’de İstanbul için sınırlı yarışmalar düzenlenmiş, savaşta yanan İzmir’de önemli imar etkinlikleri gerçekleştirilmiştir. Diğer kentlerin de çehresi hızla değişmekteydi. Bağımsızlık Savaşı’nda önemli bir yeri olan Afyon, Samsun, Eskişehir, zengin tarımsal özellikler gösteren Adana, kuzeyde Tokat, doğuda Elazığ, Malatya yoğun altyapı etkinliklerine ve inşaatla sahne olan kentlerimiz arasındaydı.”

Aslanoğlu, 2002, s. 437.

PANO

Günümüzde Anadolu’da görülen Avşar, Eymir, Bayat, Sarılı, Yahyalı, Fakihli, Ağca-koyunlu, Ağıl, Kışlak, Alan gibi yer adları konargöçer hayatın izlerini taşımaktadır.

Görsel 2.8 ►

Küçük ve yoksul bir Anadolu şehri olan Ankara, Cumhuriyet’in ilk on yılı içinde modern bir başkente dönüşmüştür.

Zafer Meydanı, Ankara

Uygulama

Numarası	5
Adı	Cumhuriyet Dönemi Hayat Tarzı
Yönerge	Cumhuriyet Dönemi konargöçer hayat tarzında meydana gelen değişimi gösteren bir afiş tasarlayınız. Afişinizde konargöçer yaşamın temel özellikleriyle Cumhuriyet Dönemi’nde yerleşik hayata geçiş sürecini karşılaştırmalı olarak gösteriniz.

Türklerde Din ve İnanış

➡ **Bilgi görselini, akış şemasını ve metni inceleyerek 126. sayfadaki soruyu cevaplayınız.**

1 Tabiat Kuvvetlerine İnanma

- Türk inancına göre tabiatı Tanrı yaratmıştır. Dolayısıyla Türk yaşamında tabiat kutsaldır.
- Dağ, kaya, ağaç, ırmak ve orman kültürleri saygıyla karşılanmıştır. Özellikle dağlar, Tanrı makamında sayılmıştır.

2 Atalar Kültü

- Türkler, atalarının ruhlarına minnet duymuştur. Ataları yüceltme ve onlara kurban sunma şekli, atalar kültürünün temelini oluşturmaktadır.
- Türbe ziyaretleri, bu inancın bir uzantısı olarak günümüzde de devam etmektedir.

3 Gök Tanrı Dini

- Hunlar, Gök Tanrı'ya inanmıştır. Göktürkler de aynı anlamda "Tengri" kelimesini kullanmıştır. Tonyukuk Kitabesi'nde de "Türk Tanrısı" kavramına yer verilmiştir.
- Gök Tanrı hem gök hem de Tanrı anlamını içeren "Tengri" kelimesiyle ifade edilmiştir.

Orhun Yazıtları'nda İslamiyet öncesi Türk inancının temel esaslarını ifade eden "Tanrı, Iduk, Umay, Yer-su, Yuğ" gibi dinî kavramlar yer almaktadır.

Geleneksel Türk dini olan tek tanrıcılık, Gök Tanrı inanç sisteminde tabiat kuvvetlerine inanma ve atalar kültü biçiminde belirginleşmiş ve yüksek bir seviyeye ulaşmıştır.

Bilgi Görseli 2.8: İslamiyet öncesi Türk devletlerinin inanç sistemi

İslamiyet öncesinde Türkler, Gök Tanrı dininin yanında farklı dinlere de inanmışlardır.

Gök Tanrı'ya inanan Uygurlar daha sonra Budizm, Maniheizm gibi dinlere geçmiştir.

Gök Tanrı'ya inanan Hazar Türkleri bir süre sonra Hristiyanlığa geçmiş ve 740'ta Yahudiliği kabul etmiştir.

Peçenekler, Kumanlar ve Tuna Bulgarları Hristiyanlığı kabul etmiştir.

Bu dinlerin yapısı, Türklerin millî kimliğine ve karakterine uymadığı için din değiştiren topluluklar benliklerini ve Türklüklerini kaybetmiştir.

P A N O

Türkistan'da dağların adları "mübarek, mukaddes, Büyük Ata, hakan" gibi anlamlara gelen İduk, Kuttag, Han Tanrı gibi isimlerle anılmıştır.

Türkistan'da kurulan İslamiyet öncesi Türk devletlerinde ölen kişinin ardından yuğ adı verilen yas törenleri yapılmıştır. Ölmüş büyüklerle saygı göstermek ve onları anmak inancın bir parçasıdır. Ölmüş kişiler, öteki dünyada daha rahat yaşasınlar diye, değerli eşyalarıyla gömülmüştür. Ölenin yeri belli olsun diye kurgan inşa edilmiş, mezarın üstüne tümsek yapılmış veya geniş daireler şeklinde taşlar yığılmıştır. Hunlarda ataların ruhuna ve Gök Tanrı'ya kurban olarak at ve koyun kesilmiştir. Bundan dolayı Asya Hun Devleti'ne ait kurganlarda çok sayıda at iskeleti bulunmuştur. İslamiyet öncesi Türklerde dinî ve mistik otoriteyi temsil eden kişilere kam ya da şaman denilmiştir.

- Türklerdeki din ve inancı "Gök Tanrı, kurgan ve benlik" kavramlarını kullanarak açıklayınız.

➡ **Metni, akış şemasını, kaynakları ve görseli inceleyerek 128. sayfadaki uygulamayı yapınız.**

Türkler, İslamiyet'i kendi istek ve iradeleriyle âdeta doğal bir geçiş süreci içinde kabul etmiştir. VII ila X. yüzyıl arası Türklerin İslamiyet'i tanıması ve bu yeni dine geçişi için bir hazırlık dönemi olmuştur. Bu süreçte mücadeleler, ticari ilişkiler, sufilerin telkinleri, İslam medeniyetinin Türkistan'da yükselmesi gibi etkenler ortaya çıkmıştır.

Türkler, İslamiyet'i yeterince tanıdıktan sonra iradesini ortaya koymuş ve XI. yüzyılın başlarında Oğuzların büyük çoğunluğu Müslüman olmuştur. İslamiyet'i kabul eden Türkler, millî kimliklerini unutmamış ve dinî kimliklerini kültürel dokuları içinde geliştirmiştir.

Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinde, Gök Tanrı diniyle İslamiyet arasındaki benzerlikler etkili olmuştur

Türkler, inandıkları tek Tanrı anlayışını İslam'daki Allah inancında buldukları için Müslümanlığı benimsemekte zorlanmamıştır.

Kısa sürede İslam dünyasına hâkim olan Türkler, İslamiyet'in en güçlü savunucusu ve temsilcisi konumuna yükselmiştir.

Ahiret hayatı, ruhun ebediliği, ahlak anlayışı, aile hayatı, fetih felsefesi, vatan sevgisi, sevap, günah, cennet, cehennem, şehitlik, adalet gibi konularda büyük bir uyum vardır.

32. Kaynak

“Karahanlıların kurduğu Türk-İslâm medeniyeti ve oluşturduğu Türk-İslâm mefkûresi Türklüğün öz üslûbu oldu. Bu medeniyet ve mefkûre Selçuklular, Harezmsahlar ve Delhi sultanlarının idaresindeki ülkelerde de benimsendi. (...) Karahanlı kültürüne mensup ünlü mutasavvıf Ahmed Yesevî de VI. (XII) yüzyılda tasavvuf yoluyla İslâmiyetin Türk toplumları arasında yayılmasında etkili olmuştur.”

Özaydın, 2002, s. 439.

33. Kaynak

“Selçuklular Dönemi'nde Anadolu'da dini bakımdan parlak bir periyot yaşanmıştır. Bu periyot, daha çok Orta Asya, Maverâünnehir ve Horasan bölgelerinden gelen İslâm âlimleri ve sufilinin söz konusu coğrafyada faaliyet göstermeleriyle başlamış, Selçuklu sultanları ve devlet adamlarının onları himaye etmeleri ve kendilerine gereken kolaylığı göstermeleriyle gelişmiş, nihayet Anadolu Selçuklu Devleti'nin çeşitli dinsel kurumlar oluşturmasıyla zirveye ulaşmıştır [Görsel 2.9]. Selçuklular Dönemi'nde Anadolu'nun İslamlaşmasında ve burada dini hayatın sürekli olarak canlılığını muhafaza etmesinde, tasavvufun ve tasavvuf büyüklerinin rolleri göz ardı edilemeyecek kadar büyük olmuştur. Dini hayatın canlılığında, gördüğümüz gibi Selçuklu sultanlarının ve devletin politikaları da etkili olmuştur.”

Kara, 2002, s. 471.

Görsel 2.9: Türkiye Selçuklu Devleti'nde dinî temelli sosyal ve kültürel kurumların yapılmasına büyük önem verilmiştir. Bu sayede Anadolu, daha önce görülmemiş bir refah ve gelişme düzeyine ulaşmıştır. Aynı zamanda bölgede güçlü bir kültür ve medeniyet hareketi ortaya çıkmıştır.

İnce Minareli Medrese, Konya

“[Türk-İslam devletlerinde] şehirlerdeki dîn hayatı köylerdekinden ve göçebe topluluklarında görüldenden biraz farklı idi. Türkmen dervişlerinin çoğu sâdece şeyhlerinden aldıkları sözlü bilgi ile yetiştikleri halde şehirlerdeki medrese dediğimiz yüksek eğitim ve öğretim kurumlarında yetişenler kitap bilgisine dayanıyorlardı. Bu yüzden şehirler dışında İslâm inançlarına bazı yabancı inanış ve uygulamalar karışmış veya eskiden bazı şeyler kalmış olmasına rağmen şehirlerde katıksız, sağlam ve elbette yüksek seviyeli bir dînî düşünce ve duygu hayatı yaşılanıyordu. Şehirlerde tasavvuf ve tarikat hayatının başında bulunanlar aynı zamanda medrese eğitiminden geçmiş ve Sünnî İslâm doktrinini benimsemiş olan kimselerdi.”

Güngör, 1999 s. 170-171.

Uygulama

Numarası	6
Adı	<i>İslamiyet'in Türkler Tarafından Kabul Edilmesi</i>
Yönerge	<i>Türklerin İslamiyet'i kabul etmesi sonucu dinî hayatta meydana gelen değişimi merkeze alarak bir kavram haritası oluşturunuz. Hazırladığınız haritada eski dinî unsurlar ile İslamiyet sonrası dinî uygulamaları sınıflandırınız.</i>

➡ **Metni, kaynakları ve görseli inceleyerek 130. sayfadaki uygulamayı yapınız.**

İslâmiyet, Osmanlı Devleti'nde devlet ile toplumu bir arada tutan en önemli unsurlardan biri olmuştur. Devlet, farklı din ve mezheplere karşı dengeli bir politika izleyerek toplumsal barış ve huzuru sağlamıştır.

35. Kaynak

“Osmanlı coğrafyasında yaşayan Müslümanlar, ister medreseden, isterse tekleden etkilenmiş olsun, he-men hepsi ortak bir dini kaynağa bağlı idi. Bu da Kur'an'dı. (...) Osmanlı dini hayatı, Müslümanların ha-yatlarının her safhasını içine almakta idi. Doğumundan ölümüne, beşikten mezara kadar Müslüman, her safhada dini uygulamalarla iç içe yaşamıştır. Yemek için oturduğu sofradan, yıkanmak için girdiği hamama kadar; zirai, ticari, sinai ve de siyasi hayatına kadar hayatının her alanı dini adab ve kurallarla bezenmiş olan Osmanlı Müslümanı bunlara dair bilgileri değişik kitap ve eserlerle elde etmekte idi.”

Şeker, 1999, s. 444.

36. Kaynak

“Osmanlı Devleti'nde din işleri, başında şeyhülislâmın bulunduğu meşihat makamı tarafından yürütülme-ktedy. (...) Dinî konularda fetva vermesi, devletin yönetimiyle ilgili temel ilke ve kanunların konulmasında söz sahibi olması yanında ilmiye sınıfı tarafından yürütülen yargı ve eğitim öğretim görevleri de (...) meşihat bünyesinde toplanmıştı. Fakat XIX. yüzyıl başlarından ve özellikle Tanzimat döneminden itibaren şeyhülis-lâmlığın görev ve yetki alanı giderek daraltılmış, daha Cumhuriyet dönemine gelinmeden şeyhülislâmlığa bağlı olarak ilmiye sınıfının tekelinde bulunan yargı, eğitim öğretim ve vakıflarla ilgili hizmetlerin büyük bir bölümü Adliye, Maarif ve Evkaf nezâretlerine verilmiş, böylece şeyhülislâmlığın görev ve yetki alanı fetva işleri, medreselerdeki öğretim ve şer'iyeye mahkemeleriyle sınırlandırılmıştı.”

Yücel, 1994, s. 455.

37. Kaynak

“Mescitler, mahallelerde cemaat oluşturma görevini gerçekleştirirken, şehir-lerin bütünsel dokularındaki aynı rolü, külliye camiler üstlenmiştir. Külliye-ler bulundukları mahallerde şehrin dinî-kültürel hayatına damgasını vuran abidevi manzumeler olduklarından dinî kültürün şehri kuşatan ana sembolü konu-mundadırlar [Görsel 2.10]. (...) Ancak din ile hayatın beraber devam ettiği gerçeği, caminin yanında kahvehane, imarethane ve darüşşifa gibi sosyal yardım müesseselerinin de yer almasını kaçınılmaz kılmıştır.”

Arpaguş, 2015, s. 206-207.

Görsel 2.10: Selimiye Camii ve Külliyesi, Edirne
Külliyenin merkezinde bulunan cami, sadece ibadet yeri değil aynı zamanda devletle halk arasında iletişimin sağlandığı önemli bir yerdir.

Uygulama

Numarası	7
Adı	Osmanlılarda Din ve İnanış
Yönerge	Osmanlı Devleti'nde din ve inanın toplumsal hayata etkilerini gösteren bir akış şeması hazırlayınız. Şemanızda dinin günlük yaşam üzerindeki etkilerine yer veriniz.

Kaynakları inceleyerek soruyu cevaplayınız.

P A N O

Tekke ve zaviyelerin bir kısmı zamanla yapısal anlamda bozulmuş ve amaçlarından uzaklaşarak toplum düzenini olumsuz etkilemeye başlamıştır. Bunun üzerine TBMM, 30 Kasım 1925'te tekke, zaviye ve türbeleri kapatan bir kanunu kabul etmiştir. Bu kanunla şeyhlik, dervişlik, türbedarlık gibi ünvanlar yasaklanmıştır.

38. Kaynak

"Atatürk, dinin Allah ile kul arasında bir bağlılık olduğu görüşünü savunarak, dinin zorunlu bir müessese olduğunu ve dinsiz milletlerin devamına imkân olmadığını: 'Din lüzumlu bir müessesedir. Dinsiz milletlerin devamına imkân yoktur.' diyerek açıklar. (...) 'Din bir vicdan meselesidir. Herkes vicdanının emrine uymakta serbesttir. Biz dine saygı gösteririz. Düşünce ve tefekküre muhalif değiliz. Biz sadece din işlerini millet ve devlet işleriyle karıştırmamaya çalışıyor, kasde ve fiile dayanan taassupkar hareketlerden sakınıyoruz. Mürtecilere asla fırsat vermeyeceğiz'. Atatürk, din kavramının milletimiz açısından önemini de şu iki satırla: 'Milletimiz din ve dil gibi iki fazilete maliktir. Bu faziletleri hiçbir kuvvet, milletimizin kalp ve vicdanından çekip alamamıştır ve alamaz.' açıklıyor.

Tanfer, 1999, s. 44-45.

39. Kaynak

"Laik Cumhuriyet Türkiye'si'nde tüm din işleri merkezi bir yönetim altında düzenlenerek devlet örgütü içinde yer alan bir kuruluş eliyle yürütülmektedir. Bu örgüt, 1924'te Başbakanlığa bağlı olarak kurulmuş olan Diyanet İşleri Başkanlığı'dır. 1965 tarihli kuruluş yasasına göre adı geçen kuruluşun amacı, 'İslam dininin inançları, ibadet ve ahlak esaslarıyla ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmektir.' (...) 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Yasası'nın Türkiye'deki tüm bilim ve öğretim kurumlarını 'Marif Vekaleti'ne bağlayan maddesi gereğince, din eğitimi devletin denetimine alınmış bu ve yolda eğitim verecek okulların ve kursların yönetimi ya da açılma izni MEB'e verilmiştir."

Sencer, 1983, s. 565, 567.

- Türk-İslam devletlerinden günümüze dinî hayatta yaşanan değişime ilişkin neler söylenebilir? Tartışınız.

Türklerde Kutlamalar

➡ **Metni, akış şemasını ve bilgi görselini inceleyerek 132. sayfadaki soruyu cevaplayınız.**

Türklerdeki kutlamalar dinî veya millî bir inanıştan, toplumun ortak hatıralarından, geleneklerinden ve tabiattan doğmuştur. Bu ortak kutlama günlerini bayram kavramı en iyi şekilde ifade etmektedir.

Türkler, Hunlardan itibaren bayram ve kutlamalara önem vermiştir. İslamiyet öncesi Türk devletlerinde bayramlar genellikle ilkbaharda yani beşinci ayda kutlanmıştır. Bayram dinî âdet olarak Gök Tanrı'ya kurban kesilmesiyle başlamıştır. Ardından yemekler yenmiş, yarışmalar ve oyunlar düzenlenmiştir. Eğlencelere kadınlar ve erkekler birlikte katılmışlardır. Genç kızlar da ayak topu gibi spor oyunlarında yer almıştır.

P A N O

Nevruz, yazılı kaynaklarda ilk kez Kaşgarlı Mahmud'un *Divânü Lugâti't-Türk* adlı eserinde "Yengi Kün" adıyla geçmiş ve bayram olarak tanımlanmıştır.

Türklerde yılbaşı, bahar mevsiminin başlangıcı kabul edilmiştir. On İki Hayvanlı Türk Takvimi'nde de yılbaşı 21 Mart'tır.

Türklerin Ergenekon'dan çıkışı bahar mevsiminde yani 21 Mart'ta olmuş ve bu olay her yıl devlet yöneticilerinin liderliğinde çeşitli etkinliklerle kutlanmıştır.

Bu bayram için kullanılan terim nevruzdur. Nevruz aynı zamanda baharın gelişi ve tabiatın yeniden canlanmasının kutlanmasıdır.

Nevruzda genel temizlik yapılmış, yeni elbiseler alınmış, bayram ikramları hazırlanmış, aile üleriyle bayram yemeği yenmiş, mezarlık ve akraba ziyaretleri yapılmış, kır gezilerine gidilmiş, ateşler yakılmış; oyunlar, yarışmalar ve eğlenceler düzenlenmiştir.

- ➞ İslamiyet öncesi Türk devletlerinde yemekli kutlamalara "toy" adı verilmiştir. Toy; kağanların tahta çıkması, zafer kazanılması ve düğünler, bayramlar, karşılama gibi çeşitli sebeplerle düzenlenmiştir.
- ➞ Kutlama toyu, Oğuz Kağan'dan beri devam eden bir gelenektir ve Türkler için çok kıymetlidir.
- ➞ Toylarda ozanlar, saz çalıp türkü söyleyerek halkı eğlendirmiştir.

Bilgi Görseli 2.9: İslamiyet öncesi Türk devletlerinde toy geleneği

- İslamiyet öncesi Türk devletlerinde yaşasaydınız en çok hangi kutlamaya katılmak isterdiniz? Gerekçeleriyle açıklayınız.

Metinleri, akış şemalarını, kaynakları ve görselleri inceleyerek 135. sayfadaki soruyu cevaplayınız.

X. yüzyılda İslam medeniyetine giren ve İslam dünyasında devletler kuran Türkler, geçmişten gelen millî değerlerini korumuştur. Özellikle bayram, düğün gibi kutlamalarda İslamiyet öncesi Türk âdetleri devam etmiştir. Bu bağlamda nevrüz, gece ve gündüzün eşit olduğu yılın ilk günü olarak kabul edilmiş ve 21 Mart'ta çeşitli etkinliklerle kutlanmıştır.

Türkistan'dan Anadolu'ya göç eden Türkler de bu anlayış ve geleneği devam ettirmiştir. Türkiye Selçukluları hakkında önemli bilgiler aktaran İranlı Tarihçi İbni Bibi "Nevruz bayramının meclisi gibi görkemli meclisler düzenlediler." ifadesini kullanmış ve Anadolu'da nevrüzün bir bayram olarak kutladığını kaydetmiştir.

6 Mayıs'ta kutlanan Hıdırellez Bayramı, yaz mevsiminin başlangıcı olarak kabul edilen önemli bir gelenektir.

Kökeni İslamiyet öncesi Türkistan ve Anadolu'daki yaz bayramlarına dayanır.

Türkler, Hıdırellez'i Anadolu'da yüzyıllardır suyla ilgili şenlikler ve eğlencelerle kutlamıştır.

Hıdırellez, zamanla Hızır ve İlyas kavramları etrafında dinî bir anlam kazanmıştır.

40. Kaynak

"Selçuklular da [İlk Türk-İslam devletlerinde] ramazan ve kurban bayramı kutlamalarına büyük önem vermişlerdir. Saraylar süslenir, bayram namazlarından sonra Selçuklu sultanı hânedan mensuplarının, devlet ricâlinin ve halkın tebriklerini kabul ederdi. Bu arada sarayın önünde davul ve zurnalar çalınırdı. Sultan halkın arasına karışır, mescitlere gider, hutbe ve vaazları dinler, kestirdiği hayvanların etini fakirlere dağıtırdı."

Bozkurt, 1992, s. 262.

41. Kaynak

"[Selçuklularda] düğün, bayram, nevrüz eğlencelerinde, çalgıcılar (mutrib) çalar, hanendeler söyler, meddah ve hokkabazlar davetlileri eğlendirirdi. Kadınlar da kendi aralarında eğlenirdi. Bunun gibi evlenme töreni düğünlerinde de çalgı çalınır, hanende okur, kadınlar oyun oynarlardı."

Uslu, 2002, s. 264.

Osmanlı Devleti'nde hem dinî hem de hükümranlığı simgeleyen bayram ve törenler her yıl kutlanmıştır. Bu bağlamda cülus, sefere çıkış ve dönüş, düğün alayları, şehzadelerin doğumları ve sünnet düğünleri, kandiller, Nevruz Bayramı kutlamaları Türk kültürünün geçmişten gelen özelliklerini, devlet iktidarını ve İslam kültürünün etkilerini yansıtmıştır.

Düğünler, Osmanlı Devleti'nde halkın en sevdiği eğlenceler olmuştur. Herkesin katılabildiği düğünler genellikle evlerden dışarıya taşmıştır. Düğünler, evlenme ve sünnet nedeniyle yapılmış ve düğün sahibinin maddi gücüne göre günlerce sürmüştür. Düğünlerde dualar edilmiş, müzikler çalınmış ve yemekler verilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde en görkemli şenlikler şehzadelerin sünnet düğünlerinde yapılmıştır. Bu düğünlerde şehzadelerin yanında zengin ve yoksul ailelerin çocukları da sünnet ettirilmiştir. Sünnet şenlikleri bazen bir hafta, bazen de iki ay kadar sürmüştür. Örneğin III. Murad'ın oğlu Şehzade Mehmed için düzenlenen sünnet düğünü, elli altı gün devam etmiştir. (Görsel 2.11) Padişah kızlarının düğünleri de sarayda başlamış, gelinin gittiği paşanın sarayında devam etmiş ve sokaklara taşarak halkın katılımıyla kutlanmıştır.

▲ **Görsel 2.11:** Şehzade Mehmed'in sünnet şenliklerinde her gece ziyafetler verilmiş, havai fişek gösterileri yapılmış ve çeşitli eğlenceler düzenlenmiştir.

Minyatür, *Sûname-i Hümayun*, Nakkaş Osman, 1583-1588, Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul

P A N O

Padişah II. Selim Dönemi'nde (1566-1574) camiler aydınlatılıp minarelerde kandiller yakıldığı için bu gecelere kandil geceleri denilmiştir. Bunlar Mevlit, Regaip, Miraç, Berat ve Kadir geceleridir.

42. Kaynak

“Türk geleneğinde de ramazan ve kurban bayramları çok önemli kabul edildiğinden bunlar her kesimde yerleşmiş ve tören halini almış bir şekilde kutlanırdı. (...) XV. yüzyıldan itibaren şenlik düzeni belli bir protokol ve programa bağlanmıştır. Bayramlarda öğleden önce bayramlaşma, ikram ve yemekle geçer, öğleden sonra da gösteriler yapılırdı. Büyük törenlerde geceleri de kandiller, mahyalar ve fişeklerle donanma düzenlenirdi. Öğleden sonraki gösterilerde çeşitli hünerler (cambaz, zûrbâz, kûzebâz, gözbağcı vb.), esnaf oyunları, dramatik oyunlar, sportif oyunlar yer alırdı. (...) II. Abdülhamid döneminde ve XX. yüzyılın başlarında bayramlar daha sade bir biçimde kutlanmakla birlikte aynı usul devam etmiştir. Bayram arife günü top atışlarıyla başlar ve bayramın son gününün ikindisinde atılan topla sona ererdi. (...) Büyükler ve küçükler sabah erkenden bayramlık elbiselerini giyerler ve yakınlarında bulunan bir camide bayram namazını kılmaya giderlerdi. Namazdan sonra camide yapılan bayramlaşmayı eve dönünce aile fertlerinin bayramlaşması takip ederdi. Büyükler birbirlerine hediyeler verir, küçüklerle de şeker ve lokum ile bayram harçlığı verilir.”

Nutku, 1992, s. 263-265.

Osmanlı Devleti'nde 6 Mayıs halk arasında yaz mevsiminin başlangıç tarihi sayılmıştır.

Yalnız Anadolu, Balkanlar, Kırım, Irak ve Suriye Türklerine mahsus bir halk şenliği olan Hıdırellez'in özellikle 6 Mayıs'ta kutlanması iklim ve tabiat şartlarıyla bağlantılıdır.

5 Mayıs günü temizlik, yiyecek ve içecek hazırlama gibi işlerle Hıdırellez başlamıştır. Hıdırellez'le ilgili tüm merasimleri, âdet ve gelenekleri dört grupta toplamak mümkündür.

Şifa ve sağlık talebine yönelik olanlar

Uğur, bereket ve bolluk talebine yönelik olanlar

Mal mülk, mevki ve servet talebine yönelik olanlar

Kısmet ve talih açmaya yönelik olanlar

Nevruz, Osmanlı Devleti'nde de bahar bayramı ve yeni yılın başlangıcı olarak kutlanmaya devam edilmiştir. Osmanlı devlet geleneğinde nevruz âdet ve törenleri oldukça önemlidir. Zira padişahlar sefere çıkmak, şehzadeleri sünnet ettirmek, kızlarına düğün yapmak, kadırgaları denize indirmek için genellikle baharı beklemiştir. Eğlencelerin düzenlendiği bugün “Nevruz-ı Mübarek” olarak da adlandırılmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra millî bir özellik kazanan Nevruz Bayramı, millî bilinci kuvvetlendirmek amacıyla “Ergenekon Günü” olarak kutlanmaya başlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nde millî bayram anlayışı, modernleşmenin hız kazandığı II. Meşrutiyet Dönemi'nde başlamıştır. Bu çerçevede II. Meşrutiyet'in ilan edildiği 10 Temmuz, millî bayram olarak ilan edilmiştir (Görsel 2.12). 1909'dan itibaren başlayan 10 Temmuz kutlamaları ülke genelinde yapılmıştır (Görsel 2.13). "İyd-i Millî" olarak adlandırılan 10 Temmuz Bayramı, cumhuriyetin ilanından sonra da 1935 yılına kadar kutlanmaya devam etmiştir. Yine II. Meşrutiyet Dönemi'nde "Çocuklar Bayramı" ve "İdman Bayramı" kutlanmıştır.

Görsel 2.12

Osmanlı Dönemi kartpostal, İyd-i Millî hatırası (Millî Bayram hatırası), İyidinizi tebrik ederim. II. Meşrutiyet devam ediyor. 10 Temmuz 1325 (23 Temmuz 1909)

Kartpostal

- İslamiyet'in kabulüyle birlikte Türklerin kutlamalarında meydana gelen değişim, eski geleneklerin devamı ve yeni dinî unsurlar açısından nasıl değerlendirilebilir? Açıklayınız.

Görsel 2.13

II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında halk meydanlara inmiş ve meşrutiyeti sevinçle karşılamıştır.

Metinleri, kaynakları ve görselleri inceleyerek 137. sayfadaki uygulamayı yapınız.

Yeni Türk devletinde özellikle Millî Mücadele Dönemi olayları, millî bayramları oluşturmuştur. Günümüzde Cumhuriyet Bayramı, 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, 19 Mayıs Atatürk'ü Anma Gençlik ve Spor Bayramı, 30 Ağustos Zafer Bayramı resmî olarak kutlanmaktadır.

"Cumhuriyet'in ilânından sonra millî bayramlar resmî protokole dahil edilmiş, dinî bayramların kutlanması ise resmî protokolün dışına çıkarılarak sadece gelenek halinde korunmuştur. Bu dönemde de ramazan ve kurban bayramları resmî kutlamaların dışında hemen aynı düzen içinde cereyan etmekte, bayram namazından sonra bayramlaşmalar, akraba ve dost ziyaretleri yapılmakta, bahşiş ve hediyeler verilmektedir."

“Millî bayram olgusu ve bayramlardan beklenen duygu yoğunluğu millî bir devlet olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nde yaşanmıştır. Cumhuriyetin 29 Ekim 1923 tarihinde ilan edilmesi artık devrimin tam olarak gerçekleşmesidir. Bu gün sevinçle karşılanan yeni düzen, 1925’te çıkarılan bir kanunla Cumhuriyetin ilanı günü yeni Türk devletinin millî bayramı olarak kabul edilmiştir. (...) Atatürk döneminde en coşkulu kutlanan Cumhuriyet bayramı Onuncu yılda yapılmıştır [Görsel 2.14].”

Bolat, 2012, s. 373, 375.

Görsel 2.14 ►

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, cumhuriyetin onuncu yıl dönümü nedeniyle Ankara’daki hipodromda 29 Ekim 1933’te yapılan kutlamalarda Türk milletine hitaben *Onuncu Yıl Nutku*’nu okumuştur.

Görsel 2.15

Kuzey Makedonya’daki Türk kültürünün geleneksel temsili olarak öne çıkaran Uluslararası Hıdırellez Bahar Şenlikleri, 2023’te TİKA’nın destekleriyle düzenlenmiştir.

Türkistan’dan Balkanlara uzanan geniş coğrafyada yaşayan Türkler nevrus geleneğini canlı olarak günümüze kadar yaşatmıştır. Hıdırellez Bayramı, günümüzde daha çok Batı Türk dünyası tarafından görkemli törenlerle kutlanmaktadır (Görsel 2.15).

Hıdırellez; toplumsal yaşamda canlandırıcı etkisinin bulunması, geleneklerin sürmesine aracı olması ve törelerin kökleşmesini sağlaması yönüyle işlevsel bir bayramdır.

Uygulama

Numarası	8
Adı	<i>Cumhuriyet Dönem'inde Millî Bayramlar</i>
Yönerge	<i>Cumhuriyet Dönem'inde millî bayram kutlamalarını temsil eden bir poster hazırlayınız. Posterinizde millî bayramlara yer veriniz ve bu bayramların hangi tarihî olayları ve değerleri temsil ettiğini kısaca açıklayınız.</i>

Türklerde Giyim Kuşam

➡ **Metinleri, görselleri, akış şemalarını ve bilgi görsellerini inceleyerek 141. sayfadaki uygulamayı yapınız.**

Türklerde giyim kuşam; hayat tarzına, coğrafyaya, dinî inançlara ve toplum yapısına göre zamanla değişiklik göstermiştir. Kıyafetlerin kullanışlı olması, sade olması, kimliği yansıtmaması gibi özellikler geçmişten günümüze ortak miras olarak varlığını devam ettirmektedir.

İslamiyet öncesinde Türkler, konargöçer hayat tarzı nedeniyle Türkistan'da daha çok deriden yapılmış işlevsel ve rahat kıyafetler kullanılmıştır. Kurganlarda deri, kumaş, yün, kürk ve keçeden imal edilmiş giysiler bulunmuştur. Kadın ve erkek kıyafetleri arasında büyük farklılıklar bulunmamaktadır.

Hunlardan itibaren atlı birliklerin kurulmasıyla pantolon ve ceket bozkırın temel kıyafetleri hâline gelmiştir. Bunların yanında şalvar, kaftan, hırka, gömlek, palto ve ayağa giyilen çizmeyle çarık dış giysileri oluşturmuştur. Türk giysilerinin en önemli özelliği gömlekler hariç diğer parçaların önden boydan boya kolayca açılabilir olmasıdır (Görsel 2.16).

◀ Görsel 2.16

Türkler başlarına börk giymiştir (Temsilîdir.). Ayrıca kuşak, kemer, mendil, eldiven gibi eşyalar da kullanmışlardır.

Türklerin İslamiyet'i kabul etmeleri ve Anadolu'ya yerleşmeleriyle giyim kuşamları yeni bir içerik ve biçim kazanmıştır.

Yerleşik hayata geçişle birlikte gündelik yaşamda dokuma ve kumaş giysiler tercih edilmiştir.

Pamuk, keten, yün gibi kumaşların yanında ipek de kullanılmıştır.

Selçuklularda giyim kuşam, İslamiyet'ten önceki Türk giysi anlayışıyla büyük benzerlik göstermiştir. Bu dönemde kadın ve erkek kıyafetleri genel olarak birbirine benzemektedir. Ancak kadınları erkeklerden ayıran en önemli özellik, başlıklar olmuştur. Başörtüsü olarak "bürüncük ve yaşmak" kullanan Selçuklu kadınları, yüzlerini peçeyle örtmemiştir. Kadınlar önü açık ve sağdan sola kapanan, dizlerin altına kadar uzanan ferace ve kaftanlar giymiştir. Bu giysilerin altına dar kollu hırka veya cepken, alt kısmına da bol şalvar tercih edilmiştir. Gerdanlık, bileklik, küpe, yüzük, kemer gibi süs eşyaları hem kadınlar hem de erkekler tarafından yaygın olarak kullanılmıştır.

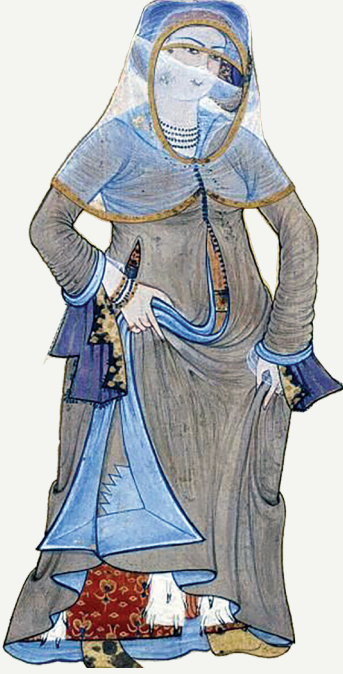
Osmanlı Devleti'nde giyim kuşamın şekillenmesinde yalnızca statü ve dinî inanışlar değil dönemin siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik şartları da etkili olmuştur.

XVI. yüzyıldan itibaren devlet, resmî yetkililerin statülerine göre giyinmelerini düzenleyen kurallar koymuştur.

Sarayda giyim kuşamlarına önem veren padişahlar, pahalı ve gösterişli kumaşlardan yapılmış kaftanlar giymiştir.

Kadınlar ve erkeklerle Müslüman ve gayrimüslimlerin kıyafetlerinde de düzenlemelere gidilmiştir.

Osmanlı toplumunda geleneksel kıyafet anlayışında kadın ve erkek giysileri genel olarak benzerdir. Kıyafetlerin kesimi, kullanılan aksesuarlar ve başlıklar farklılık göstermiştir.

Kadın giyiminde şalvar, çakşır, gömlek, entari, hırka, kaftan, kürk, ferace, yaşmak ve süslü başlıklar öne çıkmıştır. Kadınlar sokakta ferace, yaşmak ve peçe kullanmıştır. Yaşmağın bir bölümü yüzü, diğer bölümü ise başı örtmektedir.

Erkek kıyafetleri ise şalvar, çakşır, gömlek, entari, kaftan, kürk, ferace ve başlıktan oluşmuştur. Üzerinde beyaz sarık olan kavuk giymek, Müslüman olmanın bir göstergesi kabul edilmiştir.

Bilgi Görseli 2.10: Osmanlı toplumunda geleneksel giyim kuşam

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra modernleşmenin etkisiyle Avrupa modası ilk olarak saray çevresinde ve üst sınıfa mensup Müslüman kadınlar tarafından benimsenmiştir. Bu nedenle kıyafetteki değişim önce sarayda başlamış, daha sonra varlıklı ailelere ve zamanla halka yayılmıştır.

Bilgi Görseli 2.11

Modernleşme
Dönemi'nde giyim kuşam

Abdülmeccid Dönemi'nde memurlar için tasarlanan ve bir tür ceket olan İstanbul, II. Abdülhamid Dönemi'nde yerini redingot tipi ceketlere bırakmıştır. Ayrıca fes, XIX. yüzyıl boyunca farklı şekillerde kullanılmıştır.

Abdülaziz Dönemi'nde kadın giyiminde Batı tarzı, tek parçalı elbiseler veya etekle ceketten oluşan ikili takımlar moda olmuştur.

XIX. yüzyılın sonunda ferace ve yaşmak kaybolmaya yüz tutmuş ve II. Abdülhamid Dönemi'nde feracenin yerini peçeyle çarşaf almaya başlamıştır.

II. Meşrutiyet, İstanbul'da yaşayan kadınların kıyafetlerinde büyük değişikliklerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Çarşaf, zaman içinde pelerin ve mantoya dönüşmüştür.

Sosyal hayata dâhil olan kadın, giyiminde süsten ziyade kullanışlılık ve rahatlığı esas almış ve gündelik elbisesinin üzerine sade bir pelerin giymeye başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında giyim kuşam alanında yaşanan değişimler, Cumhuriyet Dönemi'ndeki kıyafet inkılabının temelini oluşturmuştur (Görsel 2.17). Cumhuriyet Dönemi'yle birlikte insanların statüsüne ve dinî inançlarına göre giyinmesini zorunlu kılan anlayış sona ermiştir. Bu dönemde resmî ve sivil kıyafetlerle ilgili düzenlemelere önem verilmiş, çıkarılan kanunlarla giyim şekli belirlenmiştir. Bu kapsamda 1925'te kabul edilen Şapka Kanunu ve 1934'te çıkarılan Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun'la Türk toplumunun modern bir görünüm kazanması amaçlanmıştır.

Görsel 2.17

Atatürk'ün giyim tarzı, önce yakın çevresindeki devlet görevlilerine daha sonra ise Türk toplumuna örnek olmuştur. Cumhuriyet Dönemi'nde modern ve sade bir giyim anlayışı yaygınlaşmıştır.

Uygulama

Numarası	9
Adı	Giyim Kuşamda Değişim
Yönerge	Türkistan'dan Türkiye'ye uzanan süreçte giyim kuşamda yaşanan değişimi, dönemin şartlarını dikkate alarak kendi cümlelerinizle anlatan kısa bir metin yazınız.

Türklerde Yeme İçme

► **Kaynakları, akış şemasını, metinleri, bilgi görselini ve görseli inceleyerek 144. sayfadaki soruyu cevaplayınız.**

45. Kaynak

"[İslamiyet öncesi dönemde] Türkler, besin maddelerini hayvanlar ve bitkiler olmak üzere iki temel kaynaktan sağlamaktaydılar. Bunlardan da şüphesiz, hayvanlardan elde edilen besin maddeleri, daha ağır basmaktaydı. Zira, eski Türk ekonomisi büyük ölçüde hayvancılığa dayanmaktaydı. Dolayısıyla Türklerin besin maddelerini de genellikle hayvanlardan elde edilen ürünler oluşturmaktaydı."

Koca, 2002, s. 34.

46. Kaynak

"(...) Etlı çorbalar arasında bugünkü adıyla paça çorbasının yeri önemlidir. Türkler, tarih boyunca tarhana çorbasını tüketmişlerdir. (...) Çorbadan sonra et ve etli yemekler, börek, pilav ve tatlı sırasıyla gelir ve geleneksel beslenme düzeninin bir parçasıdır. Et, genellikle bulgur, pirinç, buğday, hamur gibi malzemelerle birlikte tüketilir. Dövülmüş buğdayla yapılan et yemeklerinden birisi de geleneksel Türk mutfağına ait olan 'keşkek'tir."

Batu, 2024, s. 3.

Et ve Et Ürünleri: Türkler besledikleri at, koyun, kuzu, keçi, deve ve tavukların etiyle beslenmiştir. Ayrıca av hayvanlarının da etleri yenmiştir. Et, genellikle kavurma ya da yahni şeklinde pişirilmiştir. Eti uzun süre saklamak için tuzla kurutma yöntemini Türkler bulmuştur.

Süt ve Süt Ürünleri: Hayvanlardan elde edilen süt; yoğurt, tereyağı, kaymak ve peynir yapımında kullanılmıştır. İslamiyet öncesi Türk toplumunda en önemli gıda maddelerinden biri, Türklerin buluşu olan yoğurttur.

Sebze ve Meyveler: Türkler patlıcan, havuç, kabaak, soğan, sarımsak, pırasa, biber gibi sebzeleri yemiştir. Ayrıca elma, üzüm, kayısı, erik, armut, ayva, dut, ceviz, fındık, karpuz, kavun gibi günümüzde de bilinen meyveleri yemiştir.

Tarım Ürünleri: Buğday, arpa, pirinç gibi tahıllar Türk mutfağında önemli bir yere sahiptir. Bu tahıllardan un, ekmek ve çeşitli hamur işleri yapılmıştır. Türklerin en çok bilinen yemeklerinden biri tutmaçtır.

tutmaç

Dört köşe kesilmiş küçük hamur parçalarından yapılan yoğurtlu çorba.

Türk-İslam devletlerinde yeme içme kültürü, geleneksel Türk mutfağının bir devamı niteliğindedir. İslam dininin etkisiyle yiyeceklerin bilinçli kullanılması, israftan kaçınılması ve sade bir beslenme anlayışı öne çıkmıştır. Türklerin Anadolu'ya gelmesiyle birlikte mutfak kültürü yerleşik hayata uygun bir yapıya dönüşmüştür.

Selçuklu mutfağında en bilinen yemekler arasında **tutmaç**, keşkek, kalya, borani, tirit, kebab ve bulamaç yer alır. Tatlı olarak ise gülbeşeker, badem şekeri, helva, zerde, pekmez ve bal sıkça kullanılmıştır. Selçuklu mutfağında ekmek, her yemeğin yanında yenilen temel besin kaynağı olmuştur.

Hayvansal Ürünler	Sebzeler ve Meyveler	Tahıllar ve Baklagiller	Baharatlar ve Tatlılar
Koyun, kuzu, keçi, sığır, deve ve tavuk et'i yenmiştir. Süt, yoğurt, peynir, tereyağı ve kaymak mutfağın temel gıdalarıdır.	Soğan, sarımsak, havuç, kabak, patlıcan gibi sebzelerle elma, üzüm, kayısı, erik, armut, ayva, dut, karpuz gibi meyvelerle beslenilmiştir.	Buğday, arpa, mercimek, nohut, fasulye, pirinç gibi tahıl ve baklagiller yenmiştir. Tahıllardan un, ekmek ve çeşitli hamur işleri yapılmıştır.	Yemeklerde karabiber, kimyon, nane, tarçın gibi baharatlar kullanılmıştır. Helva başta olmak üzere meyve tatlıları yapılmıştır.

Günde iki öğün yemek yenmiştir. Biri sabahla öğle arasındaki kuşluk yemeği, diğeri gün batımına yakın saatlerdeki akşam yemeğidir.

Bilgi Görseli 2.12: Türk-İslam devletlerinde yeme içme kültürü

“Görgü kuralları ise önce yemeğe büyüklerin başlaması, herkesin kendi önünden yemesi, elin yemeğin içine girmesinin hoş karşılanmaması, yemekten önce ve sonra ellerin yıkanması, yemeğin sağ el ile yenilmesi ve sofrada artık bırakılmaması, ‘Besmele’ ile başlanıp ‘Hamd’ ile bitirilmesi İslami etkinin var olduğunu gösteren başka bir kanıt olarak gösterilebilir.”

Kızıldemir, Öztürk ve Sarıışık, 2014, s. 197.

Osmanlı Devleti’nin mutfak kültürü, Türklerin Türkistan’dan Anadolu’ya taşıdığı ve zamanla geliştirdiği yeme içme geleneğinin devamıdır. XV. yüzyılda Osmanlı sarayında ve halk arasında tahıl, et, süt ve süt ürünleri, sebze, meyve ve baharatlar dengeli bir şekilde kullanılmıştır. Bu sayede Osmanlı mutfağı, sağlıklı beslenme anlayışına sahip bir mutfak hâline gelmiştir.

Fatih Sultan Mehmed Dönemi'nde Osmanlı saray mutfağında tüketilen malzemeler şunlardır:

Yiyecek Türü	Yiyecekler
Baklagiller ve Tahıllar	Bulgur, pirinç, un, mercimek, buğday nişastası, nohut
Sebzeler	Pırasa, lahana, ıspanak, pazı, şalgam, hıyar, soğan
Yağlar	Zeytinyağı, kuyruk yağı, sade yağ
Otlar ve Baharatlar	Misk, safran, zeytin, maydanoz, hardal, sarımsak, kişniş, nane, kimyon, Eflâk tuzu, sakız, sirke, fülful (karabiber), tarçın, karanfil, amber
Hayvansal Gıdalar	Yumurta, tavuk, peynir, süt, yoğurt, kaymak, istiridye, karides, paça, kaz, sığır içkembesi, bal, av kuşları, balık

48. Kaynak

"Türk mutfağı, Türk aile yaşamının ve kültürünün en önemli kurumudur. Türk mutfağı bir imparatorluk mutfağıdır, içinde değişik iklimlerden ve kavimlerden esintiler ve unsurlar vardır ve bazılarının sandığı gibi ne sadece İstanbul ne de Rumeli'den ibarettir. Karadeniz'den Akdeniz'e; Orta Anadolu'dan Trakya ve Rumeli'ye, Kırım'dan Girit'e bütün Osmanlı ülkesinde bölge bölge bir mutfak zenginliği vardı. Sebze, hamur, meyve ve et; hepsi bu mutfağı oluşturuyordu."

Ortaylı, 2024, s. 166.

XVI. yüzyıldan itibaren ülkeye giren yeni ürünlerle birlikte Osmanlı mutfağında önemli değişimler yaşanmıştır. Bu dönemde kahve, bamya, domates, patates, yeşil biber, fasulye, mısır, kakao, portakal, mandalina, muz gibi ürünler mutfaklarda kullanılmaya başlanmıştır. XIX. yüzyılda ise makarna, puding, salça gibi yeni yiyecekler Osmanlı yeme içme kültüründe modernleşmeyi hızlandırmıştır.

Osmanlı halkı genellikle günde iki öğün yemek tüketmiştir. Sabah yemeği kuşluk vaktinde, akşam yemeği ise ikindi namazından sonra yenmiştir. Yemekte alçak sofraların etrafında yerde oturulmuştur. Sofrada herkese ayrı tabak konmamış, yemekler ortak bir kaptan tüketilmiştir. Şehir halkı yemeklerde çoğunlukla bakır sahanlar kullanırken maddi durumu iyi olanlar gümüş ve porselen tabakları tercih etmiştir. Osmanlı mutfağında tatlılar, turşular ve içecekler önemli bir yere sahiptir. Tatlı olarak reçel, helva, pekmez, macun, lokum ve güllaç tüketilmiştir. İçecekler arasında ise boza, hoşaf, şerbet ve kahve öne çıkmıştır.

Tanzimattan sonra modernleşme hareketleri güç kazandıkça yemek yeme alışkanlıklarında da değişimler görülmüştür. Özellikle II. Abdülhamid Dönemi'nde Batılı ülkelerde olduğu gibi yemekler ayrı bir oda ya da salonda, masa ve sandalyelerde oturularak yenmeye başlanmıştır. Bu dönemde herkes için ayrı tabak, çatal, bıçak ve bardak kullanımı yaygınlaşmıştır. XIX. yüzyılın sonlarına ait Osmanlı saray menülerinde Fransız yemeklerinin Türk yemekleriyle birlikte sunulduğu görülmektedir.

P A N O

Osmanlı mutfağında et, sadeyağ, buğday unu, pirinç ve şeker temel besin maddeleri arasındadır. Kuzu etinden yahni, kebab, köfte, çevirme gibi yemekler yapılmıştır. Sığır etinden ise daha çok pastırma ve sucuk üretilmiştir. Çorba, et yemeği ve pilav İstanbul mutfağının en temel yemekleridir. Evliya Çelebi, İstanbul'da somun ekmeğinin yanı sıra lavaş ekmeğinin de bulunduğunu, Ramazan ayında ise pide çıkarıldığını belirtmiştir.

P A N O

Kebap, yahni, kavurma, bulgur, mercimek, yufka, tutmaç, katmer, helva, pilav, ayran, zerde, baklava, börek gibi ürünler Anadolu'da İslamiyet öncesi Türk mutfağının günümüzde hâlâ kullanıldığını ispatdır.

XIX. yüzyılın sonlarından itibaren özellikle İstanbul mutfağında alafranga sofrası düzeni ve yemek adabı yaygınlaşmaya başlamıştır. Cumhuriyet Dönemi'yle birlikte yeni pişirme teknikleri ve malzemeler mutfakta daha sık kullanılmaya başlanmıştır.

Cumhuriyet Dönemi'nde bir yandan geleneksel Osmanlı yemekleri yapılmaya devam etmiş, diğer yandan da Batı tarzı yemekler ve tatlılar mutfakta yer almıştır. Kebap, yahni, tirit, musakka, dolma, zeytinyağlı sebzeler, pilav, börek, turşu ile sütlü ve şerbetli tatlılar geleneksel yemekler arasında yer almıştır. Buna karşın buyyon, konsome, deniz ürünleri çorbaları, soslar, garnitürler, püreler, Batı tarzı tatlılar gibi çoğu Fransız mutfağından gelen yeni yemekler Türk mutfağına girmiştir. Böylece Cumhuriyet Dönemi mutfağı, geleneksel ve modern unsurların bir arada görüldüğü bir yapıya kavuşmuştur.

49. Kaynak

"Cumhuriyet baloları, otel ve lokantalarda yemek yeme [Görsel 2.18], tren lokantaları gibi kamusal alanlar yine yeni sofrası adabının öğrenildiği ve uygulandığı yerler olmuştur. Osmanlı döneminde günde iki öğün yemek yenirken, Cumhuriyet döneminde kahvaltı, öğle yemeği ve akşam yemeğinden oluşan üç öğün düzenine geçilmiştir. Bu değişimin sebebi de yine modernleşme süreci ile ilişkilidir. Çalışma saatlerinin 9.00-17.00 olarak düzenlenmesi, miladi takvime geçiş ve Batı dünyası ile uyumlu olma gayesi sebepler arasında sayılabilir."

Samancı, 2015, s. 214.

Görsel 2.18 ►

İstanbul'da açık alanda bir lokanta

Modernleşme sürecinde şehir hayatı değişmiş ve insanlar lokantalarda yemek yemeye başlamıştır. Batı tarzı masa düzeni ve açık hava oturma alanı gibi günlük yaşamda yeni alışkanlıklar ortaya çıkmıştır.

- Türkistan'dan Türkiye'ye uzanan süreçte yeme içme alışkanlıklarında yaşanan değişim hakkında neler söylenebilir? Gerekçeleriyle açıklayınız.

Türklerde Vakıflar ve Sosyal Yardımlaşma

► **Metinleri, kaynakları, akış şemalarını ve görseli inceleyerek 147. sayfadaki soruyu cevaplayınız.**

İslamiyet öncesi Türk devletlerinde sosyal hayatta yardımlaşma ve dayanışma çok güçlüdür. Türk toplumu, zorlu yaşam şartlarında birlik içinde hareket etmiştir. İnsanlar ihtiyaç duyduklarında birbirlerine yardım etmiş ve bu durum toplumda güçlü bir dayanışma ortamı oluşturmuştur. Halk, yardımlaşma duygusuyla birbirine destek olan büyük bir aile gibi yaşamıştır. Toplumda maddi ya da manevi olarak ezilen insan neredeyse hiç yoktur. Bu güçlü dayanışma sayesinde Türk milleti her zaman canlı, hareketli ve kuvvetli olmuştur. İslamiyet kabul edildikten sonra da toplumsal hayatta sosyal yardımlaşma güçlenerek devam etmiştir.

50. Kaynak

“Selçuklu devri toplum hayatında Türkler birbirlerine karşılıksız yardımda bulunuyorlardı. Bu yardım tek taraflı olduğu gibi, karşılıklı da olabilirdi. Bu yardım veya yardımlaşma şekli toplum hayatımızda imece adı altında zamanımıza kadar devam edegelmiştir. İmece usulü bilhassa ziraat işlerinde uygulanırdı. Selçuklu devrinde bazı Türk boyları karşılıklı yardımlaşma için ‘lûcñüt’ kelimesini kullanıyorlardı.”

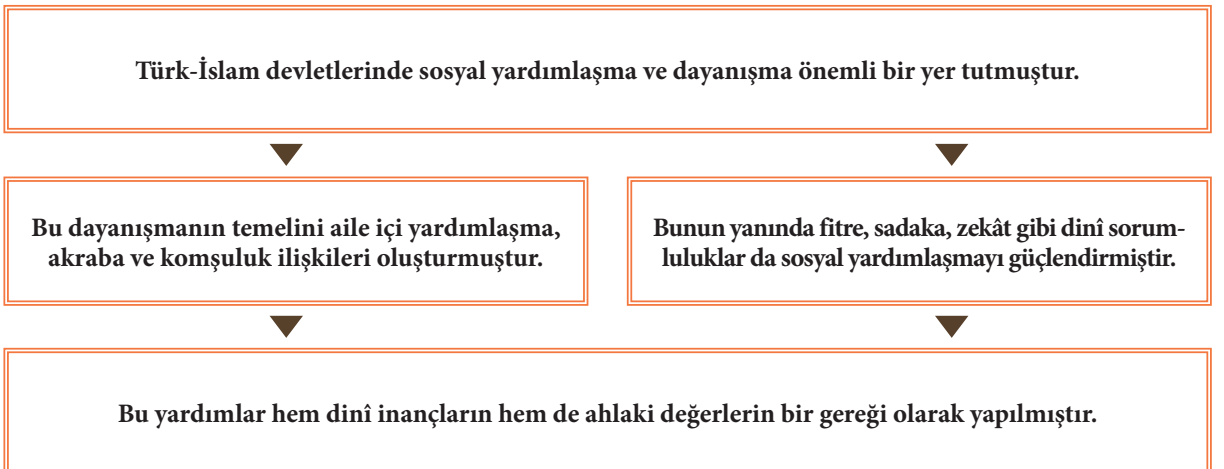
Köymen, 2001, s. 333.

51. Kaynak

“(...) Dedem Korkut Hikâyelerinde ‘Er, malına kıymayınca adı çıkmaz.’ ve ‘Konuğu gelmeyen kara evler yıkılrsa yeğ (daha iyi)’ öğütleri ile Yusuf Has Hacib’in Kutadgu Bilig (Mutluluk Veren Bilgi) eserinde ‘Fakir, dul, yetimi gör kolla/Bunları gözetirsen tam olur töre’ ifadeleriyle iyi bir isimle anılmak için malından hayır ve iyilikte bulunmak öğütlenmekte, paylaşımcı ve konuksever olmanın, insanlara yararlı olmayı gaye edinmenin ve fakir, dul ve yetimi gözetip korunmanın önemine işaret edilmektedir. (...) Divan-ı Lügati’t-Türk’te ‘Konuk gelen eve uğur gelir.’ atasözü Türklerde misafire, dostluk ve iyiliğe verilen değer en açık ifadesidir. (...)”

Bedir, 2020, s.1148-1149.

Dede Korkut hikâyeleri, Kutadgu Bilig, Dîvânü Lugâtî’t-Türk, Divan-ı Hikmet gibi eserlerde misafirperver olmak, insanlığa yararlı iş yapmak, aileye önem vermek, vatansever olmak, kimsesiz ve düşkünlerin gönlünü almak, cesaretli ve onurlu olmak, ihtiyaç sahiplerine yardım etmek, hayır ve iyilikte yarışmak gibi toplumsal değerler önemle vurgulanmıştır.

Görsel 2.19: Sırçalı Medresenin iç avlusundan bir görünüm
Çinileriyle ünlü Sırçalı Medrese, vakıf yoluyla 1242’de Emîr Bedreddin Muslih tarafından yaptırılmıştır.
Sırçalı Medrese, Konya

Selçuklular Dönemi’nde toplumsal ve ekonomik hayatın düzenli bir şekilde devam etmesinde Ahilik teşkilatı ve vakıflar önemli rol oynamıştır. Ahiler, Anadolu’da ihtiyaç sahiplerine yardım ederek sosyal dayanışmayı güçlendirmiştir. Özellikle yetim ve muhtaç kız çocuklarının eğitimini üstlenmişler ve onların hayata tutunmalarını sağlamışlardır. Bakıma muhtaç yaşlı kadınların barınma ve korunma ihtiyaçlarını karşılayan Ahiler; yol, su, kaldırım gibi imar işlerine katkıda bulunmuş, seyyah ve yabancıları zaviyelerinde misafir etmiştir.

Vakıflar; dinî, sosyal ve hukuki yönleriyle Türk-İslam devletlerinin sosyal, kültürel ve ekonomik hayatında önemli bir yere sahiptir (Görsel 2.19). Bir kişi, sahip olduğu taşınır veya taşınmaz malların bir kısmını ya da tamamını Allah’ın rızasını kazanmak ve halkın ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bağışladığında vakıf kurmuş olur. Malını vakfeden kişiye vâkıf, vakfedilen mala mevkuf, vakfın şartlarını gösteren belgeye vakfiye denir. Vakfın yönetiminden sorumlu kişiye ise mütevellî adı verilir.

Türk-İslam devletlerinde hükümdarlar, vakıflar sayesinde eğitim amacıyla ve sosyo-kültürel alanda hizmet veren yerler inşa etmiştir. Bu eserler, hükümdarlar başta olmak üzere devlet görevlileri ve zenginler tarafından kurulan vakıfların gelirleriyle ayakta kalmıştır.

Karahanlı Hükümdarı İbrahim Tamgaç Han, 1066’da Semerkand’da bir medrese yaptırmış ve bu medresenin giderleri için vakıflar kurmuştur.

Büyük Selçuklu Hükümdarı Alp Arslan Dönemi’nde Nizamülmülk tarafından kurulan Nizamiye Medreselerinin tüm ihtiyaçları vakıflar aracılığıyla karşılanmıştır.

Türkiye Selçuklu Devleti’nde II. İzzeddin Keykavus Dönemi’nde Emîr Celaeddin Karatay tarafından yaptırılan Karatay Medresesinin giderleri vakıf gelirleriyle karşılanmıştır.

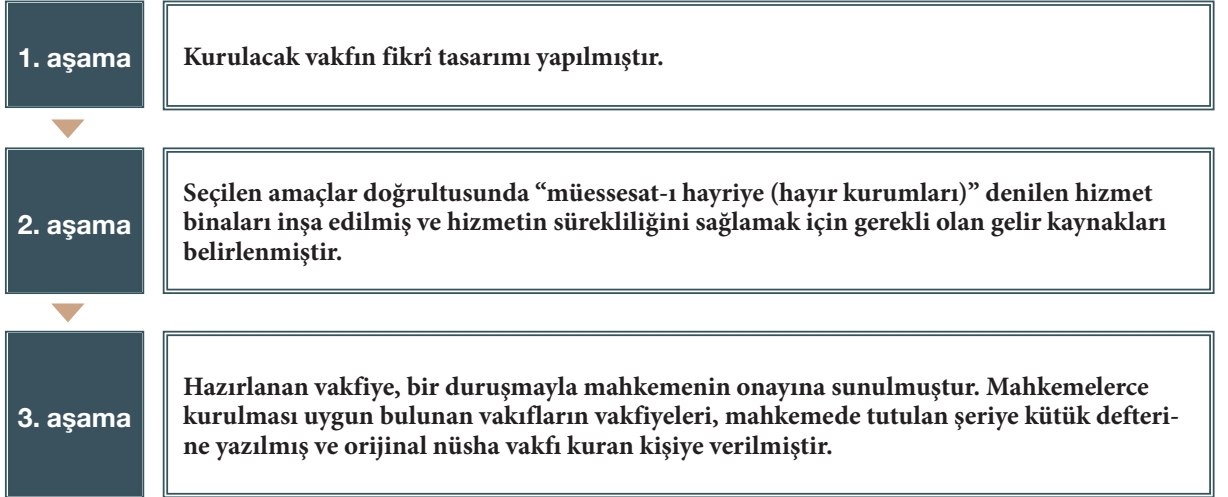
Vakıflar aracılığıyla kurulan yapı topluluklarının en gelişmiş örneklerine külliye denir. Külliye genellikle bir cami etrafında şekillenmiştir. Anadolu’daki en eski külliye örnekleri Artuklular Dönemi’nde yapılmıştır. Türkiye Selçuklu Devleti zamanında ise Anadolu’da daha büyük ve kapsamlı külliye inşaa edilmiştir. Bu gelenek devam ettirilerek Beylikler Dönemi ve Osmanlı Devleti’nde de külliye yapımı sürmüştür.

- Toplumun geleneksel değerlerine saygı göstermenin Türk kültürünün devamlılığı için önemini gerekçeleriyle açıklayınız.

➡ **Metinleri, kaynağı ve bilgi görsellerini inceleyerek 151. sayfadaki uygulamayı yapınız.**

Vakıflar, Osmanlı toplum hayatında oldukça önemli bir yere sahiptir. Vakıflar sayesinde konargöçerler yerleşik hayata geçmiş, şehirler geliştirilmiş ve düzenli hâle getirilmiştir. Eğitim, kültür ve sosyal yardımlar vakıflar aracılığıyla yürütülmüş; ihtiyaç sahiplerine, kimsesizlere ve yolculara destek olunmuştur. Osmanlı Devleti'nde kurulan vakıfların sayısı otuz beş binin üzerindedir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti, bu sistemden yararlanarak ülke zenginliklerinin paylaşılmasında ve adaletli bir devlet yönetiminin kurulmasında büyük bir başarı elde etmiştir.

Osmanlı Dönemi'nde bir vakıf, üç aşamadan geçtikten sonra kurulmuştur.

52. Kaynak

“İstanbul’un yeniden inşasında esas rolü, bütün Osmanlı şehirlerinin kuruluşunda ve gelişmesinde olduğu gibi, vakıf müessesesi oynamıştır. Bugün devlete ait birçok kamu hizmetlerini, yani halka açık binalar, ibadet, ticaret yerleri, seyyahları barındıracak imaretler, çeşme ve hamamlar, köprüler, mektep ve hastaneler inşası ve idamesi işini, vakıf müessesesi yerine getirmekte idi. Osmanlı Devleti’nin kamu hizmetleri fikrinden uzak olduğu, yalnız tebaayı istismar fikrine bağlandığı iddiası tamamiyle yanlıştır. Reayanın refahı bir din vazifesi olarak benimsenmiştir. Fatih’in kendi vakfiyesinde şunlar yazılıdır: ‘Hüner bir şehir bünyâd etmektir; Reâya kalbin abad etmektir.’ Osmanlı Devleti, vakıf müessesesini bu doğrultuda en ziyade geliştirmiş bir İslam devleti sayılabilir. Devlet bütçesinden 1528’de vakıf ve mülklere ayrılan para genel gelirin yüzde 16’sını alıyordu.”

İnalçık, 2009, s. 125-127.

Fatih Camii ve Külliyesi

- ◆ Fatih Sultan Mehmed yaptırdığı caminin etrafında Fatih Külliyesi'ni kurdurmuştur.
- ◆ Külliye de sekiz medrese (Sahn-ı Seman) yer almıştır.
- ◆ Çocuklar için bir mektep inşa edilmiştir.
- ◆ İstanbul'un Türk Dönemi'ne ait ilk hastanesi olan Darüşşifa kurulmuştur.
- ◆ Misafirler, ihtiyaç sahipleri, yolcular için aşhane ve tabhane yapılmıştır.
- ◆ Tabhanenin ve aşhanenin altında kervansaray bulunmaktadır.
- ◆ Fatih Külliyesi'nin güney tarafında birçok dükkândan meydana gelen büyük bir çarşı inşa edilmiştir.
- ◆ Külliye nin güneyinde bir hamam yapılmıştır.
- ◆ Külliye nin giderleri, Fatih Sultan Mehmed tarafından kurulan vakıflar aracılığıyla karşılanmıştır.

Bilgi Görseli 2.13: Fatih Sultan Mehmed tarafından inşa ettirilen külliye

Osmanlı Dönemi'nde sayıları artan külliyele, ilk Türk-İslam devletlerine göre daha çok yapıyı bünyesinde bulundurmıştır. Osmanlı sultanları fethettikleri şehirlerde külliyele inşa ettirmiştir. Topluma faydalı hayır kurumları olarak açılan külliyele, inşa edildikleri yerlerin birçok ihtiyacını karşılamıştır. Padişah II. Selim'in Edirne Selimiye Külliyesi'ne ait (1566-1574) vakfiyesi şöyle bitmektedir: "Vakıf, hayır ve sadaka türlerinin en mükemmeli ve baki kalacak iyiliklerin en güzelidir."

Osmanlı Devleti'nde vakıf kurucuları arasında hemen her kesimden insana rastlanmaktadır. İnsanlar, maddi imkânları nispetinde vakıf kurmaya gayret etmiştir. Geleneksel bir anlayış hâline gelen vakıf açma düşüncesiyle binlerce vakıf kurulmuş ve hizmet verir duruma getirilmiştir. Gayrimüslimler de Müslümanlar gibi vakıf sistemine katkıda bulunmuştur. Hem cemaat içi ihtiyaçları karşılayan hem de toplumun geneline hizmet veren vakıflar kurulmuştur. Osmanlı toplumunda kadının yönetici olabildiği yegâne hizmet alanı vakıflardır. XVII. yüzyıldaki bazı vakıfların yönetimi zevcelere, kızlara, kız kardeşlere ve diğer kadın akrabalara bırakılmıştır.

Osmanlı Devleti, Yenileşme Dönemi'nde vakıfları denetim altına almak istemiştir. Bu amaçla II. Mahmud Dönemi'nde kurulan Evkaf-ı Hümayun **Nezaret**i, ülkedeki tüm vakıfların yönetiminden ve denetlenmesinden sorumlu tek resmî kurum hâline gelmiştir.

P A N O

Bursa, İznik, Gelibolu, Edirne, Filibe, Sofya, Serez, Ferye, Üsküp, Yenişehir, Manastır, Silistre gibi şehirlerin süratle gelişmesi ve imarı vakıflar sayesinde olmuştur. Fetihten sonra İstanbul da aynı yolla bir Türk şehri olarak yeniden imar edilmiştir.

nezaret

Bakanın yönetimi altındaki kuruluşların bütünü; vekâlet, nazırlık.

Evkaf-ı Hümayun Nezaretinin Kuruluş Sebepleri

Vakıfların dağınık ve denetimsiz hâle gelmesi

Vakıflarda yolsuzlukların baş göstermesi

Batı'da modern devlet anlayışının gelişmesi

Vakıf gelirlerinin devletin diğer alanlarında kullanılmaya başlanmasıyla gelirlerin giderek azalması

Vakıf kurumunu ıslah etme ihtiyacı

Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra bir dizi yeni tedbirler alınmış, vakıfların idaresini düzenleyen mevzuat genişletilmiştir. Tanzimatın ilanından sonra kurulan vakıflar, önceki dönemlerden farklı olarak mevcut vakıfları desteklemek veya sosyal yardım hizmetleri sunmak amacıyla açılmıştır. Millî Mücadele Dönemi'nde çıkarılan bir kanunla Şeriiye ve Evkaf Vekâleti kurulmuştur. Dinî kurum ve kuruluşların, vakıf teşkilatları ve medreselerin sorumluluğu bu bakanlığa verilmiştir.

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyıldan itibaren modernleşme hareketleri doğrultusunda sosyal yardımla güvenlik alanında yeni uygulamalar başlatmış ve yeni kurumlar açmıştır.

Muhtacin Maaşı: Osmanlı Devleti'nde yoksullara verilen maaştır. Bu maaş, Tanzimat Fermanı'nın ilanından önce vakıflar tarafından verilirken sonrasında Evkaf-ı Hümayun Nezareti tarafından ödenmiştir. Özellikle II. Abdülhamid Dönemi'nde maddi olarak zorlanan kişilere verilmiştir. Bu dönemde ihtiyaç sahiplerine yönelik Darülaceze, Darülhayr-ı Âlî gibi sosyal yardım kurumları açılmıştır.

Darülaceze: 1896'da kurulan darülaceze, bugüne kadar otuz bini çocuk olmak üzere toplamda yüz bin kişiye şefkat yuvası olmuştur. Din, dil, ırk, cinsiyet ve mezhep ayrımı yapmadan herkese kucak açan darülaceze, bir hayır kurumu olarak varlığını sürdürmektedir. Darülacezenin ilk misafirleri, Kırmızı Kışla ve Haseki Nisa hastanesindeki yetim çocuklarla dul kadınlar olmuştur.

Darülhayr-ı Âlî: 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında yetim ve öksüz çocukların himayesi için 1903'te kurulan ve bu çocukları sanayi mekteplerine hazırlayan yetimhanedir. II. Abdülhamid, gayrimüslim yetimlerin de kuruma kabul edilmesini istemiştir. Bu kurum, 1909 yılında kapatılmıştır.

Darüleytamlar: Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'nda kimsesiz kalan çocukların sığındığı yetimhanelerdir. Ülke genelinde kurulan darüleytamlarda çocukların temel ve mesleki eğitim almaları sağlanmıştır. 1914'te faaliyete geçen darüleytamlar, 1926'da kapatılmıştır.

Bilgi Görseli 2.14: Modernleşme Dönemi'nde sosyal yardımlaşma

Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyıldan itibaren sosyal yardım amaçlı cemiyetler kurulmuştur.

► **Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti:** 1868'de Osmanlı Yaralı ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti ismiyle kurulmuş ve 1877'de Osmanlı Hilâl-i Ahmer adını almıştır. Kurulduğu tarihten itibaren salgın hastalıklarda, depremlerde, doğal afetlerde ve savaşlarda ihtiyaç sahiplerine sosyal yardım sunmuştur.

► **Himaye-i Etfal Cemiyeti:** Kimsesiz çocukların korunmasındaki yetersizlikler nedeniyle 1917'de çocukları korumak amacıyla kurulmuştur. Öksüz ve yetim çocukların barınması, beslenmesi, sağlığı ve eğitimiyle ilgilenen cemiyet, 1922'ye kadar faaliyetlerini sürdürmüştür.

► **Dul Kadın ve Yetimlere İmdat Cemiyeti:** İstanbul'da kurulan cemiyet, dul kadın ve yetimleri himaye etmiştir.

► **Fukaraperver Cemiyeti:** II. Meşrutiyet'in ilanından sonra kurulan bu cemiyet, din ve mezhep ayrımı yapmadan ihtiyaç sahibi insanlarla ilgilenmeyi amaçlamıştır.

Uygulama

Numarası	10
Adı	Osmanlı Devleti'nde Vakıflar ve Sosyal Yardımlaşma
Yönerge	Osmanlı Devleti'nde vakıflarda veya yardım kuruluşlarında çalışan bir görevli olduğunuzu düşününüz. Bu kurumlarda zaman içinde meydana gelen değişimi yansıtan gazete manşetleri oluşturunuz.

Metinleri, görseli ve kaynakları inceleyerek 153. sayfadaki uygulamayı yapınız.

Darülaceze, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti (Görsel 2.20), Himaye-i Etfal Cemiyeti gibi kurum ve kuruluşların görevleri Cumhuriyet Dönemi'nde yeniden düzenlenmiş ve gelir kaynakları artırılmıştır. Yeni Türk devleti, sosyal yardımlar alanındaki sorumluluğunu çıkardığı yasal düzen-

Görsel 2.20

Hilâl-i Ahmer Cemiyetine gelir sağlamak ve cemiyetin çalışmalarını geniş kitlelere duyurmak amacıyla kartpostallar hazırlanmıştır. Kartpostal

lemeler ve açtığı kurumlar aracılığıyla sürdürmüştür. Bu çerçevede ihtiyaç sahiplerine, dullara, yetimlere, öksüzlere, engellilere, yaralı asker ve asker ailelerine aynı ve nakdî yardımlar yapılmıştır. Özellikle yaşlılara yardım yapılmış ve Atatürk de bunu önemsemiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında kırsal bölgelerdeki köy kooperatifleri, halkevlerinin sosyal yardım şubeleri ve yerel yönetimler aracılığıyla çeşitli sosyal yardımlar gerçekleştirilmiştir. Yardımları ve yoksullara yönelik destekleri düzenlemek amacıyla sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları kurulmuştur.

53. Kaynak

"Gazi Mustafa Kemal, Reisicumhur sıfatıyla 1 Mart 1924'te TBMM'nin yeni çalışma yılını açarken yaptığı konuşmada, 'Diyanet-i İslamiyeyi siyasetten ve siyasetin bütün uzviyetinden kurtarmanın bir zaruret olduğunu' söylemiş. (...) 2 Mart günü parti grubunda aynı konu görüşülerek Şer'îye ve Evkâf Vekâletinin kaldırılması, (Tevhid-i Tedrisat) kanun tasarısı, 3 Mart 1924 günü Türkiye Büyük Millet Meclisinde ele alındı ve aynı gün görüşülerek kabul edildi. Böylece Şer'îye ve Evkâf Vekâleti kaldırıldı. Onun yerine Başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü kuruldu."

Öztürk, 2021, s. 2-3.

54. Kaynak

"[1921'de Ankara'da kurulan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti] Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal hizmet anlayışını ve çocuk davasını gerçekleştirmek için öksüz, yetim ve kimsesiz çocukları koruma görevini üstlendi. Mustafa Kemal Atatürk başta olmak üzere önemli şahsiyetlerin desteğini alan Türkiye Himâye- i Etfâl Cemiyeti (...) öncelikle şehit yetimleriyle meşgul olacağını belirtmekle birlikte, ülkenin bütün çocuklarını himaye edecek geniş bir hizmet anlayışıyla çalışmıştır. Bu yönüyle çocuğa, anneye ve aileye yönelik hizmetler sunan Cemiyet, amaçlarını gerçekleştirmek için; ana bakım evleri, aşevleri, parasız banyolar, süt damlaları, gündüz bakım evleri, poliklinikler ve ana kucakları açmıştır. (...) 1934 yılının son aylarında (...) Çocuk Esirgeme Kurumu adını almıştır. (...) 1991 yılında çıkarılan Kanun Hükmünde Kararname ile Başbakanlığa bağlanan Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, bütün illerde hizmet vermeye devam etmiştir. (...) Günümüzde Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde farklı birimler olarak çocuk, yaşlı ve aileye yönelik hizmetler verilmektedir."

Sankaya, 2020, s. 2-4.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarından itibaren sivil toplum kuruluşları ülkenin siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik gelişimine katkıda bulunmuştur. Cumhuriyet Dönemi'nde sivil toplum kuruluşları çeşitli alanlarda faaliyet göstermiştir.

Türk Kadınlar Birliği (1924): Türkiye'deki kadın hakları mücadelesini destekleyen bir kuruluş olarak açılmıştır. Kadınların eğitim, istihdam ve siyasi katılım haklarını savunan sivil toplum kuruluşu olarak faaliyetlerde bulunmuştur.

Türk Hava Kurumu (1925): Havacılığın geliştirilmesi, pilotların yetiştirilmesi ve halkın havacılığa olan ilgisinin artırılması için kurulmuştur. Aynı zamanda havacılığı teşvik eden ve eğitim programları sunan bir kurum olarak faaliyet göstermektedir.

Türk Maarif Cemiyeti (1928): Eğitim alanında faaliyet gösteren cemiyet; okul açma, kurs düzenleme, burs verme, eğitim materyali temin etme gibi görevler üstlenmiştir. Türkiye'nin eğitim seviyesini yükseltmeye yönelik çalışmalar yapan ilk sivil toplum kuruluşudur.

Uygulama

Numarası	11
Adı	Cumhuriyet Dönemi'nde Sosyal Yardımlaşma
Yönerge	Cumhuriyet Dönemi'nde sosyal yardımlaşma alanında meydana gelen değişimi gösteren bir karikatür çizersiniz. Karikatürünüzde geleneksel yardım anlayışı ile Cumhuriyet Dönemi'ndeki devlet destekli sosyal yardım uygulamaları arasındaki farkı yansıtmaya dikkat ediniz.

Karekodda bulunan vakıflar ve sosyal yardımlaşma ile ilgili eşleştirme etkinliğini yapınız.

Uygulama

Numarası	12
Adı	Türkistan'dan Türkiye'ye Toplumsal Yapıda Meydana Gelen Değişim
Yönerge	Öğrendiklerinizden yola çıkarak Türkistan'dan Türkiye'ye uzanan süreçte toplumsal yapıda meydana gelen değişimin etkilerini tabloda ilgili yerlere yazınız. Bu etkileri günümüz toplumsal yapısı ile karşılaştırınız ve değişim sonucu ortaya çıkan toplumsal sorunları belirtiniz.

Toplumsal Yapı	Değişimin Etkileri	Günümüzde Toplumsal Yapı
Aile Yapısı		
Konargöçerlik ve Yerleşik Yaşam		
Din ve İnanış		
Kutlamalar		

Giyim Kuşam		
Yeme İçme		
Vakıflar ve Sosyal Yardımlaşma		
Değişim Sonucu Ortaya Çıkan Toplumsal Sorunlar		

Uygulama

Numarası	13
Adı	Türk Kimliğinin Oluşumu
Yönerge	Türkistan'dan Türkiye'ye uzanan süreçte aile yapısı, hayat tarzı, din ve inanış, kutlamalar, giyim kuşam ve yeme içme kültürünün Türk kimliğinin oluşumuna etkilerini gerekçeleriyle açıklayan 150-200 kelimelik bir metin yazınız. Metninizde çıkarımlarınıza da yer veriniz.

“

”

⇒ Kaynakları inceleyerek soruyu cevaplayınız.

55. Kaynak

“Osmanlı modernleşmesinin gelişim çizgisi merkezden taşraya ağır sayılabilecek bir ritim ile gerçekleşti. Bu gelişim çizgisinin önce sarayı etkilediği de açıktır. Osmanlı padişahları modernleşmenin hızlı adımlarının atıldığı 19. yüzyılda Avrupai bir tarzda giyinen, doğu dillerinin yanında batı dilleri öğrenen ve kullanan, klasik Türk müziği yerine klasik batı müziği dinleyen hatta batı müziği enstrümanları çalan, besteler yapan kimselere dönüşmüşlerdi. Sahip oldukları olanaklarla batıyı yakından izleyen Osmanlı'nın son asrının sultanları yaptıkları reformlarla günlük yaşamları arasında gerçek ilişkiler kurmuşlardı. Onların modern diye tanımlanan kurum ve kavramlarla ilişkisi her geçen on yılda farklı toplum kesimlerine de yansdı.”

Yazıcı, 2019, s. 54.

56. Kaynak

"19. yüzyılın ikinci yarısı Osmanlı Devleti'nde modernleşme ve yenileşmenin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu modernleşme ve yenileşme hareketleri toplumun hemen her kesim ve kurumunda gözlenmiştir. Bir yandan bu değişim ve gelişmeler yaşanırken bir yandan da geleneksel yapı korunmuştur. Bu ikili yapı toplumun yenileşme karşısında gösterdiği uyum meselesini de ortaya koyan bir durumdur."

Okay, 2002, s. 78.

57. Kaynak

"Modernleşme, Batı dışındaki toplumların yaşadığı değişimdir. Lâle Devri'nden beri devam eden Osmanlı modernleşmesi, Tanzimat reformları ile doruğa çıkmıştır. Zira, Osmanlı Devleti modernleşmek zorunda idi ve modernleşme, devleti yaşatıp güçlendirmenin yegâne çaresi gibi görülmüştü. Osmanlı modernleşmesi, inançlarından ve geleneklerinden kopmadan, değişme gayretini gösterir. Tanzimat Fermanı, bu gayretlerin bir sıçrama tahtasını temsil eder. Teknolojik ve bilimsel gelişmelerin takip edilerek Batı modernliğine ulaşmaya çalışırken siyasi ve toplumsal düzen değişikliği gereğinin yakalanmış olması, dikkat çekicidir."

Bolay, 2002, s. 928-929.

58. Kaynak

"Klasik dönemde her sınıf halk ve her dinî grup için tamamıyla dinî eğitimin hâkim olduğu Osmanlı İmparatorluğu'nda, 19. yüzyıl başından itibaren orduda ve nihayet mülkî idaredeki modernleşme dolayısıyla laik niteliğe yakın modern eğitim veren okullar kuruldu. (...) Osmanlı İmparatorluğu, tebaaya adaletin iki çeşit mahkemede (şer'î ve nizamî) iki ayrı sistemdeki kanunlarla dağıtıldığı, eğitimin iki tür okulda yapıldığı, bürokraside iki sınıf memurun yan yana çalıştığı (daha doğrusu birbiriyle çekiştiği), iki tür dünya görüşünün birbiriyle çatıştığı bir toplum sistemi halinde ömrünü tamamladı.

Ortaylı, 2024, s. 183.

- Osmanlı Devleti niçin modernleşme ihtiyacı duymuştur? Tartışınız.

PERFORMANS GÖREVİ

Performans Adı: Osmanlı Devleti'nde Modernleşme Olgusuna Yönelik Haber-Yorum Köşesi

Beklenen Performans: Tanzimat Fermanı'ndan sonra etkisini artıran modernleşme olgusunun etkilediği alanlara yönelik bilgileri açıklayabilme

Görev: XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında yaşayan bir muhabirin yerine kendinizi koyarak Osmanlı Devleti'nde yaşanan modernleşme olgusunun halkı nasıl etkilediğine ilişkin özgün bir gazete haber-yorum köşesi tasarlamanız ve sınıfta paylaşmanız gerekmektedir.

Süre: 2 ders saati

Yönerge

- Tanzimat Fermanı'ndan sonraki süreçte yaşayan bir muhabir olduğunuzu düşününüz.
- Modernleşme olgusunun toplumsal alanda etkilediği alanlara ilişkin öğrendiklerinizi hatırlayınız.
- Hatırladığınız bilgilerden yola çıkarak özgün bir haber-yorum köşesi tasarlayınız.
- Haber-yorum köşesi çalışmanızı sınıfta paylaşınız.

Değerlendirme: Performans görevi olarak hazırlayacağınız haber-yorum köşesi tasarımı, öğretmeniniz tarafından aşağıdaki karekodda bulunan Dereceli Puanlama Anahtarıyla değerlendirilecektir. Çalışmanızı hazırlarken Dereceli Puanlama Anahtarı'ndaki ölçütleri dikkate alınız.

Yandaki karekodda Dereceli Puanlama Anahtarı bulunmaktadır.

2.2. TÜRKLERDE EKONOMİK HAYAT

Konuya Başlarken

➡ Görsel 2.21'i inceleyerek soruları cevaplayınız.

Görsel 2.21: Tarihsel süreçte Türklerde ekonomik faaliyetler (Temsilidir.)

1. Türklerin ekonomik faaliyetlerinde öne çıkan unsurlar neler olabilir? Tartışınız.
2. Tarihsel süreçte Türklerin ekonomik faaliyetlerinde yaşanan değişimler hakkında beyin fırtınası yaparak ürettiğiniz fikirleri sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.

Kaynakları inceleyerek çalışmayı yapınız.

1. Kaynak

“Türk devlet anlayışı ile Türk hükümdarlarının izledikleri ekonomik politikalar arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Türk devlet anlayışına göre, halkı din, dil, soy ve kültür farkı gözetmeksizin bütünüyle refaha ulaştırmak ve refah içinde yaşatmak, Türk devletlerinin başında bulunan hükümdarların başlıca gayesi olmuştur. Orhun Yazıtlarında Bilge Kağan, ‘ölmek üzere olan milleti dirilttim; aç milleti doyurdum; çıplak milleti elbiseli, fakir milleti zengin, az milleti çok kıldım’ derken bu gayeyi gerçekleştirmiş ilk Türk hükümdarı olarak karşımıza çıkmaktadır. (...) Halkı bütünüyle refaha ulaştırmak ve refah içinde yaşatmak şeklinde olan Türk devlet anlayışı, İslâmî dönemde de değişmemiş, aynen korunmuştur: Karahanlı devrinin ünlü siyaset kitabı Kutadgu Bilig’de, (...) ‘hükümdar, kuldan fakirlik adını kaldıramazsa, o nasıl bir bey olur.’ şeklinde bir ifadeyle görevini yapamayan bir hükümdarın yerini koruyamayacağına işaret edilmektedir. (...) Bunun için o, sadece savaş gücü ile elde ettiklerini değil, aynı zamanda hâzinesini de kendisine bir şey kalmayınca kadar dağıtmalıdır. Hatta Kutadgu Bilig’in ifadesiyle onun, ‘altın vere vere eli nasır tutmalıdır.’ Çünkü ‘halkın zenginliği beyin zenginliği demektir.’ Bundan dolayı, hükümdar kendi çıkarını değil, halkın çıkarını ön plana almalıdır. Zira hükümdarın çıkarı, halkın çıkarının içindedir.”

Koca, 1996, s. 465-466.

2. Kaynak

“19. yüzyıl sonlarına doğru Osmanlı ekonomisinin ve siyasetinin durumu, Osmanlı düşünürleri arasında, iktisadi liberalizme karşı bir tepkiye yol açmıştır. (...) Duyun-u Umumiye İdaresi’nin ‘gelirlere alacaklı olarak el atan bir organ’ olarak imparatorluğun iktisadi kaynakları üzerine ‘fiili bir emperyalist denetim’ kurmuş olması, Millî İktisat düşüncesinin Osmanlı topraklarında taraftar bulmasında etkili olmuştur. (...) Millî İktisat düşüncesi, I. Dünya Savaşı öncesinde, ‘teorik olarak belli bir olgunluğa’ ulaşmış olsa da ancak İT [İttihat ve Terakkî] Fırkası’nın iktidara gelmesiyle teoriden uygulamaya geçebilmiştir. (...) Bu bağlamda İT yönetiminin Millî İktisat doğrultusundaki ilk adımları; korumacı bir gümrük politikasını uygulamaya sokmak, 1913 yılında yerli-millî sanayiye desteklemek amacıyla çıkarılan kanunun kapsamını daha da genişletmek ve 1914 yılında kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırarak, Düyun-u Umumiye’nin faaliyetlerini askıya almak şeklinde olmuştur. Ayrıca yine savaş koşullarından yararlanılarak, demiryolu ve tersaneler gibi bazı alanlarda da millileştirmeler yapılmıştır. (...) Başta Mustafa Kemal olmak üzere Türk siyasal seçkinleri; imparatorluğun çöküşünü ekonomik nedenlere dayandırdıklarından, Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren, ekonomik alanı devletin bekasıyla ilişkilendirmişlerdir. Dolayısıyla Cumhuriyet’in kurucuları açısından ‘millî’ bir ekonominin kurulması devletin varlığı açısından hayati önemdedir. (...) İzmir İktisat Kongresi’yle çerçevesi çizilen ve Cumhuriyet’in ilk yedi yılı boyunca, millî burjuvazi yaratmak suretiyle uygulanan Millî İktisat düşüncesi, 1930 yılına gelindiğinde devletçilik uygulamasıyla bir dönüşüm geçirmiştir.”

Erdem ve Erdem, 2025, s. 82-88.

- Kaynaklarda verilen bilgileri dikkate alarak geçmişten günümüze Türk toplumlarında ekonomik önceliklerin neler olduğuna dair kısa bir metin yazınız.

“

.....

.....

.....

.....

.....

.....

”

İslamiyet Öncesi Türk Devletlerinde Ekonomik Yapı

İslamiyet öncesi Türk devletlerinin ekonomik yapısını Türkistan bölgesinin fiziki ve iklim koşulları şekillendirmiş, hayvan yetiştiriciliği ve çobanlık iktisadi hayatın temelini oluşturmuştur. Konargöçer topluluklar; koyun, keçi, at, deve, siğir sürülerini besleyerek bu hayvanların etinden, sütünden, derisinden, yününden, gücünden faydalanmıştır. Türk toplulukları komşu milletlere canlı hayvan, konserve, deri kösele, kürk ve hayvani gıdalar satarak ticari faaliyetlerini bu yönde gerçekleştirmişlerdir.

Bozkır coğrafyasının ortaya çıkardığı konargöçer hayat tarzı (Görsel 2.22) hayvancılık, avcılık ve akınlara dayanmaktadır. Yarı göçebe yaşamın ve tabiat şartlarının müsaade ettiği ölçüde çiftlikler kuran Türkler, koşulların müsait olduğu kışlaklarda veya yerleşmeye uygun bölgelerde tarla, bağ ve bahçe tarımı da yapmışlardır.

İslamiyet öncesi Türk devletlerinin ekonomisinde madencilik önemli bir yere sahiptir. Yaşadıkları bölgelerde demir, altın, gümüş, kükürt gibi madenler bulunan Hunlar, Göktürkler, Uygurlar demircilik ve madencilik alanında ilerlemişlerdir. Kılıç, kalkan, kargı, mızrak, insan ve at zırhları üreten Türkler; yaptıkları savaş araç gereçlerini ihraç etmiştir. Ayrıca halıcılık, keçecilik, debbağlık (deri işlemeciliği), marangozluk, dokumacılık da yapmışlar ve ürünlerini satarak gelir sağlamışlardır.

İslamiyet öncesi Türk devletlerinin İpek Yolu ve Kürk Yolu güzergâhında bulunması ticari açıdan büyük avantaj sağlamıştır. Doğu-batı transit ticaretine aracılık eden Hunlar, Göktürkler, Uygurlar ve Hazarlar aktif ticaretten elde ettiği gelirler dışında, kervanlardan geçiş vergisi alarak da kazanç elde etmişlerdir. Türk sınırlarına kurulmuş olan serbest ticaret bölgelerine Hunlar Dönemi'nden itibaren büyük değer verilmiştir. Ayrıca Türkistan bölgesinde Semerkand gibi pek çok şehir, ticaret merkezi hâline gelmiştir.

Görsel 2.22

Bozkır coğrafyasında sosyoekonomik yaşam (Temsildir.)

Bozkır coğrafyasının şartları ve ekonomik kaynaklı mecburiyetler sonucu konargöçerlik, İslamiyet öncesi dönemde Türkistan bölgesinde yaygın bir hayat tarzı hâline gelmiştir. Bozkırlarda sürüleriyle otlak ve su kaynaklarını takip eden Türkler, hareketli yaşama uyaranmış bir kültür geliştirmişlerdir.

Türk-İslam Devletlerinde Ekonomik Yapı

Sosyoekonomik açıdan gelişmiş bölgelerde (Görsel 2.23) kurulan Türk-İslam devletleri, verimli toprakları ve milletlerarası transit ticaret yolları sayesinde güçlü bir ekonomik yapı oluşturmuşlardır. X-XIII. yüzyıllar arasında Karahanlılar, Gazneliler ve Selçuklular iktisadi açıdan kalkınmış bir Türk-İslam coğrafyası inşa etmişlerdir.

Türk-İslam devletlerindeki ekonomik faaliyetlerin temelinde tarım, hayvancılık, ticaret ve imalat yer almıştır. Karahanlılar Dönemi'nden itibaren gelişmiş tarım kültürüne sahip olan Türk-İslam devletlerinde gelirlerin önemli bölümünü tarımdan elde edilen vergiler oluşturmuştur. Türklerin temel uğraşı olan hayvancılık, Türk-İslam devletleri zamanında da devam etmiştir. Özellikle konargöçer Türkmenler geçimlerini hayvan ve hayvan ürünleriyle sağlamıştır.

Yeraltı kaynakları bakımından zengin bölgelere hükmeden Türk-İslam devletlerinde başta Horasan ve Maverünnehir bölgeleri olmak üzere pek çok şehir, madencilik imalatının yapıldığı merkezler hâline gelmiştir. Ayrıca şehirlerde dokumacılık, dericilik, çini, kâğıt ve cam imalatı da yapılmıştır.

İpek Yolu güzergâhı nedeniyle ticarete önem veren Türk-İslam devletleri, hâkim oldukları coğrafyanın şartlarından en iyi şekilde yararlanmaya çalışmışlardır. Sağlanan siyasi birlik, istikrarlı yönetim ve alınan tedbirler sayesinde ticari faaliyetler artmıştır. Bu faaliyetler ülkenin refah seviyesine önemli katkı sağlamıştır. Transit ticaretin ve ekonomik bütünlüğün önemini kavrayan devletler, bir yandan ticari amaçlı fetihler gerçekleştirirken diğer yandan da ticaretin altyapısını oluşturmuştur. Ticaret yolları üzerinde yaptırılan **kervansaraylar**, **hanlar** ve köprülerle ulaşım, güvenlik ve konaklama sorunları çözülmüştür.

Türk-İslam devletlerinin idari, askerî ve mali yapısında ikta sisteminin önemli bir yeri vardır. Türkiye Selçukluları Dönemi'nde esnaf ve zanaatkârlar birliği olarak yapılan Ahilik kurumu ticari hayatın düzenlenmesi; ham maddenin alımı, satımı, işlenmesi; ürünlerin pazara sunulması gibi pek çok alanda hizmet vermiştir.

kervansaray

Kervanların güvenliği ve konaklaması için ana yollar üzerine yapılan büyük hanlardır. Vakıf sistemi ile işletilen kervansaraylar, kamu yararına çalışan ticari yapılardır.

han

Yol üzerinde veya kasabalarda yolcuların konaklamalarına yarayan ticari yapılardır.

Görsel 2.23

Türkler, İslamiyet'i kabul ettiği süreçte değişik bölgelerde birçok devlet kurmuştur. Türk-İslam devletlerinin uyguladığı zirai, sinai ve ticari politikalar sonucu bu medeniyetin ortaya çıktığı tarihî coğrafya, iktisadi açıdan son derece gelişmiştir.

Buhara / Özbekistan

Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Yapı

merkantilizm

Ülkenin refahını sahip olduğu altın, gümüş vb. değerli madenlere bağlayan, ülkedeki değerli maden yataklarının işletilmesine önem veren ve ihracatı artırıp ithalatı azaltmaya çalışan iktisat öğretisidir.

emperyalizm

Bir milletin sömürü temeline dayanarak başka bir milleti siyasi ve ekonomik egemenliği altına alıp yayılması veya yayılmayı istemesi, yayılcılık, yayılcılık.

Görsel 2.24: Yeni Camii ve İstanbul Limanı

Osmanlı Devleti, coğrafi konumundan dolayı canlı bir ekonomik yaşama sahip olmuştur.

Jean-Baptiste Hilaire, 1789, kâğıt üzerine sulu boya, 40,5 x 57,5 cm.

Klasik Dönem Osmanlı ekonomisi (Görsel 2.24) işçilik, gelenekçilik ve fiskalizm olmak üzere üç ana ilke üzerine kurulmuştur. İşçilik anlayışı doğrultusunda temel tüketim mallarının üretimi, piyasalardaki talebi karşılayacak miktarda planlanmıştır. Gelenekçilik anlayışı ile üretim, iş gücü ve sermaye kontrol altında tutularak denge korunmaya çalışılmıştır. Fiskalizm doğrultusunda hazine gelirleri artırılmaya ve giderler kısılmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin sosyoekonomik yapısı büyük ölçüde tarıma dayanmış ve nüfusunun çoğunluğu köylerde çifhane sistemi içerisinde tarımla uğraşmıştır. Tımar sistemine ayrılan araziler, sipahilerin gözetiminde köylüler tarafından işletilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde ticarete önem verilmiş, denetim ve yol güvenliğinin sağlanmasını bizzat devlet üstlenmiştir. Ticaret yolları üzerine köprüler yaptırılarak bayındırlık hizmetleri artırılmıştır. Güvenlik amacıyla derbent (karakol) teşkilatı ve tüccarların ulaşımını kolaylaştıracak mekkâre grubu oluşturulmuştur. Kervanların güvenli konaklamaları için inşa edilen kervansaray, han, imarethane gibi yapılar zengin vakıf gelirleri kullanılarak finanse edilmiştir.

Osmanlı ekonomisinin üretim sisteminde lonca teşkilatı ve narh uygulaması önemli rol oynamıştır. Narh, mal ve hizmet fiyatlarının sınırlandırılmasıdır. Bu uygulama ile esnafların kâr miktarının üst sınırı, devlet ve lonca teşkilatı tarafından sabitlenmiştir. Böylece hem tüketici hem de üretimin kalitesi ve standardı korunmuştur.

Avrupalı devletlerin ekonomisi; yeni ticaret yollarının bulunması, **merkantilizm**, Sanayi Devrimi, **emperyalizm** ve sömürgecilik faaliyetleriyle zenginleşirken Osmanlı maliyesi zamanla zayıflamıştır. Kapitülasyonların etkisi ve yaşanan siyasi, askerî olumsuzlukların yansımalarıyla Osmanlı ekonomisi XIX. yüzyıla ağır ekonomik koşullar altında girmiştir. Bu dönemde başlayan dış borçlanma, ekonominin çöküşünü daha da hızlandırmıştır. 1881'de Muharrem Kararnamesi imzalanmış ve Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi kurulmuştur.

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Ekonomik Yapı

Osmanlı Devleti; siyasi, askerî, ekonomik baskılar ve ağır koşullar altında I. Dünya Savaşı'na girmek zorunda kalmıştır. Savaşın ekonomik yüküne Mondros Ateşkes Antlaşması'yla getirilen mali bedeller ve kısıtlamalar eklenince Osmanlı ekonomisi daha da zor bir duruma düşmüştür. Bu ağır şartlar altında başlayan Millî Mücadele, tüm olumsuzluklara rağmen başarıya ulaşmıştır. Osmanlı Devleti'nden zor bir ekonomik miras alan yeni devlet, bağımsız ve millî ekonomiye dayalı bir kalkınma politikası izlemiştir.

Mustafa Kemal Paşa, cumhuriyet ilan edilmeden önce 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında Türkiye İktisat Kongresi'ni düzenlemiştir. Lozan Görüşmeleri'nin kesintiye uğradığı bir dönemde ve Türk zaferinin simgesi olan İzmir'de toplanan kongrede, ekonomik kalkınma politikaları belirlenmiştir. Türkiye ekonomi tarihinin kilometre taşlarından biri olan bu kongrede, yerli üretimin teşvik edilmesi ve girişimciliğin desteklenmesi yönünde kararlar alınmıştır.

Lozan Barış Antlaşması'yla **kapitülasyon**lar kaldırılmış, dış borçlar Osmanlı Devleti'nden ayrılan devletler arasında paylaşılmış ve ödemeler yapılandırılmıştır. İngiltere, Fransa, İtalya gibi ülkelerle ticaret sözleşmeleri yapılarak yerli üretim malları ve ithal mallar üzerinden farklı oranda alınan tüketim vergisi önlenmeye çalışılmıştır. Millî ekonomi politikası gereği tarım (Görsel 2.25), sanayi ve ticarete önem verilmiş, yabancı sermayeye bağımlılıktan kurtulmaya çalışılmıştır. Teşvik-i Sanayi Kanunu gibi uygulamalarla özel teşebbüs desteklenmiştir.

Cumhuriyetin ilk yedi yılında dönemin koşulları çerçevesinde liberal bir yaklaşımla millî iktisat politikası uygulanmıştır. Ancak 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı; Türkiye'yi olumsuz yönde etkilemiş, millî burjuvazi ve sanayi sermayesi istenilen düzeye çıkarılamamıştır. 1930 yılına gelindiğinde devletin ekonomide temel düzenleyici olduğu devletçilik uygulamasına geçilmiştir. Ortaya çıkan koşullarda millî iktisat anlayışının yeni uygulama şekli "devletçilik" olmuştur.

kapitülasyon

Bir devletin yabancı tüccarlara tanıdığı hak ve imtiyazları hükme bağlayan antlaşmadır.

Görsel 2.25

Mustafa Kemal'in 4 Temmuz 1929'da hasat zamanı kullandığı harman makinesi

Askerî zaferi iktisadi zaferle taçlandırmak isteyen Türkiye Cumhuriyeti'nin öncelikli amacı ekonomik bağımsızlık ve hızlı kalkınma olmuştur. Dışarıya bağımlı olmayan kendine yeterli millî bir ekonomi kurmak için ziraatte ve sanayide kapsamlı politikalar geliştirilmiştir.

Çalışmanızı verilen adımları takip ederek yürütünüz.

Türkistan'dan Türkiye'ye uzanan tarihsel süreçte Türkler farklı coğrafyalarda pek çok devlet kurmuştur. Türk devlet ve topluluklarının bozkır coğrafyasında konargöçer hayat tarzı doğrultusunda başlayan ekonomik faaliyetleri, ilerleyen süreçte zamana ve mekâna göre çeşitlilik göstermiştir. Türk devletlerinin hâkim olduğu bölgelerdeki koşullar ve değişen ekonomik değerler zamanla Türklerin üretim, dağıtım ve tüketim anlayışında farklılıklara yol açmıştır.

- Öğretmeninizin rehberliğinde gruplara ayrılınız.
- Türkistan'dan Türkiye'ye Türklerin ekonomik faaliyetleri konusunda araştırma sürecini başlatınız.
- Öğretmeninizin rehberliğinde ve grup çalışması yoluyla yapacağınız araştırma sürecinde çalışma adımlarını takip ediniz.
- Araştırma sürecinin bilgi toplama dışındaki aşamalarını sınıfta gerçekleştiriniz.
- Araştırma sürecini, Kontrol Listesi aracılığıyla yürütünüz.
- Araştırma süreci sonunda Türklerin üretim, dağıtım ve tüketim anlayışlarına ilişkin belirlediğiniz konuda araştırma raporu hazırlayınız ve raporunuzu sınıfta paylaşınız.

! Hazırladığınız çalışmayı 185. sayfada bulunan Grup Değerlendirme Formu ile değerlendiriniz.

! Performans göreviniz 185. sayfadaki karekoddaki bulunan Dereceli Puanlama Anahtarı ile öğretmeniniz tarafından değerlendirilecektir

Kontrol Listesi

Türkistan'dan Türkiye'ye Türklerin ekonomik faaliyetleri konusunda yaptığınız araştırmanızı aşağıdaki ölçütlere göre yürütünüz.

Grubun Adı:
Araştırma Konusu:

Grup Üyelerinin Adı, Soyadı ve Numarası

1. Üye:
2. Üye:
3. Üye:
4. Üye:
5. Üye:

Aşağıda listelenen değerlendirme ölçütlerinin gerçekleşme durumlarını “Evet” ya da “Hayır” kutucuklarını işaretleyerek grubunuzun araştırma sürecini değerlendiriniz.

Değerlendirme Ölçütleri		Evet	Hayır
Planlama ve Organizasyon	Araştırma konusu belirlenmiştir.		
	Grup üyeleri arasında görev dağılımı yapılmıştır.		
	Zaman çizelgesi ve çalışma planı oluşturulmuştur.		
	Araştırma konusuyla ilgili sorular hazırlanmıştır.		

Kaynaklardan Bilgi Toplama	Araştırmaya ilişkin ne tür bilgilere ihtiyaç duyulduğu belirlenmiştir.		
	Araştırma konusuna ilişkin hangi kaynaklardan bilgi toplanacağı belirlenmiştir.		
	Bilgi toplama yöntemleri (kütüphane, arşiv araştırması, müze, saha, genel ağ vb.) detaylı bir şekilde belirlenmiş ve uygulanmıştır.		
Kaynakların İncelenmesi	Kaynakların türü, yazarı, tarihi, dijital kimliği, genel ağdaki uzantısı gibi temel unsurlar belirlenmiştir.		
	Kaynakların ön yargı, çelişki veya tutarsızlık içerip içermediği incelenmiştir.		
	Kaynaklarda yer alan olgu ve görüşler ayırt edilmiştir.		
	Kaynaktaki bilgilerin güncelliği incelenmiştir.		
	Kullanılan kaynaklar güvenilirlik açısından eleştirel bir bakış açısıyla incelenmiştir.		
	Kaynaklardan toplanan bilgilerin yeterli olup olmadığı araştırmanın amacına göre değerlendirilmiştir.		
	Tarihsel Kaynak Analiz Formu eksiksiz doldurulmuştur.		
Bilgilerin Yorumlanması	Kaynaklardan elde edilecek bilgiler tespit edilmiştir.		
	Kaynaklardan elde edilen bilgiler sınıflandırılmıştır.		
	Toplanan bilgiler görsel metinlere (harita, tablo, grafik, bilgi görseli, zaman şeridi vb.) dönüştürülmüştür.		
	Kaynaklardan elde edilen bilgiler analiz edilerek yorumlanmıştır.		
Araştırma Raporunun Hazırlanması	Araştırma konusuna uygun bir başlık seçilmiştir.		
	Kaynaklardan elde edilen bilgiler yorumlanmıştır.		
	Başlıklar, alt başlıklar ve ara başlıklar kullanılmıştır.		
	Konuyla ilgili görseller, materyaller (tablolar, grafikler, bilgi görselleri, haritalar vb.) kullanılmıştır.		
	Metin içi kaynak gösterimi yapılmıştır.		
	Kullanılan kaynaklar "Kaynakça" bölümünde uygun biçimde verilmiştir.		
	Dil bilgisi, imla ve noktalama kontrolü yapılmıştır.		
Sunum	Araştırma bulgularına ve sonuçlarına yönelik açık, anlaşılır ve ilgi çekici bir sunum yapılmıştır.		
	Sunum sonrasında soru-cevap ve tartışma için zaman ayrılmıştır.		
	Sunum sonrasında sorulan sorular cevaplandırılmıştır.		

Değerlendirme

Değerlendirme sonunda "Hayır"ı işaretlediğiniz bölümleri, bir kez daha gözden geçiriniz ve eksiklerinizi tamamlayınız.

1. Adım

Araştırma Konusunun Belirlenmesi ve Sürecin Planlanması

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplara ayrılıңыз.
- Türkistan'dan Türkiye'ye Türklerin ekonomik faaliyetleri hakkında 168-171. sayfalarda yer alan Bilgi Görseli 15'i inceleyiniz.
- Verilen konulardan hangisiyle ilgili araştırma yapmak istediğinizi grubunuzla birlikte belirleyiniz.
 - » Ekonomik Faaliyetlerin Konargöçer Yaşam ve Yerleşik Hayata Etkisi
 - » İktisadi Sistemi
 - » Tımar Sistemi
 - » Ahi Teşkilatı
 - » Lonca Teşkilatı
 - » Vakıf Sistemi ve Ekonomideki Yeri
 - » Dünyân-ı Umûmiyye'nin Osmanlı Devleti'ne Ekonomik Etkileri
 - » Cumhuriyetin İlk Yıllarında Ekonomik Yapı
- Grup üyelerinizle çalışma sürecinizi ve görev dağılımınızı planlayınız.
- Araştırma konunuzu belirledikten sonra seçtiğiniz konuyla ilgili sorular hazırlayınız. Araştırmanızı bu sorular çerçevesinde şekillendiriniz.
- Bu aşamada nasıl ilerleyeceğinizi görmek için aşağıdaki örnek çalışmayı inceleyiniz.

Örnek Çalışma

Konu: Osmanlı Devleti'nde Ekonominin Bozulma Sebepleri

Kaynak

“Osmanlı iktisadi düzeninin bozulma sürecini kesin bir tarihle başlatmanın zor olduğu açıktır. Ancak kesin olan, birbirine bağlı birçok iç ve dış gelişmenin, onaltıncı yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nu etkisi altına alması ve sonucunda askeri, sosyal ve iktisadi alanda oluşan kırılganlık ve çözümlerdir. (...) Avrupa'da yaşanan (...) gelişmelerin, Osmanlı Devleti üzerinde iki önemli etkisi olmuştur. Bunlardan biri Osmanlı ticaret yollarının önemini yitirmesidir. (...) İpek ve Baharat yolunun Osmanlı Devleti için mali açıdan hayati önemi bilindiğine göre bu yolların işlemez hale gelmesi, önemli gelir kaybına neden olmuştur. Avrupa'daki gelişmelerin ikinci bir önemli etkisi ise fiyat hareketlerinin yıkıcı tesiridir. (...) Avrupa'daki gelişmelerin etkisinin yanında, Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi iç dinamiklerindeki değişimler de sistemin çöküşünde önemli rol oynamıştır. Nüfus artışı bunlardan biridir ki onaltıncı yüzyılın sonlarında, ekim alanlarının daralmasına neden olmuştur. Aynı dönemdeki dış talep artışı da dışsatımı kaçak yollardan artırarak Osmanlı ekonomisini bunalım konjonktürüne sokmuş, kırsal kesim, kentlerin talebini karşılayamaz hale gelmiş, 1580'lerden itibaren ülkede iktisadi canlılık kaybolarak Osmanlı'nın geleneksel kendine yeter politikası ağır darbe almıştır.”

Öztürk, 2016, s. 397-399.

Kaynak

“Osmanlı Devleti’nin ekonomik gücü sermaye servetine değil, toprağa yani mülke dayalıdır. Diğer bir deyişle Osmanlı, ticaret ve sanayi devleti olmaktan ziyade, sürekli harcama yapan bir devlet konumundadır. (...) İaşe ilkesi uyarınca, yabancı devlet mensuplarına verilen ticari ayrıcalıklar daha sonraları mali bunalımın nedenleri olarak görülecektir. (...) Kapitülasyonlar sayesinde yabancı tüccarlar Osmanlı Devleti içinde serbestçe mal ithalatı ve ihracı yapabiliyor, iç ve dış ticaretle uğraşabiliyor ve limanları kullanabiliyordu. İmtiyaz sahibi tüccarlar için sağlanan gümrük vergisi avantajı, ülke aleyhine bir durum oluşturmaya başlamış ve Türk tüccarların yabancılar ile olan rekabetini olumsuz etkilemiştir. Mali bunalımın yaşanmasında tek neden kapitülasyonlar olmamış; daralan coğrafi boyutlardan ötürü nüfus yoğunluğunun artması, askeri alandaki gerilemeden dolayı savaşlarda alınan mağlubiyetlerin sürekli hale gelmesi, tımar sisteminin bozulmaya başlaması, sanayileşme anlamında yeterli çabaların verilmesi, gelir-gider eşitsizliğinden dolayı zorunlu olarak yapılan harici borçlanmalar, para rejiminin istikrara kavuşturulamaması ve genel olarak ülke içindeki üretimin düşük seviyelerde kalması gibi nedenlerden dolayı da mali sistemde bir takım düzensizlikler ortaya çıkmıştır.”

Sakal ve Gölçek, 2017, s. 13-14.

Kaynak

“16’ncı yüzyıl Osmanlı mali sisteminde baş gösteren bozulmalar neticesinde klasik dönem Osmanlı mali sistem dengesi çeşitli sarsıntı ve yıpranmalara rağmen 17’nci yüzyılın ikinci yarısına kadar ayakta kalabilmiş, 1645 Girit Savaşı’nın akabinde uzun ve maliyetli savaşlar döneminin başlamasıyla askeri harcamaların bütçe giderleri içerisindeki payı artmıştır. Savaşların bütçe üzerindeki etkisi sadece gider artırıcı yönde olmamış, art arda yaşanan yenilgilerden sonra büyük toprak kayıplarının yaşanması ile bütçe gelirlerinde de azalmalar meydana gelmiştir. Art arda yaşanan açıklar, devlet yönetimini adeta bütçe krizi ile karşı karşıya bırakmıştır.”

Akdemir ve Yeşilyurt, 2018, s. 250-251.

Araştırmayı Genişletmek İçin Hazırlanan Sorular

- Osmanlı Devleti’nde ekonomik yapıdaki bozulmalar ne zaman başlamıştır?
- Osmanlı Devleti’nde ekonominin bozulmasındaki iç ve dış etkenler nelerdir?
- Avrupa’daki gelişmelerin Osmanlı ekonomisine etkileri nelerdir?
- Osmanlı Devleti’nde iktisadi canlılığın kaybolmasının sebepleri nelerdir?
- Osmanlı Devleti’nin ekonomisinin temel dayanağı nedir?
- Osmanlı Devleti yabancı devletlere hangi sebeplerle kapitülasyonlar vermiştir?
- Kapitülasyonlar Osmanlı ekonomisini nasıl etkilemiştir?
- İaşecilik ilkesi nedir?
- Osmanlı Devleti neden sanayileşememiştir?
- Osmanlı Devleti’nde askerî alandaki gerilemenin ekonomiye yansımaları nelerdir?
- Osmanlı Devleti’nde gelir gider dengesizliğinin sebepleri nelerdir?
- Osmanlı Devleti’nde para politikasında istikrar sağlanamamasının nedenleri nelerdir?
- Osmanlı Devleti’nde üretimin düşmesinin sebepleri nelerdir?
- Dış borçlanma yapılmasının nedenleri nelerdir?
- Dış borçlanmanın Osmanlı ekonomisine etkileri nelerdir?

Türkistan'dan Türkiye'ye Türklerde Ekonomik Faaliyetler

Ekonomik Faaliyetlerin Konargöçer Yaşama ve Yerleşik Hayata Etkisi

Türkistan bölgesinde ekonomik faaliyetler zamana ve mekâna göre çeşitlilik göstermiştir. Genel olarak atlı göçebe ya da konargöçer olarak ifade edilen Türkler, hayvan besiciliğinde uzmanlaşmışlardır. Bozkır kültüründe temel geçim kaynağı olan hayvancılık, diğer ekonomik faaliyetler için de belirleyici olmuştur. Türkler başta canlı hayvan olmak üzere konserve et, deri ve kürk satışı yaparak ihtiyaç duydukları malzemeleri temin etmişlerdir. Bozkır coğrafyasında tarım, bölgenin koşulları çerçevesinde ve iklim şartlarının elverişli olduğu bölgelerde yapılmıştır. Uygurlar Dönemi'nde yerleşik hayatın yaygınlaşmasıyla birlikte tarım, ekonomik hayatta daha fazla yer almıştır. İpek Yolu ve Kürk Yolu güzergâhında kurulan Türk devletleri, transit ticarete aracılık etmiştir. Ürettikleri savaş araç gereçlerini, halı, kilim, keçe, dokuma, deri ürünleri ve madeni eşyaları ticaret yolları üzerinden ihraç etmişlerdir.

İkta Sistemi

Türkistan, İran ve İslam devlet geleneğinde görülen ikta sistemi, Büyük Selçuklu Veziri Nizamülmülk'ün düzenlemeleriyle Selçuklulara has bir kimlik kazanmıştır. İkta sistemini Selçuklu Devleti'nin siyasi, sosyal ve iktisadi şartlarına göre şekillendiren Nizamülmülk, idari ikta sistemine askerî bir işlev de kazandırmıştır. Türk-İslam devletleri için bir model oluşturan Selçuklu ikta sistemi daha sonra Atabeglikler, Harezmşahlar, Türkiye Selçukluları, Eyyubiler, Memlûkler ve Osmanlılarda toprağa bağlı ordu sistemine zemin hazırlamıştır. İkta sisteminde devlete ait toprakların gelirleri, hanedan üyelerine ve üst düzey devlet adamlarına hizmetlerine karşılık maaş olarak ödenmek üzere ayrılmıştır. Böylece çiftçilerin, memurların ve askerlerin geçimlerini aynı topraktan sağladığı bir sistem kurulmuştur. İkta sistemi, idari açıdan merkezî hükûmeti eyalet bürokrasisinden ve masraflarından kurtarmıştır.

Tımar Sistemi

Tımar sistemi, Osmanlı Devleti'nin idari ve askerî teşkilatlanmasının yanı sıra toprak ve vergi sisteminde de belirleyici faktör olmuştur. Osmanlı Devleti, iktâ sistemiyle yeni fethedilen bölgelerdeki benzer uygulamaları sentezleyerek tımar sistemini geliştirmiştir. Tımar ya da dirlik sistemi, Anadolu ve Rumeli gibi merkeze yakın eyaletlerde uygulanmıştır. Sistem, mirî arazilerden belirlenen bölgelerdeki vergileri toplama yetkisinin hizmet karşılığında devlet görevlilerine veya ordu komutanlarına ayrılması şeklinde özetlenebilir. Temeli "çifhane" uygulamasına dayanan tımar sisteminde toprağın mülkiyeti devlete, kullanım hakkı köylüye, vergisi dirlik sahibine aittir. Dirlik sahibi ile köylülerin sorumluluk ve hakları, kanunlarla belirlenmiş ve kadıların denetimine bırakılmıştır. Dirlikler yıllık gelirlerine göre has, zeamet ve tımar şeklinde üçe ayrılmıştır.

Ahi Teşkilatı

Türkiye Selçuklu Devleti Dönemi'nde Anadolu'nun sanat, ekonomi ve sosyal düzenine yön veren Ahiliğin kurulmasında fütüvvet teşkilatının büyük etkisi olmuştur. Topluma iffetli, cesur ve cömert bireyler kazandırmak isteyen fütüvvet ülküsü, IX. yüzyıldan itibaren esnaf birliklerine dönüşmeye başlamış ve İslam coğrafyasında yaygınlaşmıştır. Ahilik, Abbasi Halifesi Nasır Lîdinillah (1180-1225) öncülüğünde teşkilatlanmış fütüvvet birliklerinin bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. XIII. yüzyılda Anadolu'nun koşulları içerisinde millî ve dinî bir yapı olarak gelişen Ahilik kurumuna Türkiye Selçuklu sultanları destek vermiş ve önemli yardımlarda bulunmuşlardır. Ahiliğin Anadolu'da kurulup gelişmesinde Ahi Evran ismiyle bilinen Şeyh Nasirüddin Mahmud'un büyük katkısı olmuştur. Ahilik, çıraklıktan ustalığa kadar esnaf ve zanaatkârları yetiştiren, üretici ve tüketici arasındaki ilişkileri denetleyen bir esnaf örgütü olarak iktisadi hayatta belirleyici rol oynamıştır.

Lonca Teşkilatı

Esnaflar ve sanatkarlar konfederasyonu şeklindeki yapıların Osmanlı Dönemi'ndeki karşılığı lonca teşkilatı olarak nitelendirilebilir.

Osmanlı Devleti'nde sınırların genişlemesi ve iktisadi yapının değişmesi, Türklerin çoğunlukta olduğu Ahilik teşkilatını yetersiz hâle getirmiştir. İstanbul'un Fethi'nden sonra azınlık esnafının isteğiyle Müslümanların ve gayrimüslimlerin birlikte çalışabilmeleri için lonca teşkilatı kurulmuştur. Bu açıdan loncalar, gayrimüslim halkın üye olabilmeleri dışında Ahi-

liğin devamı niteliğindedir. Yiyecek, hizmet, giyim, ev ürünleri ve eğlence sektöründe hizmet veren esnaf gruplarının her biri ayrı organizasyonlar şeklinde yapılmıştır. Faaliyetlerini gerçekleştirdikleri yerlere yakın bir handa örgütlenen loncaların kendine özgü bayrağı ve sancağı bulunmaktadır. Devlet yönetimi, esnaf ve halk arasında köprü vazifesi gören loncalar, ürünlerin fiyatının ve kalitesinin kontrolünde önemli görevler üstlenmiştir.

Vakıf Sistemi ve Sistemin Ekonomideki Yeri

Sahibi tarafından bir malın kamu yararına ebedî olarak bağışlanmasına vakıf denir. Vakfın temelinde iyilik, şefkat, yardımlaşma, dayanışma gibi değerler yer almaktadır. İslam devletlerinde pek çok hayır müessesesi yapılmış ve bunların masrafları için vakıflar oluşturulmuştur. Dinî amaçlarla başlayan vakıf anlayışı zamanla insani, medeni ve toplumsal gerekçelerle yaygınlaşmıştır. Vakıf sistemi, VIII. yüzyılın ortalarından XIX. yüzyılın sonlarına kadar İslam ülkelerinin sosyal, ekonomik ve kültürel hayatında son derece etkili olmuştur. İslam coğrafyasının her yerine yayılan vakıflardan köylüler, şehirli, Müslümanlar, gayrimüslimler ve toplumun tüm unsurları faydalanmıştır. Eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve dinî alanlarda vakıflar kurulmuştur. Ayrıca vakıf sistemi içinde yollar, köprüler, kervansaraylar, sulama şebekeleri, kaleler, deniz fenerleri, kanalizasyonlar, çeşmeler yapılmış ve kamu yararına sunulmuştur.

Karekoda bulunan "Lonca Nedir?" videosunu izleyiniz.

Düyûn-ı Umûmiyye'nin Osmanlı Devleti'ne Etkileri

Osmanlı Devleti çok yönlü ekonomik sorunlarına rağmen XIX. yüzyılın yarısına kadar dış borçlanmadan kaçınmıştır. Kırım Savaşı (1853-1856) sırasında artan nakit ihtiyacını karşılamak amacıyla 1854'te ilk dış borç İngilizlerden alınmıştır. 1854'ten 1874 yılına kadar yabancı şahıslar veya bankalarla on beş borçlanma antlaşması yapılmıştır. Her borç alışı devletin en sağlam gelir kaynaklarının teminat olarak gösterilmesi, ülkeyi ipotek altına sokmuş ve ekonomik çöküşü hızlandırmıştır. Osmanlı Devleti, dış borçları ödeyemez hâle gelince baskılara maruz kalmış ve 1881'de Muharrem Kararnamesi'ni imzalamıştır. Alacaklıların menfaatini korumak ve borçların ödenmesini bir plan dâhilinde yürütmek üzere Düyûn-ı Umumîye Idaresi (Genel Borçlar Idaresi) kurulmuştur. Osmanlı hazinesinin yerine alacaklıları zenginleştiren bu idare, Osmanlı egemenlik haklarından verilen en önemli taviz olarak görülmüştür.

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Ekonomik Yapı

Osmanlı Devleti'nin girdiği ekonomik çıkmazlar ve maliye üzerindeki baskılar, Osmanlı aydınlarını millî iktisat düşüncesine yöneltmiştir. II. Meşrutiyet Dönemi'nden itibaren gündeme alınan "millî iktisat" programı, cumhuriyetin ilk yıllarında da etkili olmuş ve kalkınmanın tek yolu olarak görülmüştür. Cumhuriyet ilan edilmeden önce düzenlenen Türkiye İktisat Kongresi'ni de bu bağlamda değerlendirmek

gerekmektedir. Millî ve bağımsız ekonominin inşa edilebilmesi için ekonomik kısıtlamalardan kurtulmaya ve yabancıların elindeki işletmeleri millîleştirmeye öncelik verilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki ekonomik politikalar iki evrede gerçekleşmiştir. Birinci evreyi oluşturan 1923-1929 yılları arasında liberal ekonomik yaklaşım takip edilmiş ancak güçlü bir yerli sermayenin oluşturulamaması, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı gibi nedenlerle istenilen hedeflere ulaşılamamıştır. İkinci evrede ise devletçiliğin daha ağır bastığı karma ekonomi modeli uygulanmıştır.

Bilgi Görseli 2.15: Türklerin ekonomik faaliyetlerinde öne çıkan unsurlar

2. Adım

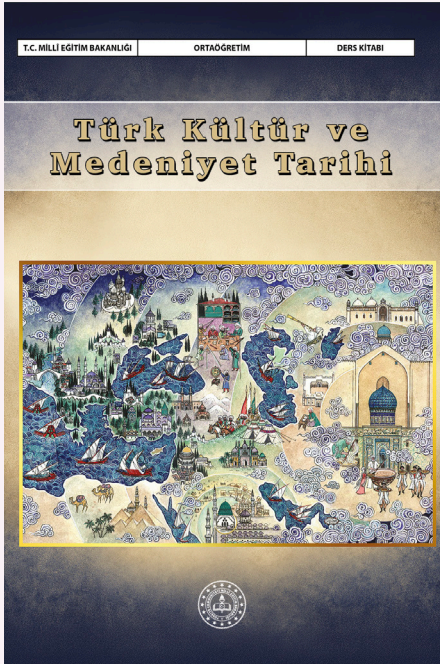
Kaynaklardan Bilgi Toplama

Araştıracığınız konuyla ilgili öğretmen rehberliğinde hangi kaynakları kullanacağınızı belirleyiniz ve grup arkadaşlarınızla görev dağılımı yaparak kütüphaneler, müzeler, arşivler, tarihi mekânlar ya da genel ağ kaynakları üzerinden bilgi toplayınız.

- Kaynak araştırmanıza ders kitabınızın kaynakçasını inceleyerek başlayabilirsiniz.
- Ulaştığınız makale ya da kitapların kaynakçaları (bibliyografya) size yeni kaynaklar hakkında fikir verecektir.
- Kullanacağınız kaynakları seçerken akademik yayınları tercih ediniz.
- Konuyla ilgili bilgi toplarken genel ağ kaynaklarından yararlanabilirsiniz.
- Araştırma sürecinde dijital ağ kaynaklarından bilgi kullanırken dijital kimliğin veya kaynağın uzantısının güvenilirliğini dikkate alınız.
- Çevrenizdeki kütüphanelerin yanı sıra dijital kütüphanelerden de konuyla ilgili bilgi toplayabilirsiniz.
- Ortaöğretim Genel Müdürlüğü “Dijital Öğrenme Köprüsü”nden yararlanarak akademik araştırma sitelerine ve dijital kütüphanelere ulaşabilirsiniz.
- Araştırma sürecinizi aşağıdaki örnekleri inceleyerek başlatabilirsiniz.

1. Örnek:

KAYNAKÇA

- Koç, F. ve Koca, E. (2023). Güzel sanatlarda yenilikçi çalışmalar. G. Erdoğan (Ed.), *Güzel sanatlarda yenilikçi çalışmalar* (ss.229-259) içinde. Duvar Yayınevi.
- Koç, Y. (2006). Selçuklu ve Beylikler dönemi Türkiye'sinde mülk ve vakıf toprakları. A. Y. Ocak (Ed.), *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uyguruluşu* (Cilt. 1, ss.253-358) içinde. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Koç, Y. (2020). İskân. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt. Ek-1, ss.649-650) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/iskan1>
- Koçak, K. (2011). *Eski Türklerde devlet gelenekleri ve törenleri*. (Yayınlanmamış Doktora tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koçak, K. (2022). Dünya harp tarihinde Mete'nin onlu sistem ordu düzeni ve Pe-Teng Savaşına kısa bir bakış (M.Ö. 200). M. A. Hacıgökmen vd. (Ed.), *Prof. Dr. Salim Koca armağanı (1962-2020)* içinde (ss.313-321). Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Koçi Bey. (1972). *Koçi Bey risalesi*. Z. Danışman (Yay. haz.), Milli Eğitim Yayınları.
- Korunur, H. (2023). Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devletinde aile, kadın ve evlilik. *Social, Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 9(74), 4304-4312.
- Köprülü, M. F. (1983). *İslam ve Türk hukuk tarihi araştırmaları ve vakıf müessesesi*. Ötügen Yayınları.
- Köymen, M. A. (2001). *Büyük Selçuklu İmparatorluğu tarihi*. Türk Tarih Kurumu.
- Kızıleme, A. O. (t.y.). Buhanların gölgesinde III. Selim ve II. Mahmut dönemi modernleşme girişimleri. *Toplum Bilimleri*, 12(24), 141-159.
- Kurnaz Şahin, F. (2013). İlk TBMM'nin tasarruf tedbirlerine bir örnek: düğünlerde menî ierâfat kanunu ve kamuoyundaki yansımaları. *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi*, 2(1), s. 25-55.
- Kuşci, A. (2021). *Türk eğitim tarihi (1923-1950)*. İksad Yayınevi.
- Küçük, C. ve Ertüzün, T. (1994). Düyün-ı Umûmiyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt.10, ss.58-62) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Külüç, R. (2015). Türklerin kültür mirası olarak "12 Hayvanlı Türk Takvimi". *Akademia Disiplinlerarası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 1-5.
- Mandaloğlu, M. (2022). Eski Türklerde aile ve evlilik anlayışı. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4(8), 481-498. <https://doi.org/10.5378/gttad.1067865>
- Nizamî-Mülk. (2018). *Siyasetname* (M. T. Ayar, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nutku, Ö. (1992). Bayram. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt.5, ss.263-265) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/bayram14-osmanli-donemi>
- Ocak, A. Y. (1991). Anadolu. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt.3, ss.110-116) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/anadolu143-anadolunun-turkleşmesi-ve-islamlaşması>
- Ocak, A. Y. (1998). Hidrellez. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt.17, ss.313-315) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hidrellez>
- Odabaşı, Z. (2016). Karatay Medresesi'nin biçimlendirilmesi ve mimari anlam boyutu. *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 5, 253-270.
- Odabaşı, Z. (2019). Türk devletlerinde kullanılan idari ünvanlar. *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 5(9), 165-192.
- Okay, C. (2002). Son dönem Osmanlı toplumunda çocuk (1850-1900). *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt.14, ss.60-92) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.

- Araştırma Konusu: Osmanlı Devleti'nde Ekonomi
- Ders kitabımızın kaynakçasından konuyla ilgili tespit edilen kaynak Pamuk, Ş. (2015). *Osmanlı-Türkiye iktisadi tarihi 1500-1914*. İletişim Yayınları
- Kitap temin edilerek konuyla ilgili bilgi toplanır. Ayrıca kitabın kaynakçasından yeni kitaplara ulaşılır.

2. Örnek

Araştırdığınız konuyla ilgili anahtar kavramları kullanarak genel ağ üzerinden araştırmanızı sürdürebilirsiniz.

- **Araştırma Konusu:** Osmanlı Devleti'nde iltizam sistemi
- **Anahtar Kelimeler:** iltizam, mültezim, mukataa toprak
- Genel ağda “TDV iltizam” kelimesini yazarak arama yapabilirsiniz.

The screenshot shows the TDV İslâm Ansiklopedisi website. The search bar at the top contains the text "TDV İslâm Ansiklopedisi'nde ara...". The main content area displays the entry for "İLTİZAM" (الْإِزَام). The entry is written by Mehmet Genç and defines iltizam as a tax levied on private individuals in the Ottoman Empire. It also lists related terms: mültezim, mukataa, deruhde, tevcih, fûruht, ihâle, and taahhüd. On the right side, there are sections for "VERGİ", "RESİM", "MUKÂTAA", "MÂLİKÂNE", and "MUHASSIL".

3. Örnek

Genel ağ üzerinden araştırma konunuza uygun olarak akademik yayınların verildiği “İslam Araştırmaları Merkezi”ne ait siteyi ziyaret edebilirsiniz.

The screenshot shows the homepage of the İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM). The website features a large banner image of a modern building. The text on the banner reads: "İslam Araştırmaları Merkezi'ne hoş geldiniz!" (Welcome to the Islamic Studies Center!). Below this, it says: "Türkiye'nin en köklü araştırma kurumlarından İSAM'ın tarihçesi için tıklayınız." (Click here for the history of İSAM, one of the oldest research institutions in Turkey). There is a blue button labeled "DETAYLAR" (Details). The top navigation bar includes links for "KURUMSAL", "ANSİKLOPEDİLER", "ARAŞTIRMA - PROJE", "TAHKİK", "YAYINLAR", "KÜTÜPHANE", and "DUYURULAR". The search bar at the top right shows "Q / TR".

3. Adım

Kaynakların İncelenmesi

Araştırmanız için ulaştığınız kaynaklara uygun sorular sorarak kaynağın türünü, yazarını, yayın tarihini, dijital kimliğini, varsa genel ağdaki uzantısını belirleyiniz.

- Elde ettiğiniz bilgileri, ilgili olanlar ve ilgisiz olanlar şeklinde ayrıştırarak araştırma konusuna uygun olanları seçiniz.
- Kullanacağınız kaynaklara ön yargı, çelişki veya tutarsızlık içeren ifadeleri ortaya çıkartacak sorular sorarak kaynakları karşılaştırınız. Kaynaklardaki aynı konuyla ilgili farklı görüşleri belirleyiniz.
- Kaynaklarda yer alan olay, olgu ve görüşleri ayırt etmeye dikkat ediniz.
- Kaynaklardaki bilgilerin güncel bilgileri içerip içermediğini sorgulayınız.
- Sorgulamalar sonucunda topladığınız bilgilerin araştırma konusu için yeterliliğine yönelik çıkmada bulununuz.
- Kaynakların incelenmesi aşamasını aşağıdaki örnekleri inceleyerek yürütünüz.

Kaynağın Künyesi

Eserin/Kaynağın Adı:

Eserin/Kaynağın Yazarı:

Yayın Yeri ve Yayımlandığı Tarih:

Dijital Kimliği ve Genel Ağdaki Uzantısı:

Eserin/Kaynağın Türü:

Kaynaklara Yöneltilcek Sorular

Kaynaktaki bilgiler güncel midir?

Bilimsel metotlara dayanıyor mu?

Kaynaktaki bilgiler diğerleri ile uyumlu mu?

Çelişkiler var mı?

Yazar ön yargılı bir tutum sergiliyor mu?

Eserin Adı: İslâmiyetten Önce Türk Kültür Tarihi

Eserin Yazarı: Bahaeddin Ögel

Yayın Yeri ve Tarihi: Ankara, 2024

Kaynağın Türü: İkinci elden kaynak, inceleme ve araştırma kitabı

- Yazar, uluslararası alanda tanınmış bir uzmandır ve kaynaktaki bilgiler geçerliliğini korumaktadır.
- Eser bilimsel metotlar ile yazılmıştır.
- Eserdeki bilgiler, bu alanda yazılmış diğer kaynaklarla uyumludur.
- Yazar, konuyu nesnel bir bakış açısıyla ele almıştır.

4. Adım

Kaynakların Sorgulanması

- Konuyla ilgili ulaştığınız bilgilerin araştırma konusu için yeterliliğine yönelik çıkarımda bulununuz.
- Topladığınız bilgilerin yeterli olmadığını ve sınırlı kaldığını düşünüyorsanız farklı kaynaklar üzerinden araştırma yapmaya devam ediniz. Bu aşamada ikinci adımda verilen araştırma yöntemlerini gözden geçirerek ikinci ve üçüncü adımları yeniden uygulayınız.
- Kaynak incelemenizi tamamladıktan sonra kullandığınız kaynakların yaptığınız araştırmaya katkısını değerlendirmek amacıyla aşağıda verilen Tarihsel Kaynak Analiz Formu'nu doldurunuz.

Grubun Adı:

Araştırma Konusu:

Grup Üyelerinin Adı, Soyadı ve Numarası

1. Üye:

2. Üye:

3. Üye:

4. Üye:

5. Üye:

Tarihsel Kaynak Analiz Formu

İncelediğiniz tarihsel kaynaklarla ilgili aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. İncelediğiniz kaynaklar birincil ya da ikincil kaynaklardan hangisine girmektedir? Nedenini açıklayınız.

2. Kaynakların türü nedir?

3. Kaynakları yazan veya oluşturan kişinin/kişilerin bakış açısı kaynağa/kanıta nasıl yansımıştır?

4. Kaynakların yanlılık ve yanlıtıcılık durumu nedir?

5. Bu kaynaklar çalıştığınız konuya, yazdığınız anlatıma veya yaptığınız tartışmaya hangi katkıları sağlıyor?

5. Adım

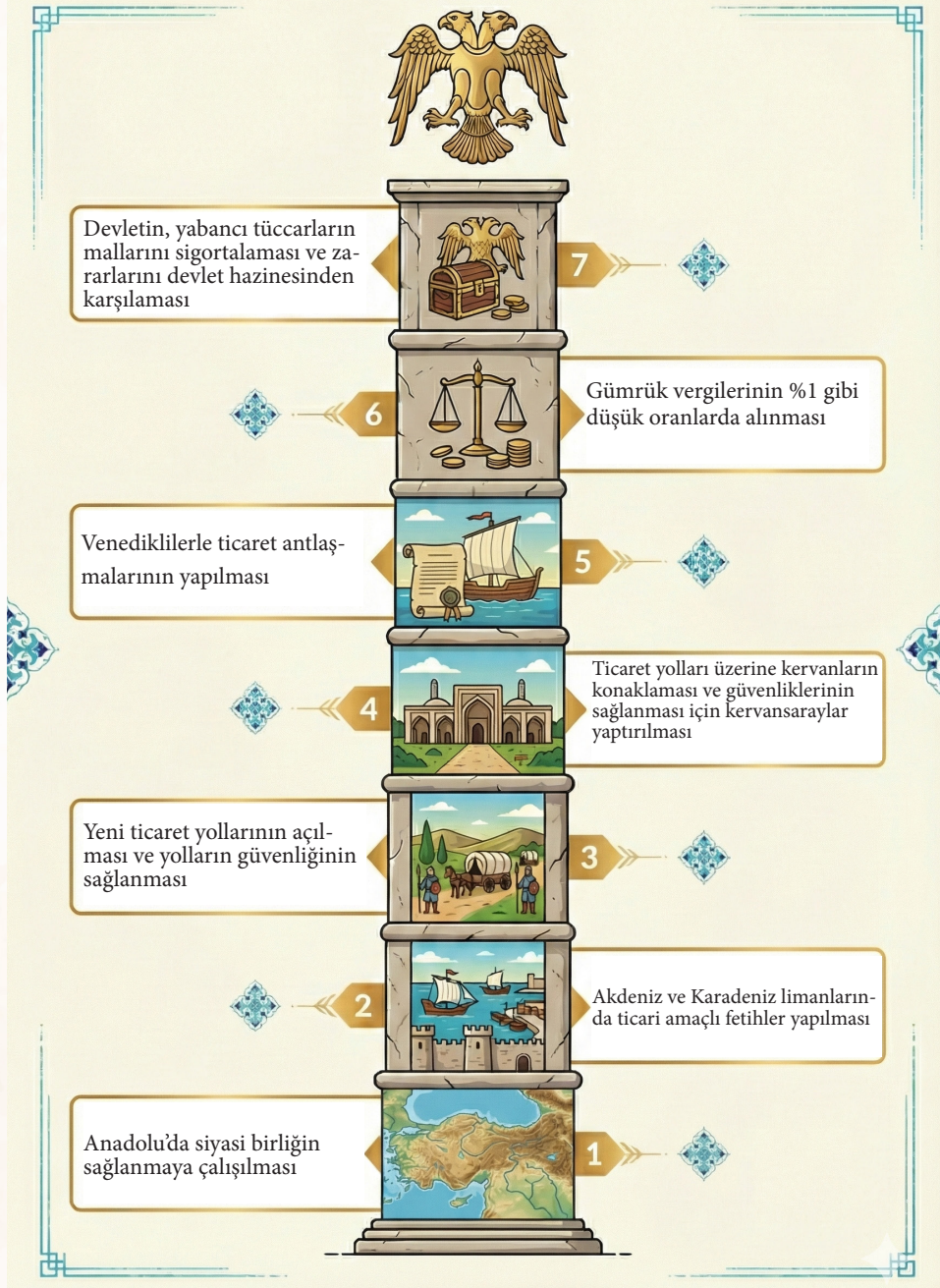
Kaynaklardan Elde Edilen Bilgilerin Yorumlanması

- Araştırma sürecinde elde ettiğiniz bilgileri toparlayıp sınıflandırınız. Ulaştığınız bilgiler üzerinden yorumlar yaparak araştırma konunuz hakkında çıkarımlarda bulununuz.
- Edindiğiniz bilgileri tarih şeridi, tablo, grafik ve bilgi görseli şeklinde görsel metinlere dönüştürerek çalışmanızı zenginleştiriniz.
- Tarihî süreç içerisinde Türklerin ekonomik faaliyetlerinde yaşanan gelişmelere ilişkin örnek uygulamaları inceleyerek çalışmanızı yürütünüz.

Örnek Bilgi Görseli

Türkiye Selçuklu Devleti'nin Ticareti Geliştirmek Amacıyla Aldığı Tedbirler

Örnek: Kaynakları Yorumlama**Kaynak**

“Böylece [Osmanlı Devleti’nde] fiili olarak ortaya altın ve gümüşe dayanan, iki değerli madeni de kullanan bir para sistemi çıkmış oluyordu. Bu düzende tedavül eden paraların satın alma gücünü ya da itibari değerlerini esas olarak içerdikleri altın ya da gümüş miktarı belirlemekteydi. (...) Madeni para düzenini kullanan devletlerin ve bu arada Osmanlı Devleti’nin başvurduğu önemli bir işlem de tağşişti. Tağşiş sırasında devlet, dolaşımdaki gümüş ya da altın sikkeleri piyasadan toplar ve bunların içindeki değerli maden içeriğini azaltarak yeniden piyasaya sürerdi. Osmanlı İmparatorluğu’ndaki tağşişlerin en önemli ve en sık görülen nedeni, devletin piyasaya daha fazla para sürerek ek gelir sağlamasıydı.”

Pamuk, 2015, s. 114-115.

Kaynak

“Akçe ayarlamaları sonucu eşya fiyatları arttığı gibi istikrarlı altın paraların rayiçleri de yükseldi. Bu sebeple önemli para ayarlamaları yapıldığında eşya fiyatları yeniden tespit edilir ve genel narh cetvelleri yayımlanırdı. (...) Zamanın doları durumundaki Venedik dukasının (frengî filori, yaldız altını), akçe ağırlığındaki değişimler karşısında yükselen rayici şöyle bir seyir takip etmiştir.”

Bir Venedik Dukasının Akçe Olarak Değeri

Yıl	Akçe	Yıl	Akçe	Yıl	Akçe
1431	35	1509	55	1653	180
1436	36	1529	57	1659	220
1467	40-42	1547	60	1660	300
1475	45	1585	110	1665	330-250
1481	47	1587	120	1690	330 sağlam 400 çürük
1486	48	1618	150-120	1707	360
1487	49	1624	400-120	1721	375
1491	52	1640	250-120	1728	400
1496	54	1645	160	1737	440

Sahillioğlu, 1989, s. 227.

Yorum

Osmanlı Devleti, ekonomik sistemde yaşanan olumsuzluklar karşısında zaman zaman para ayarında oynamalar yapmak zorunda kalmıştır. Akçe içindeki gümüş miktarı azaltılarak devalüasyon gerçekleştirilmiştir. Bu durum; fiyat ve para değerlerinde istikrarsızlığa, paranın değer kaybetmesine, alım gücünün düşmesine sebep olmuştur. Tağşiş uygulamaları uzun vadede piyasada mal darlığına, ticari faaliyetlerde aksamalara ve devletin sosyal yapısında sıkıntılara yol açmıştır. Lonca üyeleri, devlet memurları, ulema ve maaşlı askerler tağşiş uygulamasından ilk etkilenenler olmuştur.

Örnek: Edindiğiniz bilgileri tablo hâline getirme

Kaynak

“Tağşişle birlikte gümüş akçenin hem ayarı hem de ağırlığı büyük ölçüde değişmiştir. Tağşişin hemen öncesinde 1584'te 100 dirhemden kesilen akçe miktarı 450 iken, tağşişten hemen sonra 1586'da 800'e çıkmıştır. Akçenin ağırlığı da aynı yıllarda 0,68 gramdan 0,38 grama düşmüştür. 1669 yılına gelindiğinde ise akçe iyice küçülmüş ve incelmıştır. Artık 100 dirhemden 1400 akçe kesilmeye başlanmış; ağırlığı da 0,23 grama düşmüştür. Akçenin gümüş içeriği yoğun savaş yıllarının da zorladığı şartlar neticesinde resmi standartların çok altına inip, fiyatlar hızla artmaya başlayınca, devlet akçenin resmi standartlarını yeniden belirlemeye çalışmıştır. Bu uygulamaya tashi-i sikke (devalüasyon) politikası denmektedir.”

Erdem, 2006, s.15.

Kaynaktaki verileri gösteren tablo

Yıl	100 Dirhem Gümüşten Kesilen Akçe Miktarı	Akçenin Ağırlığı
1584	450	0,68
1586	800	0,38
1669	1400	0,23

Örnek Tarih Şeridi

Osmanlı Devleti'nde Tağşiş Uygulamaları

1444-1481	II. Mehmed Dönemi'nde akçeye altı kez müdahale edilerek tağşiş yapılmıştır.
1585-1669	Kıtalar arası kıymetli maden akışı sebebiyle on iki kez tağşiş uygulanmıştır.
1685-1688	II. Viyana Kuşatması sonrası askerî harcamalar nedeniyle uygulanmıştır.
1688-1691	Bakırdan “mangır” darbına gidilmiştir.
1690-1808	“Guruş” adlı para, piyasaya sürülmüştür.
1809-1839	II. Mahmud Dönemi'nde yoğun askerî faaliyetler nedeniyle altın sikkede 35, gümüş akçede 37 kez tağşiş yapılmıştır.
1844	I. Abdülmecid Dönemi'nde yapılan “para reformu” ile tağşiş uygulamasına son verilmiştir.

Görsel 2.26: Tarhuncu Ahmed Paşa (Temsilidir.) IV. Mehmed Dönemi'nde 1652'de veziriazamlık görevine getirilmiştir. İllüstrasyon

3. Kaynak

“Büyük vezir ve reformist Tarhuncu Ahmed Paşa [Görsel 2.26] göreve atandığında Osmanlı Devleti ciddi bir finansal kriz ile karşı karşıyaydı. Faaliyetlerinde mutlak bir bağımsızlık şartıyla sadrazamlığı kabul etmiştir. Sadrazam olduğu sırada, hazinede para sıkıntısı, israf ve suiistimaller söz konusuydu. (...) Ahmed Paşa hamiyetli bir vezir olup devlete hizmet etmek istiyordu. Matbaa, tersane, tophane ve arpa eminlerinin hesaplarını, maaşlı askerin defterlerini inceletmişti. Padişahın kendisine vermiş olduğu miri malı (devlet arazisi) tahsiline ilişkin fermana güvenererek sarayda valide sultan da dâhil hiç hatır ve gönüle bakmamıştı. Rüşvet kapılarını kapatmış ve saraydan gelen emirler, etkiler ve tavsiyeler kararlarını değiştirmemiştir. Gümrükleri, mutfak ve tersane giderlerini denetleyerek suiistimali önlemeye çalışmıştı. (...) Kısa zamanda iki yüz keseden fazla para elde etmiştir. Tarihi kayıtlar, Tarhuncu Ahmed Paşa'nın kişisel özelliklerini (dürüstlük, çalışkanlık, risk alma, tasarruflu ve özverili olma vb.) bütçeye yansıtma çabası sarf ettiğinden bahsetmektedir ve bu dönemin koşullarında böylesi bir cesaret sergilemek çok ciddi bir riski de üstlenmek anlamına gelmektedir.”

Çiçek ve Dikmen, 2020, s. 229, 230, 235, 236.

Görsel 2.27: II. Mahmud

1808-1839 yılları arasındaki ağır iç ve dış meseleleri kapsayan saltanatı süresince yaptığı reformlar ve yürüttüğü mücadelelerle devleti ayakta tutmaya çalışmıştır.

TÜYB tablo, 1829, Versay Sarayı koleksiyonu, Fransa

4. Kaynak

“II. Mahmud [Görsel 2.27] saray ve hükümet teşkilât ve teşrifat usullerinde de önemli değişiklikler yapmıştır. Uzun zamandır sürekli oturulmayan Topkapı Sarayı'ndaki vazifeliler dağıtıldı. Eski teşrifat büyük ölçüde terkedildi. Padişah ağırlıklı olarak Beşiktaş'taki ahşap sahil sarayda kaldı. Gözlemcilerin tesbitleri doğrultusunda buradaki teşrifat ve gündelik hayatı sade ve gösterişten uzaktı. Burada huzura alınan Moltke veya Beylerbeyi sahil sarayında huzura çıkan Mülbach gibi Prusya zâbitlerinin ifadesiyle Hamburglu zengin bir tâcirin mâlikânesi buralardan daha gösterişli bir şekilde döşenmişti. Bu ise Ruslar'ın Edirne'ye kadar ilerleyecekleri 1828-1829 savaşı esnasında, bir yıldan fazla bir zaman için sade bir albay rütbesini almış olarak askerî üniformasıyla Râmi Kışlası'nda yatıp kalkan II. Mahmud'un sağlam ve sert karakterine uygun bir yaşam biçimiydi.”

Beydilli, 2003, s. 355.

5. Kaynak

“Düğünlerde israf hususu, devletin ekonomik sıkıntıya düştüğü dönemlerde önemli bir sosyal sorun olarak ortaya çıkmıştır. Bu sorun Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren tartışılmaya başlamıştır. Nitekim devlet, çeşitli ferman ve yasalarla düğünlerde israfı engellenmeye çalışmış ancak toplumun geneline sirayet eden bu uygulamaları bir anda ortadan kaldırmak mümkün olamamıştır. Keza, TBMM açıldıktan kısa bir süre sonra mesele, meclis gündemine alınarak müzakere edilmiştir. (...) TBMM, kamuoyunu da rahatsız eden bu ekonomik ve sosyal sorunu çözebilmek için bir yasa çıkarmıştır. “Düğünlerde Men'i İsrâfât Kanunu” adıyla 25 Kasım 1920 tarihinde kabul edilen ve 28 Mart 1921 tarihinde yürürlüğe giren bu yasa toplumsal alışkanlıkları bir anda değiştiremese de yine de savaş koşullarında kısmen fayda sağlamıştır.”

Kurnaz Şahin, 2013, s. 52-53.

- 1. Kaynakları incelediğinizde dikkatinizi çeken ortak değerler nelerdir? Açıklayınız.**

2. Kaynaklarda Tarhuncu Ahmed Paşa ve Sultan II. Mahmud'un kişilik özelliklerine dair hangi değerler vurgulanmaktadır? Kısaca açıklayınız.

- 3.** Yaptığınız araştırmada “ekonomik faaliyetlerde ölçülü olma, israftan kaçınma ve devlet malını koruma etiği” hakkında karşılaştığınız örneklerden en çok ilginizi çeken aşağıdaki boş bırakılan alana yazınız.

“

6. Adım

Araştırma Raporunun Hazırlanması

Türkistan'dan Türkiye'ye Türklerin ekonomik faaliyetleri kapsamında seçtiğiniz konulardan edindiğiniz bilgileri bir araştırma raporu hâline getiriniz. Raporunuzu hazırlarken aşağıda belirtilen hususlara dikkat ediniz.

- Araştırma raporunuza uygun bir başlık seçiniz.
- Raporunuzu hazırlarken tarihsel bağlamı içinde araştırma konunuzun kapsamını belirleyiniz.
- Edindiğiniz bilgileri, konu bütünlüğü çerçevesinde düzgün cümlelerle ifade ediniz.
- Hazırladığınız görselleri, raporun uygun kısımlarında kullanınız.
- Raporunuzun yazımında yazım ve noktalama kurallarına uyunuz.
- Raporunuzda alıntı yaptığınız kaynaklara metin içinde atıf yapınız. (Kullandığınız kaynağın yazarının soyadını, kitabın basım tarihini ve yararlandığınız sayfa numarasını yazınız.) Örnek: İnalcık, 2010, s. 55.
- Raporunuzun sonunda yararlandığınız kaynakları aşağıda verilen örnekteki gibi kaynakçada gösteriniz.

Kaynakça

- Avcı, O. (2024). *Atatürk'ün perspektifinden İzmir iktisat kongresi*. 10. Uluslararası Atatürk Kongresi Bildiriler Cilt III. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s. 1937-1975.
- Beydilli, K. (2003). *II. Mahmud*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Cilt.27, ss. 352-357) içinde Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Erdem, E. (2006). *Osmanlı para sistemi ve taşıma politikası: dönemsel bir analiz*, Bankacılar Dergisi, 56, ss. 10-27.
- Gömeç, S. (2013). *Konar-göçer Türklerde ekonomik hayat*, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Prof. Dr. Kemal Göde Armağan Sayısı, s. 479-502.
- Pamuk, Ş. (2015). *Osmanlı-Türkiye iktisadi tarihi 1500-1914*. İletişim Yayınları

- Grup sözcüleriniz aracılığıyla sınıf içinde araştırma raporlarınızın sunumunu yapınız.
- Sunumlarınızda kendine ve ülke ekonomisine katkıda bulunmak için yeterlikleri geliştirmenin önemini açıklayınız.
- Çalışmanızda ortaya çıkardığınız özgün ürünlerinizi panel, seminer, bilim şöleni, proje fuarı veya dijital platformlarda paylaşınız.

Uygulama

Numarası	1
Adı	Tımar Sistemi
Yönerge	Kaynağı inceleyerek Avrupa'daki feodal sistemle tımar sistemini verilen ölçütler açısından karşılaştırmak için tabloda boş bırakılan alanları doldurunuz.

6. Kaynak

“Osmanlı toplum düzeninin feodal olduğunu ileri süren yazarlar, iddialarını ispatlayabilmek için sadece Osmanlı mirî arazi rejimini ve tımar sistemini incelemişler ve kendilerince önemli benzerlik ve bağlantı noktaları kurmuşlardır. (...) Feodal düzenin en başta gelen özelliği, siyasî otoritenin parçalanmışlığı ve merkezî otoritenin olmamasıdır. (...) Osmanlı Devleti ise kurulduğu günden itibaren güçlü bir merkezî devlet kurmayı ve merkezî otoriteye rakip olabilecek güçleri bertaraf etmeyi temel politika olarak benimsemiştir. (...) Osmanlı Devleti'ni feodal olarak tanımlayan yazarların bir çeşit feodal bey olarak gördükleri sipahi ise tamamen merkezî otoritenin kontrolü altında olan devlet memurudur. Toprak üzerinde mülkiyet ve tasarruf hakkı yoktur. (...) Feodal sistemin en önemli ayırıcı özelliklerinden birisi, feodal beyin malikâne toprakları üzerinde yasama, yürütme ve yargı yetkisine sahip olmasıdır. Yani yasaları o koyar, bunları uygular ve bu düzenlemelere uymayanların mahkeme kurup yargılar, cezalandırır. (...) Halbuki tımarlı sipahi, tımar topraklarında hiçbir zaman yasama ve yargı yetkisine sahip olmadığı gibi, reaya ile aynı yargı sistemine tabi olmuştur. (...) Osmanlı sistemindeki halk yığınlarının ortak adı olan reaya da Batı feodalitesindeki serfden ya da villeinden çok farklı bir pozisyondadır. (...) Üstelik feodal düzende olduğu gibi ne feodal beyin malıdır, ne de toprakla alınıp satılabilir. (...) Reaya, doğrudan doğruya devletin koruması altındadır ve reaya zulmettiği tespit edilen sipahi, ağır biçimde cezalandırılır.”

Cin ve Akyılmaz, 1995, s. 377, 382, 383, 384, 385.

Ölçüt	Feodal Sistem	Tımar Sistemi
Merkezî Otorite		
Mülkiyet Hakkı		
Yöneticilerin Yetkileri		
Sosyal Yapı		

Uygulama

Numarası	2
Adı	Düyûn-ı Umûmiyye
Yönerge	Kaynakları inceleyerek Düyûn-ı Umûmiyye'nin Osmanlı Devleti'ne olumlu ve olumsuz etkilerini tabloda boş bırakılan alanlara yazınız.

7. Kaynak

Alacaklıların menfaatini korumak ve borçların ödenmesini bir plan dahilinde yürütmek üzere İngiliz, Fransız, Alman, Avusturya, İtalya, Hollanda ve Osmanlı alacaklılarını temsilen birer üyeden oluşan (...) Düyûn-ı Umûmiyye Meclisi adı verilen bir meclis kuruldu. Meclisin başkanlığı Fransız ve İngiliz temsilcilerine aitti. Bu üyeler her beş yılda bir nöbetleşe başkanlığı yürüteceklerdi. (...) Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi kuruluş şekli ve yetkileri açısından çok eleştirilmiştir. Muharrem Kararnâmesi milletlerarası resmî bir anlaşma ve bunun kurduğu Düyûn-ı Umûmiyye Meclisi de milletlerarası bir teşkilât olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Halbuki bu kararnâme Osmanlı Devleti ile hiçbir devleti temsil etmeyen ve sadece alacaklılar adına hareket eden malî bir grup arasında varılan bir mutabakat sözleşmesiydi. Alacaklılar bu kararnâme ile alacaklarının ödenmesini garanti altına almış oluyorlardı. Osmanlı hükûmeti de borçlardan %54'e varan bir indirim elde etmişti. Ayrıca faiz hadleri %9'lardan %1'e kadar düşürülmüştü. En önemlisi, Bâbiâli bu kararnâme ile Avrupa devletlerinin muhtemel müdahalesini önleyebilmişti.”

Küçük, 1994, s. 60.

8. Kaynak

“Düyunu Umumiye İdaresi mevcudiyetinin olumsuz yönlerine gelince, öncelikle Devlet Maliyesinin içine yabancı bir özel yönetimin girmesiyle adeta sömürgelerde gözlemlenen bir yapı ortaya çıkmıştır. Keza Osmanlı Devleti’nin kendi kaynaklarını kullanması ve tahsisi yetkisi sınırlanmıştır. Düyunu Umumiye İdaresi Yönetim Kurulu üyelerinin aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğunda yatırım yapan şirketlerde de (demiryolu gibi) görev almaları çıkar ilişkilerini ve çelişkilerini yaratmıştır. Bunun yanı sıra demiryolu, limanlar, posta ve telefon idaresi gibi yerlere çalışan görevlileri ile ülke bağımsızlığını kontrol eden bir istihbarat ağı yaratmıştır. İdarenin gerektiğinde tahsilât için haciz yapabilme yetkisi bulunması, ülke bağımsızlığının kısmen kaybedilmiş olmasının bir diğer göstergesidir.”

Adiloğlu ve Yücel, 2021, s. 75.

[illegible]

Karekodda bulunan tarihsel süreçte Türklerde ticarete yön veren şehirleri ve ticaret yollarını etkileşimli harita üzerinden inceleyiniz.

Grup Değerlendirme Formu

Yaptığınız çalışmayı aşağıda verilen ölçütleri dikkate alarak değerlendiriniz.

Grubun Adı:		Grup Üyelerinin Adı, Soyadı ve Numarası:				
		1. Üye: 2. Üye: 3. Üye: 4. Üye:				
	Değerlendirme Ölçütleri	Hiçbir Zaman	Ara Sıra	Çoğu Zaman	Her Zaman	Görüşler
1.	Grup üyeleri araştırma sürecinde birbirleri ile yardımlaştı.					
2.	Grup üyeleri araştırma sürecinde birbirlerinin görüşlerini dikkatle dinledi.					
3.	Grup üyeleri görev ve sorumluluklarını yerine getirdi.					
4.	Grup üyeleri her aşamada birbirleriyle görüş alışverişi yaptı.					
5.	Grup üyeleri araştırma sürecinde birbirlerine saygılı davrandı.					
6.	Grup üyeleri edindikleri bilgileri ve çıkarımlarını birbirleri ile paylaştı.					
7.	Grup üyeleri yapılan çalışmada zamanı verimli kullandı.					
8.	Grubunuzun güçlü yanları nelerdir?					
9.	Grubunuz çalışma sırasında hangi zorluklarla karşılaştı?					
10.	Grup olarak bir sonraki çalışmanızı iyileştirmek için ne önerirsiniz?					

Yandaki karekodda Dereceli Puanlama Anahtarı bulunmaktadır.

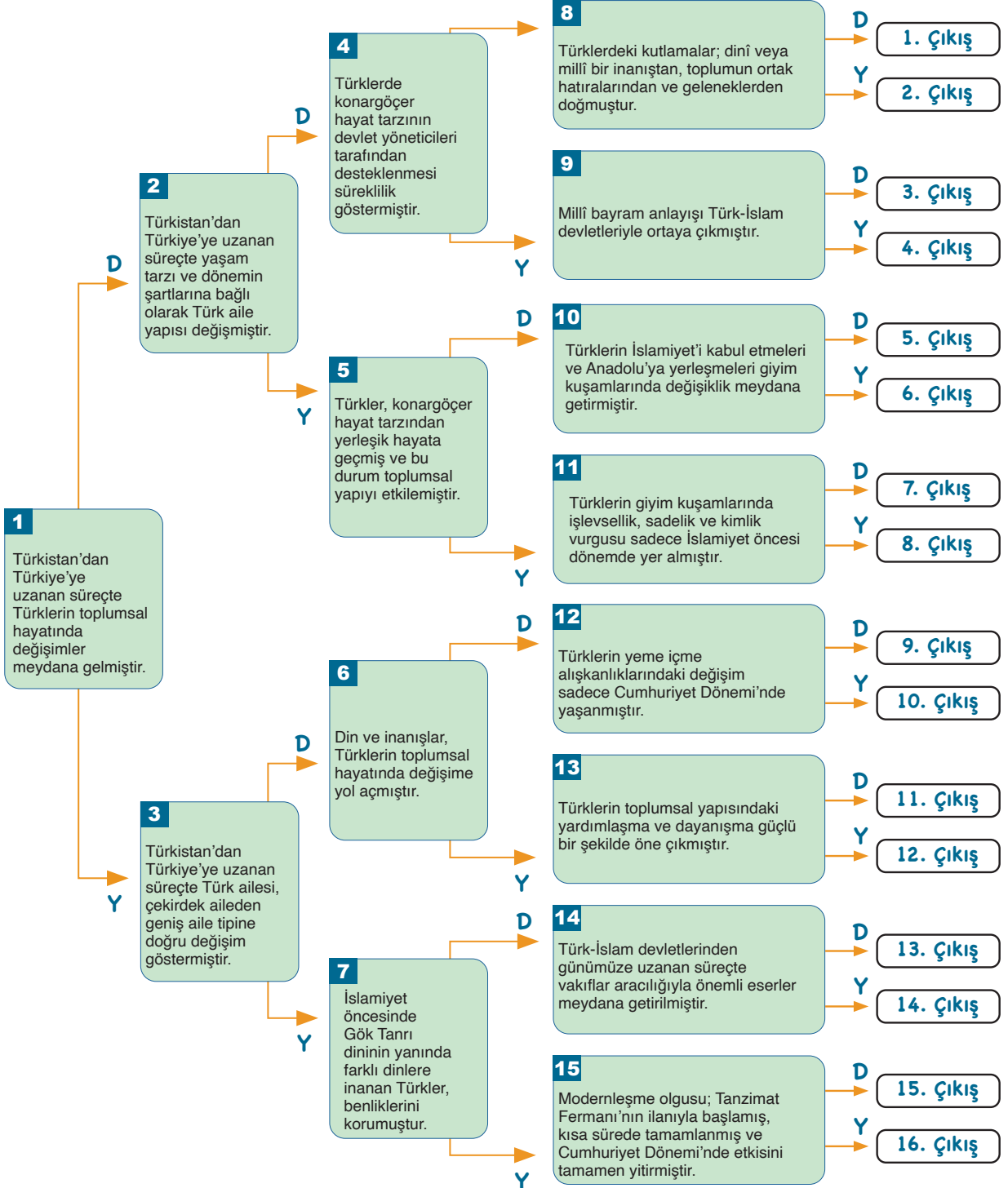

2. Ünite Ölçme ve Değerlendirme Soruları

Bu bölümde cevaplamamız için 24 soru verilmiştir.

1. Aşağıda Türkistan'dan Türkiye'ye Türklerin toplumsal yapısında meydana gelen değişime ilişkin tanılayıcı dallanmış ağaç verilmiştir. Tanılayıcı dallanmış ağaçtaki ifadelerden bazıları doğru, bazıları ise yanlıştır. İlk cümleden itibaren bilgi doğru ise (D) okunu, yanlış ise (Y) okunu takip ediniz. Ulaştığınız çıkışı işaretleyiniz. Sadece bir çıkışı işaretleyebileceğinizi unutmayınız.

2-4. soruları metinden hareketle cevaplayınız.

“Türk toplumu aileyi toplumun çekirdeği ve korunması gereken en önemli kurum olarak görmüştür. Türk toplumunun aile yapısındaki değişiminin sebepleri çeşitli olmakla birlikte, özellikle Osmanlının son dönemindeki Batılılaşma hareketi Türk ailesi üzerindeki değişim ve dönüşümün kırılma noktasını oluşturmaktadır. (...) Yenileşmenin açtığı değişimler toplumsal kurumların diğer örneklerinde (siyaset, hukuk, sanat, ahlak vs.) olduğu gibi aile kurumunda da değişmelere yol açmıştır. Ancak aile kurumundaki değişimler yapısal olmaktan çok aile bireylerinin rol ve işlevlerinde olduğunu söylemek yerinde olur. (...) Yani aile yapısı değişse de Türk-İslam geleneğini özünde taşımaya devam etmiş ve etmektedir. Yaşlıların bakımı, yardımlaşma, dayanışma, aile için meşru evlilik, kadının annelik rolü gibi değerler temelde devam etmektedir.”

Aybey, 2016, s. 214.

2. Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşayan bir aile büyüğü olduğunuzu varsaydığınızda aile kurumunda hangi değerlerin korunması gerektiğini düşünürdünüz?

3. Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşayan bir aile büyüğü olduğunuzu düşündüğünüzde aile kurumunda meydana gelen değişimleri nasıl değerlendirirdiniz? Gerekçeleriyle açıklayınız.

4. Osmanlı Devleti'nin son döneminde aile kurumunda yaşanan değişimlere siz nasıl bir bakış açısı geliştirirdiniz? Gerekçeleriyle açıklayınız.

5-7. soruları metinden hareketle cevaplayınız.

“(...) Osmanlı Devleti sosyal ve ekonomik değişiminin hızlandığı, savaşlardan kayıpların verilmeye başladığı dönemde konar-göçerleri geri kalmış bölgelerde üretimi artırabilmek amacıyla iskân etme uygulamasına başlamıştır. Bu yapılanma süreci devletin yıkışına kadar sürmüş, işgallerle uğraşan Osmanlı meclisi bu arada konar-göçerlerin iskânı kanununu da çıkarmıştır. Osmanlı Devleti’nin son yüzyıl da yaşadığı bu iskân süreci genç Türkiye Cumhuriyeti’nin de önemli sorunlarından birisi olmuştur. Sanayileşmenin ve dolayısıyla şehirleşmenin yoğunlaştığı bu dönemde konar- göçerlik bir kazanç olmaktan ziyade yaşam tarzı itibarıyla bir kültürel doku haline gelmiştir. 1920’li yıllarda üretim dışı kalan toprakları şenlendirme sorunu ile karşılaşan Türkiye bu sorununu dış göçler yani mübadele veya mülteci taleplerini kabul ederek karşılamaya çalışırken aynı zamanda iç göç politikasını da uygulayarak üretici vasfı bulunmayan aşiretleri de Anadolu’nun tarıma elverişli yerlerine iskânlarını sağlayarak çözmeye çalışmıştır. İskân politikası bağlamında Yörük-Türkmen teşekküllerinin yaylak ve kışlak hayatı sürdükleri bölgeler özellikle gönüllü iskânın uygulandığı bölgeler olmuştur. Yine bu bölgelerde tarıma uygun araziler diğer bölgelerden gelen aşiretlerin iskânı uygun bulunan yerler olmuştur. Bu bölgeler; İçel, Adana, Aydın, Isparta, Kütahya ve Bilecik, Çorum, Tokat, Ordu ve civarı ile Kayseri, Niğde ve Aksaray vilayetleri olmuştur.”

Erdal, 2016, s. 118-119.

5. Konargöçer hayat tarzının zamanla kültürel bir kimliğe dönüşmesi hakkında hangi yorumlar yapılabilir? Açıklayınız.

6. Osmanlı Devleti’nin son döneminde görev yapan bir idareci olsaydınız, konargöçerlerin iskân edilmesini gerekli görür müydünüz? Gerekçeleriyle açıklayınız.

7. Konargöçerlerin yerleşik hayata geçirilmesini, dönemin sosyal ve ekonomik şartları açısından değerlendiriniz?

8. Toy, bayram ve düğün kavramlarını kullanarak “Türkistan’dan Türkiye’ye Uzanan Süreçte Kutlamalar” başlıklı 150-200 kelimelik bir metin oluşturunuz. Metninizde kutlamaların geçirdiği değişimlere ve günümüze ulaşan yönlerine yer veriniz.

➡ 9-11. soruları metinden hareketle cevaplayınız.

"XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı sarayı ve çevresinde benimsenmeye başlanan Avrupaî usulde (alafranga), masada çatal ve bıçak eşliğinde yemek yeme şekli ve bunun yanı sıra Avrupa porselen ve sofa takımlarının tercih edilmeye başlanması, imparatorluğun modernleşme sürecinde kültürel alanlarda da Batı'dan etkilenebilmeye başladığına işaret eder. Tanzimat'tan itibaren Avrupa ve Osmanlı mimari üsluplarının sentezi şeklinde inşa edilen Dolmabahçe ve Yıldız saraylarında alafranga usulde sofa düzeni uygulanmaya başlanmıştır. 'Alafranga' yani Avrupaî usulde yemek yeme, Sultan II. Mahmud (1808-1839) döneminde tanınmış ve geleneksel olarak yerde, sinide ortak bir tabakta servis edilen yemekler bu dönemden itibaren, en başta yabancı konuklar ağırlanırken, masada kişiye özel tabak, çatal, bıçak ve kaşık ile servis edilmeye başlanmıştır. Alafranga sofa düzeni İstanbul'da çok çabuk benimsenmemiş ve öncelikle seçkin çevrelerde uygulanmıştır. Yeni sofa düzeni ve adabının bu çevrelerde benimsenmesi XIX. yüzyıl sonlarında gerçekleşmiş ve hatta XX. yüzyılda da devam etmiştir."

Samancı, 2015, s. 212.

9. XIX. yüzyılda saray çevresinde yaşayan bir aydın olduğunuzu düşündüğünüzde alafranga sofraya geçişin modernleşme süreciyle ilişkisini açıklayınız.

10. Sofra düzeninde meydana gelen değişimin öncelikle Osmanlı sarayı ve çevresinde başlamasını dönemin şartlarını dikkate alarak değerlendiriniz.

11. Osmanlı mutfağında yaşanan değişimle ilgili aşağıdaki yorumlardan hangisine ulaşamaz?

- A) Avrupa sofra düzeni etkisini artırmıştır.
- B) Toplumda kültürel değişime neden olmuştur.
- C) Geleneksel sofra düzeni terk edilmiştir.
- D) Modernleşme hareketleri sonucu ortaya çıkmıştır.
- E) Osmanlı toplumu tarafından benimsenmiştir.

➡ 12-13. soruları metinden hareketle cevaplayınız.

“Osmanlı vakıf sisteminde güç bulup II. Abdülhamid döneminde şekillenen, II. Meşrutiyet’in ilanından sonra da modern içeriğe bürünmeye başlayan içtimai muavenet terimi sosyal yardımın karşılığı olarak literatüre girmiştir. Bu terimle ifade edilen geçmişteki sosyal yardımla günümüzün refah devleti anlayışının ürünü olan ve ilgi alanını genişleten sosyal yardım arasında farklılıklar elbette vardır. Fakat kendisini ve bakmakla yükümlü olduğu kişileri geçindirme gücünden yoksun olan muhtaç kişi ya da kişilere resmî, yarı resmî ve gönüllü kuruluşlarca yapılan para ve hizmet yardımı olarak tanımlanabilecek sosyal yardımın hem geçmişte hem de günümüzdeki temel amacı yoksula yardım ilkesidir. Savaş ve barış ortamının yarattığı şartların da yoksulluk anlayışını değiştirdiği ve sosyal yardımın da değişen şartlara göre şekillendiği gerçeği unutulmamalıdır. (...) Klasik işleyiş vakıf sisteminin yozlaşmasıyla çözülmeye başladı, artık yoksullara yönelik uygulamalarda devletin doğrudan söz sahibi olması icap ediyordu. Daha doğrusu Tanzimat Dönemi’nde yapılan düzenlemeler, devletin sosyal yardım alanına girmesine olanak tanıdı ve XVIII. yüzyılın sonu ve XIX. yüzyılın başından itibaren şekillenmeye başlayan merkezî devlet hazinesinden yoksullara maaş ödendi.”

Kıranlar, 2015, s. 444.

12. Buna göre Osmanlı Devleti’nde sosyal yardım anlayışında yaşanan değişimle ilgili

- I. Sosyal yardım anlayışı, vakıf temelli yapıdan devletin merkezde olduğu bir yapıya dönüşmüştür.
- II. Sosyal yardım kuruluşları, Tanzimat Dönemi’nden itibaren açılmaya başlamıştır.
- III. İhtiyaç sahiplerine yardım anlayışı, XVIII. yüzyılda ortaya çıkmıştır.

çıkarımlarından hangilerine ulaşılabilir?

- A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) I ve III E) I, II ve III

13. Osmanlı Devleti’nde sosyal yardım anlayışının vakıf sisteminden devlet merkezli bir yapıya dönüşmesini gerekçeleriyle açıklayınız.

➡ 14-17. soruları görsel ve metinden hareketle cevaplayınız.

◀ Sultan Hanı
Konya-Kayseri yolu üzerinde Aksaray'a 42 km uzaklıktaki Sultan Hanı, 1229'da Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad tarafından yaptırılmıştır. Vakıf eseri olan han, bir kale görünümündedir. Kalabalık kervanların uğrak yeri olan ve askerî üs olarak kullanılan Sultan Hanı, kuşatmalar sırasında zarar görmüştür.

“Vakıflar, ülke ticaretine ve ekonomik hayatın gelişmesine olumlu etkileri olan bir müessese idi. Nitekim hemen bütün şehirlerde vakıf ticaret hanları bulunmaktaydı. Şehirlerarası yollar, önemli stratejik mevkilere kervansaraylar yaptırılarak sürekli işler halde tutulmuş, böylece yolcu ve tacirlere yol güvenliği ve konaklama imkânı sağlanmıştı. Vakfiyelerine baktığımızda, kervansaraylara yerli-yabancı, hür-köle, erkek-kadın, müslim-gayr-i müslim herkesin kabul edildiğini, yolcuların gıda, ilaç hatta ayakkabı ihtiyaçlarının karşılandığı ve hayvanlarına da bakıldığını öğrenmekteyiz. Ücretsiz hizmet sunan kervansaraylar, vakfedenlerin bıraktığı gelirlerle bu fonksiyonlarını yüzyıllar boyu sürdürmüşlerdir.”

Bayartan, 2008, s. 162.

14. Türk-İslam devlet geleneğinde vakıfların ülkenin ticari faaliyetlerine katkıları hakkında neler söylenebilir?

.....

.....

.....

15. Görselde yer alan Sultan Hanı'nın mimari yapısında dikkatinizi çeken unsurlar nelerdir? Açıklayınız.

.....

.....

16. Kervansarayların herkes tarafından ücretsiz kullanılmasının ülkenin sosyoekonomik yapısına yansımaları hakkında neler söylenebilir?

.....

.....

17. Ticari yapılar olan kervansarayların askerî üs gibi kale şeklinde inşa edilmesinin sebepleri neler olabilir? Açıklayınız.

.....

.....

18. İktâ sistemi sayesinde toprakların işletilmesi sağlanmış, vergilerin toplanması kolaylaşmış, hazineden herhangi bir harcama yapılmadan büyük bir ordu beslenmiştir. Merkezle eyaletler arasındaki para transferi sorunu ortadan kaldırılmıştır. Toprak, devlete ait olduğu için zengin bir sınıfın oluşumu engellenmiştir. Selçuklular, bu sistemle Türkmenleri toprağa bağlamış, memleketin imarına ve idaresine katkı sağlamıştır.

Buna göre iktâ sistemiyle ilgili

- I. Devletin merkeziyetçi yapısını güçlendirmiştir.
- II. Vergi sistemi ve askerî teşkilatlanmayla bağlantılıdır.
- III. Devlet hazinesinin gelirlerini artırmıştır.
- IV. Ülkenin bayındır hâle gelmesine katkı sağlamıştır.

çıkarımlarından hangileri doğrudur?

- A) Yalnız I B) I ve III C) II ve IV D) II, III ve IV E) I, II, III ve IV

19. Aşağıdaki numaralandırılmış kutucuklarda Türkistan'dan Türkiye'ye Türklerin ekonomik faaliyetleri hakkında kavramlar verilmiştir. Kutucuk numaralarını kullanarak soruları cevaplayınız. Bir kutucuk numarası, birden çok sorunun cevabı olabilir.

1. kapitülasyon	2. tımar sistemi	3. iktâ sistemi
4. Ahilik	5. kervansaray	6. merkantilizm
7. lonca	8. Düyûn-ı Umûmiyye	9. han

a.	Ana yollar üzerine yolcuların konaklamaları için inşa edilen ticari yapılar hangileridir?	
b.	Ülkenin refahını değerli madenlere bağlayan ve ihracatı artırıp ithalatı azaltmaya çalışan iktisat öğretisine ne ad verilir?	
c.	Devlete ait toprakların gelirlerinin hizmet karşılığında devlet görevlilerine veya ordu komutanlarına verildiği sistemle ilgili kavramlar hangileridir?	
ç.	Osmanlı Devleti, dış borçları ödeyemez hâle gelince borçların ödenmesini sağlamak amacıyla oluşturulan kuruma ne ad verilir?	
d.	Türk-İslam devlet geleneğinde esnaf ve sanatkâr konfederasyonu şeklindeki yapılar hangileridir?	
e.	Osmanlı Devleti'nin ekonomisi üzerinde olumsuz etkileri bulunan kurum ve kavramlar hangileridir?	

20. Aşağıdaki tabloda tımar sistemiyle ilgili ifadeler verilmiştir. İfadeler doğru ise "Doğru" kutucuğunu, yanlış ise "Yanlış" kutucuğunu işaretleyiniz. Yanlış olduğunu düşündüğünüz ifadenin doğrusunu karşıındaki boş bırakılan alanlara yazınız.

İfadeler		Doğru/ Yanlış	
a.	Tımar sistemi; Osmanlı Devleti'nin idari, toprak, vergi ve askerî yapısını etkileyen çok yönlü bir yapıdır.	☐ Doğru ☐ Yanlış	
b.	Tımar sistemiyle toprak ve reaya üzerinde kontrol sağlanmış, feodal yapılanmaların oluşumu engellenmiştir.	☐ Doğru ☐ Yanlış	
c.	Tımar sahipleri, devlete karşı yükümlülüklerini yerine getirirse toprağın sahibi olmuş ve arazileri çocuklarına miras bırakmıştır.	☐ Doğru ☐ Yanlış	
ç.	Tımar sistemiyle devletin bütçesinden harcama yapılmadan ordunun maliyeti karşılanmıştır.	☐ Doğru ☐ Yanlış	
d.	Osmanlı Devleti'nde tımar sisteminin uygulandığı eyaletlere, salyaneli eyaletler adı verilmiştir.	☐ Doğru ☐ Yanlış	

21. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan alanları tabloda verilen kavramlardan uygun olanlarla tamamlayınız.

Ahilik	lonca
fütüvvet	Nasır Lidinillah
Şeyh Nasirüddin Mahmud	narh

- a) Türkiye Selçuklu Devleti Dönemi'nde Ahiliğin kurulmasında _____ teşkilatının önemli etkisi olmuştur.
- b) Ahiliğin Anadolu'da kurulup gelişmesinde Ahi Evran ismiyle bilinen _____ büyük rolü olmuştur.
- c) Osmanlı Devleti'nde esnaf ve sanatkâr konfederasyonu şeklindeki yapılanmalara _____ adı verilmiştir.
- ç) Loncalar, gayrimüslim halkın üye olabilmesi dışında _____ teşkilatının devamı niteliğindedir.
- d) Mal ve hizmet fiyatlarının devlet ve lonca teşkilatı tarafından sınırlandırılmasına _____ adı verilmiştir.

22 ve 23. soruları metinlerden hareketle cevaplayınız.

“17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında toplanan İzmir İktisat Kongresi, zamanlaması ve seçilen mekân açısından dikkat çekici özelliklere sahiptir. Lozan görüşmelerinin kesintiye uğradığı bir tarihte ve Türk zaferinin simgesi olmuş İzmir’de iktisat başlıklı bir kongrenin toplanması üzerinde durulması gereken bir durumdur. (...) İzmir’deki toplantının öncelikli amacı, kalıcı bir iktisat programı hazırlamaktan ziyade, Lozan görüşmelerinin kesilmesine neden olan hususları hem Türkiye kamuoyuna duyurmak hem de barış antlaşmasına engel olan bu sorunların dünya barışının sağlanmasına da engel olduğunun uluslararası alanda duyurulması arzusu idi. (...) Türkiye ekonomisinin her alanından temsilcilerin davet edildiği Kongre, üç etkiye sahip olmuş gibi görünüyor. İlki Kongre’nin Lozan’daki İtilaf temsilcilerine bir cevap olduğudur. İkincisi Lozan Barış Antlaşması’nın ekonomik sınırlarının burada belirlendiğidir. Üçüncü olarak da Cumhuriyet döneminin ekonomik hayatına yapıcı etkileridir.”

Avcı, 2024, s. 1974-1975.

“1923-1929 döneminde İzmir İktisat Kongresi’nde alınan kararlar ile ekonomik yapı ve kurumlar oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu dönem içerisinde kısmi bir liberal yapı yaşanmıştır. Devlet özel sektörü yatırıma teşvik edecek çeşitli yasal ve kurumsal düzenlemeleri gerçekleştirmekle birlikte doğrudan ekonomik yatırımlara girişmemiştir. Kısmi liberal dönemden müdahaleci döneme geçişin temel nedenleri, 1929 yılında yaşanan Büyük Dünya Bunalımının etkisi, bu döneme kadar özel kesimin istenilen ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmekte yetersiz kalması ve Osmanlı Devleti’nden kalan borçların ödenmesinin getirdiği ağır yük devletin müdahaleci bir yapıya bürünmesine neden olmuştur. Bu müdahaleci yapı, ülkenin devletçi bir politika izlemesine neden olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin izlediği devletçilik politikasına bakıldığında doktriner bir yanının bulunmadığı görülmektedir. Atatürk’ün devletçilik modeli sosyalizm prensibine dayanan kolektivist, komünizm gibi bir sistem değildir. Atatürk’ün devletçilik modeli, özel kesime öncülük yaparak ekonomik kalkınmayı hızlandırmak ve ülkeyi refaha kavuşturmaktır.”

Özçelik ve Tuncer, 2007, s. 264.

22. Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında uygulanan ekonomik politikalarda meydana gelen değişimin sebepleri nelerdir? Açıklayınız.

23. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki ekonomik yaklaşımlarda değişen ve değişmeyen unsurlar hakkında neler söylenebilir?

Değişen Unsurlar

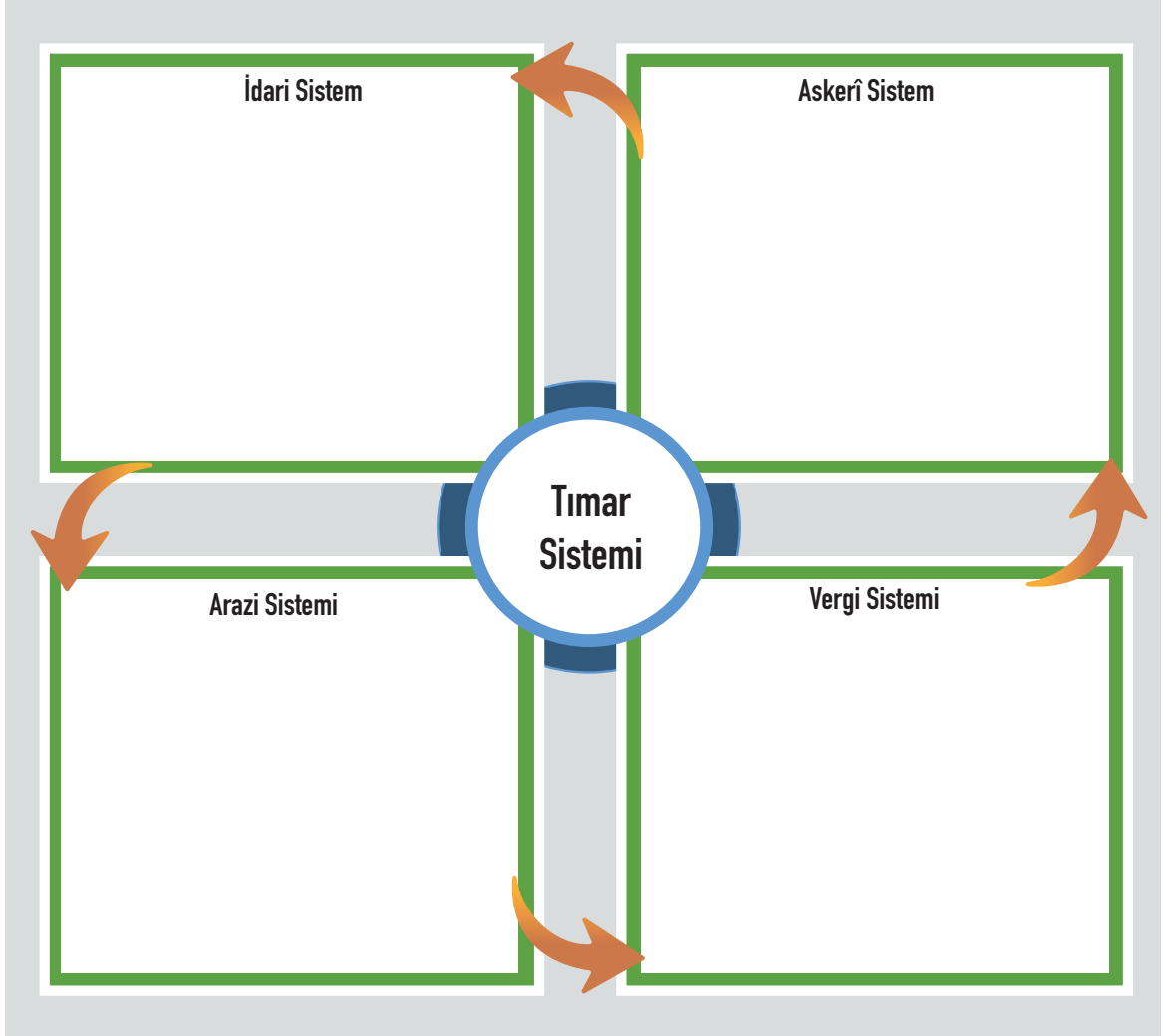
--

Değişmeyen Unsurlar

--

24. Metni inceleyerek Osmanlı Devleti'nin uyguladığı tımar sisteminin idari, arazi, askerî ve vergi sistemiyle ilişkisi hakkında tabloda boş bırakılan alanları doldurunuz.

Osmanlı Devleti'nin yönetim mekanizmasında önemli bir unsur olan tımar sistemi, yaklaşık 480 yıl boyunca uygulanmıştır. Tımar sisteminin uygulandığı eyaletlere salyanesiz eyaletler adı verilmiştir. Salyanesiz eyaletler sayı olarak salyaneli yani yıllık eyaletlerden daha fazladır. Bu eyaletlerde tımar sisteminden dolayı sıkı bir kontrol uygulanmıştır. Tımar sisteminde, mirî arazilerden belirlenen bölgelerdeki vergileri toplama yetkisi hizmet karşılığında devlet görevlilerine veya ordu komutanlarına bırakılmıştır. Böylece merkezle eyaletler arasındaki para transferi sorunu ortadan kaldırılmış, vergilerin toplanması kolaylaşmıştır. Tımar sahiplerinden, topraklarından elde ettikleri yıllık gelir oranına göre ordunun asker ihtiyacını karşılaması istenmiştir. Tımarlı sipahiler, vergi geliriyle hem geçimlerini sağlamış hem de askerî hizmetleri yürütmüşlerdir. Bu yolla devletin bütçesinden harcama yapılmadan ordunun kalabalık ve mühim bir bölümünün maliyeti karşılanmıştır. Tımar topraklarının devlet mülkü olması nedeniyle miras bırakılması, satılması, kiraya verilmesi, vakfedilmesi ve bağışlanması yasaktır. Bu durum merkezî otoriteyi güçlendirmiş ve tımarlı sipahileri taşrada merkezî otoritenin temsilcisi hâline getirmiştir. Osmanlı Devleti, tımar sistemiyle toprak ve reaya üzerindeki sıkı kontrolünü sürdürmüş, feodal yapılanmaların oluşumunu engellemiştir.

Karekod üzerinden bu üniteyle ilgili ek sorulara ulaşabilirsiniz.

3. ÜNİTE

TÜRKİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE TÜRKLERDE EĞİTİM, BİLİM, SANAT VE SPOR

3.1. Türklerde Eğitim ve Bilim

3.2. Türklerde Sanat ve Spor

► Anahtar Kavramlar

- cirit
- çevgen
- enderun
- gökbörü
- kurgan
- mangala
- minyatür
- tepük
- Türk üçgeni

► Bu ünite sizlerden

- Türkistan'dan Türkiye'ye Türklerde eğitim ve bilim alanlarında meydana gelen değişimin gerekçelerini sorgulayabilmeniz,
- Türkistan'dan Türkiye'ye Türklerde sanat ve spor alanlarında yaşanan gelişmelerin meydana getirdiği değişimi neden ve sonuçlarıyla birlikte yorumlayabilmeniz

beklenmektedir.

Bu ünite sizlerden

açık uçlu soruları cevaplamanız, çalışma yaprağını doldurmanız, performans görevlerini yerine getirmeniz, Grup Değerlendirme Formu'nu doldurmanız, ölçme ve değerlendirme sorularını çözmeniz

istenmektedir.

*Bilim İnsanları, Alisher Alikulov (Alişer Alikulov),
pano üzeri yağlı boya, Emîr Timur Müzesi,
Semerkand / Özbekistan*

Başlarken

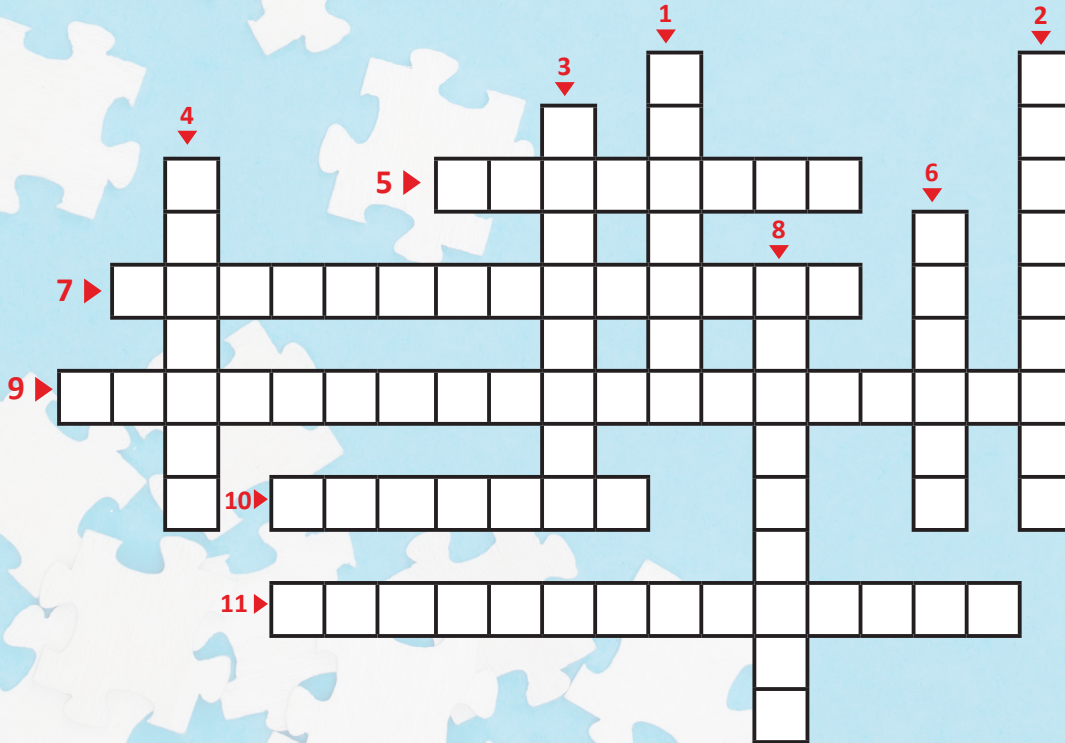
Türkler, farklı zamanlarda ve biçimlerde medeniyet tarihine iz bırakan kadim bir toplumdur. Türklerin kendine mahsus yaşam tarzları, siyasi, sosyal ve iktisadi yapıları; eğitim, bilim, sanat ve spor alanında değişim ve dönüşümlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Türkler; tarihsel süreç içerisinde bilim ve eğitim kurumlarıyla, bilim insanları ve mütefekkirleriyle, sanat ve mimari alanlarındaki eserleriyle, spor alanındaki başarılarıyla dünya tarihinde saygın bir konuma gelmiştir.

3.1. TÜRKLERDE EĞİTİM VE BİLİM

Konuya Başlarken

➡ **Türklerde eğitim ve bilimle ilgili kavramlardan oluşan bulmacayı çözünüz.**

1. Örgün eğitimin görüldüğü ilk Türk devletidir.
2. Türk-İslam devletlerinde klasik hastaneler için kullanılan terimdir.
3. Çizdiği iki dünya haritası ve *Kitâb-ı Bahriyye* adlı eseriyle büyük ün kazanan coğrafyacısıdır.
4. Türk-İslam dünyasında cebir ilminin kurucusu kabul edilen matematikçi, astronom ve coğrafyacısıdır.
5. Timur Devleti Dönemi'nde Semerkand'da yetişmiş ve daha sonra Osmanlı ülkesinde büyük bir şöhret kazanmış Türk astronom ve matematikçidir.
6. Artuklular Dönemi'nde yaşamış fizikçi, robot ve matriks ustası, sibernetik alanının kurucusu olan bilim insanıdır.
7. Orhun alfabesiyle yazılan ve Göktürkler Dönemi'nde dikilen taşlardır.
8. Astronomik gözlem yapmak için açılan eğitim kurumlarıdır.
9. Büyük Selçuklu Devleti Dönemi'nde kurulan yükseköğretim kurumlarına verilen isimdir.
10. Türk-İslam medeniyetlerinde ilim ve eğitim kurumlarının genel adıdır.
11. XI. yüzyılda yaşamış, Türk dilinin ilk sözlüğü *Divânu Lugâtî't-Türk*'ün müellifi ve en eski Türk dili araştırmacısıdır.

Bilgi görselini inceleyerek soruları cevaplayınız.

Rasathanelerden Uzaya

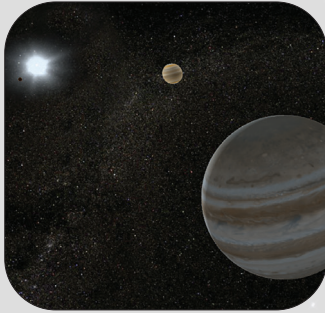
Astronomi tarihinin en önemli gelişmelerinden biri olarak kabul edilen gözlemlerinin kurumsallaşmasında Türklerin çabaları oldukça önemlidir. Çünkü ne Yunan medeniyetinde ne de Çin medeniyetinde gözlemleri mevcuttur. İslam dünyasında kurulan sekiz gözlemevinden dördünü Türkler kurmuştur.

İbni Sina yaşamının sonlarına doğru astronomiyle ilgilenmiştir. Astronomi çizelgeleri üzerinde çalışma yapan İbni Sina, Hemedan'da bir rasathane kurmuş ve burada gözlemler yapmıştır. Ufka göre yükseklik ve açıklık açılarını ölçmek amacıyla "azimut kadranı" denilen gözlem aracını geliştirmiştir.

Başarılı kariyerine fizik ve uygulamalı matematik bölümlerinde aldığı eğitimle başlayan Prof. Dr. Feryal Özel, 2015 yılında Amerikan Fizik Derneği onur üyeliğine seçilmiştir. 2019 yılında "M87" adı verilen kara deliği görüntüleyen ekibin içerisinde yer almıştır. "M87" dünyada görüntülenen ilk kara deliktir. Prof. Dr. Feryal Özel, NASA Astrofizik Komitesi Başkanlığı görevini sürdürmektedir.

TÜBİTAK Uzay adlı uzay araştırma ve geliştirme kuruluşu uzay teknolojileri alanına yönelik olarak faaliyetlerde bulunmaktadır. Ülkemizin teknolojik bağımsızlığını sağlamak amacıyla yerli ve millî operasyonel uydular, haberleşme sistemleri, yıldız izleri, uçuş bilgisayarları gibi birçok uygulama projesi bu kurum tarafından gerçekleştirilmektedir.

TÜBİTAK 1001 Programı desteği ve Ankara Üniversitesi Astronomi ve Uzay Bilimleri bölümünün koordinatörlüğünde yapılan gözlemler sonucunda iki ötegezegen keşfedilmiştir. Türkiye'de ilk kez çift yıldızlar etrafında gezegen keşfi gerçekleştirilmiştir.

Bilgi Görseli 3.1: Türklerde astronominin gelişimi

1. Geçmişten günümüze Türklerde astronomi ve uzay çalışmalarına ilişkin ikişer örnek veriniz.

2. Tarihsel süreçte Türklerde eğitim ve bilim alanında meydana gelen değişimler neler olabilir?

P A N O

Eğitim, genel olarak örgün eğitim ve yaygın eğitim olmak üzere ikiye ayrılır. Örgün eğitim, okullarda planlı ve programlı şekilde yürütülmektedir. Türklerde örgün eğitimin Uygur Devleti ile başladığı düşünülmektedir. Yaygın eğitim, kişisel ve mesleki gelişimi sağlamak amacıyla bireylere hayat boyu öğrenme sunan eğitimidir. Türklerde destanlar, efsaneler ve yazıtlar aracılığıyla törenin aktarılması yaygın eğitime örnektir.

Eğitim ve Bilim

Bilme, bilgi, bilim gibi kavramlar insanın hayatı kavrayışında ve doğaya uyum sağlayabilmesinde önemli bir araç olmuştur. Eski çağlarda zamanın bilge kişileri tarafından ortaya çıkarılan bilgiler, insanların çevresiyle uyumlu olmalarını sağlayan ortamlar olmuştur. Bilgi aktarımının kurumlarda sürdürülmesi eğitim uygulamalarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Tarih boyunca bilimle eğitim arasında kopmaz bir bağ oluşmuştur. Bilimin gelişmesi için bilgiyi öğreten eğitim kurumları, bilimsel gelişmeler sayesinde kendini yenileyebilmiştir. Eğitim ve bilim eski çağlardan bu yana farklı biçim, kurum, kişi, yöntem ve uygulamalarla ilerlemeye devam ederken aynı zamanda tarihsel süreçte farklı yönlerden değişim, dönüşüm ve gelişim göstermiştir.

Türklerin tarih sahnesine çıkışı MÖ 3-4 bin yıllarına kadar uzanmaktadır. 1970'te Kazakistan'da bulunan Esik kasabasındaki bir kurganda yapılan kazılarda "Altın Elbiseli Adam" (Görsel 3.1) bulunmuştur. Bu elbisedeki işçilik, gelişmiş bir medeniyetin varlığını kanıtlamaktadır. Kalıntılar arasında gümüş bir tabağa ve üzerinde iki satırlık bir yazıya rastlanmıştır. Yazıda "Hanınoğlu Tiğin 23'ünde öldü, Isık halkının başı sağ olsun." cümlesi yer almaktadır. MÖ V. yüzyıla ait olan bu yazı, bilinen ilk Türk yazısıdır ve MS VIII. yüzyıla ait olan Orhun Yazıtları'nda kullanılan yazıyla aynıdır. Bu bilgiler ve başka kaynaklar da değerlendirildiğinde Türklerin kendilerine ait yazılarının olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim devlet görevlileri ve hakanlar diğer ülkelere mektuplar yazmışlar, elçiler göndermişlerdir. Yazının bilinmesi o ülkede eğitim ve öğretim faaliyetlerinin olduğunu göstermektedir. Ayrıca On iki Hayvanlı Türk Takvimi'ni, yüksek tekerlekli arabayı, bakır ve kurşun karışımından bronz keşfeden ve kullanan Türkler olmuştur. İslamiyet'i kabul ettikten sonra da Türkler, açtıkları eğitim kurumları ve yetiştirdikleri bilim insanları aracılığıyla medeniyet tarihine katkı sağlamaya devam etmiştir.

◀ Görsel 3.1

Kazakistan topraklarında yürütülen kazı çalışmalarında "Altın Elbiseli Adam veya Kadın" adı verilen kalıntılardan son elli bir yılda sekiz tane bulunmuştur. 1970'te bulunan "Altın Elbiseli Adam"ın üzerindeki kıyafetin özellikleri şu şekildedir: Taçlı başlığında tuğlar ve oklar vardır. Belindeki kemerinin solunda bir kama, sağında bir kılıç asılıdır. Başlığın alın hizasında koç, geyik ve at kabartmaları bulunmaktadır. Çizmesinden başlığına, çorabından kemerine ve silahlarına kadar her şey saf altındır. Yüzlerce altın üçgenin yine altın tellerle birleştirilmesiyle ceket oluşturulmuştur. Çorabın çizmeyle diz kemiği arasında kalan kısmında yine üçgen parçalar ve çizmede ise dörtgen parçalar vardır. Dört bin sekiz yüz parçadan oluşan üçgen ve dörtgen parçalar, büyük bir titizlikle birleştirilmiştir. Mısır Firavunu Tutankamon'un mezarından sonra en çok altın bulunan mezardır.

Heykel, 1969-1970, Kazakistan Millî Müzesi

PERFORMANS GÖREVİ

Performans Adı: Türklerin Eğitim ve Bilim Anlayışlarındaki Değişim

Beklenen Performans: Türklerin eğitim ve bilim anlayışlarını sistem, kurum, kişi, eser ve uygulamaları üzerinden inceleyerek Türklerde eğitim ve bilim alanında meydana gelen değişimin gerekçeleri hakkında çıkarım yapabilmek

Görev: Türklerde eğitim ve bilim alanında meydana gelen değişimin gerekçelerini ortaya koyan bir broşür/dijital broşür hazırlanıp sunulması

Süre: 2 hafta

Yönerge

- Öğretmeninizin rehberliğinde dört gruba ayrılınız.
- Araştırmanız için uygulama adımlarını takip ediniz.

1. Adım: 202-205. sayfalardaki Bilgi Görseli 3.2, 3.3, 3.4 ve 3.5'i inceleyiniz ve grup olarak aşağıdaki konulardan birini seçiniz.

- » İslamiyet Öncesi Türk Devletlerinde Eğitim ve Bilim
- » Türk-İslam Devletlerinde Eğitim ve Bilim
- » Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Bilim
- » Cumhuriyet Dönemi'nde Eğitim ve Bilim

2. Adım: Seçtiğiniz konuyu 5N1K tekniğini kullanarak sorgulayınız.

3. Adım: Görsel, basılı ve dijital kaynaklar üzerinden konuya ilişkin bilgileri toplayınız.

! Araştırma sürecinde dijital ağ kaynaklarından bilgi kullanırken dijital kimliği veya kaynağın uzantısının güvenilirliğini dikkate alınız.

4. Adım: Türklerin eğitim ve bilim anlayışlarına ilişkin 206-249. sayfalar arasındaki kaynakları inceleyiniz.

5. Adım: Araştırma sonucu ulaştığınız bilgilerle derste öğrendiklerinizi karşılaştırarak bilgilerinizin doğruluğunu değerlendiriniz.

6. Adım: Edindiğiniz bilgilerden yola çıkarak Türklerde eğitim ve bilim alanında meydana gelen değişimin gerekçelerini ortaya koyan bir broşür/dijital broşür hazırlayınız. Çalışma sürecinde aşağıda belirtilen ilkelere uyunuz.

! Broşürünüzü hazırlarken aşağıdaki yönergelere uyunuz.

- » Broşürünüzde yer verdiğiniz konuları sadece metinlerle değil dikkat çeken görsel materyallerle destekleyerek açıklayınız.
- » Broşürünüzün özgün ve ilgi çekici olmasına dikkat ediniz.
- » Broşürünüzdeki metinlerde yazım ve noktalama kurallarına uyunuz, yalın ve anlaşılır bir dil kullanınız.
- » Çalışma boyunca kullandığınız tüm kaynakları, hazırladığınız broşürün sonunda listeleyiniz.
- » Çalışmanızı öğretmeninizin belirlediği sürede teslim ediniz ve sınıfta arkadaşlarınıza sununuz.
- » Sunum esnasında etkili iletişim yöntemlerini kullanmaya özen gösteriniz.

7. Adım: Değerlendirme

Hazırladığınız çalışmayı 251. sayfadaki Grup Değerlendirme Formu'yla değerlendiriniz.

Performans göreviniz 251. sayfadaki karekodda bulunan Dereceli Puanlama Anahtarı ile öğretmeniniz tarafından değerlendirilecektir.

! 202-249. sayfalar arasında verilen metinler, bilgi görselleri, tablolar ve akademik metinler araştırma sürecinize katkı sağlamak amacıyla verilmiştir. Araştırma sürecinizde yukarıda verilen adımları bu sayfalar arasında takip edebilirsiniz.

1. Adım

Bilgi görsellerinde verilen konuları ve açıklamaları dikkate alarak ilginizi çeken bir konuyu belirleyiniz.

İslamiyet Öncesi Türk Devletlerinde Eğitim ve Bilim

- Hunlar, Göktürkler ve Uygurlar Türkistan coğrafyasında kurulan ilk Türk devletlerindendir.
- İslamiyet öncesi Türk toplumları bozkır yaşamının bir gereği olarak güçlü, savaşçı ve disiplinli bireyler yetiştirmeyi hedeflemiştir.

- Yaşam tarzı olarak diğer Türk devletlerinden ayrılan Uygurlar, ilk kez örgün eğitim kurumlarını oluşturmuştur.
- Eski Türk toplumlarında bilgiye ve bilgili insana önem verilmiştir. Bilgili olmak sadece yöneticilerin sahip olması gereken bir özellik olarak görülmemiştir. Bilgelik, toplumun diğer fertlerinde de aranmış ve “alp” insan anlayışı öne çıkmıştır.

- Türklerin bilimsel faaliyetlerle ilgilenmesinde belirleyici unsur, diğer alanlarda olduğu gibi yaşam tarzıdır. Konargöçer bir hayat sürdüren Türkler, yer değiştirmek için astronomi bilimine ilgi duymuştur.
- On iki Hayvanlı Türk Takvimi'ni ilk kez Türkler düzenlemiştir.

Bilgi Görseli 3.2: İslamiyet öncesi Türklerin eğitim ve bilim anlayışı; sistem, kurum, kişi, eser ve uygulamalar

Türk-İslam Devletlerinde Eğitim ve Bilim

- İslamiyet'in Türkler tarafından kabul edilmesinden sonra Karahanlılar, Gazneliler ve Selçuklular başta olmak üzere birçok Türk-İslam devleti kurulmuştur.
- Türk-İslam devletlerinde eğitimde kurumsallaşmaya gidilmiştir. Eğitim ve öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğü kurumlar medreseler, darüşşifalar, rasathaneler, tekke ve zaviyelerdir.

- İlk medrese Karahanlılar Dönemi'nde açılmıştır. Tam teşekküllü ilk medrese ise Selçuklu Veziri Nizamülmülk tarafından Bağdat'ta kurulan Nizamiye Medresesidir.

- Türkiye Selçuklu Devleti Dönemi'nde fütüvvet ilkelerini benimseyen kendilerine has yiğitlik, cömertlik ve kahramanlık vasıflarını temel alan Ahilik teşkilatı kurulmuştur. Bu teşkilat, üyelerinin iyi bir meslek ve ahlak eğitiminden geçmesini sağlamıştır.

- Türk-İslam medeniyetlerinin ölümsüz eserleri ve yazarları şunlardır:

Kutadgu Bilig-Yusuf Has Hacib, *Dîvânü Lugâti't-Türk*-Kaşgarlı Mahmud, *Atabetü'l Hakayık*-Edib Ahmed Yükneci, *Divan-ı Hikmet*-Hoca Ahmed Yesevi

Türk-İslam devletlerinde Biruni, Harezmi, Cabir Bin Hayyan, Cezeri, İbni Sina gibi bilim insanları yetişmiştir.

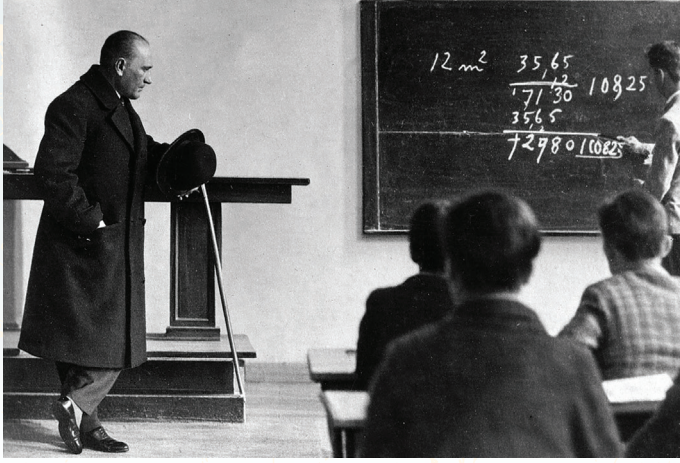

Bilgi Görseli 3.3: İslamiyet'in kabulü sonrası Türklerin eğitim ve bilim anlayışı; sistem, kurum, kişi, eser ve uygulamalar

Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Bilim

- Osmanlı Devleti'nde eğitim faaliyetleri medreseler, tekke ve zaviyeler, sıbyan mektepleri, enderun, ordu ve loncalarda yürütülmüştür.
- Osmanlı Devleti'nde orta ve yükseköğretim kurumlarının temeli medreselere dayanmaktadır.
- Fatih Sultan Mehmed Dönemi'nde Sahn-ı Seman Medreseleri ve Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde Süleymaniye Medreseleriyle Osmanlı Devleti'nde eğitim ve öğretim en yüksek noktaya ulaşmıştır.
- Türk-İslam devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de eğitim-öğretim faaliyetleri vakıflar aracılığıyla sağlanmıştır.
- Klasik Dönem Osmanlı eğitim-öğretim uygulamalarının dönemin şartları içerisinde yetersiz kalması üzerine modern eğitim kurumları açılmıştır.
- 1869'da çıkarılan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile o güne kadarki eğitim uygulamaları bir sistem ve plan çerçevesinde yürütülmeye başlanmıştır.
- Tanzimat Dönemi'nde yapılan düzenlemeler sonucu, eğitim sistemi çoklu bir yapıya dönüşmüştür. Medreseler, tanzimat mektepleri, askerî okullar, azınlık ve yabancı devletlerin açtığı okullar eğitim sistemi içinde yer almıştır.
- Ali Kuşçu, Kadızade-i Rumi, Sabuncuoğlu Şerafeddin, Piri Reis, Takiyüddin İbni Maruf, Kâtip Çelebi, Hezarfen Ahmed Çelebi dönemlerinin ünlü âlimlerindendir.

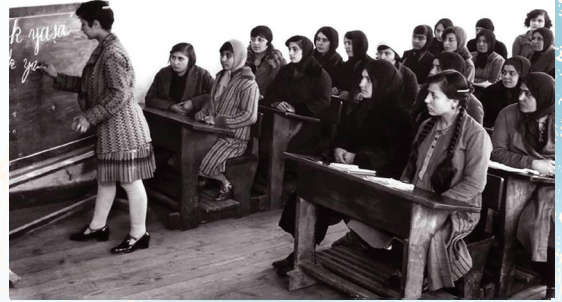
Bilgi Görseli 3.4: Osmanlı Devleti Dönemi'nde eğitim ve bilim anlayışı; sistem, kurum, kişi, eser ve uygulamalar

Cumhuriyet Dönemi'nde Eğitim ve Bilim

Cumhuriyet Dönemi'nde eğitim alanında yeniliklerin temel hedefi geçmişten gelen sorunları ortadan kaldırmak, eğitim ve öğretimi yaygınlaştırmaktır.

3 Mart 1924'te kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla eğitim-öğretim faaliyetleri tek çatı altında birleştirilmiştir.

1 Kasım 1928'de Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun'la Arap harfleri yerine Latin harflerine dayalı Türk alfabesine geçilmiştir.

1 Ocak 1929'da Millet Mektepleri açılarak ülke genelinde okuma yazma seferberliği başlatılmıştır.

Atatürk'ün önderliğinde bilimsel kurumlar açılmış, bu kurumların geliştirilmesi için yurt dışından uzmanlar getirilmiştir. Birçok genç yurt dışına eğitim için gönderilmiştir.

Cumhuriyet Dönemi'nde ilk ve ortaöğretimden yükseköğretime, mesleki eğitimden güzel sanatlara kadar birçok alanda eğitim kurumları açılmıştır.

Hulusi Behçet, Mazhar Osman Usman, Feza Gürsey, Gazi Yaşargil, Oktay Sinanoğlu, Aziz Sancar, Fuat Sezgin, Teoman Duralı gibi bilim insanları Türkiye'de bilimsel çalışmalara büyük katkıda bulunmuştur.

Bilgi Görseli 3.5: Cumhuriyet Dönemi'nde eğitim ve bilim anlayışı; sistem, kurum, kişi, eser ve uygulamalar

2. Adım

Seçmiş olduğunuz konuya ilişkin 5N1K tekniğini kullanarak sorgulama yapınız.

3. Adım

Seçmiş olduğunuz konuya ilişkin yazılı, görsel, basılı ve dijital kaynaklar üzerinden bilgileri toplayarak kaydediniz.

4. Adım

Türkistan'dan Türkiye'ye Türklerin eğitim ve bilim anlayışlarını sistem, kurum, kişi, eser ve uygulamaları açısından inceleyen örnek anlatımlar 206-249. sayfalar arasında yer verilmiştir. Araştırma sürecinde size yardımcı olacak konu anlatımlarını ve kaynakları inceleyiniz.

İslamiyet Öncesi Türk Devletlerinde Eğitim

Görsel 3.2: İklim şartlarının da tesiriyle Türk tarihinin ilk devirlerinden itibaren Türk bozkır kültürü gelişmiştir (Temsilidir.). Bu kültürün bir sonucu olarak kadın, erkek, yaşlı, genç herkes her an savaşabilecek durumda idi. Küçük yaştan itibaren ata binme, ok atma, kılıç kullanma eğitimleri verilmiştir.

İslamiyet öncesi Türk devletlerinin yaşam biçimleri, onların eğitim anlayışlarını ve eğitim uygulamalarını şekillendirmiştir. Türkler, varlıklarını devam ettirebilmek için yaşam şekillerini ve törelerini yeni nesillere sağlam bir şekilde aktarmakla uğraşmıştır. Bunun için İslamiyet öncesi Türk toplumları, bozkır yaşamının gereği olan atın sağladığı hareketliliği ve demirin sunduğu askerî gücü kullanmış; güçlü, savaşçı ve disiplinli bireyler yetiştirmiştir. Bilgi ve becerilerin öğretilmesi, aktarılması açısından ailenin önemli bir işlevi vardır. Sözlü olarak anlatılan masallar ve destanlar, çocuğun gelişiminde öz güven duygusunu artırmış ve edebî kültürün gelişmesini de sağlamıştır. Kuşaktan kuşağa aktarılan sözlü kültürel unsurlar toplumdaki dayanışma, birlik ve beraberlik duygusunu canlı tutmuştur. Cesur, kahraman ve bilge anlamına gelen "alp" insan tipi yetiştirilmek istenmiştir. Türklerde alp olmak bir erdem kabul edilmiştir.

Özgür ve bağımsız yaşama isteği her zaman Türkler arasında kabul gören bir görüş olmuştur. Bu anlayış töre yoluyla yeni kuşaklara aktarılmıştır. Bozkır coğrafyasında konargöçer olarak yaşayan Hunlar, Göktürkler ve diğer Türk toplulukları; dış tehditlere karşı önlem almayı, güçlü bir askerî yapı oluşturmayı, eli silah tutan her Türk'ü askerî eğitimden geçirerek toplumu savaşa hazır hâle getirmeyi hedeflemiştir. Ata binme, ok atma, kılıç kalkan kullanma gibi eğitimler (Görsel 3.2) çocuk yaştan itibaren disiplinli bir şekilde verilmiştir. İslamiyet öncesi Türkler, toplum eğitimi ve askerî eğitimin yanı sıra mesleki eğitime de önem vermiştir. Bozkırın geniş otlaklarında hayvancılıkla geçinen Türkler; hayvan ürünlerinin işlenmesini, halı ve kilim dokumacılığına yönelik eğitim verilmesini, maden işleme alanında mesleki eğitimi, ordunun ihtiyacı olan ok ve yay yapımını öğretmeyi amaçlamıştır.

İslamiyet öncesi Türk toplumları, eğitimde sözlü anlatımın yanında yazılı anlatımı da kullanmışlardır. Göktürkler, yazıyı kullanarak 38 harften oluşan ilk sistemli alfabeyi oluşturmuşlardır. Türk milletine hitaben yazılan Orhun Yazıtları, Türk tarihine ait ilk yazılı eserdir. Bu yazıtlar, Türk millî tarihi ve Türk eğitim tarihi açısından değerlendirildiğinde Göktürklerin yazı ve dil konusunda örgün eğitim yaptığını kanıtlamaktadır.

Uygurlar Dönemi'nde yerleşik hayat önem kazanmış ve diğer kültürlerle etkileşim artmıştır. Devlet idaresi, hukuk, askerlik, iktisat, ticaret, fen, bilim, dil, yazı, eğitim ve sanat alanında gelişen Uygurlar, eğitimde ve fende Türk kültür tarihine yön veren pek çok başarı kazanmıştır (Görsel 3.3). Farklı yazıları bir arada kullanan Uygurlar, kâğıt ve matbaadan yararlanarak birçok yayın ortaya koymuş ve kütüphaneleri yaygınlaştırmıştır.

PANO

Günümüzde hâlen var olan Avrupa uluslarının millî dil ve yazısının olmadığı bir dönemde Göktürkler kendilerine özgü bir alfabeyle taş üzerine yazılar yazarak değerli belgeler bırakmışlardır.

Fransızca ve Almancanın en eski belgeleri 843 yılına aittir.

İngilizcenin en eski belgesi MS 8. yüzyıla aittir.

Japoncanın en eski belgesi MS 720 yılına ait olan Nihon Shoki'dir (Nihon Şoki).

◀ Görsel 3.3

Metin Uygur alfabesiyle dikey olarak yazılmış olup Uygur dilinden günümüze ulaşan en eski eserlerden biridir.

Uygur resimli el yazması, 23x34 cm, Doğu Asya kütüphanesi ve Gest koleksiyonu, Princeton (Pirinstin) Üniversitesi, ABD

➡ Kaynakları ve görseli inceleyerek 208. sayfadaki soruları cevaplayınız.

1. Kaynak

"Kültür tarihçileri Kök Türk Devleti'ne ait olan anıtları, bir kültürün gelişmişlik alâmeti saymışlardır. (...) Bu anıtlar, Türkleri destan çağından yazılı tarih çağına taşıyan önemli kültür varlıklarıdır. Kök Türklerin bu abideleri kendi alfabeleriyle yazmalarının ayrı bir önemi de bulunmaktadır. Özellikle Orhun'daki yazıtların içeriği, konunun ele alınıp işleniş biçimi, kullanılan dilin gelişmişlik düzeyi ve edebi niteliği bu yazıtlar ile ilgili eğitim noktasını göz ardı edilmemesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu ustalığın ortaya konulmasında alınmış olan bir eğitim ve bunları okuma seviyesine uygun da eğitilmiş bir kitleyi gerekli kılmaktadır. (...) yazıtlar aslında halkın eğitilmesi ve bu eğitim ile yönlendirilmesinin amaçlandığı metinler olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin yazıtlarda yer alan: "Türk beyleri ve milleti işitin! Türk budunun derlenip birleştirilmesini ve devlet idaresini bu yazıta vurdum. Nasıl yanılıp öldüğünü de buraya vurdum. Ne sözüm varsa hep bu yazıt taşına vurdum. Bunları görün ve bilin. Şimdiki Türk milleti ve beyleri! Bu kağanlık çağında bana bağlı beyler! Siz mi yanılacaksınız" ifadeleri bu görüşü destekler niteliktedir."

Gökçe ve Işık, 2018, s. 365.

2. Kaynak

“Bir devlet ve düzen kurulduktan sonra, onun idare edilmesi daha kolaydır. Akınlar, savaşlar durduktan ve büyük Türk kitlelerinin göçüp, verimli toprakları tutmasından sonra ise, artık bir durgunluk çağı başlayacaktı. Hakanlar, durulan kafalarını, artık okuma ve yazma ile, düşünmeğe verme zamanlarını da bulacaklardı. Türklerin Güney ve doğularında, büyük dinler ve kültürler vardı. İşte bu sırada idi ki, Buda rahipleri Tapo Kağan’ı ziyaret ederler ve onunla uzun uzun konuşurlar. (...) Çin tarihleri bize çok daha önemli haberler iletiyorlardı. Tarihler oldukça zengin bir kitap listesi de veriyorlardı. Çin edebiyat ve felsefesinin en önemli kitapları da, bu liste içinde idi. Tapo Kağan bu kitapların, Türkçeye tercüme edilmesini emretmiş ve bu buyruk da yerine getirilmişti. Bu çok derin Çin fikir eserlerinin, Türkçe’ye tercüme edilebilmesi için o derece gelişmiş bir Türk diline ve yazısına da ihtiyaç vardı. [Görsel 3.4]”

Ögel, 2001, s. 111-112.

Görsel 3.4: İslamiyet öncesi Türklerde yazılı kültüre önem verildiğini gösteren eğitimin sadece askerî değil düşünsel ve kültürel alanları da kapsadığını kanıtlayan Uygurlara ait resimli bir Mani yazmasıdır.

Minyatür, 17,2 x 11,2 cm, MS 8/9. yüzyıl, Berlin Devlet Müzesi, Almanya

3. Kaynak

“Uygurların, Çinlilerden önce basım (matbaa) tekniğini bulmuş oldukları bile bazı Batılı tarihçilerce ileri sürülmüştür. Fakat Uygurlar asıl kalıp baskı yolu ile kitapları çoğaltmışlardır. Okur yazarlık çok artmış, toplumun bilgi düzeyi yükselmiştir. Yerleşik hayat nedeniyle, plânlı ve örgün bir eğitimin de var olması gerekir. Ticarete de önem vermeleri onların bazı kayıtlar tutmasını gerekli kılmış, bilgi, görgü ve bakış açılarını genişletmiştir. Bilginin önemine ilişkin geleneksel değerler gelişerek sürüp gitmiştir. Uygurların son zamanlarına ait bir şiirde bilginin değeri şöyle anlatılır:

Bilgi bilin ey beyim	Bilgili insan beline
Bilgi sanan eş olur	Taş kuşansa kaş olur
Bilgi bilen insana	Bilgisizin yanına
Bir gün Devlet yar olur	Altın konsa taş olur.”

Akyüz, 2000, s. 6-7.

1. Orhun Yazıtları, Türk toplumunun eğitim düzeyi hakkında hangi sonuçlara ulaşmamızı sağlamaktadır? Açıklayınız.

2. Kaynaklar karşılaştırıldığında Türklerde eğitim anlayışında ne tür değişimler yaşandığı söylenebilir? İki örnek veriniz.

3. Türklerdeki eğitim uygulamalarında devlet anlayışı mı, yaşam tarzı mı daha etkili olmuştur? Tartışınız.

! İslamiyet öncesi Türklerde eğitim konusuna ilişkin yazılı, görsel, basılı ve dijital kaynaklar üzerinden konuya ilişkin bilgileri toplayarak kaydediniz. Dijital ağ kaynaklarından bilgi kullanırken dijital kimliği veya kaynağın uzantısının güvenilirliğini dikkate alınız.

► Bilgi görselini inceleyerek soruları cevaplayınız.

Efsanevi Öğretmen “Dede Korkut”

- Oğuz Türklerinin destansı hikâyelerine ismini veren Dede Korkut, yarı efsanevi ve tarihî bir Türk şahsiyetidir.
- Oğuz Türklerinin töresini bilen ulu, bilgili ve keramet sahibi bir şahsiyettir. Gerektiğinde olaylara karışır, kimsenin yapamadığı ve üstesinden gelemediği işleri hâle yola koyar. Oğuz beylerinin çocuklarına ad verir, öğütlerde bulunur ve her hikâyenin sonunda da hayır duası eder.
- Dede Korkut hikâyelerine göre çocuk yetiştirilirken çocuğun kendi menfaatinden önce toplum menfaatinin düşünülmesi şeklinde yetiştirilmesi ve ata, ana sözünü dinleyip saygılı olması en önemli nitelikler arasında gösterilmiştir.
- Dede Korkut hikâyelerinde yüceltilen değerler cesaret, sadakat, yiğitlik, saygılı olma, vefalı ve namuslu olmaktır.
- Dede Korkut hikâyelerinin önemli bir niteliği, model gösterme yoluyla kimi zaman iyi ve doğruyu kimi zaman da kötü modelleri göstererek olmaması gerekenleri somut bir hâle getirmesidir.
- Dede Korkut hikâyeleri, İslamiyet öncesi Türklerde eğitimin nasıl verildiğini ve hangi değerlerin aktarılmasını istendiğini göstermektedir.

Bilgi Görseli 3.6: Tarihî Türk şahsiyeti Dede Korkut ve hikâyelerinin özellikleri

1. Dede Korkut hikâyelerinin eğitici yönleri hakkında neler söylenebilir? Tartışınız.
2. Dede Korkut hikâyelerinde görülen eğitim anlayışının günümüzde devam eden yönleri neler olabilir? Tartışınız.

bilim

Evrenin veya olayların bir bölümünü konu olarak seçen, deneye dayanan yöntemler ve gerçeklikten yararlanarak sonuç çıkarmaya çalışan düzenli bilgi, ilim.

P A N O

Uygurlara ait tıp kitabında "Eğer göz puslansa gözden çok fazla soğuk yaşlar aksa sığır ödü göze sürülürse göz tekrar berraklaşır." ifadesi bulunmaktadır.

İslamiyet Öncesi Türkler Devletlerinde Bilim

İnsanoğlu eski çağlardan itibaren günlük yaşamındaki sorunlarına çözüm ararken fen ve sosyal **bilimlere** katkıda bulunmuştur. Bu çözüm arayışları sırasında elde edilen bilgi, teknik ve kavramlar daha sonraki çağlarda bilime kaynaklık etmiştir. Örneğin Türkler, yaşadıkları bozkır coğrafyası şartlarının ağırlaşması sonucunda göç etme gereği duymuşlardır. "Göç edecekler ama nereye?" sorusunun cevabını gökte arayan Türkler, yön tayini için astronomi bilimi üzerine çalışmalarda bulunmuşlar ve On İki Hayvanlı Türk Takvimi'ni oluşturmuşlardır.

Türklerde teknolojik gelişmeler olarak adlandırılan buluşlar da mevcuttur. Atı binek hayvanı olarak kullanan ve binicilikten dolayı pantolonla ceket icat eden ilk millet Türkler olmuştur. Geliştirilen üzen-gi, nal, gem, eyer gibi araçlar atın verimli kullanılmasını sağlamıştır. Ayrıca demircilik ve madencilik sanatında ileri giden Türkler; kılıç, kalkan, kargı, mızrak ve ok ucu üretimini geliştirmiştir. Uygurlardan günümüze kadar gelen ve Uygur harfleriyle yazılmış tıp kitabı bulunmaktadır. Bu eserde körlük, göze pus inmesi, gece körlüğü gibi çeşitli göz, kulak, burun ve ağız hastalıkları, baş ağrısı, sesle ilgili hastalıklar, solunumla ilgili hastalıklar, kalp hastalıkları, deri hastalıkları, kırık çıkıklar ve zihin hastalıkları hakkında bilgi bulunmaktadır.

Türklerin yaşadıkları bölgelerde yapılan arkeolojik kazılar sonucu çeşitli kaplar, hayvan kalıntıları, at koşum takımları, süs eşyaları, giysiler, halılar (Görsel 3.5), bıçaklar, kamalar, ok uçları gibi kalıntılar bulunmuştur. Kalıntıların yapıldığı maddelerin özellikleri, Türklerin kimya alanında bilgi sahibi olduğunu göstermektedir. Ayrıca giysi ve takıların yapım şekilleri teknik bilgilerinin gelişmişliğini ortaya koymaktadır. Hayvansal ürünleri kullanmaları ve bunlardan ilaç yapmaları ise veterinerlik ve zooloji konularında bilgi sahibi olduklarını kanıtlamaktadır. Türklerin bilimsel uygulamaları geliştirilmesinde asıl belirleyici unsur yaşam tarzı olmuştur.

Görsel 3.5

Dünyanın bilinen en eski halısı Türkistan'da Pazırık Kurganları adı verilen anıt mezarlarda yapılan arkeolojik kazılarda bulunmuştur. Hun kavimlerine ait olan bu halı aynı zamanda dünyanın en eski düğümlü halısıdır. Pazırık halısında birçok renk kullanılmıştır. Renklerin canlılığı Türklerin kimya bilgilerini net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Pazırık halısı (kesit), St. Petersburg Hermitage (Hermitaj) Müzesi

Uygulama

Numarası	1
Adı	İslamiyet Öncesi Türklerde Bilim
Yönerge	Metinleri inceleyerek ilişkili olduğu bilim dalını örnekteki gibi yazınız.

Uygurların maden kömürü kullandıklarına dair Çin kaynaklarında şöyle bir bilgi bulunmaktadır: “Ağzından alev ve dumanlar çıkan dağın eteğinde siyah taşlar ve kumlar bulundu. Uygurlar bu siyah taşları odalarında yakarlardı.” Kuşar şehrinin yaklaşık 200 km kuzeyinde geceleri ateş yandığını ve bunun siyah taş olduğunu Çin kaynakları kaydetmektedir.

Bilim Dalı: kimya-jeoloji

Göktürkler Dönemi'nde pulluk ve küreklere rastlanmaktadır. Ayrıca Tötö Nehri'nden açtıkları kanalla bölgeyi sulamışlardır. Kanalin uzunluğu yaklaşık 10 kilometredir ve bu kanala bağlı bir su dağıtım şebekesi yapılmıştır.

Bilim Dalı:

Rus bilgini Oldenburg (Aldinbörk), Kaşgar ve Turfan bölgesindeki araştırmalarından sonra Uygurların hareketli harflerle yapılan baskı teknolojisini Çinlilerden önce keşfetmiş olduğu sonucuna varmıştır. Bu matbaa, Çinlilerin VIII. yüzyıldan itibaren kullandıkları blok tarzında değil çağdaş matbaanın temeli olan hareketli harf sisteminin uygulandığı baskı tekniğine sahiptir.

Bilim Dalı:

Ergenekon Destanı'na göre Altaylardaki Türkler demircilikle uğraşmaktadır. Aynı şekilde Göktürk boylarında da demircilikle uğraşıldığı konusunda kayıtlara rastlanmıştır. Potey ve Lop yerleşim yerindeki arkeolojik kalıntılarda, demir tavlama için yapılan ocaklar bulunmuştur.

Bilim Dalı:

Türklerin aritmetik hesaplarında sayı dizileri önemli bir yer tutmaktadır. Belli sayı aralıkları bırakılarak verilen sayı dizileri ve sayı bilmeceleri vardır. Bunların yanı sıra hangi yönde toplanırsa toplansın, aynı sayıyı veren sayısal bilmeceleri bulunmaktadır.

Bilim Dalı:

Uygur metinlerindeki açıklamalarda kızamık ve çiçek hastalığıyla ilgili ilginç bilgilere rastlanmıştır. Çiçek hastalığında çıkan yaralardan alınan kabuklar kurutulmuş ve ceviz kabuğu içinde saklanmıştır. Çiçek salgını görüldüğünde kabuklar dövülmüş ve sulandırılarak çizilen yere bu karışımdan biraz konmuştur. İnsan çiçeğiyle aşılanmış kişi, çiçek hastalığını daha hafif geçirmiştir. Anadolu'ya gelen Türkler arasında çiçek salgını görüldüğünde bu uygulamaya başvurulmuştur.

Bilim Dalı:

Altaylardaki kurganlarda yapılan araştırmalar sırasında bazı ölümlerin yüzlerinin kırmızıya boyalı olduğu görülmüştür. Bu da onların bitki ve inorganik maddelerden boya yapmayı bildiklerini göstermektedir.

Bilim Dalı:

Hunlara ait mezar kalıntılarında ölümlerin bozulmadan kaldığı görülmüştür. Bunun sebebi, ölümlerin kolayca bozulabilecek kısımlarının gömülmeden önce çıkarılmış olmasıdır.

Bilim Dalı:

Bilgi görselini ve kaynağı inceleyerek soruları cevaplayınız.

Türkler ve Zamana Hükmetmek

On İki Hayvanlı Türk Takvimi; Türklerin gözlem gücünü, pratik zekâsını, değerlendirmelerdeki isabetli tespiti-rini ve halk bilgeliğini göstermektedir.

Bu takvime göre bir yıl 365 gün 5 saattir. Güneş yılı esas alınarak oluşturulan bu takvimde; Dünya'nın ömrü 3.600.000 yıldır. Bu süre 360 vendir. 1 ven, 10.000 yıldır. 12 yıl ise bir devirdir. 1 yıl, 12 aydır. 1 ay, 4 hafta ve 30 gündür. Günün başlangıcı, gece yarısıdır. 1 hafta yedi gündür, günlerin adı yoktur.

On iki yılda bir devreden bu takvimin her bir yılı belli bir hayvan adıyla anılmış, hayvanın adının verildiği yılı etkilediğine inanılmıştır. On iki hayvanlı devir tamamlanınca aynı sıra tekrar başla-maktadır.

Takvimde yıllara verilen hayvan isimleri sırasıyla şunlardır: 1. sıçgan (sıçan), 2. ud (öküz, sığır), 3. bars (pars), 4. tavişgan (tavşan), 5. lu (ejder), 6. cılan (yılan), 7. yund (kısarak), 8. kon (koyun), 9. biçin (maymun), 10. takıgu (tavuk), 11. it (köpek), 12. tonguz (domuz).

Bilgi Görseli 3.7: On İki Hayvanlı Türk Takvimi ve özellikleri

4. Kaynak

“12 Hayvanlı Türk Takvimindeki bazı yıllar bahtlı, bazıları da zor yıllar olarak nitelendirilir. Halk arasında bunlarla ilgili rivayet, efsane ve atasözleri de türemiştir. Mesela; ‘Güvenme zenginliğine, biçin vardır önünde.’ Anlamına gelince zenginliğine güvenme, çünkü önünde maymun yılı vardır. Soğuk ve kuraklık yüzünden birçok malın yok olur gider. Eski düşünceye göre, maymun yılı soğuk ve kuraklık içinde ge-çermiş. Maymun, tavşan, tavuk, yılan, koyun, sığır yılları zor yıllar sayılır. Tavşanın, tavuğun, atın ayakları (tavuğun gagası da) serttir, bu sebeple bu yılların ortaları sıcak olsa da başı ve sonu soğuk olmuştur. Yılan kışın bir şey bulamayınca kum yalayıp yaşamaya çalışmış. Bu da kuraklığın belirtisi sayılmış. (...) Göçerlere ve çiftçilere ait bazı atasözleri de buna örnektir. ‘Eset - bes et’; Eset ayı temmuza rastlar. Atasözünün anlamı ise; ‘Eset ayında ekin ekmeyi bitirmeli, bundan sonra ekilen ekin ürün vermez’, demektir. Çünkü esetten sonraki üçüncü ay (ekim) akreptir. Akrepte ise otlara genellikle soğuk vurur. Hatta bu sözü destekleyen bir atasözü daha vardır: Akrepte vurmazsam, ahrette de vurmam.”

Biray, 2009, s. 676.

1. On İki Hayvanlı Türk Takvimi hangi ihtiyaçlar sonucu ortaya çıkmıştır? Tartışınız.
2. Kaynak metin üzerinden bilimsel bilginin halk yaşamına yansımaya ilişkin iki örnek veriniz?

Türk-İslam Devletlerinde Eğitim

Türklerin İslamiyetle tanışması İslam'ın ilk yıllarında başlamış ve üç asır devam etmiştir. Bu uzun dönem içinde İslamiyet yavaş yavaş Türkler tarafından benimsenmiştir. Türklerin İslamiyet'i toplu olarak kabul etmesi, 960 yıllarında Yağma, Çiğil, Karluk ve Tuhsilerin Müslüman olmasıyla gerçekleşmiştir. Türkistan'daki ilk Müslüman Türk devleti olan Karahanlı Devleti, Satuk Buğra Han Dönemi'nde İslamiyet'i kabul etmiştir. Böylece İslamiyet, Türklerin millî dini olmuştur. Karahanlılardan sonra kurulan Türk devletleri İslamiyet'in yayılmasını, İslam kültür ve medeniyetinin gelişmesini sağlamıştır. Türklerin İslamiyet'i kabul etmesiyle devlet düzeyinde eğitim-öğretim alanında kurumsallaşma başlamış, bilimsel gelişmeler yönlendirilmiş ve desteklenmiştir. İslamiyet'in iki temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'de ve Hz. Peygamber'in hadislerinde ilmi öven, insanları ilme teşvik eden çok sayıda emir ve tavsiye bulunmaktadır. Müslümanlar arasında eğitim-öğretim kurumlarının gelişerek yaygınlaşmasını bu emir ve tavsiyeler sağlamıştır. Eğitim faaliyetleri, İslamiyet öncesi Türk devletlerinde yaygın eğitim şeklinde yürütülmüştür. Karahanlılar Dönemi'nde ise eğitim belli bir plan ve program çerçevesinde verilmeye başlanmış, bir bütün olarak düşünülmüş ve eğitimde kurumsallaşmaya gidilmiştir. Eğitim ve bilim alanında kurumsallaşma Selçuklu ve Osmanlı Devletleri'nde de devam etmiş hâkimiyetleri altındaki coğrafyalarda ribat, kervansaray, medrese, cami, darüşşifa, rasathane gibi çeşitli eserler inşa edilmiştir (Görsel 3.6).

P A N O

İslam dünyasında eğitimde kurumsallaşmayı ifade eden medresele-
rin ilk kez Nizamülmülk
tarafından açıldığı
görüşü yaygındır. XII.
yüzyılda Bağdat ve
çevresinde otuz kadar
medrese ve bunlara
ait vakıfların kurulduğu
bilinmektedir.

Görsel 3.6: Ribat/kervansaray

Türk-İslam medeniyetinde çok boyutlu fonksiyonları olan köklü sosyal kurumlardan birisidir. Farklı coğrafyalardan gelen tüccarlar ve yolcular; kervansaraylarda bilgi, tecrübe ve kültür paylaşımında bulunarak eğitim ve kültürel etkileşim ortamı oluşturmuştur. Özellikle Selçuklu Dönemi'nde kervansaraylarda vaizler ve fakihler ikamet etmiştir. Ribat/kervansaraylarda; Kur'an-ı Kerim, Arapça, tarih, ilmiyal ve edebiyat dersleri verilmiştir.

Ribat-ı Şerif Kervansarayı, Horasan / İran

Bilgi görselini inceleyerek soruları cevaplayınız.

Medrese

Türk-İslam tarihinde eğitim-öğretim kurumlarının genel adıdır.

İslam devletleri döneminde medrese benzeri eğitim kurumları açılmış olsa da eğitimin kurumsal bir yapıya kavuşmasında Selçuklular önemli rol oynamıştır. Selçukluların başlattığı medrese kültürü, daha sonra kurulan Türk devletleri tarafından geliştirilerek devam ettirilmiştir.

Büyük Selçuklu Devleti Dönemi'nde Bağdat'ta Nizamülmülk'ün öncülüğünde kurulan Nizamiye Medreseleri, ilk tam teşekküllü eğitim kurumları olmuştur.

Nizamiye Medreseleri; ders geçme, öğrencilere burs verme, öğretim üyesi yetiştirme, mezun öğrencilere icazet verme gibi usulleriyle bugünkü çağdaş eğitim sisteminin ilk örneğini oluşturmuştur.

Medreselerde öğretim bölümleri, kütüphaneler, hamamlar, hastane ve mutfak kısımları bulunmaktadır. Medreselerde dinî ilimlerin yanı sıra matematik, astronomi, tıp ve hikmet ilimleri okutulmuştur. Derslerin müfredatı hocaya göre değişmiştir.

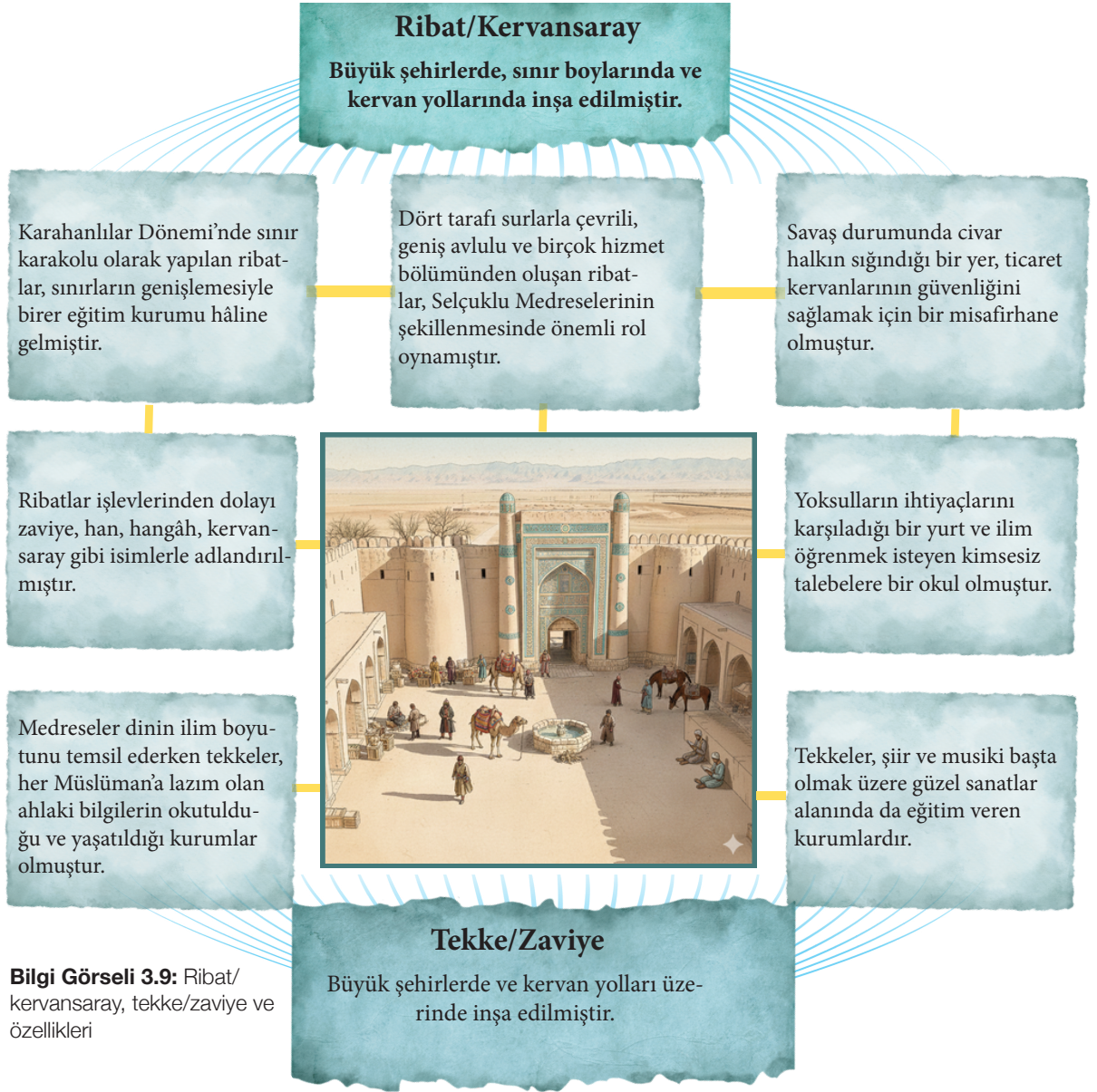
Medreseleri diğer eğitim kurumlarından ayıran temel özellikler; öğrenciler için yeme içme ve barınma imkânının olması, maaşlı öğretmenlerin bulunması ve giderlerinin vakıflar tarafından karşılanmasıdır.

Bilgi Görseli 3.8: Medreseler ve özellikleri

1. Medreselerde okutulan ders çeşitliliği dikkate alındığında Türk-İslam dünyasının eğitim anlayışı hakkında hangi çıkarımlar yapılabilir?

2. Nizamiye Medreselerinin uygulamalarıyla günümüz üniversiteleri arasında hangi benzerlikler kurulabilir?

Bilgi görselini inceleyerek soruları cevaplayınız.

Bilgi Görseli 3.9: Ribat/ kervansaray, tekke/zaviye ve özellikleri

1. Tekke ve zaviyelerde verilen eğitimin medreselerden farklı yönleri nelerdir?

.....

.....

.....

.....

2. Medreselerin şekillenmesinde ribatların rolü hakkında neler söylenebilir?

.....

.....

.....

.....

Bilgi görselini inceleyerek soruları cevaplayınız.

Darüşşifa/Bimaristan

İslam dünyasında hastaneler için kullanılan terimdir. Şifa evi, sağlık evi anlamlarına gelmektedir.

Tıp eğitiminin verildiği bu yapılar, ayırım yapılmaksızın yolcu, tüccar ve kimsesizlerin tedavi edildiği yerlerdir.

Selçuklular Dönemi'nde ilk medreseyi ve ilk bimaristanı Nişabur'da yaptıran Nizamülmülk, Bağdat'ta yaptırdığı Nizamiye Medresesinde bir hastane kurmuştur.

Selçuklular Dönemi'nde kurulan hastanelerin mimari özellikleri, hasta başında klinik dersler verilme usulü, akıl hastalarının ilaç ve müzikle tedavi edilme esasları daha sonraki Türk devletlerine ve Avrupa'ya örnek olmuştur.

Türkiye Selçuklu Hükümdarı I. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından kız kardeşi Gevher Nesibe Sultan adına yaptırılan darüşşifa, tıp fakültesi ve hastaneyi aynı binada birleştirerek dünyada bir ilki gerçekleştirmiştir.

Bilgi Görseli 3.10: Darüşşifa/bimaristan ve özellikleri

- Darüşşifaların hem sağlık hem eğitim kurumu sayılmasının nedeni nedir? Tartışınız.

Uygulama

Numarası	2
Adı	Kurumsal Eğitime Geçiş
Yönerge	Eğitim kurumlarının işlevi ve günümüzdeki karşılığına ilişkin verilen tabloyu öğrendiğiniz bilgilerden yararlanarak doldurunuz.

Kurum	İşlevi	Günümüzdeki Karşılığı
Medreseler		
Ribatlar		
Tekke ve Zaviyeler		
Darüşşifalar		

Karekodda bulunan "Gevher Nesibe Darüşşifası" ile ilgili belgesel kesitini izleyiniz.

Karekodda bulunan "Cacabey Gökbilimleri Medresesi" ile ilgili belgesel kesitini izleyiniz.

! Araştırma sürecinde Türk-İslam devletlerinde eğitim kurumlarının özellikleri konusunda dijital ağ kaynaklarından bilgi kullanırken dijital kimliği veya kaynağın uzantısının güvenilirliğini dikkate alınız.

Ahlakın ve Doğruluğun Simgesi: Ahilik Teşkilatı

Türk-İslam devletlerinde yaygın eğitimin yapıldığı Ahilik teşkilatı büyük bir öneme sahiptir. Bu teşkilatın Anadolu'da kurulmasında fütüvvet birliklerinin büyük etkisi olmuştur. İslamiyet'in ilk yıllarından itibaren gençler arasında iktisadi ve siyasi birlikler şeklindeki dayanışmayı temsil eden ve savaşçı özelliklere sahip fütüvvet birlikleri, tasavvufi düşüncenin etkisiyle kurumsal bir yapıya bürünmüştür. Fütüvvet teşkilatının gelişmiş şekli olan Ahilik, Anadolu'da esnaf ve tüccarlarla bütünleşerek meslek teşkilatı hâline gelmiştir. Türklerde dinî ve millî birliğin korunmasında, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda ve meslek eğitiminde hizmet veren Ahilik; sosyoekonomik bir kurumdur.

P A N O

Fütüvvet kelimesi "gençlik, kahramanlık, cömertlik" anlamlarına gelmektedir.

Görsel 3.7

Ahi Evran Veli anıtı

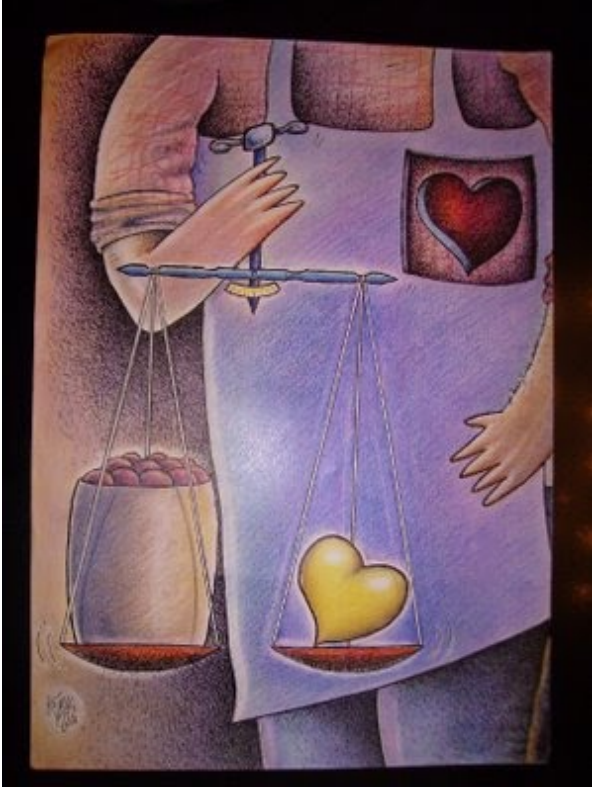
Ahi teşkilatında mesleğe kabul etme ve yamaklıktan çıraklığa, çıraklıktan kalfalığa, kalfalıktan ustalığa geçiş törenlerinde "şed veya kuşak bağlama" uygulamaları yapılmaktadır. Kuşak bağlama, gençlere aktarılan bilgiyi temsil etmektedir.

Anıt, Kırşehir

Selçuklular Dönemi'nde ve sonrasında şehirlerde etkin olan Ahiler, üretimi elinde tutan esnaflardır. Kendi aralarında hiyerarşik bir düzene sahip olan Ahiler, şeyhlerin idaresinde standart üretim yapmışlardır. Büyük Türk iktisatçısı ve sanat ustası Ahi Evran (Görsel 3.7), Türkistan'dan Türkiye'ye gelerek ahlak, konukseverlik, yardımseverlik ve sanatın birleşimi olan Ahiliği örgütlemiştir. Türkistan'dan gelenleri bir çatı altında toplayıp teşkilatlandıran Ahi Evran, fütüvvetnamelerden yararlanarak teşkilatın bir nevi yönetmeliğini hazırlamıştır. Bir meslek, sanat ya da ticaretle ilgisi olmayanlar bu teşkilata alınmamıştır. İş yerinde yamak, çırak, kalfa, usta hiyerarşisi ile mesleğin incelikleri öğretilmiştir. Ahilikte akşamları ahlak dersleri, haftanın belli günlerinde silah talimleri ve ata binme eğitimleri yapılmıştır.

Tarihî süreçte ahlak, eğitim, iktisat, meslek ve toplum hayatında önemli görevler üstlenen Ahilik teşkilatı, günümüzde de yaşatılmaya çalışılmaktadır. Ahiliğin daha fazla gündeme gelmesi, hayatın içerisinde kendisine yer edinmesi amacıyla Ticaret Bakanlığına bağlı Ahilik Merkezi Yürütme Kurulu tarafından her yıl eylül ayı içinde farklı tarihlerde "Ahilik Kültürü Haftası" kutlanmaktadır. Günümüzde de insanı önemseyen kardeşlik, barış, adalet, sevgi, saygı, vefa, güven, cömertlik ve yardımseverlik gibi temel değerlerin hatırlatılması amacıyla çeşitli etkinlikler yapılmaktadır.

Görselleri inceleyerek soruları cevaplayınız.

Görsel 3.8: Ahilik ve Ahi Evran'ın tanıtılmasına, anlaşılmasına, yaşattığı evrensel değerlerin hatırlatılmasına ve bu değerlerin günümüz dünyasına ışık tutmasına katkı sağlamak amacıyla 22-28 Eylül 2008 Ahilik Kültürü Haftası etkinlikleri çerçevesinde "Esnaflık, Sanatkarlık ve Ahilik Kültürü" konulu karikatür yarışmasında birinci olan eserdir.

Görsel 3.9: I. Uluslararası Ahilik ve Ahi Evran Yarışması, resim kategorisinde Kırşehir'den katılan ortaokul öğrencisinin yaptığı resimdir.

Görsel 3.10: Ticaret Bakanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı iş birliği ile Ahi Evran'ın doğumunun 850. yılı münasebetiyle Türkiye genelinde düzenlenen "Ahi Evran ve Ahilik" temalı "Yardımlaşma ve Adil Paylaşım" konulu resim yarışmasında Trabzon'dan katılan lise öğrencisinin yaptığı resimdir.

1. Ahilik ve Ahi Evran temalı resim ve karikatürlerden yola çıkarak Ahilik teşkilatının ahlaklı davranma, azimli, kararlı, doğru, güvenilir, yardımsever olma ve topluma karşı görevlerini yerine getirmeye yönelik öğretilerinden kanıtlar bulunuz.

2. Görsellerde tartı ve ölçü unsurlarının özellikle vurgulanmasının sebepleri neler olabilir?

Türk-İslam Devletlerinde Bilim

İslamiyet'in ilk yıllarından itibaren Müslümanlar, öncelikle var olan bilgi birikimini anlamaya ve daha sonra da geliştirmeye yönelmiştir. Bu dönemde Beytülhikme tercüme faaliyetlerinin yapıldığı bir kurum olmuş, bilimsel çalışmalar İslam dünyasına aktarılmış ve yerleşmiştir. İslam dünyasındaki bilimsel etkinliklerin yoğunlaştığı dönemlerde bilimin farklı alanlarında önemli çalışmalar yapan çok sayıda Türk bilim insanı yetişmiştir. Bunda Türk devlet görevlilerinin bilime ve bilim insanlarına karşı saygılı duruşları, bilimsel çalışmaları desteklemeleri önemli bir etken olmuştur. Türk-İslam medeniyetinin ortaya çıkmasına katkı sağlayan ve kültürden medeniyete geçişte kilit taşı niteliğindeki *Kutadgu Bilig*, *Dîvânu Lugâti't-Türk*, *Atabetü'l Hakayık* gibi eserlerin ortaya çıkmasında Karahanlı Devleti hakanlarının destekleri önemli rol oynamıştır. Gazneli Mahmud, Hindistan Seferi'nde baş danışmanlığını yapan Biruni için "Sarayımızın en değerli hazinesidir." demiştir. Bu durum Türklerin bilime verdiği önemi anlatan en güzel örneklerdendir.

PANO

Abbasi Halifesi Harun Reşid ve oğlu Memun tarafından kurulan Beytülhikme, "bilgelik ve hikmet evi" anlamına gelir. Bağdat'ta kurulan, kütüphane ve çeviri birimlerinden oluşan bilim merkezidir.

Türk Kültürüne Yön Veren Eserler

Dîvânu Lugâti't-Türk (eserden bir sayfa)

Türk-İslam devletleri döneminde yazılmış, Türk dili ve kültürü açısından son derece önemli bir eserdir. Kaşgarlı Mahmud tarafından kaleme alınmıştır. Eser, Türk dilinin ne kadar zengin bir dil olduğunu ispatlarken dönemin bilim, kültür ve medeniyetini de günümüze taşımıştır. Kaşgarlı Mahmud, divanında eğitim ve bilimle ilgili kelimelere ve deyimlere geniş yer vermiştir. Kullanılan bu kelimelerin zenginliği, o devirde Türklerin okuma-yazma ve bilgi edinmeye önem verdiklerini göstermektedir.

Kutadgu Bilig (kesit)

Türk-İslam devletleri döneminde yazılmış ilk eserdir. Yusuf Has Hacip tarafından kaleme alınmıştır. Örgü, içerik, amaç, edebî özelliklerinin yanı sıra insanlığa yarar sağlayan ve eğitim veren eser, güçlü şiir sanatıyla ilim insanların saygısını kazanmıştır.

211. beyit

*Kişi köngli tüpsüz tengiz teg turur,
Bilig yinçü sanı tüpinde yatur.*

*(İnsan gönlü dibi olmayan bir deniz gibidir;
bilgi onun dibinde yatan inciye benzer.)*

Bilgi Görseli 3.11: Türk-İslam devletleri döneminde yazılmış eserlerden bazıları

Türk-İslam devletlerinde bilim konusunda yazılı, görsel, basılı ve dijital kaynaklar üzerinden bilgi toplayınız ve kaydetmeyi unutmayınız. Araştırmanızda kullanmanız için karekodda bulunan "Türk-İslam Medeniyetinin Kandilleri" adlı etkileşimli belgeselleri izleyiniz.

Bilgi görselini inceleyerek 222. sayfadaki soruları cevaplayınız.

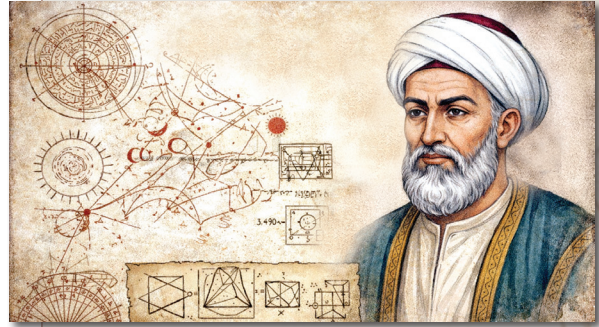
Cabir bin Hayyan (721-815)

Çok yönlü bir âlim olan Cabir bin Hayyan; kimya, coğrafya, fizik, tıp, biyoloji ve felsefe alanlarında eserler vermiştir. Doğu'da ve Batı'da modern kimyanın kurucusu kabul edilen Cabir bin Hayyan, Doğu'nun ve Batı'nın kimya görüşlerini başarılı bir şekilde sentezlemiştir. Çalışmalarıyla döneminde ve sonraki 800 yıl boyunca kimya alanında tek otorite olmuştur. Kimyada deney ve nicelik anlayışının

güçlenmesini sağlayan Cabir bin Hayyan, ilk kez kendisinin ortaya attığı ve kullandığı kimyasal işlemlerle, kullandığı aletlerle ve pek çok kimyasal bileşiği ortaya çıkarmasıyla kimyanın atası olmuştur.

Harezmi (öl. 847)

Hem İslam medeniyetinin hem de dünya tarihinin büyük matematikçisi, astronom ve coğrafyacısıdır. Sıfırı ve diğer dokuz rakamı içeren ondalık konumsal hesap çizgisini kurduğu, bilinmeyen denklemler üzerine eserler yazdığı ve cebirle algoritmayı icat ettiği için kurucu bilgin olarak kabul edilmiştir. Düzenli hesap tekniğini ortaya çıkaran Harezmi, ikinci ve üçüncü dereceden denklemlerin formüllerini inşa etmiş, cebirsel nicelik kavramını da ilk defa tanımlamıştır.

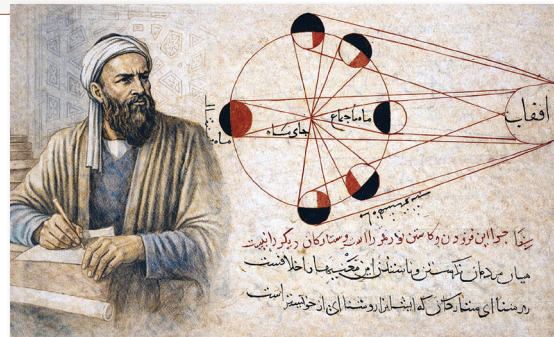
Farabi (871/872-950)

Tümdengelimsel mantığın esasını teşkil eden kıyas teorisini sistematik bir şekilde tesis ettiği için Farabi'ye "İkinci Öğretmen" denilmiştir. Farabi; ahlak, siyaset felsefesi, metafizik, din felsefesi bilimlerini inşa eden kurucu bir bilgidir. Felsefeyi teorik ilkelerle birlikte ele alan Farabi, ahlaki yaşantının gayesi olarak mutluluğun mahiyeti ve bu mutluluğa götüren erdemlerin genel çerçevesi üzerinde durmuştur.

Biruni (973-1061)

Filozof, doğa bilimci, astroloji âlimi ve matematikçidir. Birçok astronomi aleti icat etmiş ve bunların çizimini yapmıştır. İbni Sina'yla tanışmış ve çeşitli felsefi meselelerle ilgili onunla mektuplaşmıştır. Biruni'nin ünü, Gazneli Mahmud'a kadar ulaşmış ve sultanın danışmanı olarak Hindistan seferlerine katılmıştır. Gözlem ve tecrübeye dayalı bilimsel yöntemlerin uygulanmasını başlatmıştır. Âlemin tekliği, gök cisimlerinin dairesel hareketi gibi konularda Aristotelesçi ve Batlamyusçu teorileri eleştirmiştir. Yer merkezli evren modelini kabul eden Biruni, yerin hareketsiz ve merkezde olduğu fikrini reddetmiştir. Yerin dönüşünü esas alan modeller ve hesaplamalar yapmıştır.

İbni Sina (980/981-1037)

Doğa felsefesi, coğrafya, meteoroloji, mineraloji, psikoloji, botanik, biyoloji, matematik, geometri, aritmetik, müzik, astronomi ve tıp alanlarında eserler veren büyük üstat olarak kabul edilmiştir. *El-Kanun Fi't-Tıp* eseri, İbni Sina'yı bir hekim olarak Galen (Gelin) ve Hipokrat'ı (Hipokrat) geride bırakacak bir şöhrete ulaştırmıştır. Bu eser, Yunan hekimlerinin bulguları ile İbni Sina'nın deneyimlerine dayanan sistematik bir ansiklopedidir. Beş kitaptan oluşan bu eser hem Doğu'daki hem de Batı'daki tıp okullarında yüzyıllar boyu el kitabı ve ders kitabı olarak okutulmuştur. İbni Sina, Bağdat'ta bulunan rasathanede yer, yükseklik, açıklık ve açıları ölçmek için kullanılan "azimut kadranı" aletini icat etmiştir. Uluslararası Astronomi Birliği (IAU), Ay'daki en önemli ve büyük kraterlerin isimlendirilmesinde İbni Sina'nın adını kullanmıştır.

göndermeler yapılarak açıklamaların anlaşılması kolaylaştırılmıştır. Kitapta anlatılan su saatlerinden biri 1976'da Dünya İslam Festivali için Londra Bilim Müzesinde diğeri de İstanbul Teknik Üniversitesinde yeniden yapılmış ve çalıştırılmıştır.

Cezeri (XII-XIII. yüzyıl)

Yeni makineler icat eden ve bu makineleri üreterek uygulamaya koyan Cezeri, bir mühendis ve mekaniktir. Günümüze ulaşan tek eseri *Kitabül Hiyele* adıyla bilinen *el-Câmî beyne'l-ilmî ve'l-amelî'n-nâfi' fî sînâ'atî'l-hiyele*'dir. Eserde; saatler, otomatik makineler, otomatik fışkiyeler, müzik otomatları, su pompalama makineleri gibi aletlerin şekli ve parçaları farklı renklerde olacak şekilde çizilmiş ve çalışma mekanizması ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Ayrıca çizilen şekillerde Arap harfleri kullanılmış, bazı parçalar işaretlenmiş ve metinde bunlara

Uluğ Bey (1394-1449)

Timur Devleti hükümdarı, matematikçi ve astronomi âlimidir. Kepler'dan (Kiplır) bir asır önce yaşamış ve eski astronomi bilgisiyle modern bilgiyi birleştiren büyük bir bilgidir. Kadızade-i Rumi, Cemşid el-Kaşi, Ali Kuşçu gibi dönemin meşhur matematikçi ve astronomları; İsmet-i Buhari ve Sekkaki gibi edipler onun himayesinde bulunmuştur. Yaptırdığı medreseler ve bu medreselerde okutulan eserler, sonraki dönemde Osmanlı, İran, Türkistan ve Hindistan coğrafyasında kurulan medrese eğitimlerine temel olmuştur. Semerkand'da kurmuş olduğu rasathane, teleskop öncesi dönemin en gelişmiş gözlemevidir. Semerkand Rasathanesinde gerçekleştirilen gözlemler sonucu oluşturulan *Zic-i Uluğ Bey* adlı eser, uzun yıllar hem İslam devletlerinde hem de Avrupa'da kullanılmıştır. O döneme kadarki en dakik gözlem sonuçlarını barındıran eser; takvim ve kronoloji, trigonometri, küresel astronomi ve gök cisimlerinin konumlarıyla ilgili bilgileri ve tabloları içermektedir.

Bilgi Görseli 3.12: Türk-İslam devletleri dönemi bilim insanları

1. Türk-İslam bilim insanlarının çalışmalarının evrensel ve kalıcı nitelik taşıdığını gösteren kanıtlar nelerdir?

2. Aşağıdaki tabloyu örnekteki gibi Türk İslam bilim insanları, eserleri ve bilime katkıları içerikleriyle doldurunuz.

Bilim İnsanı	Çalışma Alanları	Bilime Katkısı
Cabir bin Hayyan	Kimya	Kimyanın temel kuramlarını ilk defa ortaya koyan bilim insanıdır.

Türk-İslam devletlerinde bilim konusu hakkında yazılı, görsel, basılı ve dijital kaynaklar üzerinden bilgi toplayınız ve kaydetmeyi unutmayınız. Araştırmanızda bu dönemde yaşamış diğer bilim insanları ve çalışmalarını araştırarak eklemelerde bulunabilirsiniz.

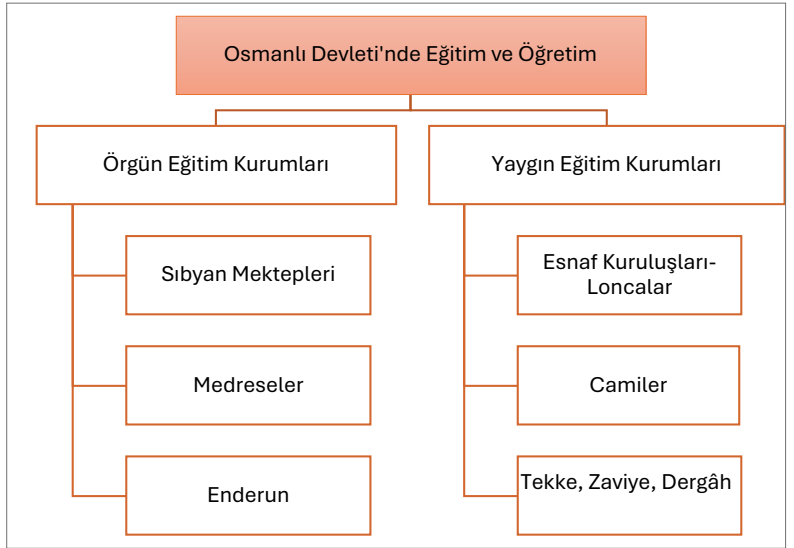
Osmanlı Devleti'nde Eğitim

Osmanlı Devleti'nde eğitim-öğretim faaliyetleri, kendisinden önceki Selçuklu Devleti'nin eğitim kurumlarını ve yine o dönemde Anadolu şehirlerinde kurulmuş olan eğitim müesseselerini temel alarak düzenlenmiştir. Hâkimiyet kurduğu coğrafyalarda yaşamış kültürlerden de istifade eden Osmanlı Devleti, kendine has bir eğitim-öğretim sistemi oluşturmuştur.

Osmanlı eğitim tarihi, Klasik Dönem ve Tanzimat Sonrası Dönem eğitim kurumları adı altında toplanmıştır. Osmanlı Klasik Dönem eğitim kurumları ve faaliyetleri, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan XVIII. yüzyıla kadar olan dört yüz seneyi içine almaktadır. Osmanlı Devleti Klasik Dönem'de insanların kendileri için gerekli bilgi ve becerileri edinebilecekleri bir ortam sağlamayı, okuma ve yazmayla temel dinî bilgileri öğrenebilecekleri sıbyan mektepleri açmayı hedeflemiştir. Osmanlı eğitim anlayışının bir diğer hedefi ise devletin yönetici sınıfları olan ilmiye, kalemiye ve seyfiye için insan yetiştirmektir.

Günümüz ilkokulları olarak tanımlanan sıbyan mektepleri (Görsel 3.11); külliyelerin içerisinde, camilerin bitişiğinde ya da müstakil bir yapı olarak mahallelerde açılmıştır. Bu mektepler kız, erkek veya karma eğitim şeklinde hizmet vermiştir. İlk tahsili veren bu mektepler; beş altı yaşlarındaki çocuklara okuma ve yazmayı, temel dinî bilgileri ve dört işlemden ibaret olan basit matematiği vermiştir. Burada ders verenlere muallim, yardımcısına kalfa, öğrencilerine de talebe denilmiştir. Osmanlı Devleti'ndeki sıbyan mektepleri Tanzimat Dönemi'ne kadar görevine devam etmiştir.

Sıbyan mekteplerinin yanı sıra ülke içinde yaşayan farklı dinî inanışlara mensup Rum, Ermeni, Yahudi cemaatleri de bağlı oldukları kiliseler etrafında okullar açmıştır. Bu okullar üzerinde devletin herhangi bir denetimi olmamıştır.

Görsel 3.11: Sıbyan mekteplerinin ders programları başlangıçta Kur'an okutmak ve namazla ilgili bilgi vermek şeklinde düzenlenmiştir. Daha sonra bu programlara yazı dersleri de konulmuştur.

Sultan Hasan Okulu, Frederick Goodall (Fredrik Gudol), TÜYB tablo, 71 x 111 cm, Brighton (Braytın) Müzesi ve Sanat Galerisi, Birleşik Krallık

Özel Yeteneklilerin Eğitimi: Enderun

Görsel 3.12: Devlet yönetiminde önemli rol oynayan ve pek çok başarılı devlet görevlisi yetiştiren enderuna devşirme sistemiyle seçilen zeki ve yetenekli çocuklar alınmıştır.

- Osmanlı Devleti'nin mülki, idari, diplomatik ve askerî kadrolarının yetiştirildiği eğitim kurumudur (Görsel 3.12).
- Enderun mektebi, II. Murad Devri'nde kurulmuş ve Fatih Sultan Mehmed zamanında kurumsallaşmıştır.
- Enderun'da eğitim dili Türkçe olmakla birlikte edebiyat ve sanat dili olarak Farsça, din ve ilim dili olarak da Arapça eğitimi yapılırdı.
- Enderun mektebinde kapsamlı bir eğitim programından geçirilen öğrencilerde liyakat ve devlete sadık olma şartları aranmıştır.

Mesleki Eğitim: Loncalar

- Osmanlı Devleti'nde mesleki eğitim loncalar tarafından yürütülmüştür (Görsel 3.13).
- Bir tür ticari örgütlenme olan lonca teşkilatlarında usta-çırak usulüne göre meslek eğitimleri verilmiştir.
- Esnaf olmak isteyenler, küçük yaşta çırak olarak işe başlamıştır. Gerekli eğitimi alan çıraklar sınavla kalfalığa, en az üç yıl kalfalıktan sonra yine sınavla ustalığa yükselmiştir.
- Temel öğretilerini Ahilik teşkilatından alan loncalar; azimli, kararlı, doğru, güvenilir, yardımsever olma ve topluma karşı görevlerini yerine getirme gibi sorumlulukları esas almıştır.

◀ **Görsel 3.13:** Osmanlı Devleti'nde esnaf loncaları, geçit törenlerinde mesleklerini maketler, nesneler ve semboller aracılığıyla tanıttı. Bu minyatür, 1582'de Şehzade Mehmed'in sünnet düğünü için düzenlenen şenlikte loncaların geçit törenini resmetmektedir. Lonca terim olarak kethüda, yiğitbaşı, nizam ustaları gibi amirlerin gerekli malı temin ederek esnafa dağıttığı, depoladığı, kalite kontrolünü yaptığı yeri ifade etmektedir.

Minyatür, *Surnâme-i Vehbi*, (TSM, A3593), İstanbul

Enderun ve loncalar dışında askerî ve sivil teknik eleman ihtiyacı usta-çırak geleneğine bağlı olarak meslek zümreleri içerisinde yetiştirilmiştir. Örneğin Tophane'deki topçular ve top dökücüler usta-çırak usulüne göre eğitilmiştir. İmtihana tabi tutulan öğrenciler, memleketin değişik yerlerindeki dökümhanelere ve kalelere gönderilmiştir. Matematik, astronomi ve tıp eğitimi medreseler dışında darüşşifalar, **muvaakkithaneler**, gözlemevleri gibi kurumlarda da eğitim verilmiştir.

Darüşşifalar

Osmanlıların yaptırdıkları darüşşifalar, müstakil bir yapı olarak değil bir külliye'nin parçası olarak inşa edilmiştir. Darüşşifalar aynı zamanda birer tıp medresesi işlevi de görmüştür. Fatih'in 1470'te yaptırdığı Fatih Darüşşifası, II. Bayezid'in 1481'de Edirne'de yaptırdığı II. Bayezid Darüşşifası, Yavuz Sultan Selim'in hanımı Hafsa Sultan'ın 1522-1523'te Manisa'da yaptırdığı Hafsa Sultan Darüşşifası (Görsel 3.14), Kanuni Sultan Süleyman'ın 1550'de yaptırdığı Süleymaniye Darüşşifası, 1550'de yapılan Haseki Darüşşifası Osmanlı darüşşifaları içinde en önemlileridir.

muvaakkithane

Zamanı belirlemek için gerekli araç ve gereçlerin bulunduğu, genellikle büyük camilerin yanında yer alan, muvaakkithane'nin görev yaptığı yer veya bina.

Görsel 3.14

Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi adına yaptırılan darüşşifa, tam teşekküllü bir hastane ve tıp fakültesi olarak faaliyet göstermiştir. Mesir macunu, Hafsa Sultan Darüşşifasındaki eczacılar ve aktarlar vasıtasıyla geliştirilmiştir. Hafsa Sultan Darüşşifası, Manisa

Medreseler

Osmanlı Devleti'nde medreseler, ilmiye sınıfını yetiştiren temel eğitim kurumlarıdır. Türk-İslam eğitim geleneğinin devamı niteliğindeki bu kurumlar mimari özellikleri, uyguladıkları öğretim programı ve temsil ettiği düşünce yapısıyla önemli aşamalar kaydetmiştir. Medreselerin hiyerarşik yapısı dikkate alındığında sıbyan mektebinden sonra günümüz ortaokul, lise, yüksekokul ve üniversite basamaklarını kapsayan bir yapıya sahiptir. Eğitim, müderrisler tarafından yürütülmüştür. Müderrislerin yardımcıları muid, öğrenciler ise danişment veya softa olarak adlandırılmıştır. Şahıslar tarafından inşa edilen ve sürekliliği vakıflar aracılığıyla sağlanan medreseler, Tanzimat Dönemi'ne kadar hâkim eğitim kurumları olmayı sürdürmüştür.

Kaynakları ve görselleri inceleyerek 227. sayfadaki soruları cevaplayınız.

5. Kaynak

“Yıldırım’ın Bursa’daki darüştıbbında [Görsel 3.15] uygulamalı hekimlik bilgi ve becerisinin kazandırıldığı biliniyor. Kadızade-i Rumi’nin matematik, Hacı Paşa’nın hekimlik alanlarında birinci sınıf bilim adamları oldukları da kuşkusuz (...) Denilebilir ki bu dönem medreseleri, öğretim kadroları, kaynakları, fıkıh ve kelamın yanı sıra riyaziye, felsefe, astronomi, tıp bilimlerinin yan yana okutulması, yetkin bilgilerin yetiştirilmesi bakımından; henüz gücünü ve olgunluğunu kanıtlamamış küçük bir beylik için gerçekten bir övünç vesilesidir. Bu medreselerden yetişenler de hem din bilgini hem düşünür veya hem hekim hem şair ve yazar olmak gibi üstünlükler taşımışlardır.”

Sakaoğlu, 1991, s. 24-25.

Görsel 3.15: Yıldırım Bayezid tarafından 1397’de yaptırılan “Yıldırım Darüşşifası” Osmanlı Devleti’nin ilk hastanesi özelliğini taşımaktadır.

6. Kaynak

“Osmanlı medreseleri, naklî ilimlerde Şam-Mısır; akfî ilimlerde Bağdat-Semerkant bölgelerinde yetişmiş ulemadan istifade etmişlerdir. Orhan Gazi 1331’de İznik’te ilk Osmanlı medresesini inşa ettiğinde Kayseri ve Kahire’de tahsil görmüş olan Davûd-i Kayserî’yi ilk müderris tayin etmişti [Görsel 3.16]. Yine bu medresenin ilk müderrislerinden Alaeddin Esved de tahsilini İran’da tamamlamıştı. Murad Hüdavendigâr devrinin meşhur müderrislerinden Kadızade-i Rûmî Bursa’da tahsilden sonra Mâverâünnehir ulemasından tahsil görmüş, Semerkant’ta Seyyid Şerif Cürcânî’ye talebe ve Uluğ Bey’e hoca olmuştu. (...) Yıldırım Bayezid devrinin büyük âlimi Molla Fenârî de İznik’ten sonra Karaman ve Kahire’de tahsil görmüştü. II. Murad da Edirne’de yaptığı bir medresesine o sırada Halep’ten gelen Siraceddin Muhammed Halebî’nin adını vermiş ve ilk müderrisliğini ona vermişti. (...) II. Murad ve II. Mehmet devri müderrislerinden Alaeddin Ali Fenârî ise Anadolu’dan Herat ve Semerkant’a giderek yetişmiş ve döndüğünde kendisine müderrislik verilmişti.

Baltacı, 2002, s. 831-832.

Görsel 3.16: Davud

Kayseri, Osmanlı Devleti’nin kuruluş aşamasında üstlendiği müderrislik vazifesiyle devletin ilmî politikalarına yön vermiştir (Temsilîdir).

7. Kaynak

“Osmanlılar’da şehzadelerin eğitilmesine özel bir önem verilirdi. Osmanlı sarayında münevver, bilgin, şair, musikişinas, hattat ve sanatkâr şehzadelerin yetişmesi konusunda ilk ciddî, disiplinli ve sistemli metotlar, Fatih’in babası İkinci Murat tarafından konulmuştur’. Böylece Osmanlı sarayı, şehzadelerin tâbi oldukları takipçi ve metodik bir tedris ve talim yoluyla zamanlarının en seçkin şehzâdelerini yetiştirmiştir. (...) Fatih Sultan Mehmet [Görsel 3.17], şehzâdelik döneminde akademik bir çalışmaya girerek değerli hocalardan dinî ilimlerin dışında felsefe ve riyaîye okumuş, Arapça ve Farsçayı öğrenmişti. Bu dönemde tarih, coğrafya ve askerlik bilgisinin yanında Latince, Yunanca ve Sırpça öğrenmişti. Fatih’in geleceğe hazırlanmasında Molla Hüsrev, Molla Gürânî, Hoca Zâde, Hızır Bey Çelebi, Ali Tûsî, Molla Zeyrek, Sinan Paşa, Molla Lûtfî, Fahreddin-i Acemî ve Hoca Hayreddin gibi bilginlerin önemli hizmetleri olmuştur. Bunun için Nihad Sami Banarlı: “Öyle Hocalar elinde yetişen herhangi bir Osmanlı Şehzadesinin esasen bir Fatih olmaması kolay değildi.” demektedir.

Kayadibi, 2003, s. 3-4.

Görsel 3.17: Eğitime, bilime ve bilim insanlarına önem veren Fatih Sultan Mehmed, büyük matematikçi ve astronomi âlimi Ali Kuşçu’yu İstanbul’a getirtmiş ve ona Ayasofya Medresesi müderrisliğini vermiştir. Minyatür, XVI. yüzyıl, Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul

1. “Yetişenler hem din bilgini hem hekim hem şair.” ifadesi, Osmanlı eğitiminde nasıl bir insan tipi hedeflendiğini göstermektedir?

2. Osmanlı medreselerinde görev yapan âlimlerin farklı coğrafyalardan gelmesi ve okutulan bilim dalları dikkate alındığında Osmanlı eğitim anlayışı hakkında neler söylenebilir?

3. Nihad Sami Banarlı’nın “Öyle hocalar elinde yetişen herhangi bir Osmanlı şehzadesinin esasen bir Fatih olmaması kolay değildi.” sözünden hareketle Osmanlı Devleti’ndeki şehzade eğitimi hakkında hangi çıkarımlarda bulunabilirsiniz?

Bilgi görselini inceleyerek 229. sayfadaki 5N1K etkinliğini yapınız ve soruları cevaplayınız.

Osmanlı Medreselerinin Zirveleri

- Sahn-ı Seman Medreseleri, Fatih Sultan Mehmed tarafından 1462-1470 yılları arasında yaptırılan külliye de yer alan medreselerdir.
- Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'u fethettikten sonra yaptırdığı Fatih Camii'nin doğu ve batı kısmına yükseköğretim tahsili için "Sahn-ı Seman" denilen sekiz medrese inşa ettirmiştir.
- Sahn-ı Seman Medreselerine öğrenci yetiştirmek amacıyla "tetimme" adı verilen sekiz medrese daha yaptırılmıştır.
- Sahn-ı Seman Medreselerinin her biri fakülte niteliğindedir. Akli ve nakli ilimlerde uzman müderrislerin görev yaptığı bu medreselerde; tıp, fıkıh, heyet ve ilahiyat dersleri okutulmuştur. Buralardan mezun olan öğrenciler branşlarına göre hekim, fakih, fen insanı, maliye ve devlet memuru olmuştur.
- Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde Süleymaniye Medreseleri açılmıştır. Fatih'in kurduğu medreseler ilahiyat, felsefe ve Arap edebiyatı ağırlıklı iken Kanuni'nin yaptırdığı medreselerde Sahn-ı Seman'dan farklı olarak matematik ve tıp medreseleriyle darülhadis bulunmaktadır.
- Genellikle müderrislerin aldıkları yevmiye miktarına göre isimlendirilen Osmanlı medreseleri; Haşiye-i Tecrid, Miftah, Kırklı, Dâhili, Haricî, Ellili, Sahn-ı Seman ve Altmışlı şeklinde isimlendirilmiştir.
- Medreselerde sınıf geçme, kitap bitirme esasına göre düzenlenmiştir.
- Öğrenciler, hazırlık aşamasındaki dersleri aldıktan sonra medresenin ilk basamağını oluşturan Haşiye-i Tecrid Medresesine devam etmiştir. Burada başarılı olan öğrenciler, müderristen bir belge yani icazetname olarak bir üst derecedeki Miftah Medresesinde eğitim görmeye hak kazanmıştır.
- Kırklı, Hariç ve Dâhil Medreselerinin derslerini gören öğrenciler, daha sonra dilerse Sahn-ı Seman'a dilerse Süleymaniye Medreselerine devam etmiştir. Bu dersleri tamamladıktan sonra icazet alan öğrencilere, müderrislik yapabileceğine dair diploma verilmiştir.

Bilgi Görseli 3.13: Sahn-ı Seman ve Süleymaniye Medreseleri

Ne?**Sahn-ı Seman Medreseleri nedir?**

.....

.....

.....

Ne zaman?**Sahn-ı Seman Medreseleri ne zaman kurulmuştur?**

.....

.....

.....

Nasıl?**Sahn-ı Seman Medreseleri genellikle nasıl ve neye göre isimlendirilmiştir?**

.....

.....

.....

Nerede?**Sahn-ı Seman Medreseleri nerede inşa edilmiştir?**

.....

.....

.....

Neden?**Sahn-ı Seman Medreselerinde eğitim nasıl yürütülmüştür?**

.....

.....

.....

Kim?**Sahn-ı Seman Medreseleri kim tarafından ve kimlerin katkısıyla kurulmuştur?**

.....

.....

.....

1. Sahn-ı Seman Medreseleri ile Süleymaniye Medreseleri arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları boş bırakılan alanlara yazınız.

Benzerlikler

.....

.....

.....

Farklılıklar

.....

.....

.....

2. Sahn-ı Seman ve Süleymaniye Medreseleri, Osmanlı eğitim sisteminin hangi özelliklerini yansıtmaktadır?

.....

.....

Araştırma adınızda Osmanlı eğitim sistemine ilişkin konuları belirleyiniz. Belirlediğiniz konuya ilişkin 5N1K tekniğiyle sorgulama yaparak sonuçları kaydediniz.

Kaynakları ve görselleri inceleyerek 231. sayfadaki soruları cevaplayınız.

8. Kaynak

(...) Osmanlı eğitim Sisteminin başka bir vasfı da öğretim elemanlarının devamlı surette kendilerini yenileme ve sürekli rotasyonla (hareket) toplumla bütünleşme imkanlarını sağlamasıdır. Zira bir üst dereceye yükselecek olanlar, kendi aralarında açılan müsabaka imtihanlarında başarılı olmak zorundadırlar. Başaramazlarsa bir sonraki imtihanı beklerler ve onda başarılı olmayan başarı için çalışırlardı. Aksi halde yükselmeleri mümkün olmazdı. Yani belirli bir tahsili tamamlayıp icazetname almak, ömür boyunca yükselmek için kafi değil, her yükseliş yeni bir başarıyı gerektirir. Bu ise onları devamlı okumaya ve kendisini geliştirmeye zorlardı [Görsel 3.18]. Sistem, ülkeye yayılan bütün eğitim ve öğretim müesseselerini kendi aralarında derecelendirmeye tabi tuttuğundan ve öğretim elemanlarının ülkenin değişik bölgelerindeki farklı derecelerdeki medreselerde müderrislik yapmalarını esasa bağladığından Osmanlı münevverlerinin ülkeyi ve ülkenin insanlarını tanımasına zemin hazırlamıştır.”

Baltacı, 1996, s. 467-468.

9. Kaynak

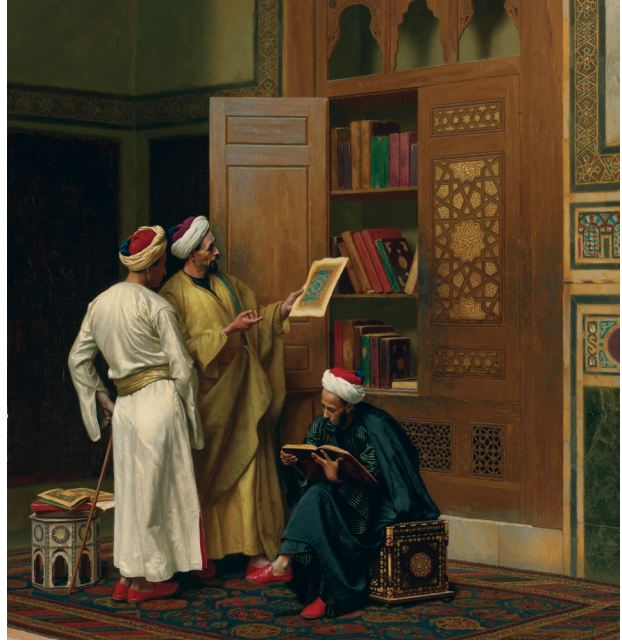
“Bugün ilim yolu dahi fevkalâde bozulmuştur. Aralarında yürürlükte olan eski kanun işlemez olmuştur. Evvelce bir ilim öğrenmek isteyen dânişmend olmak isterse bilginlerden birisi ele alıp, evvelâ ondan mahreç dersi okur, istidadı ve kabiliyeti gördükten sonra müderrislerden birine gönderirdi. Ondandır ötekine böyle böyle hâriçte, dâhilde ve sahnda, uzun müddet dânişmend olur, sonra iste giderek her işe hatır karışmakla ve her işe göz yummakla hak sâhibi olmayanlara hadden aşın mevkiiler verilip, eski kanun bozuldu [Görsel 3.19]. Kazaskerler dahi az zamanda yersiz olarak azil olunmakla, işlerinde tama' sahibi ve haris olanlar, bulunduğu mevkii fırsat ve fırsatı nimet bilip, memuriyetlerin çoğunu rüşvet ile ehliyetсіlere verir oldular.”

Koçi Bey, 1631, çev. 1972, s. 27-28.

Görsel 3.19: Gazanfer Ağa Medresesi ve müderrisleri

XVI. asır sonlarına doğru medreselerin eğitim kalitesinde, öğrencilerin ve müderrislerin liyakatlerinde bozulmalar yaşanmış ve bu olumsuzluklar artarak devam etmiştir.

Gazanferâğa Medresesi, minyatür, Topkapı Sarayı kitaplığı, H. 889, İstanbul

Görsel 3.18: Müderris, Osmanlı medreselerinde eğitimin temelini teşkil etmektedir. Kurumsal olarak medreseden ziyade müderris ön planda tutulmuş, icazetnamelerde medrese adı değil müderrislerin ve onlardan okunan derslerin ve kitapların isimleri yazılmıştır.

Bilginler, Ludwig Deutsch (Ludvig Doyç), AÜYB tablo, 64X50

"(...) Batı'da rönesansla beraber pozitif ilimlerde büyük gelişmeler olurken, medrese uyumuş, kendi bünyesinde gerekli yenilikleri yapamamıştır. Medrese programına birçok yeni ilim girmesi gerekirken bu yapılamamış, mevcut derslerde eski usul terk edilerek yeni metotla tedris edilememiştir. (...) Ayrıca medresede öğretimin bir kitaba bağlı olarak yapılması onları taklide yöneltmiş, aklın önüne naklin geçmesine neden olmuştur. (...) Bu dönemde medresenin önemli bir problemi de dil meselesidir. Dil meselesinin birçok yönü vardır. Türkçe konuşan insanların Arapça eğitim yapması tefekkür açısından öncelikli bir problem oluşturmıştır. Dilin ne kadar başarılı öğretildiği, okuma yanında yazma ve konuşmanın başarılı bir şekilde verilir vermediği incelenmesi gereken bir problemdir. Bir başka problem ise Arapça dışında başka dillerin öğretilmesi meselesidir. Medresede Arapça'dan farklı olarak Farsça verilmekteydi. Halbuki XVI. yüzyıldan itibaren Batı'da meydana gelen gelişmeleri takip etmek üzere Batı dillerinin öğrenilmesine ihtiyaç vardı. Medrese bu dönüşümü başaramamıştır. XX. yüzyılın başlarında medreselerde batı dillerinin konulup konulmaması tartışılmaktadır."

Çelebi, 1999, s. 174.

1. 8. Kaynak'ta sözü edilen medrese eğitiminin güçlü yönleri neden bozulmuş olabilir?

.....

.....

2. Koçi Bey, ilmiye sınıfındaki bozulmayı hangi sebeplere bağlamıştır?

.....

.....

3. Osmanlı medreselerinin Batı'daki gelişmelere uyum sağlayamamasının temel sebepleri nelerdir?

.....

.....

4. Metinlerde eleştirilen eğitim anlayışı, günümüz eğitim sistemleri için hangi dersleri içermektedir? Tartışınız.

Eğitimde Modernleşme Çabaları

Rönesans, Reform, Fransız İhtilali, Sanayi Devrimi gibi gelişmeler sonucu Avrupa'da yeni bir devlet ve toplum sistemi oluşmuştur. Batı'daki gelişmeleri takip edemeyen Osmanlı Devleti'nde askerî yenilgiler, toprak kayıpları ve mali buhranlar ortaya çıkmıştır. Devlet görevlileri bu başarısızlıkların nedenlerini araştırırken Batı bilim ve tekniğini fark etmiştir. III. Selim'in Nizam-ı Cedit programı ve II. Mahmud'un ıslahatları sonrası Osmanlı Devleti'nde modern eğitim kurumları açılmaya başlamıştır. Devlet, ihtiyaç duyduğu devlet görevlilerini enderundan ya da medreselerden almamış ve bunun yanında Avrupa'ya gönderdiği gençlerden temin etme yoluna gitmiştir. Bu dönemde toplumun yaşam biçimi ve ihtiyaçları hızla değişmeye başlamıştır. Medreselerin eski önemini kaybetmesiyle devlet, modern okullar açmak zorunda kalmıştır.

Osmanlı Devleti'nde XVIII. yüzyılda geleneksel eğitim kurumlarının yanında modern eğitim kurumlarının açılması, ikili bir yapı ortaya çıkarmıştır. Gayrimüslim cemaat okulları, yabancı devlet ve misyoner okulları da bu sisteme dâhil edilince eğitimde çoklu bir sistem meydana gelmiştir.

Osmanlı Devleti'nde Açılan İlk Modern Eğitim Kurumları

İlk defa yabancı dilde eğitim veren bu okullarda yabancı öğretmenler eğitim vermiştir. Batı dillerinde yazılmış eserlerin bulunduğu kütüphaneler kurulmuş, eğitimin çağdaş hale gelmesi için her türlü yöntem ve teknik uygulanmaya çalışılmıştır. Fakat bu okullar, modern ortaöğretim kurumlarında öğrenim görmüş öğrenci bulamadığından eğitim süresinin bir kısmı öğrencilerin yükseköğretime hazırlanmasıyla geçmiş, bu da eğitim seviyesini düşürmüştür.

Mühendishâne-i Bahrî-i Hümayun

1775'te tersane ve donanma için askerî mühendis yetiştirilmek üzere açılan Avrupai tarzda kurulan ilk deniz mühendishanesidir.

Mühendishâne-i Berrî-i Hümayun

1795'te askerî mühendis yetiştirmek amacıyla Fransa'daki askerlik ve mühendislik akademileri örnek alınarak açılan yüksekokuldur.

Mekteb-i Tıbbiye

1827'de ordunun hekim ve cerrah ihtiyacını karşılamak için açılan yüksekokuldur.

Mekteb-i Harbiye

1834'te ordunun subay ihtiyacını karşılamak için açılan harp okuludur.

Bilgi Görseli 3.14: XVIII ve XIX. yüzyılda açılan eğitim kurumlarından bazıları

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Sonrası Eğitim

3 Kasım 1839'da ilan edilen Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda eğitime ilişkin bir madde olmamasına rağmen bu fermanla başlayan Tanzimat Dönemi'nde eğitimde modernleşme başlamıştır. Yenileşme hareketleri eski kurumların üzerine oluşturulmaya çalışıldığı için medrese, eski önemini kaybetmiş ama varlığını sürdürmüştür.

Uygulama

Numarası	3
Adı	Tanzimattan Abdülhamid'e Eğitim Uygulamaları
Yönerge	Aşağıda verilenleri inceleyerek 234. sayfadaki soruları cevaplayınız.

Eğitimle ilgili kararlar almak amacıyla Osmanlı Devleti'nde eğitim işlerinden sorumlu Meclis-i Maarif-i Umûmiye kurulmuştur.

1869'da Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi'yle Osmanlı eğitim sistemi, Fransız eğitim sistemine göre düzenlenmiştir.

Kız ortaokulları ve kız öğretmen okullarının açılmasıyla kızların okula gitmesini engelleyen gelenek terk edilmeye başlamıştır.

Örgün eğitim ilk, orta ve yüksek olmak üzere üç kademeye ayrılmıştır. Dört yıllık ilköğrenim zorunlu hâle gelmiş, bu kurala uymayan anne ve babalara para cezası verilmiştir.

İdadiler, toplumun eğitim seviyesini artırmak ve öğrencileri yükseköğretime hazırlamak amacıyla açılmıştır. Günümüzdeki lise eğitimini karşılamaktadır.

Rüştiyeler, sıbyan mekteplerinden sonra devam edilen ve eğitim süresi dört yıl olan ortaokullardır.

Sultaniler; ilk üç yılında idadi dersleri, son üç yılında edebiyat ve bilim şubelerine ayrılarak yükseköğrenime hazırlık derslerinin verildiği okullardır.

Darülfünun, bilimsel ve idari özerkliğe sahip yükseköğretim kurumudur.

Kız okullarına kadın öğretmen yetiştirmek amacıyla Darülmuallimat adında okullar açılmıştır.

Rüştiyelerin ve sıbyan mekteplerinin öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla Darülmuallimin-i Rüşti ve Darülmuallimin-i Sıbyan okulları açılmıştır.

II. Abdülhamid Dönemi'nde Açılan Okullar

Sanayi-i Nefise Mektebi	Polis Mektebi	Kız Sanayi Mektebi
Hendese-i Mülkiye Mektebi	Gümrük Mektebi	Mekteb-i Fünun-ı Maliye
Lisan Mektebi	Aşiret Mektebi	Deniz Ticareti Mektebi
Hamidiye Ticaret Mektebi	Çoban Mektebi	Orman ve Maadin Mektebi
Tüccar Kaptan Mektepleri	Hukuk Mektebi	Sağır, Kör ve Dilsizler Mektebi
Fenn-i Resim ve Mimari Mektebi	Darül Muallimin-i Aliyye	Zeytincilik ve Yağcılık Mektebi
Ameli Ziraat Mektepleri	Ziraat ve Baytar Mektebi	Sulama ve Direnaj Mektebi

Azınlıkların ve Yabancı Devletlerin Sahip Olduğu Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayıları

Okul türü	Azınlıklara Ait Okullar			Yabancı Devletlere Ait Okullar		
	Okul	Öğretmen	Öğrenci	Okul	Öğretmen	Öğrenci
İlkokul	5982	8025	317089	-	-	-
Rüştiye	687	2274	23192	74	551	6557
İdadi	70	584	10720	63	464	8315

1. XIX. yüzyılda eğitimde modernleşme çabaları, Osmanlı Devleti'nde eğitim anlayışı açısından nasıl bir değişimi göstermektedir?

.....

.....

2. Tanzimat ve II. Abdülhamid Dönemi'nde açılan okulları incelediğinizde devletin hangi sorunlara çözüm arayışında olduğu söylenebilir? Açıklayınız.

.....

.....

3. Kız öğrencilerin eğitime katılmasıyla hangi önemli adımlar atılmıştır? Bu gelişme, Osmanlı toplum yapısında hangi değişimin göstergesidir?

.....

.....

4. Sizce, Rüştiye ve idadi düzeyinde yabancı okulların varlığı Osmanlı Devleti için bir tehdit mi yoksa bir fırsat mıydı? Gerekçeleriyle açıklayınız.

.....

.....

Tanzimat Dönemi'nde eğitim anlayışı konusuna ilişkin yazılı, görsel, basılı ve dijital kaynaklar üzerinden konuya ilişkin bilgiler toplayarak kaydediniz. Dijital ağ kaynaklarından bilgi kullanırken dijital kimliği veya kaynağın uzantısının güvenilirliğini dikkate alınız.

Kaynakları ve görselleri inceleyerek 236. sayfadaki soruları cevaplayınız.

11. Kaynak

“Osmanlı Devleti kendi kurumlarını revize edip dünyayla birleştirmeye çalışırken azınlık ve yabancı okullarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Sonrasında ise yabancılar ellerindeki imkanları eğitim kurumları açmak değil misyonerlik faaliyetleri yaparak geçirmişlerdir [Görsel 3.20]. Osmanlı devletinde çok sayıda yabancı ve azınlık okulu bulunuyordu. 1876 yılında çıkardığı Kanun-ı Esasi ile devletin denetimi altında özel öğretim imkanı sağlamak ve Müslüman olmayan cemaatleri Osmanlı kimliği altında birleştirmeyi hedeflemişti. Alınan önlemlere rağmen Osmanlı İmparatorluğu yabancı okulları denetim altına alamamıştır. Bu okullarda yabancı dil eğitimin yoğun bir biçimde verilmesi Müslüman öğrenciler tarafından ilgi çekmiştir. Okullarda Osmanlı Devleti aleyhine yayınlar okutulmuş ve misyonerlik faaliyetleriyle de Osmanlı Eğitimine zarar verilmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti bu zararları ortadan kaldırmak için politika ve yeni okullar açarak mücadele etmiştir. Kurumsal bağlamda bu okulları denetleyen açılması çeşitli şartlara bağlayan kanunlar çıkararak denetim altında tutmaya çalışmıştır. Ancak yapılan tüm düzenlemelere rağmen Osmanlı Devleti'nde çok sayıda azınlık ve yabancı okul açılmasının önüne geçilememiştir.”

Karataşer ve Tabakoğlu, 2025, s. 881.

◀ **Görsel 3.20:** Merzifon Amerikan Kız Koleji, Amasya

Geniş haklar elde eden Avrupa ülkeleri Osmanlı Devleti içerisindeki gayrimüslim halkı himaye etme bahanesiyle ülkenin farklı bölgelerinde okullar açmıştır. Azınlıkların isyan etmelerinde etkin rol oynayan bu okullar, Cumhuriyet Dönemi'ne kadar eğitim adı altında misyonerlik faaliyetlerine devam etmiştir.

12. Kaynak

“II. Abdülhamid döneminde eğitim ve öğretimle ilgili gelişmeler ise geçmişe göre daha düzenlidir [Görsel 3.21]. Modern eğitim yerleşmiştir, devlet eğitimdeki görevinin farkındadır. Okullara devlete tarafından mali yardım sağlanmış, eğitimin finansmanı için vergiler ile kaynak sağlanmaya çalışılmıştır. (...) II. Abdülhamid dönemi, eğitim şuurunun yerleştiği ve elden gelen tüm çabaların gösterildiği bir dönemdir. (...) Bu dönemde ilkokuldan üniversiteye kadar eğitimin her alanında okulların açılması II. Abdülhamid rejiminin gelişme ve ilerlemeyi doğru anladığını göstermesi bakımından hayli önemlidir. Sultan, Avrupa ve Amerika'nın gelişmişlik düzeyine eğitim ile geldiğinin farkında olmalıdır. (...) Sultan II. Abdülhamid döneminde açılan farklı okul türleri, varlıklarını II. Meşrutiyet döneminde ve elbette farklı isimler altında Cumhuriyet devrinde de sürdürmüştür. Bu okullar günümüz eğitim kurumlarının temelini oluşturmuşlardır.”

Karataşer, 2017, s. 425,433-434.

▲ **Görsel 3.21:** Osmanlı ekonomisi dış borç yükü nedeniyle iflas sürecine gelmiş olsa da II. Abdülhamid, eğitim reformlarını aksatmadan devam ettirmiştir.

“Eğitimde yapılması düşünülen yeniliklerin amacı, ordu yanında bürokrasinin de düzeltilmesiydi. Fakat bu yapılamadığı gibi bu dönemin asıl ideali olan Avrupa zihniyet ve metodu, ilim ve tekniği ülkeye sokulamamıştır. Eğitim, ne modern ne de milli bir kimlik kazanabilmiş aksine gruplar arasındaki ayrılıklar genişlemiştir. Batı’lı eğitim görenlerle geleneksel medrese eğitimi görenler arasındaki çatlak büyümüştür. Yani Tanzimat’ı Türkiye için gerçek bir Rönesans olarak değerlendirmek yanlış olacaktır. Buna rağmen Tanzimatla gelen yenilikler ve yapılan değişiklikler sonuçta imparatorluğu kurtaramadı ise de küçümsenmeyecek gelişmeler yaşattı. Atılan adımlar II. Abdülhamid ve Meşrutiyet devirlerindeki yeniliklere temel teşkil etmiş, Cumhuriyet devri eğitimine de önemli katkılarda bulunmuştur.”

Baytal, 2000, s. 27-28.

1. Osmanlı Devleti, yabancı okulların misyonerlik faaliyetlerini neden engelleyememiş olabilir?

.....

.....

2. Tanzimat Dönemi eğitim faaliyetleri için “ne modern ne de millî” ifadesi kullanılmıştır. Bu ifadeyle ne anlatılmak istenmiştir? Açıklayınız.

.....

.....

3. “Devlet, eğitimdeki görevinin farkındadır.” ifadesi, Osmanlı Devleti’nin önceki dönemlere göre hangi anlayışının değiştiğini gösterir? Açıklayınız.

.....

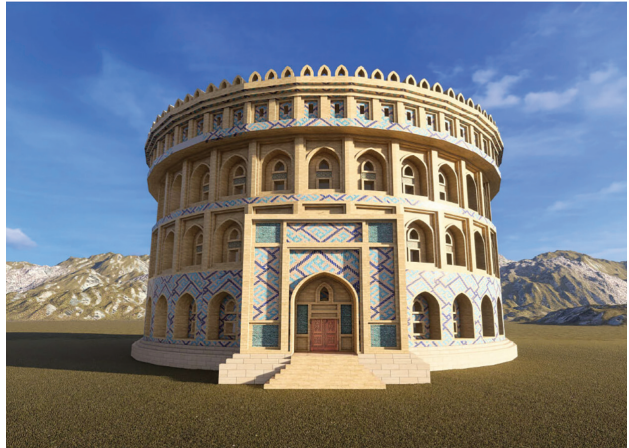
.....

Osmanlı Devleti’nde Bilim

Osmanlılar, İslam dünyasının ilmî hayatına yeni bir dinamizm ve zenginlik katmış, bilimsel faaliyetlerde kendine has bir gelişme göstermiştir. Türk-İslam medeniyetinin eski merkezlerinin yanında Bursa, Edirne, İstanbul, Üsküp, Saraybosna gibi yeni kültür ve bilim merkezleri kurulmuştur. Bu dönemde oluşan ilmî miras, Türkiye’nin yanında birçok Asya, Kuzey Afrika ve Balkan ülkesinin kültürel kimliğini oluşturmıştır (Görsel 3.22).

Görsel 3.22 ►

Tarihsel süreçte oluşan ilmî mirası gelecek kuşaklara aktarmak amacıyla çeşitli girişimler başlatılmıştır. Türkiye’de uzay ve havacılık, savunma ve telekomünikasyon olmak üzere teknoloji alanında ilmî araştırmalar yapmak için projeler geliştirilmiştir. Bölgede cazibe merkezi ve farkındalık oluşturmak üzere orijinali Semerkand’da 1421’de kurulan Uluğ Bey Rasathanesinin aslına uygun bir örneği Hatay Kırıkhan’da yeniden inşa edilecektir (Temsilidir.).

➡ Bilgi görsellerini inceleyerek 240. sayfadaki tabloyu doldurunuz.

Osmanlı Dönemi Bilim İnsanları ve Katkıları

Bursalı Kadızade-i Rumi (öl. 1440)

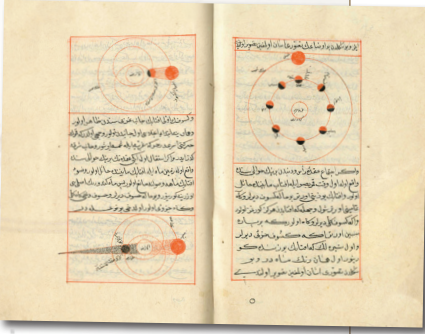
Astronomi ve matematik alanında eser vermiş, Semerkand Rasathanesinin müdürlüğünü yapmış ve Semerkand Medresesinin baş hocalı olan bilim insanıdır. Osmanlı Devleti'nde matematik ve astronomi ilmini yaygınlaştıran Ali Kuşçu ile Fethullah El-Şirvani onun öğrencisidir. Kâinatın yaratılışını ve sırlarını düşünen filozofların, dinî meselelerde fetva veren fakihlerin, devlet işini yürüten memurların ve yargı mensubu kadıların geometri bilmelerinin gerekliliğine işaret etmiştir. Bu düşünce, Klasik Dönem Osmanlı biliminin bir özelliği olarak felsefi, dinî ve dünyevi alanlarda bilimin gerekli olduğunu göstermektedir.

Şerefeddin Sabuncuoğlu (1386-1470)

Fatih Dönemi hekimlerindendir. Cerrah olarak tanınan ve Amasya Darüşşifasında görev yapan Sabuncuoğlu Şerefeddin, Zehravi'den sonra tek resimli cerrahi kitabının yazarıdır. *Cerrahiyyetü'l-Hâniyye* adlı eseri cerrahi tedavinin şekline bağlı olarak sınıflandırılmıştır. Kitapta açıklamaların yanı sıra hekim, hasta ve aletleri gösteren resimler vardır. Böylece hangi cerrahi tekniğin ve hangi aletlerin kullanıldığını belirlemek mümkündür. Amerika'da yayımlanan *Clinical Microbiology and Infection* (Klinik Mikrobiyoloji end Enfeksiyon) isimli tıp dergisi Mart 2020 sayısında ünlü Türk hekim ve cerrah Sabuncuoğlu Şerefeddin'i kapak resmi yapmıştır.

Ali Kuşçu (öl. 1474)

Uluğ Bey, Gıyasüddin Cemşid el-Kaşi, Kadızade-i Rumi gibi dönemin ünlü âlimlerinden ders alan matematikçi ve astronomi âlimidir. Uluğ Bey tarafından Semerkand'da yapılan gözlemevinde müdürlük yapmıştır. Uluğ Bey'in öldürülmesinden sonra Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın yanında bulunmuştur. Fatih Sultan Mehmed'e elçi olarak gönderilen Ali Kuşçu, Fatih'in teklifi üzerine İstanbul'a gelmiştir. Astronomi ve matematik alanında *Fethiyye* adlı eseri yazmıştır. Bu eserde gezegenlerin konumları, dizilimleri, enlemsel ve boylamsal hareketleri, Dünya'nın biçimi, iklimlere bölünüşü, günler, gece ve gündüzlerin uzunlukları, Ay'ın uzaklığı, büyüklüğü gibi bölümler bulunmaktadır. Eserlerinde verdiği ölçümler ve değerler, günümüz değerleriyle büyük oranda uyusmaktadır.

Matrakçı Nasuh (öl. 1564)

Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde yetişmiş ve çok yönlülüğü, ilginç, renkli kişiliğiyle bilim ve kültür tarihimizdeki yerini almıştır. Tanınmış bir asker, ünlü bir silahşor olan Matrakçı Nasuh; hat, resim, matematik ve tarih alanında eser bırakmış bir bilim insanıdır. "Matrak" oyununun mucidi olan Matrakçı Nasuh, enderun mektebinde yetişmiştir. Ünlü *Taberi Tarih'i*ni Arapça aslından Türkçeye çevirmiş, daha sonra da *Taberi Tarih'i*nin kaldığı 915 yılından sonrasını yazmaya devam etmiştir. Nasuh, anlattığı şehirlerin resimlerini de yaparak bunların gelecek nesillere kalmasını sağlamıştır. Matrakçı'nın matematiğe ait eserlerinde çarpma, bölme, kesirlerin kesirlerle toplamı konuları üzerinde durulmuş ve elli kadar meselenin çözüm yolları gösterilmiştir.

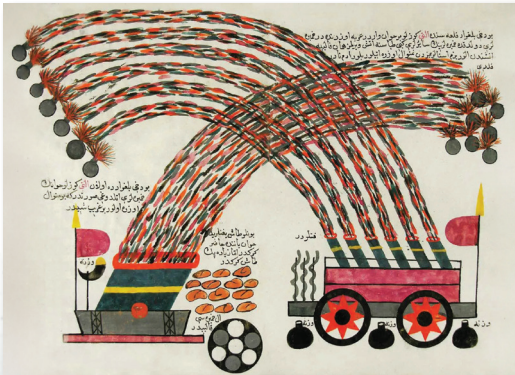
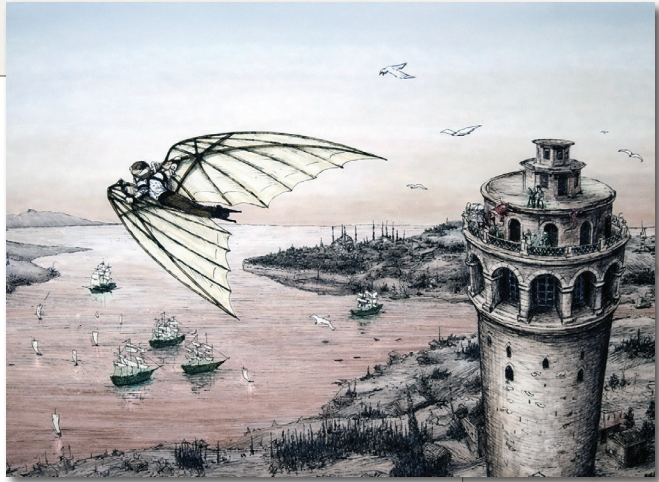

Kâtip Çelebi (öl. 1657)

Osmanlı bilim ve düşünce tarihinin en parlak simalarından biridir. Adnan Adıvar, Kâtip Çelebi için "Türkiye'de ilim rönesansının müjdecisi gibi sayabiliriz." demektedir. Tarihçi, sosyolog, eğitimci, siyasi eleştirmen, bilim tarihçisi ve felsefecisi olarak yoğun bir çalışma ve araştırma çabası içinde olmuştur. Ordu ile uzak seferlere gittiğinde o yörenin coğrafyasını, kültürünü, bilimsel çalışmalarını araştırmıştır. Kütüphaneleri inceleyerek önemli bilimsel ve edebî eserleri saptamıştır. Kâtip Çelebi, yaşamının sonuna kadar çok çeşitli konularda telif ve çeviri olmak üzere yirmi beş kadar eser hazırlamıştır. *Keşf-üz Zünun*, *Cihannüma*, *Mizan-ül Hak* en ünlü eserleri arasındadır.

Hezarfen Ahmed Çelebi (öl. 1640)

17. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde yaşamış olan Ahmed Çelebi, halk arasında "bin fenli, çok şey bilen" anlamına gelen "Hezarfen" lakabıyla anılmıştır. Ahmed Çelebi kuşların uçuşlarını gözlemleyen ve yapay kanatların dayanıklılık derecesini ölçen denemeler yapmıştır. Hezarfen Ahmed Çelebi'nin Galata Kulesi'nden Doğancılar'a kadar 3200 metrelik mesafeyi uçtuğu, dönemin eserlerinde anlatılmıştır. Yapılan araştırmalarda kol ve kas gücü hesaplandığında kanat çırparak bu mesafeyi uçmasının mümkün olamayacağı görülmüştür. Bu uçuşun ancak hava akımlarından faydalanılarak planör uçuşla mümkün olabileceği tespit edilmiştir.

Gelenbevi İsmail Efendi (1730-1791)

Matematik ve mantık alanında çalışmalarıyla meşhur Osmanlı âlimidir. "Ayaklı kütüphane" diye ün salan Gelenbevi İsmail Efendi hem medrese geleneği içerisinde hem de o dönemde açılan modern mühendishanede hocalık yapmıştır. Gelenbevi İsmail Efendi, akli ve nakli ilimlerin hepsinde söz sahibi olmuş ve son dönem Osmanlı ilim anlayışını eserleriyle günümüze aktarmıştır. Osmanlı Devleti'nin bütün kurumlarıyla gerilemeye başladığı bir dönemde yaşamasına rağmen teoriyi pratik alana aktarabilmiş, ilmî gücünü Avrupalılara kabul ettirmiş ve ününü devletin sınırları dışına taşımış bir âlimdir. XVII. yüzyılda John Napier (Con Neypiyr) tarafından icat edilen logaritma üzerine Osmanlı Devleti'nde eser yazan ilk isimlerdendir.

Bilgi Görseli 3.15: Osmanlı Devleti'nde yaşamış bilim insanları ve çalışmaları

Piri Reis

Kartograf, deniz bilimci ve coğrafya âlimidir. Amcası Kemal Reis ile birçok denizi dolaşma fırsatı bulması, çok sayıda sefere katılması onun denizcilik ve denizler hakkında bilgi kazanmasını sağlamıştır. Piri Reis, daha önce hazırlamış olduğu ve bugün Birinci Dünya Haritası olarak adlandırılan haritayı Mısır Seferi sırasında Yavuz Sultan Selim'e sunmuştur. Akdeniz'de gemicilerin seyahatlerini kolaylaştıracak bilgilerin yer aldığı *Kitab-ı Bahriye* yani *Denizcilik Kitabı*'nı hazırlamıştır. Yön bulma becerisi ve gemi hâkimiyetinin olağanüstü olduğu görülen Piri Reis'in geleneksel bilgiyle yetinmeyen deneyime, gözleme ve araştırmaya meraklı bir denizci olduğu eserinden anlaşılmaktadır.

Piri Reis, haritasını nasıl çizdiğini şöyle açıklar: "Bu haritanın benzeri bir harita bu yüzyılda kimsede yoktur. Ben yaptım ve sadece bende bulunmaktadır. Özel olarak seçilmiş yirmi kadar Mappamond'ndan (eskiden çizilmiş olan Dünya haritaları) yani İskender-i Zülkarneyn zamanında yapılmış olan ve Arapların Caferiye dedikleri, Dünya'nın bilinen yerleşilmiş yerlerinin gösterildiği haritalardan yararlandım. Bunun gibi sekiz Caferiye ve bir Arap-Hint haritasından ve Sind, Hint ve Çin diyarlarını gösteren geometrik yöntemle çizilmiş dört yeni Portekiz haritasından ve bir de Columbus'un (Kolomb) Batı'da hazırladığı haritadan yararlandım ve kıyas yoluyla ölçeklendirerek yaptım. Öyle ki Kolomb'un haritası denizciler arasında ne ölçüde doğru ve güvenilir ise benim haritam da yedi deniz için o denli doğru ve geçerlidir." Kolomb'un çizdiği ilk Amerika haritası kayıptır. Dolayısıyla Piri Reis'in bu haritası, Amerika'nın ilk haritasından yararlanılarak çizilmiş tek haritadır.

Bilgi Görseli 3.16: Piri Reis'in haritası

Takiyüddin İbni Maruf-İstanbul Gözlemevi

1577'de Takiyüddin İbni Maruf, Hoca Sadeddin Efendi'nin yardımı ve Padişah III. Murad'ın izniyle İstanbul'da bir rasathane kurmuştur. İstanbul Rasathanesinde nitelikli gözlemler yapılmış ve bu gözlemlere dayanılarak son derece hassas kataloglar hazırlanmıştır. Gözlemevinde kullanılan aletler Takiyüddin tarafından tasarlanmış astronomik aletlerdir.

Açıları veya yayları ondalık kesirlerle gösterirken bunların trigonometrik fonksiyonlarını altmışlık kesirlerle gösteremeyeceğini anlamış ve ondalık kesirleri trigonometriye uygulamak için *Gökler Bilgisinin Sınırı* adlı eserini yazmıştır. Eserinde birim dairenin yarıçapını 60 veya 1 olarak değil 10 olarak aldıktan sonra kesirleri de ondalık kesirlerle göstermiştir. Böylece ondalık kesirlerin trigonometri ve astronomiye nasıl uygulanabileceğini kuramsal olarak gösteren Takiyüddin, İstanbul Gözlemevinde yaklaşık beş sene gözlemlerini bu esasa göre düzenlemiştir.

Bilgi Görseli 3.17: İstanbul gözlemevi

1. Osmanlı Dönemi bilim insanlarının çalışmalarının evrensel ve kalıcı nitelik taşıdığını gösteren kanıtlar nelerdir?

2. Osmanlı Dönemi'nde yaşamış bilim insanlarının çalıştıkları alanı, kullandıkları yönetimi ve günümüzde bilim alanına katkılarını tablo üzerine doldurunuz.

Bilim İnsanı	Bilim Alanı	Kullandığı Yöntem	Günümüzdeki Bilim Alanına Katkısı
Bursalı Kadızade-i Rumi			
Sabuncuoğlu Şerafeddin			
Ali Kuşçu			
Kâtip Çelebi			
Piri Reis			
Gelenbevi İsmail Efendi			
Matrakçı Nasuh			
Takiyüddin İbni Maruf			
Hezarfen Ahmed Çelebi			

Cumhuriyet Dönemi'nde Eğitim

► Metinleri ve görselleri inceleyerek 241. sayfadaki soruları cevaplayınız.

Millî Mücadele yılları yalnızca cephede değil eğitim alanında da büyük zorlukların yaşandığı bir dönem olmuştur. İşgal altındaki bölgelerde misyonerlik faaliyetleri yapan okullar, kendi propagandalarını yaparken bazı Türk okullarının da kapanmasına neden olmuştur. Buna rağmen öğretmenler ve öğrenciler Millî Mücadele Dönemi'nde halkın bilinçlendirilmesi amacıyla çeşitli eğitim çalışmaları yürütmüş, bazıları da cephelere giderek Milli Mücadele Savaşları'na katılmışlardır. Millî Mücadele devam ederken eğitimin geleceğine

yönelik planlamalar da yapılmıştır. Bu kapsamda toplanan Maarif Kongresi'nde eğitim programları ve öğretmen yetiştirme konuları ele alınmıştır.

Cumhuriyet Dönemi'nde eğitim alanında yapılan yenilikler, geçmişten kalan eğitim sorunlarını çözmeyi hedeflerken aynı zamanda dünyadaki modern eğitim anlayışlarına uyum sağlamayı amaçlamıştır (Görsel 3.23). Cumhuriyet Dönemi'nde eğitim, toplumsal kalkınmanın temel unsurlarından biri olarak görülmüş ve bu alanda köklü adımlar atılmıştır.

◀ **Görsel 3.23:** Okuryazarlığı yaymak ve okullaşmayı kısa zamanda tamamlamak için Mustafa Kemal'in emriyle bir komisyon kurulup yeni Türk alfabesi hazırlanmıştır. Yeni Türk harflerinin yaygınlaştırılması amacıyla seferberlik başlatılmıştır.

Maarif Vekili Rıza Nur yaptığı konuşmada şu sayıları vermiştir: "İstanbul ve çevresi ile Yunan işgali altındaki iller dışında kalan, doğrudan Ankara Hükûmetine bağlı yerlerde bugün elimde bulunan sayılara bakılırsa 28 sultani vardır. Bunların birkaçı işgal altında bulunuyor. 50-60 kadar da idadi var, iptidailerimiz 40 bin öğretmen istiyor."

Karesi Mebusu Vehbi Bey "İbret gözüyle görebileceğimiz gibi bir kazada 100 gayrimüslim hanesi varsa 1500-2000 hatta 10 bin Müslüman hanesi bulunmaktadır. Gayrimüslimlerin çocuk yuvası, ilkokulu, ortaokulu, buralarda görevli yüksek öğrenim yapmış öğretmenleri vardır. Oysa 60-70 bin kişilik kent Müslüman nüfusunun doğru dürüst bir okulu yoktur." demiştir.

Tokat Milletvekili Mustafa Bey TBMM'de; "Benim livam 100 bin küsurdur. Burada okuryazar iki kişi bile yoktur. Neden okulların hepsini İstanbul'a, Bursa'ya yaptınız da bizi eğitimden yoksun bıraktınız. Memleketteki 46.000 köyün %98'i okulsuzdur. 70.000 öğretmene ihtiyaç vardır. Mevcut 18 öğretmen okulu yılda 200 kadar mezun vermektedir. Bu gidişle her köyün, tek öğretmenli bir okula kavuşması için 350 yıl beklemek gerekecektir." demiştir.

Meclis Maarif Encümeni zabıt kâtibi Cevdet Bey; "2500 öğrenci sultanilerde değil ilkokullardadır. Sultanilerdeki 347 öğrenciye karşılık 587 kadrolu öğretmen ve memur vardır. Biliyorsunuz ki meşrutiyetten beri birçok okullar açıldı. Ama hiçbirisi, beklenen amacı gerçekleştirmedi. Araç gereç yetersizliği, bina bulunmayışı dikkate alınmadı. Her okulda 15-20 öğrenci ancak var. Okulları düzeltmek ve düzene koymak ilk vazifemiz olmalıdır." demiştir.

◀ **Görsel 3.24**

Harf İnkılabı ve sonrasında açılan millet mektepleri, çağdaş Türk toplumunun oluşumunda önemli bir görev üstlenmiştir. Millet mektepleri sayesinde yeni Türk harfleri toplumun geniş kesimlerine ulaştırılmış okuma-yazma oranı hızla artmıştır. Bu süreç eğitimde fırsat eşitliğini güçlendirmiş, toplumsal dönüşümün ve modernleşmenin önemli adımlarından biri olmuştur.

1. Metinlerdeki sorunları dikkate alarak Millî Mücadele sonrasında eğitimi planlayan bir yönetici olsaydınız eğitim alanında hangi yenilikleri hayata geçirirdiniz?
2. Görselden hareketle dönemin eğitim anlayışı, eğitime erişim imkânları ve özellikle kadınların eğitimdeki yeri hakkında hangi çıkarımlarda bulunabilirsiniz?

Uygulama

Numarası	4
Adı	Cumhuriyet Dönemi'nde Eğitim
Yönerge	Aşağıdaki diyagramı ve tabloyu inceleyerek 243. sayfadaki soruları cevaplayınız.

3 Mart 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılmıştır.

Türkiye'deki bütün eğitim ve öğretim kurumları Millî Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır.

Millî Eğitim Bakanlığı, azınlık okulları ve yabancı okullar da dâhil olmak üzere tüm eğitim kurumlarını denetleme olanağına kavuşmuştur.

Eğitim alanında yaşanan ikiliğe son vermek amacıyla medreseler kapatılmıştır.

2 Mart 1926'da Maarif Teşkilatı Hakkında Kanun kabul edilmiştir.

Türkiye'de ilk, orta ve yükseköğretimin belli esaslara göre düzenlenmesi amacıyla çıkarılmıştır.

Okullarda hangi derslerin ne şekilde okutulacağına Millî Eğitim Bakanlığının karar vermesi kanunlaşmıştır.

Devletin izni olmadan hiçbir okulun açılmayacağı kararlaştırılmıştır.

1 Kasım 1928'de Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun kabul edilmiştir.

Geniş halk kitlelerinin hızla okuma ve yazma öğrenmesi amaçlanmıştır.

Türk dilinin ihtiyaçlarının karşılanması ve cumhuriyetin çağdaş bir kimlik kazanması hedeflenmiştir.

Millet Mektepleri açılarak halkın tamamına yönelik okuma ve yazma seferberliği başlatılmıştır.

1933'te üniversitelerde reform yapılmıştır.

Albert Malche (Albirt Malsi) İstanbul'a çağırılmış, Darülfünun'daki incelemeleri sonucunda yapılması gereken reformu içeren rapor düzenlemiştir.

Darülfünun'un yeniden yapılandırılarak çağdaş bir üniversiteye dönüştürülmüştür.

Bilimsel yöntem ve gelişmeler daha yakından izlenmiş, böylece ülkedeki bilim düzeyi yükselmiştir.

Yaygın eğitim kurumları açılmıştır.

Halk derslikleri, halk konferansları, millet mektepleri, halk okuma odaları, halkevleri, eğitim kursları, gezici köy kadın ve erkek kursları gibi faaliyetlerle Türk halkına eğitim verilmeye başlanmıştır.

Cumhuriyet Dönemi'nde Açılan Eğitim Kurumları (1923-1938)			
İlk ve Ortaöğretim	Mesleki Teknik Eğitim	Üniversite	Güzel Sanatlar
- İlkokul - Ortaokul - Lise eğitim kurumlarının sayısı artırılmıştır.	- Erkek Sanat Okulu - Kız Sanat Okulu - Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulu - Erkek Teknik Yüksek Okulu - Ticaret Okulları	- Ankara Hukuk Okulu - Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü - İstanbul Üniversitesi - Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi - Siyasal Bilgiler Fakültesi - Yüksek Ziraat Enstitüsü	- Güzel Sanatlar Akademisi - Devlet Konservatuarı

1. Cumhuriyet Dönemi eğitim alanındaki düzenlemeler öncelikle hangi toplumsal sorunlara çözüm üretmeyi amaçlamıştır?

2. Sizce tabloda yer alan düzenlemelerden hangisi veya hangileri günümüz eğitim sistemini en fazla etkilemiş olabilir?

3. Sizce halkın eğitim seviyesi bu reformlardan nasıl etkilenmiştir?

Cumhuriyet Dönemi'nde Bilim

➡ **Metni, kaynağı ve tabloları inceleyerek 244. sayfadaki soruları cevaplayınız.**

Atatürk'ün "Dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, başarı için en gerçek yol göstericisi ilimdir, fendir. İlim ve fennin dışında yol gösterici aramak gaflettir, cahilliktir, doğru yoldan sapmaktır. Yalnız ilmin ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının gelişimini anlamak ve ilerlemeleri zamanında takip etmek şarttır." sözleri cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Türkiye'nin bilim ve teknoloji politikasını belirlemiştir.

“Yeni Türkiye Cumhuriyeti, yüzyılın ilk çeyreğinde kurulmuştur ve yeni bir idare zamanında bilimsel çalışmalarını sürdürmüştür. Ancak şüphesiz bu yeni devlette hizmet verenler Osmanlı Devleti zamanında yetişmiş olan düşün adamlarıdır. Onlar, Atatürk’ün önderliğinde yeni bir devlet ve yeni bir bilimsel yapının temellerini atarken, aynı zamanda daha sonraki bilimsel zihniyeti ve çalışmaları da şekillendirmişlerdir. Bu dönemde, öncelikli olarak, eğitim ve öğretim kurumları ele alınıp; bunu bilimsel kurumlar izlemiştir. Bu kurumlarda yurt dışından gelen uzmanlar önemli rol oynamışlardır. Bunlar arasında Avrupa’dan İkinci Dünya savaşında gelen öğretim elemanları da vardır. Buna ilave olarak, eğitim ve öğretim için yurt dışına gönderilen gençler de bu yolda önemli katkılar yapmışlardır. Bunlar arasında nispeten erken dönemde olanlar arasında matematikte Cahit Arf’ı, astronomide Nusret Gökdoğan’ı, fizikte Mehmet Refi’i ve tıpta Hulusi Behçet’i sayabiliriz.”

Kahya, 2008, s.219.

Cumhuriyet Dönemi’nde Yeniden Yapılandırılan Kurumlar

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti “Kızılay” adını alarak sadece Türkiye çapında değil uluslararası hizmet veren bir kurum hâline gelmiştir.	Bulaşıcı hastalıklara karşı yapılan aşılama işlemleriyle görevli olan telkikhane; yeniden yapılandırılmış, “Refik Saydam Hıfzıssıhha Enstitüsü” adıyla açılmıştır.	Kandilli Rasathanesi, Belçika’daki Kraliyet Gözlemevi örnek alınarak yeniden düzenlenmiş, deprem çalışma merkezi hâline getirilmiş ve Boğaziçi Üniversitesine bağlanmıştır.	Darülfünun, İstanbul Üniversitesi adı altında yeniden yapılanma sürecine girmiş ve ülke çapında farklı şehirlere üniversiteler açılmıştır.
--	--	---	--

Cumhuriyet Dönemi’nde Bilimsel Çalışmalar Yürütmek Amacıyla Açılan Kurumlar

Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü	Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü	İpek Böcekçiliği Araştırma Enstitüsü	Devlet Su İşleri Araştırma Dairesi
Türkiye Bilimsel Araştırma Kurumu (TÜBİTAK)	Türkiye Atom Enerjisi Kurumu	Kara Yolları Araştırma Fen Heyeti	Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu

1. Atatürk’ün “En gerçek yol gösterici ilimdir, fendir.” sözüyle Cumhuriyet Dönemi’nde yapılan bilimsel çalışmaları değerlendiriniz?

.....

.....

.....

.....

2. Cumhuriyet Dönemi bilim anlayışı hangi ihtiyaçlara cevap vermek amacıyla düzenlenmiştir?

.....

.....

.....

.....

➡ Aşağıda isimleri verilen Cumhuriyet Dönemi bilim insanları hakkında "Bildiklerinizi" ve "Merak Ettiklerinizi" tabloya yazınız.

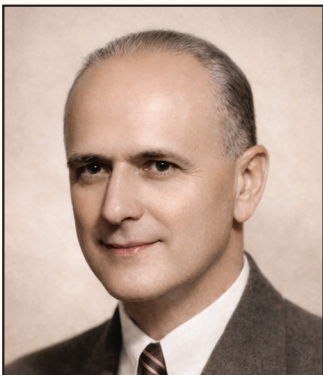
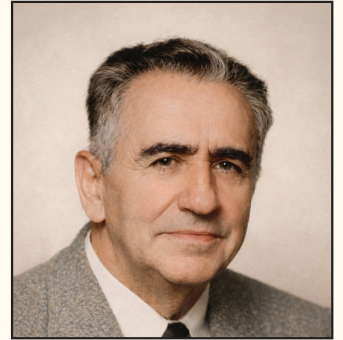
Mazhar Osman Usman	Kerim Erim	Hulusi Behçet	Remziye Hisar
Kamile Şevki Mutlu	Cahit Arf	Feza Gürsey	Fuad Sezgin
Gazi Mahmud Yaşargil	Oktay Sinanoğlu	Aziz Sancar	Teoman Duralı
Bildikleriniz	Merak Ettikleriniz		

➡ Bilgi görselini inceleyerek 248. sayfadaki soruyu cevaplayınız.

Bilime Yön Veren Türk Bilim İnsanları

Mazhar Osman Usman (1884-1951)

Tıp doktorudur. Nöroloji ve cerrahi alanlarında çalışan Mazhar Osman Usman, tıp fakültesinde psikiyatri polikliniği kurmuş, bunu Türk Nörö-Psikiyatri Derneği ve Yeşilay takip etmiştir. Birçok tıp dergisinin kurucusu olan Mazhar Osman, 220 yabancı ve Türkçe olmak üzere çok sayıda bilimsel makale kaleme almıştır.

Kerim Erim (1894-1952)

Matematikçidir. Matematik dalında doktora yapan ilk Türk matematikçidir. Kerim Erim; Stieltjes (Ştilyes) integrali, çok katlı integraller, analitik fonksiyonlar, regle yüzeyler, Saint-Venant (Sen-Vönan) ilkesi, elastisite-plastisite konularında çalışmış ve verilen kural veya formülleri genişletmiştir. Türkiye'de matematik araştırmalarının doğuşunda ve kurumsallaşmasında önemli katkıları olmuştur.

Hulusi Behçet (1898–1948)

Tıp doktorudur. Hulusi Behçet'in tıp literatürüne ismini yazdıran buluş, deri altında ve gözde iltihaplanmaya neden olan ve nadiren görülen bir bağışıklık sistemi hastalığıdır. Tıp literatürüne "Behçet hastalığı" olarak geçmiştir.

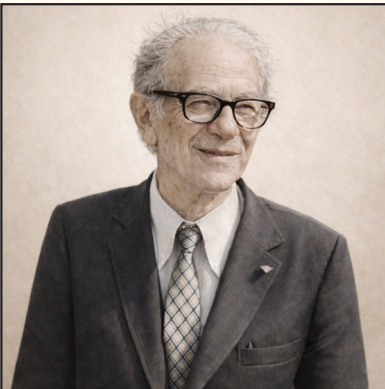

Remziye Hisar (1902–1992)

Kimyacıdır. Türkiye'nin ilk kimya profesörlerinden olan ve Sorbonne'da (Sorbon) doktora yapan ilk Türk kadın bilim insanıdır. Fransa'daki eğitiminde ünlü bilim insanları olan Langevin'in (Lanzevan) ve Marie Curie'nin (Mari Küri) öğrencisi olmuştur. Türkiye'de kimya biliminin gelişmesinde önemli katkıları vardır. Remziye Hisar, aynı zamanda dünyaca ünlü fizikçi Feza Gürsey ve psikiyatrist Deha Gürsey Owen'in (Ovin) annesidir.

Kamile Şevki Mutlu (1906–1987)

Tıp doktorudur. Türkiye'nin ilk kadın patoloji uzmanı ve ilk kadın tıp profesörü olmuştur. Mikroskobik patoloji tanı çalışmalarını lenfoganülomatoz hastalığı üzerinde yoğunlaştırmış, Almanya'daki eğitimi sırasında bu konuda birçok çalışma yürütmüştür. Tıp fakültelerinde histoloji-embriyoloji alanlarında eğitim vermiş yine bu alanda "Şevki tekniğini" geliştirmiştir.

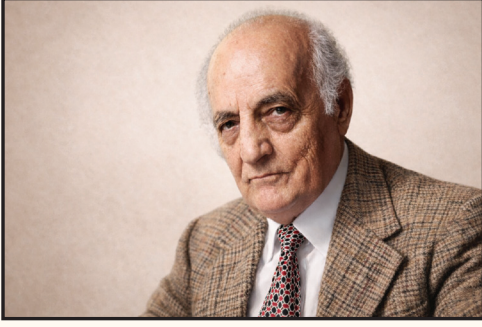

Cahit Arf (1910–1997)

Matematikçidir. Cahit Arf, cebirsel denklemler üzerinde çalışmış, matematikte keşfettiği bazı kuramlarla dünya matematik literatüründe ün kazanmıştır. Arf invariantları, Arf halkaları, Hasse-Arf teoremi gibi kendi adıyla anılan cebirsel kuramları keşfetmiştir.

Feza Gürsey (1921-1992)

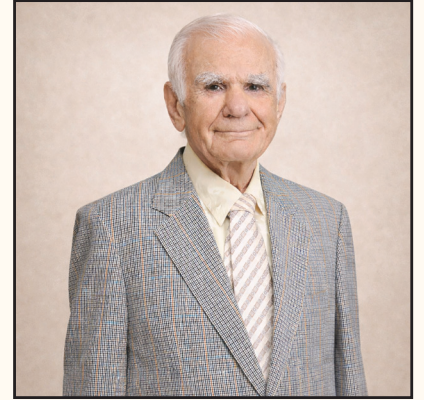
Fizikçidir. Kuaterniyonların alan teorisine uygulanmaları konusunda çalışmalarıyla bilim dünyasında büyük ses getiren Feza Gürsey, nükleer fizik ve katihâl fiziğine büyük katkılarda bulunmuştur. J.R. Oppenheimer (Openhaymır), E. Wigner (Vigner) ve Nobel fizik ödülü alan W. Pauli (Pauli) gibi bilim insanlarıyla beraber çalışmıştır. Türkiye'de teorik fizik bölümünün kurulmasında rol almıştır. Yale Üniversitesinde kürsü başkanlığına getirilmiş ve sayısız ödül almıştır.

Fuat Sezgin (1924-2018)

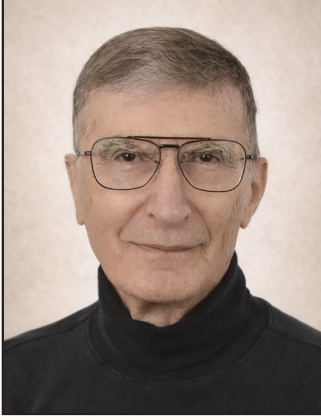
Bilim tarihçisidir. Fuat Sezgin, başlattığı kültürel araştırma projesiyle İslam bilimlerinin gerçek görünümünün portresini oluşturmuştur. Müslümanların entelektüel kültür alanlarına evrensel düzeyde sayısız katkıda bulunduklarını göstermiştir. Özellikle doğa bilimleri alanında kullanılan yüzlerce aracın ve çalışan düzeneğin yeniden yapılmasını sağlamıştır. İnsanların görsel belleklerinde eserlerin yer etmesini olanaklı kılmıştır.

Gazi Mahmud Yaşargil (1925-2025)

Tıp doktorudur. Gazi Yaşargil, mikrocerrahinin nöroşirürji alanında kullanılabilirliğini keşfetmiş, yüzer (kayan) mikroskop ve anjiyografi gibi alanlara yeni teknikler getirmiştir. Amerikan Beyin Cerrahları Birliği tarafından "Yüzyılın Beyin Cerrahi" seçilmiştir.

Oktay Sinanoğlu (1935-2015)

Kimya mühendisidir. Atom ve moleküllerin çok elektronlu kuramı, çözgeniter kuramı, kimyasal tepkime mekanizmaları kuramı, mikrotermodinamik ve değerlik kabuğu etkileşimi kuramı gibi buluşlar yapmıştır. Sinanoğlu, 26 yaşında profesör olmuştur. Aldığı bu ünvanla Batı'da son 300 yılın en genç profesörü olarak Yale Üniversitesi tarafından dünyaya tanıtılmıştır. Kalıtımı sağlayan DNA molekülünün neden çift sarmaldan oluştuğu ve bunu bir arada tutan kuvvetlerin neler olduğu üzerine yaptığı çalışmasıyla moleküler biyolojinin kurucuları arasındadır.

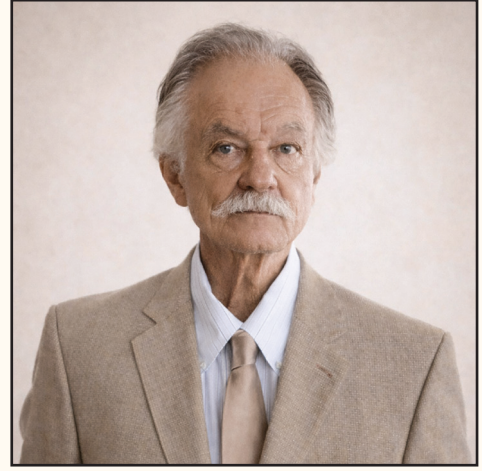

Aziz Sancar (1946-...)

Kimyacı, moleküler biyoloji uzmanı ve tıp doktorudur. Kırk yıllık araştırma kariyeri boyunca pek çok ödül alan Aziz Sancar, geliştirdiği bir testle insanlarda DNA'daki hasarlı nükleotidlerin çevresindeki 27 nükleotidin nasıl kesilip atıldığını ve doğru nükleotidlerin bu boşluğa nasıl yerleştirildiğini bulmuştur. Bu mekanizmanın 16 gen tarafından sentezlenen 16 protein ile işlendiğini keşfetmiştir. DNA onarım mekanizmaları konusunda yaptığı buluşlar nedeniyle 2015 Nobel Kimya Ödülü'ne layık görülmüştür.

Teoman Duralı (1947-2021)

İlim insanı ve mütefekkindir. Biyoloji felsefesi, dil bilimi, siyaset felsefesi ve savaş felsefesi alanlarında birçok eseri bulunmaktadır. Metafizik, din ve ahlak konularında ilginç düşünceleri ve tespitleri vardır. Türk felsefe literatürüne "felsefe-bilim" kavramını kazandırmış ve felsefe ile bilimin birbirinden ayıramayacağı konusunda kuramlar oluşturmuştur.

Bilgi Görseli 3.18: Cumhuriyet Dönemi bilim insanları

- Bu bilim insanlarının çalışmaları Osmanlı Devleti'nden cumhuriyete geçiş sürecinde bilimsel anlayışta neyin değiştiğini ve neyin devam ettiğini göstermektedir?

! Cumhuriyet Dönemi eğitim ve bilim konusuna ilişkin yazılı, görsel, basılı ve dijital kaynaklar üzerinden konuya ilişkin bilgiler toplayarak kaydediniz. Dijital ağ kaynaklarından bilgi kullanırken dijital kimliği veya kaynağın uzantısının güvenilirliğini dikkate alınız.

➡ Aşağıda isimleri verilen Cumhuriyet Dönemi bilim insanlarının çalışmaları hakkında “Öğrendiklerinizi” ve “Hissettiklerinizi” tabloya yazınız.

Mazhar Osman Usman	Kerim Erim	Hulusi Behçet	Remziye Hisar
Kamile Şevki Mutlu	Cahit Arf	Feza Gürsey	Fuad Sezgin
Gazi Mahmud Yaşargil	Oktay Sinanoğlu	Aziz Sancar	Teoman Duralı

Öğrendikleriniz	Hissettikleriniz

5. Adım

Araştırma sonucu ulaştığınız bilgileri, derste öğrendiğiniz bilgilerle karşılaştırınız ve bilgilerinizin doğruluğunu değerlendiren 100-150 kelimelik bir metin yazınız.

Değerlendirme

Türkistan'dan Türkiye'ye Türklerde eğitim ve bilim alanlarında meydana gelen değişime ilişkin çıkarımlarınızı tabloda boş bırakılan alanlara yazınız.

Türklerde Eğitim ve Bilim	Eğitim ve Bilim Alanında Meydana Gelen Değişimler ve Bu Değişimlerin Gerekçeleri
İslamiyet Öncesi Türklerde Eğitim ve Bilim	
Türk-İslam Devletlerinde Eğitim ve Bilim	
Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Bilim	
Cumhuriyet Dönemi'nde Eğitim ve Bilim	

6. Adım

Edindiğiniz bilgilerden yola çıkarak Türklerde eğitim ve bilim alanında meydana gelen değişimin gerekçelerini ortaya koyan bir broşür/dijital broşür hazırlayınız.

Hazırlayacağınız broşürde

- » dikkat çeken görsel materyaller seçmeye,
- » metinlerde yazım ve noktalama kurallarına uymaya,
- » kullandığınız kaynakları listelemeye,
- » broşürünüzün sunumunu yaparken etkin iletişim yöntemlerini kullanmaya dikkat ediniz.

Karekodda bulunan Anadolu Üniversitesinin açtığı "Türk Dünyası Bilim ve Sanat Merkezi"ni sanal ortamda ziyaret ediniz.

7. Adım

Türkistan'dan Türkiye'ye Türklerde eğitim ve bilim alanlarındaki değişimin gerekçeleriyle ilgili basılı veya dijital broşür hazırlama performans görevini aşağıda verilen grup değerlendirme formu aracılığıyla değerlendiriniz.

Grup Değerlendirme Formu

Yaptığınız çalışmayı aşağıda verilen ölçütleri dikkate alarak değerlendiriniz.

Grubun Adı:		Grup Üyelerinin Adı, Soyadı ve Numarası:				
		1. Üye:				
		2. Üye:				
		3. Üye:				
		4. Üye:				
	Değerlendirme Ölçütleri	Hiçbir Zaman	Ara Sıra	Çoğu Zaman	Her Zaman	Görüşler
1.	Grup üyeleri araştırma sürecinde birbirleri ile yardımlaştı.					
2.	Grup üyeleri araştırma sürecinde birbirlerinin görüşlerini dikkatle dinledi.					
3.	Grup üyeleri görev ve sorumluluklarını yerine getirdi.					
4.	Grup üyeleri her aşamada birbirleriyle görüş alışverişi yaptı.					
5.	Grup üyeleri araştırma sürecinde birbirlerine saygılı davrandı.					
6.	Grup üyeleri edindikleri bilgileri ve çıkarımlarını birbirleri ile paylaştı.					
7.	Grup üyeleri yapılan çalışmada zamanı verimli kullandı.					
8.	Grubunuzun güçlü yanları nelerdir?					
9.	Grubunuz çalışma sırasında hangi zorluklarla karşılaştı?					
10.	Grup olarak bir sonraki çalışmanızı iyileştirmek için ne önerirsiniz?					

Yandaki karekodda Dereceli Puanlama Anahtarı bulunmaktadır.

3.2. TÜRKLERDE SANAT VE SPOR

Konuya Başlarken

► Bilgi görselini inceleyerek soruları cevaplayınız.

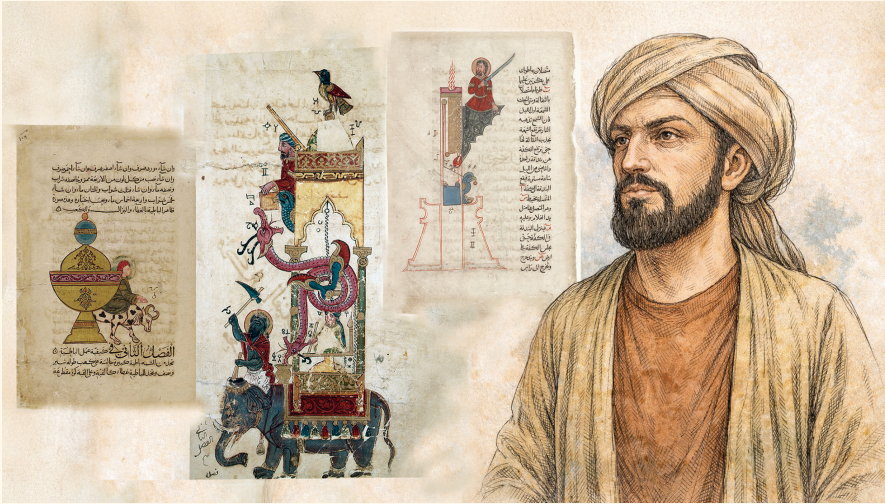
Medreseler, Türk-İslam dünyasında bilimsel düşüncenin ve örgün eğitimin merkezleridir. Matematikten tıbbı birçok alanda bilgi üretilen bu kurumlar, toplumda eğitime verilen değeri göstermektedir.

Gökbörü, Türklerin nesilden nesile aktardığı geleneksel ve heyecanlı bir atlı oyundur. Oyunda amaç, ayakları bağlı oğlağı rakiplerden alarak "taya kazanı" denilen hedef çukura ulaştırmaktır. Takım hâlinde oynanan bu mücadelede kazanan taraf oğlağı almış ve etinin şifa getirdiğine inanmıştır.

Türk üçgeni, kare veya çokgen planlı yapılardan kubbeye geçişi sağlamak için geliştirilen bir mimari tekniktir. Kubbenin yükünü güvenli biçimde taşıyıcı sisteme aktaran bu teknik, estetik bir görünüm de sunmaktadır. Türk üçgeni, farklı çözümlerle birlikte kubbe mimarisinde önemli bir yer tutmaktadır.

Cezari'nin mekanik alanındaki çalışmaları, Türk-İslam bilim geleneğinin yenilikçi ve uygulamaya dönük yapısını göstermektedir. Bu eserler, teknik yaratıcılık ve bilimsel merakın tarihsel birikimini ortaya koymuştur.

Bilgi Görseli 3.19: Türk toplumlarında eğitim, bilim, sanat ve sporun yeri

1. Türk toplumlarının tarih boyunca sahip olduğu ortak kültürel özellikler ve toplumsal değerler hakkında neler söylenebilir? Tartışınız.
2. Tarihsel süreçte sanat ve spor alanındaki değişimler Türk toplumunu nasıl etkilemiş olabilir? Tartışınız.

Uygulama

Numarası	1
Adı	Türkistan'dan Türkiye'ye Sanat ve Spor Alanındaki Kavramlar
Yönerge	Aşağıda verilen kavramların tanımlarını boş bırakılan alanlara yazınız. Türklerde sanat ve spora ilişkin kavramları tespit ederek bir kelime bulutu oluşturunuz.

Minyatür

Tanımı

.....

.....

Cirit

Tanımı

.....

.....

Mangala

Tanımı

.....

.....

Çevgen

Tanımı

.....

.....

Kelime Bulutu

Türkistan'dan Türkiye'ye Türklerde Sanat ve Spor

Metni, görseli ve kaynakları inceleyerek 256. sayfadaki soruları cevaplayınız.

İslamiyet öncesi Türk devletlerinde sanat; yaşanan coğrafya, yaşam biçimi, inançları ve sosyal yapıları doğrultusunda şekillenmiş ve mimarlık, heykel, resim, el sanatları alanlarında kendine özgü özellikler geliştirmiştir. Hun, Göktürk ve Uygur Dönemleri'nde ortaya çıkan bu sanat anlayışı, Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinden sonra da etkisini sürdürmüş ve İslami dönem Türk sanatının oluşumunda önemli bir temel oluşturmuştur.

Hunlar ve Göktürkler daha çok konargöçer bir yaşam sürdürmüş, bu durum sanat anlayışlarına da yansımıştır. Bu dönemde kullanılan çadır yalnızca bir barınma yeri işlevi görmemiş, aynı zamanda Türklerin mekân algısını belirleyen temel bir yapı olmuştur. Çadırın merkezî plan anlayışı ve iç mekân düzeni, İslamiyet sonrasında özellikle türbe mimarisinde görülen kümbetlerin oluşumunda ve Türk evindeki oda, sofa düzeninde etkili olmuştur. Kurgan adı verilen mezar yapıları da İslami dönemde türbelerin yapısına kaynaklık etmiştir.

Bu dönem sanatının en belirgin özelliklerinden biri hayvan üslubudur. Kartal, aslan, kurt, geyik, ejder gibi hayvan figürleri (Görsel 3.25) hareketli ve canlı biçimde tasvir edilmiş; bu üslup özellikle süsleme sanatlarında yaygın olarak kullanılmıştır. Hayvan üslubu, İslami dönemde taş süslemeler, mezar taşları ve mimari bezemelerde sembolik anlamlar kazanarak varlığını sürdürmüştür. Göktürkler Dönemi'nde ilk yazılı belgeler ortaya çıkmış anıtsal mimari ve heykel sanatı gelişmiştir. Balbal adı verilen insan ve hayvan biçimli mezar taşları, dönemin önemli sanat ürünleri arasında yer almıştır. Bu mezar taşı geleneği, sonraki Türk-İslam dönemlerinde de farklı biçimlerde devam etmiştir.

Uygurlar Dönemi'nde ise yerleşik yaşamın etkisiyle mimarlık, resim ve heykel sanatı daha da gelişmiştir. Budist ve Maniheizm inançların etkisiyle yapılan duvar resimleri ve heykeller, İslami dönemde özellikle minyatür sanatı ve süsleme anlayışı üzerinde etkili olmuştur. Uygur resim geleneği, Selçuklu ve Osmanlı minyatürlerinde uzun süre varlığını sürdürmüştür.

İslamiyet öncesi Türk sanatından alınan mimari biçimler, motifler ve figürler İslami dönemde aynı anlamlarla kullanılmamış; yeni dinî ve kültürel değerler doğrultusunda yeniden yorumlanmıştır. Özellikle Selçuklular, İslam öncesi Türk sanatı ile İslami sanat arasında köprü kurarak cami, medrese, türbe, kervansaray gibi özgün mimari eserler ortaya koymuştur.

Türk sanatı, tarih boyunca değişen dinî ve kültürel koşullara rağmen süreklilik göstermiş, geçmişten gelen sanat anlayışı yeni anlamlar kazanarak zenginleşmiştir. Bu durum Türk sanatının güçlü bir kültürel hafızaya sahip olduğunu göstermektedir.

Görsel 3.25: Antik figür, altın adam süslemeleri Bozkır kültürünün izlerini taşıyan bu figürler, Türk maden sanatındaki hayvan üslubunun en seçkin örnekleridir. MÖ V. yüzyıl ile IV. yüzyıl arasında tarihlenmektedir. Saka (İskit) medeniyeti, Kazakistan Ulusal Müzesi

1. Kaynak

◀ Türklerin konargöçer tarzının en temel unsuru olan çadırlar, pratik mimarisiyle doğayla uyumlu bir barınma alanı sunmuştur. Kubbeli formu ve taşınabilir yapısıyla öne çıkan bu yapılar, Türklerin estetik anlayışını yansıtan motiflerle bezenmiştir.

2. Kaynak

◀ Genellikle sekizgen gövdeli, konik çatılı taş yapılardır. Yerleşik hayata geçişle birlikte gelişen kümbet mimarisi, anıt mezar geleneğinin en estetik örneklerini oluşturmaktadır.

1. Türk çadırı ile kümbet mimarisinin dış formları karşılaştırdığında, konargöçer yaşam kültürünün yerleşik mimari üzerindeki etkileri hakkında neler söylenebilir? Açıklayınız.

.....

.....

2. Türklerin konargöçer yaşamında çadırlar üzerinde kullandığı sanatsal motiflerin yerleşik hayata geçişle birlikte kümbetlerin taş mimarisine aktarılmasını estetik süreklilik açısından yorumlayınız.

.....

.....

.....

El Sanatları

► **Kaynakları, görselleri ve metni inceleyerek 260. sayfadaki neden-sonuç tablosunu doldurunuz.**

3. Kaynak

“İslam öncesi Türk devletlerinde el sanatları da çok gelişmişti. Demirci ve madenci Türk topluluklarında kılıç, kalkan, mızrak ve ok uçlarının [Görsel 3.26] en iyisi yapıldı. Hareketli bozkır hayatına uygun şekilde taşınabilir eşya üzerindeki sanatlar ilerlemişti. İhtiyaçlara göre sandalye, masa, dolap, karyola gibi ev eşyaları, mutfak takımları; göçlerde kullanılan araba ve atlar için gerekli malzemenin en iyisini yapıp satan esnaf ve zanaatkârlar vardı. Bu eşyalara ustaca süslemeler yapan sanatçılar vardı.”

Çandarlıoğlu, 2002, s. 367.

► **Görsel 3.26:** Bozkır hayatının ve askerî kültürün temel unsurlarından olan ok uçları, Türklerin maden işlemedeki teknik becerisini ve savaş aletlerindeki uzmanlığını yansıtmaktadır.

4. Kaynak

“Uygur fresk ve minyatürlerinin İslam sanatını, Selçuklu minyatürünü uzun süre etkilediğini görüyoruz. Abbasi Devri kabartma, minyatür ve seramiklerinde Uygur resminin etkisi açıkça görülür. Selçuklu Devri minyatürlerinde (Varka ve Gülsah'da) [Görsel: 3.27] duvar çinilerinde (Kubad Abad) Uygur fresklerinin özellikleri bulunur. Hayvan üslubu etkileri çini ve minyatürlerdeki hayvan tasvirleri ile yaşatılmaya devam eder. Uygur özellikleri uzun süre Türk minyatür sanatında etkili olmuştur. Öyle ki Fatih Albümü olarak bilinen Mustafa Siyah Kalem'e ait minyatürler 14-15. yüzyılda yapılmış olmalarına rağmen Uygur resim tekniklerini yansıtır.”

Karpuz, 2002, s. 51.

► **Görsel 3.27:** Varka ve Gülsah el yazması nüshası

XIII. yüzyıla ait Varka ve Gülsah minyatürleri, Selçuklu Dönemi resim sanatının üslubunu, figür yapısını ve dönemin giyim kuşam özelliklerini günümüze taşıyan en değerli görsel belgelerdendir.

Minyatür, XIII. yüzyıl, Topkapı Sarayı Müzesi kütüphanesi, İstanbul

Görsel 3.28: Selçuklu ahşap işçiliğinin şaheseri olan bu minber, künde-kârî tekniğiyle çivi kullanılmadan birleştirilmiştir. Geometrik motifleri ve ince işçiliğiyle Türk-İslam sanatının zenginliğini sergilemektedir.

Alâeddin Camii minberi, Konya

5. Kaynak

“Türkler Anadolu’ya geldikten sonra da her alanda olduğu gibi ahşap işçilikte de Orta Asya’dan kalan sanat geleneklerini devam ettirmişlerdir. Bunun en güzel ve en zengin örneklerini Anadolu Selçuklu sanatında tespit edebilmek mümkündür. Anadolu Selçukluları ahşabı, mimaride yapı malzemesi olarak kullandıkları gibi ahşaptan minber, [Görsel: 3.28] kürsü, rahle, Kur’an mahfazası, çekmece, sanduka ve ince işçilikli başka el sanatları meydana getirmişlerdir.

Anadolu Selçuklularının daha çok oyma (kabartma), künde-kârî (çatma, geçme), şebekeli oyma ve boyama tekniklerini kullandıkları görülür. Yaygın olarak kullanılan oyma tekniğinde motifler, ağaç yüzeyi oyularak kabartma halinde ortaya çıkarılmıştır. (...) Motiflerin yan yüzlerinin dibe doğru açılarak yani eğimli olarak oyulmasına eğri kesimli oyma adı verilir. Eğri kesim tekniği, Anadolu ahşap işçiliğinde çok yaygın değildir. Avrasya el sanatları kökenli olan ve Orta Asya İskit ahşap, metal, kemik işçiliğinde gelişen bu teknik, Bağdat’ın kuzeyinde Samarra’daki Türk askerleri kanalıyla IX. yüzyıl Abbasi alçı ve ahşap işçiliğine, yine IX. yüzyılda Mısır’da Tolunoğlu ahşap ve alçı işçiliğine, XI. yüzyıl Gazne mermer ve ahşap işçiliğine girerek İslam sanatına mal olmuştur.”

Aktemur, 2002, s. 147-148.

6. Kaynak

“Osmanlı uygarlığında estetik algı genel olarak yüce Tanrı’nın insanı özenerek fiziksel bir ölçü, düzen ve oranda yaratırken, ruhuna da güzelliklerini lütfettiği kanısındır. Bu nedenle insanın güzeli araması tanrısal-dır. Osmanlı sanatçıları yapıtlarında aynı geometrik yöntemle ayrıntıların bütün içindeki oran ve uyumunu sağlamaya çalışır. Bunu beceren mimar, diğerlerinden ayrılır ve üstat konumuna gelir. Her mimarın bunu yakalayamadığı görülür. Her imparatorluk kendi klasiğini yaratırken mimarları da ürünlerinde doruğa çıkar [Görsel 3.29]. Antik Yunan, Roma, Selçuklu ve Osmanlılar bu yönde sayısız yapıtlara sahiptirler.”

Özrili, 2023, s. 701.

Görsel 3.29 ►

Osmanlı Dönemi’ndeki kuş evleri, küçük kuşları korumak amacıyla camilerin dış cephesine yerleştirilmiştir.

Valide-i Cedid Camii,
Üsküdar / İstanbul

Osmanlı Devleti'nde başlayan modernleşme hareketleri, geleneksel Türk el sanatlarının hem üretim biçimini hem de toplumsal hayattaki konumunu derinden sarsan bir süreci başlatmıştır. Yüzyıllardır lonca sistemi içinde usta-çırak ilişkisiyle yürütülen el sanatları, bu dönemde Sanayi Devrimi'ni gerçekleştirmiş Avrupa'nın ucuz ve seri üretim fabrikasyon mallarıyla rekabet etmek zorunda kalmıştır. Bu ekonomik baskı, geleneksel el tezgâhlarını zayıflatmış ancak yöneticilerin el sanatlarını koruma ve geliştirme çabalarını artırmıştır. İslah-ı Sanayi Komisyonunun kurulması ve Sanayi-i Nefise Mektebi (Görsel 3.30) gibi okulların açılması, el sanatlarının akademik bir disiplinle ele alınmasına zemin hazırlamıştır.

II. Meşrutiyet'in ilanı ve ardından gelen millî iktisat politikaları, el sanatlarını millî kimliğin bir parçası olarak yeniden tanımlamıştır. Bu dönemde özellikle I. Millî Mimarlık Akımı'nın etkisiyle çini, ahşap oymacılığı, taş işçiliği gibi sanatlar kamu binalarının süslemesinde önemli rol oynamıştır. Kütahya çini atölyelerinin yeniden canlanması ve bu sanatın modern binaların cephelerinde kullanılması, geleneksel yöntemlerin çağdaş mimariyle nasıl bir uyum içinde yaşatılabileceğini göstermiştir.

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte el sanatlarındaki dönüşüm, devletin topyekûn kalkınma ve modernleşme idealiyle birleşerek yeni bir evreye girmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında el sanatları hem Anadolu'nun kadim kültürünü yaşatacak bir değer hem de köylünün ekonomik olarak kalkınmasını sağlayacak bir sanayi kolu olarak görülmüştür. 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar doğrultusunda yerli malı üretimi teşvik edilmiş; halıcılık, dokumacılık, seramik gibi alanlarda fabrikasyon üretim ile geleneksel desenlerin buluşturulması hedeflenmiştir. Sümerbank'ın kuruluşuyla birlikte, Türkistan'dan gelen dokuma motifleri modern fabrikalarda işlenerek sanayiye uyarlanmıştır. Bu süreçte Türk el sanatları, Latin harflerinin kabulü ve laikleşen sosyal yapıyla birlikte işlevsel bir değişim geçirmiştir. Hat sanatı gibi alanlar grafik ve tipografi çalışmalarına evrilirken dokuma, seramik gibi alanlar dünya standartlarında modern tasarımlar üretmeye odaklanmıştır. Bu süreçte Türk el sanatları, dış dünyayla kurulan ilişkinin de etkisiyle şekillenerek zanaat kimliğinden modern tasarım ve millî sanayi kimliğine geçiş yapmıştır.

PANO

I. Ulusal Mimarlık Akımı: II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan bu akım, Osmanlı ve Selçuklu mimarisine ait kubbe, kemer ve çini gibi klasik unsurları yeniden yorumlayarak millî bir mimari kimlik oluşturmayı amaçlayan bir anlayıştır.

Görsel 3.30

Batılı anlamda sanat eğitimi kurumsallaştıran bu mektep, geleneksel zanaat üretiminden modern akademik sanat disiplinine geçişin en önemli basamağı olmuştur.

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul

Neden-Sonuç Tablosu

El Sanatları

El Sanatları Alanındaki
Değişimlerin NedenleriEl Sanatları Alanındaki
Değişimin Sonuçları

► Kaynağı inceleyerek soruyu cevaplayınız.

Kaynak 7

▲ Koç boynuzu motifli kilim

▲ Eli belinde motifli kilim

Kilimler üzerindeki geometrik motifler, Türkistan'dan taşınan binlerce yıllık Türk dokuma kültürünün izlerini taşımaktadır. Geçmişle gelecek arasında köprü kuran bu köklü desenler, günümüzde de pek çok el sanatında ve modern tasarımlarda kullanılmaktadır.

- Geleneksel Türk sanatlarından dokumacılığa ait iki örneği inceleyiniz. Halı veya kilim dokusaydınız, nasıl bir motif kullanırdınız? Dijital ortamda tasarlayınız.

Mimari

➡ **Metni, görselleri ve kaynakları inceleyerek sayfa 266'daki neden-sonuç tablosunu doldurunuz.**

İslamiyet öncesi Türk tarihi incelendiğinde mimari faaliyetlerin sadece yerleşik hayatla başlamadığı, köklerinin çok daha eskilere dayandığı görülür. Hunlar, Gök-türkler gibi konargöçer devletlerde mimari anlayış, taşınabilir yapılar ve defin kültürü etrafında şekillenmiştir. Bu dönemde Türklerin en önemli mimari unsuru olan "otağ" (Görsel 3.31), sadece bir barınak değil aynı zamanda bir mühendislik ürünüdür. Çadırın dairesel formu, iç mekân tasarımı ve tepesindeki duman deliğini örten sistem, ilerleyen yüzyıllarda Türk-İslam mimarisinin simgesi hâline gelecek olan merkezî kubbe ve kümbet yapılarının geometrik temelini oluşturmuştur. Dolayısıyla Türk mimari düşüncesinin ilk tohumları, konargöçerliğin getirdiği bu pratik ve sembolik formlarla atılmıştır.

Bozkır kültüründe kalıcılık arayışı, kendisini en somut şekilde "kurgan" adı verilen anıt mezarlarda göstermiştir. Türkler, yer altına inşa ettikleri bu mezar odalarında gelişmiş bir ahşap işçiliği kullanmışlardır. Bazı kurganlarda görülen birbirine geçmeli ahşap kütüklerden oluşan oda yapıları, Türklerin malzeme bilgisini ve yalıtım tekniklerini ne denli ustaca kullandıklarını ortaya koymaktadır. Gök-türkler'de bu gelenek, mezar yapılarının üzerine inşa edilen "bark" (Görsel 3.32) isimli anıt yapılarla ve heykel sanatıyla birleşerek daha kurumsal bir hâl almıştır. Orhun Yazıtları'nın çevresinde bulunan yapılar, Türklerde anıt mimarisi bilincinin erken dönemlerde oluştuğunun en açık göstergesidir.

▲ **Görsel 3.31:** Türkistan'dan getirilen kadim motiflerle bezeli çadırın iç mekânı, Türklerin estetik anlayışındaki köklü sürekliliği ve bu desenlerin günümüz el sanatlarındaki izlerini yansıtmaktadır (Temsilîdir).

▼ **Görsel 3.32:** Bark (Temsilîdir.)

Türkistan konut mimarisinin temelini oluşturan bu dairesel yapılar, günümüz Türk evi estetiğine ilham veren ilk yerleşik düzen örnekleridir.

Görsel 3.33

Uygur Dönemi'ne ait bu duvar resmi, Türk resim sanatının köklü geçmişini ve figürlü tasvir geleneğinin Türkistan'daki gelişimini simgelemektedir. Bu sanatsal birikim, günümüz Türk sanatındaki kompozisyon ve desen anlayışının tarihsel temellerini oluşturmaktadır. Bezeklik Bin Buda Mağaraları, 9. tapınak duvar resmi, IX-XI. yüzyıl, Berlin Devlet Müzesi, Almanya

Türk mimarisinde asıl köklü değişim ve gelişim süreci, VIII. yüzyılda Uygurların Manihaizm ve Budizm dinlerini kabul ederek yerleşik hayata geçmesiyle yaşanmıştır. Uygurlar, "balık" adını verdikleri Türk şehirlerini kurarak mimaride devrim niteliğinde adımlar atmışlardır. Bu şehirler rastgele toplanmış konutlar değil etrafı yüksek surlarla çevrili sarayları, tapınakları ve sosyal alanları olan planlı yerleşimlerdir. Uygur mimarisinde kullanılan kerpiç ve tuğla, binaların dayanıklılığını artırırken tapınaklardaki tonoz ve kubbe kullanımı Türk mimarisinin teknik kapasitesini en üst seviyeye taşımıştır. Önemli bazı tapınaklar, iç mekân genişliği ve duvar süslemeleriyle (Görsel 3.33) Türk sanatının yerleşik estetiğini yansıtmaktadır.

İslamiyet öncesi Türk mimarisi, konargöçerlikten yerleşikliğe uzanan kesintisiz ve sistemli bir gelişim çizgisidir. Hunların çadır ve kurgan mimarisiyle başlayan süreç, Uygurların şehirleşme hamlesiyle olgunlaşmış, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerindeki büyük mimari eserlerin estetik ve teknik kodlarını oluşturmuştur. Bugün Anadolu mimarisinde gördüğümüz avlulu evler ve kubbeli yapılar; Türkistan bozkırlarına, Uygur şehirlerine ve Hun kurganlarına kadar uzanan binlerce yıllık bir birikimin ürünüdür.

8. Kaynak

“Tarihteki ilk Müslüman Türk devleti olan Karahanlılar, Kültür ve Sanat etkinlikleri bakımından da pek çok verimli çalışmayı gerçekleştirmeyi başarmışlardır. Özellikle X.-XI. yüzyıllarda Semerkand, Buhara, Tirmis, Ürgenç ve Merf'de birçok mimari yapı meydana getirmişlerdir. Bu mimari yapılardan, kerpiç ve tuğladan köşe payeleri, yazı şeridi, örgü ve kervan sarayların bir kısmı bugüne kadar gelebilmiştir. Bu eserlerde görülen başlıca özellik, cephe mimarisinin son derece gelişmiş olmasıdır. Ön cephe çeşitli biçimlerde tuğla, pişmiş toprak ve alçı süsleme ile kaplıdır. En çok kullanılan süs unsurları tuğladan köşe payeleri, yazı şeridi, örgü ve geçme motifleri, kıvrık dal dekoru, rumiler, rölyef halinde yıldız-haç motifli tuğlalar, geometrik bordürlerdir.

Rumi, aslında doğadaki formundan uzaklaştırılıp sadeleştirilmiş hayvan figürlerine dayanır. Türkistan Türk sanatındaki hayvan üslubunun İslam sanatı potasında eriyerek geometrik ve bitkisel bir forma dönüşmüş hâlidir. (...) İslam Sanatı'nın oluşmasında ve gelişmesinde ciddi bir Orta Asya geleneğinin etkisi olduğu açığa çıkmaktadır. Özellikle ölülerini çölde üzerinde herhangi bir yazı bulunmayan bir taşın altına gömmeye geleneğinin egemen olduğu topraklara Türbe kavramını getiren ve pek çok türbenin yapılmasını sağlayanlar ise tamamen Türkler olmuştur. Bu anlamda bakıldığında, Karahanlılardan pek çok türbe kaldığını görmekteyiz. Kalan bu türbelerin en eskisi, Özbekistan'da 978 tarihli Arapata Türbesi'dir. (...) Türk mimarisinin önemli bir kısmını oluşturan kervansarayların ilk örnekleri de Karahanlılara aittir. (...) Karahanlı sanatı gerek mimari ve gerek süsleme bakımından daha sonraki Anadolu Selçuklu sanatını da büyük ölçüde etkilemiştir.”

Kahya ve Topdemir, 2016, s. 257-258.

9. Kaynak

“Selçuklular, Müslüman olduktan sonra kafa ve beyinlerinde oluşan yeni dini imajı, çevrelerinde de yansıtmaya başlamışlar ve yaptıkları eserlerde bunu göstermişlerdir. Bu yapılanma İslamî anlayışın oluşumunu göstermenin yanında, eserlerde kendi geleneksel görüşlerini de ortaya koymuşlardır. İdareleri altında bulunan Çin sınırlarından İstanbul Boğazı, Akdeniz ve Karadeniz kıyılarına, Mısır, Yemen ve Hint sınır boylarına kadar olan ülkelerde cami, medrese, [Görsel 3.34] türbe (kümbet), hastane, kervansaray, kale ve köprü gibi birçok mimari eserler meydana getirmişler, kökleri eski yurtlarındaki yapılara giden sitilleri buralarda geliştirmişler böylece İslam dünyasına yeni yapı tipleri kazandırmışlardır.”

Biçer, 2002, s. 972.

Görsel 3.34

Dönemin ilim ve sanat anlayışını yansıtan bu yapılar, turkuaz kubbeleri ve geometrik süslemeleriyle İslam dünyasına kazandırılan özgün yapı tiplerinin en seçkin örnekleridir.

Registan Uluğ Bey Medresesi, Şer Dor ve Tilya Kori Medresesi, Semerkand / Özbekistan

“Bu dünyanın geçiciliği, hatta bir hayalden, su üzerindeki nakıştan (nakş-ı ber-ab) olduğuna dair keskin şuur, İslam medeniyetinin özellikle Osmanlı yorumunda, şehirlerin dokusuna da açık bir biçimde yansımıştır. Mesken mimarisinde gösterişten mümkün olduğunca sakınan Osmanlılar, kâgir ev yaptırmayı Şeddadi bina kurmak ve ‘dünyaya kazık çakmaya’ kalkışmak olarak görürlerdi. Taş gibi sağlam bir malzemeyle ancak kalıcı değerler temsil edilebilir, cami ve medrese, imaret, hamam gibi hayra yönelik binalar yapılabildi. Osmanlılar (...) mabetlerin bütün güzellikleri bünyesinde toplamasını isterlerdi. Camiler [Görsel 3.35] adeta bir ‘güzellik deposu’ydu. (...) Osmanlı Türk şehrinin şaşırtıcı dokusunu yaratan şartların başında İslami yaşama tarzı geliyordu. Merkezi noktalarda camii, medresesi, sıbyan mektebi, imareti vb. ile bir mimari kompleks olarak tasarlanan külliyeler, Osmanlı şehirlerinin, özellikle İstanbul’un ayrıncı özelliğini teşkil ediyor, hem şehrin oluşma yönünü ve silüetini belirliyor, hem de fiziki olarak tanımlıyordu.

(...) Osmanlıların şehirleri, iklim şartlarının ve fiziki coğrafyanın tabii bir uzantısı olarak doğup gelişmişti. (...) Evlerde hemen her zaman ahşap, kireç ve kerpiç gibi taşla göre çok dayanıksız malzemelerin kullanılması, (...) ayetlerinin bir ikazı gibi görünüyor. (...) abidevi eserlerin dışında, beşeri ölçülerin dışına hemen hiç çıkmayan Osmanlılar, gölgeli dar sokaklarındaki asmalı çardakları, yer yer ağaçlı köşeleri, ne tabiatı taklit, ne de tabiata müdahale esasına dayanan bahçeleri, muhtelif ağaçlarla gölgelendirilmiş kahveleri, çeşmeleriyle, son derece munis şehirler kurmuş, daha önce kurulmuş şehirlere de yepyeni bir hüviyet kazandırarak kendi damgalarını vurmuşlardır.”

Ayvazoglu, 1999, s. 22-23.

Görsel 3.35: Osmanlı mimarisinde estetik ve maneviyatın buluştuğu camiler, zengin süslemeleri ve geniş kubbeleriyle şehrin silüetini belirleyen birer güzellik abidesi niteliğindedir.

Sultan Ahmed Camii iç görüntüsü, İstanbul

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde mimari anlayış, Batı'yla kurulan yoğun ilişkiler sonucunda büyük bir değişim geçirmiş ve geleneksel çizgilerin yerini barok, rokoko gibi Avrupa kökenli tarzlar almıştır. XX. yüzyılın başlarında Mimar Vedat Tek ve Mimar Kemaleddin gibi öncü isimlerin çabalarıyla "I. Ulusal Mimarlık Akımı" doğmuştur. Bu dönemdeki mimarlar, modern inşaat tekniklerini kullanırken dış cephelerde Selçuklu ve Osmanlı mimarisinden ilham alan kubbe, kemerler ve çini süslemelere yer vererek millî bir kimlik inşa etmeye çalışmışlardır. İstanbul'daki Büyük Postane (Görsel 3.36), Ankara'daki Ziraat ve İş Bankası binalarıyla II. TBMM binası bu millî arayışın en somut göstergeleridir.

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte mimari, yeni devletin çağdaşlaşma idealini ve dinamizmini yansıtmıştır. 1930'lu yıllarda modernizm rüzgârları esmeye başlamış, süslü dış cephelerin yerini sade, işlevsel ve geometrik formlar almıştır. Ankara'nın başkent olarak inşası sürecinde yabancı mimarların da katkısıyla bakanlık binaları ve kamu yapıları, genç Türkiye'nin modern yüzünü temsil eden yalın bir üslupla tasarlanmıştır. Bu dönemde amaç, geçmişin ağırlığından sıyrılıp modern dünyanın bir parçası olan, rasyonel ve hızlı inşa edilebilen bir şehirleşme modeli oluşturmaktır.

1940'lara gelindiğinde ise hem dünyadaki yerellik eğilimleri hem de millî bilincin pekişmesiyle "II. Ulusal Mimarlık Akımı" dönemi başlamıştır. Sedad Hakkı Eldem, Emin Onat gibi mimarlar geleneksel Türk evi mimarisini ve Anadolu'nun köklü yapı kültürünü modern tasarımlarla harmanlamışlardır. Bu dönemin en görkemli ve anlamlı eseri olan Anıtkabir (Görsel 3.37) Selçukludan Osmanlı Devleti'ne, Hitit'ten Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar Anadolu'nun tüm tarihî mirasını yüksek bir teknik ve estetikle birleştirmiştir. Böylece Türk mimarisi, taklitçilikten uzaklaşarak kendi öz değerlerini modern dünyanın imkânlarıyla harmanlayan özgün bir kimliğe kavuşmuştur.

▲ **Görsel 3.36:** I. Ulusal Mimarlık Akımı'nın ilk örneklerinden olan bu yapıda Batı'nın modern inşaat teknikleriyle geleneksel Selçuklu ve Osmanlı mimari unsurları bir araya getirilmiştir. Büyük Postane, İstanbul

▲ **Görsel 3.37:** II. Ulusal Mimarlık Akımı'nın en görkemli eseri olan Anıtkabir, 1944-1953 yılları arasında inşa edilmiştir. Anıtkabir, Ankara

Neden-Sonuç Tablosu

Mimari

Türklerde Mimari Alandaki
Değişimin NedenleriTürklerde Mimari Alanındaki
Değişimin Sonuçları

Müzik

► Kaynakları, görselleri ve metni inceleyerek 270. sayfadaki neden-sonuç tablosunu doldurunuz.

11. Kaynak

“Türk kültürünün en önemli yapı taşlarından birisi olan Türk müziğinin, ilk oluşum ve gelişim evreleri Orta Asya coğrafyasında gerçekleşmiştir. Hunlar devrinde eski Türk inancının uluları olan kamlar (şamanlar) vasıtasıyla başlayan dini ve tedavi amaçlı müzik, tuğ takımlarının icra ettiği askerî müzik, kopuz (Görsel 3.38) çalan ozanlarla yayılan kahramanlık ve destan müziği geniş bir uygulama alanına sahip olmuştur. Düşünlerde ve bayramlarda söylenen türküler, ağıt kültürü ile birlikte telli, vurmali, nefesli pek çok çalgının ilk biçimleri Hun öncesi dönemde ve Hun devrinde şekillenmiştir. Pek çok boyu bir araya getiren Hunlar, bu etkileri sayesinde, Türk müziğinin bir bütün olarak gelişimine büyük bir katkı sunmuşlardır. Hunların devamı niteliğindeki Kök Türklerde de müzik büyük ve önemli konumunu korumuştur.”

Göher, 2024, s. 107.

Görsel 3.38: Kopuz ►

Türk kültürünün en eski telli çalgılarından olan kopuz; Türkistan'dan beri kahramanlık destanlarının, dinî törenlerin ve toplumsal kutlamaların ayrılmaz bir parçası olmuştur. Ozanların elinde nesilden nesile aktarılan bu çalgı aleti, Türk müzik geleneğinin köklü geçmişini ve kültürel sürekliliğini temsil eden en önemli simgelerden biridir.

12. Kaynak

"Türkler, Müslüman olduktan sonra da mûsikîyle olan bağlarını koparmamış, eskiden beri getirmiş oldukları bu geleneklerini İslâm dinine uygun bir şekilde yaşamaya devam etmişlerdir. Türklerin Orta Asya'dan getirdikleri mûsikî birikimi, özellikle Abdülkadir Merâğî'nin [Görsel 3.39] öncülüğünde Anadolu'da yayılmaya ve gelişmeye başlamıştır. Sonraki dönemlerde bu mûsikî türüne spesifik olarak 'Türk Müziği' denilmiştir. Türk müziği de kendi içerisinde halk müziği ve klasik Türk müziği şeklinde ikiye ayrılmış, 'Türk Din Mûsikîsi' de klasik Türk mûsikîsinin bir alt dalı olarak yerini almıştır. Anadolu topraklarında Osmanlı Devleti eliyle gelişimini sürdüren Türk-İslâm medeniyeti her alanda olduğu gibi mûsikî alanında da kayda değer gelişmeler elde etmiştir. Bu önemli gelişmelerin arka planında ise Türklerin geliştirdiği, temelleri Orta Asya'ya dayanan ve sonraki dönemlerde hem nazari hem de ameli olarak önemli bir yere sahip olan Türk mûsikîsinin payı büyüktür."

Engin, 2023, s. 172.

Görsel 3.39: Türk musikisinin nazari ve ameli temellerini sistemleştiren Abdülkadir Meragi, Türkistan'dan Anadolu'ya uzanan müzik birikiminin en önemli taşıyıcısıdır.

Abdülkadir Meragi, illüstrasyon, Elmira Şahtakhtinskaya, Azerbaycan Ulusal Sanat Müzesi

13. Kaynak

"İslamiyet öncesi Türk devletlerinde ibadetler, tedaviler, eğitimler müzik vasıtası ile icra edilmiştir. Değişen zaman hasebiyle kültürlerde eklemeler ve çıkarmalar yapılması tabii bir olgudur. Fakat işin özüne bakıldığında içerikler yahut icralar değişse de genel çerçeveyi sabit tutacak eylemler, fikirler, icraatlar mevcuttur. İşte müzik de bu genel çerçevelerden biridir. Türklerin din değiştirmesi ile birlikte yaşamlarında farklılıklar gözlemlenmiştir. İslamiyet'in kabulü, coğrafyanın değişimi gibi faktörler bu değişimin önemli yapı taşlarındandır. Türkler zaman içerisinde müzik geleneğini kaybetmemiş fakat içeriğini ve icrasını değiştirmiş, sistematikleştirmiş ve farklı kültürlerden enstrümanlar ve makamlar alarak yeni müziğini bir sentez halinde sunmuştur. Özellikle Osmanlı Kültür ve Medeniyetinde icra edilen müzik, oryantal bir havaya sahip olması nedeniyle doğu ülkelerini temsil edebilecek kadar kuvvetli bir sığara layık görülmüştür. (...) Müzik, Osmanlı Kültürü'nde gündelik hayatın her alanında, hatta savaşlarda bile kendini göstermiştir. (...) her kurumda müzik ile yaşamış bir devlet olduğunu akıllara kazımıştır. (...) batının yer yer Osmanlı Devleti müziğine hayranlık duyduğunu söylemek olağandır. Fakat Osmanlı Devleti, müziğini sadece kendi içinde barındıran bir yapıya sahip olmayarak sanata verdiği değer ve önemden dolayı, sanatın dallarından olan müziği ilerletmek maksadıyla kurduğu kurumlara hem doğunun hem de batının iyi bestekârlarını getirmekten de geri kalmamıştır. Özellikle son dönemlerinde, batı ve doğunun müziğini birleştirmiş ve ortaya kendine özgü bir müzik sentezi çıkarmıştır."

Filiz, 2023, s. 10.

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte Türkiye’de müzik alanında köklü bir dönüşüm süreci başlamıştır. Yeni devletin çağdaşlaşma hedefleri doğrultusunda müzik, yalnızca bir sanat dalı olarak değil toplumsal dönüşümün ve kültürel kimlik inşasının önemli bir unsuru olarak ele alınmıştır. Bu süreçte hem geleneksel Türk müziğinin korunması hem de Batı müziği temelli çok sesli müzik (Görsel 3.40) anlayışının yerleştirilmesi amaçlanmıştır.

Görsel 3.40: Cemal Reşit Rey

Çok sesli müzik alanında önemli çalışmaları olan sanatçı, Batı’nın teknik imkânlarını Türk halk ezgileriyle harmanlamış ve ulusal bir musiki ekolünün oluşmasına öncülük etmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında müzik alanındaki en önemli gelişmelerden biri kurumsallaşma olmuştur. Musiki Muallim Mektebinin açılması, konservatuarların kurulması ve yurt dışına müzik eğitimi için öğrenciler gönderilmesi modern müzik eğitiminin temellerini atmıştır. Aynı dönemde halk müziği derleme çalışmalarıyla Anadolu’nun farklı bölgelerindeki ezgiler kayıt altına alınmış, bu sayede halk müziği ulusal kimliğin bir parçası hâline getirilmiştir. Bu çalışmalar, Türk müziğinin yalnızca saray ya da şehir merkezlerine ait olmadığını ve halkın yaşantısıyla doğrudan bağlantılı olduğunu ortaya koymuştur.

Cumhuriyet Dönemi müzik politikaları, zamanla tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Batı müziğiyle kurulan etkileşim, bir yandan Türk müziğinin evrensel boyut kazanmasını hedeflerken diğer yandan geleneksel müzik anlayışının geri planda kalmasına yol açmıştır. Günümüzde Türk müziğinin devlet koruması altında olmasına rağmen geniş kitlelere ulaşmakta zorlanması bu sürecin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Türk müziğinin özünden uzaklaşması ve Batı müziğiyle etkileşimin ötesine geçerek Batı’nın gölgesinde kalması, bu alandaki en önemli sorunlardan biri olarak öne çıkmaktadır.

Cumhuriyet Dönemi müzik anlayışı, bir yandan modernleşme ve evrenselleşme hedefleri doğrultusunda önemli kazanımlar elde etmiş, diğer yandan geleneksel Türk müziğinin kimliği ve toplumsal karşılığı konusunda yeni sorunları gündeme getirmiştir. Günümüzde Türk müziğinin karşı karşıya olduğu mücadele, onu geçmişe ait bir değer olmaktan çıkarıp yaşayan, üreten ve toplumla bütünleşen bir sanat dalı hâline getirme çabası olarak değerlendirilebilir.

Uygulama

Numarası	2
Adı	Türk Müziğinin Altın Sesleri
Yönerge	Aşağıda verilen sanatçılara sizce başka hangi isimler eklenmelidir? Boş bırakılan alana gerekçeleriyle yazınız.

Türk Müziğine Yön Verenler

Sadettin Kaynak (1895–1961)

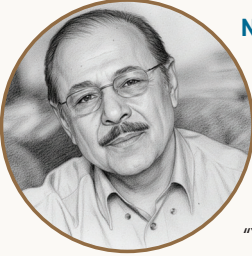
Klasik Türk müziği geleneğini modern bir anlayışla sentezleyen en önemli bestekârlardan biridir. Dinî musiki eğitimi klasik üslupla birleştirmiş, özellikle “yerli film müziği” kavramının öncüsü olmuştur. Eserlerinde Anadolu’nun yerel motiflerini ve halk müziği unsurlarını klasik formlarla ustaca harmanlamıştır.

Safiye Ayla (1907–1998)

Cumhuriyet Dönemi’nin en önemli kadın ses sanatçılarından. Klasik Türk müziğinin tavrı ve üslubunu en saf hâliyle temsil etmiştir. Mustafa Kemal Atatürk’ün en beğendiği sanatçılardan biri olmasıyla tanınır.

Neşet Ertaş (1938–2012)

“Bozkırın Tezenesi” olarak bilinen sanatçı, Türk halk müziğindeki “Abdal” geleneğinin son büyük temsilcisidir. Bağlama çalma tekniği ve kendine has üslubuyla halk müziğine yeni bir soluk getirmiştir. UNESCO tarafından “Yaşayan İnsan Hazinesi” seçilen Ertaş, eserlerinde insan sevgisini ve dertli Anadolu insanını büyük bir samimiyetle işlemiştir.

Neriman Altındağ Tüfekçi (1926–2009)

Türk halk müziğinin akademik bir disipline kavuşmasında ve TRT çatısı altında derleme çalışmalarının yapılmasında öncü rol oynamıştır. Türk halk müziğinin ilk kadın solistlerinden biri olarak mahallî ağzların korunması ve bu müziğin standartlarının belirlenmesi için büyük emek vermiştir.

Cem Karaca (1945–2004)

Geleneksel Türk müziği motiflerini Batı enstrümanlarıyla birleştiren “Anadolu Rock” türünün en güçlü seslerinden biridir. Şiirsel derinliği olan şarkı sözleri ve toplumsal konulara duyarlılığıyla tanınır. Türk müziğinin modernleşme sürecinde yerel kimliği koruyarak evrensel bir dil oluşturulabileceğini kanıtlamıştır.

Nesrin Sipahi (1934–...)

Türk sanat müziğinin asaletini ve klasik üslubunu en iyi yansıtan yorumculardan biridir. Sesiyle hem klasik eserlerde hem de popülerleşen sanat müziği formlarında büyük başarı göstermiştir. Müziğe olan katkıları ve sanatçı kimliğiyle “devlet sanatçısı” ünvanına layık görülmüştür.

Neden-Sonuç Tablosu

Müzik

Türklerde Müzik Alanındaki
Değişimin NedenleriTürklerde Müzik Alanındaki
Değişimin Sonuçları

Heykel

► Kaynakları, görselleri ve metni inceleyerek 273. sayfadaki neden-sonuç tablosunu doldurunuz.

Görsel 3.41: Göktürk Kağanlığı'nın generali ve prensi olan Kül Tigin'i temsil ettiği düşünülmektedir. VIII. yüzyıldan kalan mermer büsttür.

Kültigin büstü, Moğolistan Ulusal Müzesi

14. Kaynak

“Göktürkler’in anıtsal alanlarında yapılan kazılarda ikiye bölünmüş halde Kültigin’in başı [Görsel 3.41] ve hanımının oturmuş halde heykeli bulunduğu bilinmektedir. (...) plastik anlamda heykellerin büyük bir ustalıkla işlendiği görülmektedir. (...) Kültigin’in portresinin ince detaylarla işlenmesi, portredeki elemanların kuvvetli bir anlatımla ifadeye dönüştürülmesi, Göktürklerde portre özelliğinin de gelişmiş olduğunun göstergesi olarak söylenebilir. (...) Anıtsal mezardan çıkan balbalların İslamiyet sonrası dönemi etkileyen en önemli sanat eserleri olduğu kaynaklarca bilinmektedir. İnsan şeklinde tasvir edilmiş bu balballar bugün dahi heykel alanında birçok yerde kullanılmaya devam etmektedir. (...) Özellikle kullanılan hayvan ve bitki motiflerini İslamiyet’ten sonraki dönemlerde de görmek mümkündür. ‘Göktürk döneminde hayvan üslubunda yer alan değişik hayvanlar, kabartma ve heykel olarak İslami dönem yapılarında, çörten, konsol ve değişik kabartmalarda, kompozisyonlarda yer alırlar. Erzurum Emir Saltuk Kümbeti’nde 12 Hayvanlı Türk Takviminden alınmış tasvirler, Ahlat Mezar taşlarında ejderler, kurt başları, kartal vb. hayvan kabartmaları ortak motiflerdir.’ Ahlat mezar taşlarının bir çeşidi olan şahideli mezarlarda da Göktürklerdeki bitki ve hayvan motiflerini görebilmekteyiz. Van Gölü havzası ahlatları, İstanbul Süleymaniye Camii şahideli mezarlar ve Batman yöresindeki mezarlarda bunlara örnek gösterilebilir.”

Aydemir, 2019, s. 374-378.

15. Kaynak

“İnsanların resim ve heykel sanatına bakışını olumsuz yönde etkilemiştir. Ancak buna rağmen, tarih sürecinde Türk toplumları ve İslam devletlerinin örneklerinde; resim ve kabartmanın önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. (...) Türklerde özellikle Selçuklu kültüründe, mimari sanatı büyük önem taşımaktadır. Selçuklu mimarisinde birçok heykelsi öge veya kabartma, bazen stilize halde bazen de birebir olarak yansıtılmaktadır. Özellikle Selçuklu taş işçiliğinde; kapılarda, mihrap veya minber gibi yerlerde kabartma el işçiliği en güzel örneklerini sergilemiştir. Sayılan yerler, bitkisel veya geometrik şekillerle, rumi ve palmetlerle yıldızlar, rozetler veya yazılarla ve hatta figürlerle süslenmektedir. (...) Anadolu Selçuklu örneklerinin bugün ayakta kalan birçoğunda, özellikle simgesel kartal veya çift başlı kartal motifi gözlenmektedir. Selçuklunun karakteristik motifleri arasında yine; birbirine geçmiş halde ejder veya yılanlara ve aslan figürüne rastlanır. Kabartma motiflerinde ejder motifi, ihtimalle Çin sanatından gelmedir. Kartal gibi kuşlar da [Görsel 3.42] Orta Asya kökenli olmalıdır. (...) Anadolu Selçuklu simgesi olan kartal ve aslan, özellikle gücü betimlemek için kullanılır.”

Uzun Aydın, 2013, s. 3, 27-28.

▲ **Görsel 3.42:** Selçuklu kartalı (kesit)

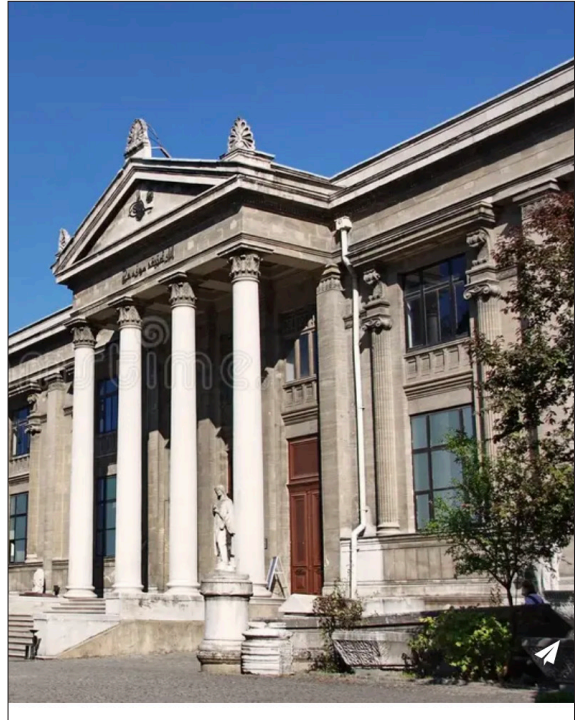
Türkiye Selçuklu mimarisinin karakteristik bir ögesi olan çift başlı kartal motifi Türkistan kökenli bir semboldür, gücü ve egemenliği temsil etmektedir.

Çifte Minareli Medrese, Erzurum

16. Kaynak

“Osmanlı İmparatorluğu’nun erken ve orta dönemlerinde, heykel sanatının yoğun bir uygulama alanı bulmadığı/bulamadığı gözlemlenmektedir. Fakat bu dönemlerde bile sayıca çok olmasa da heykel sanatı adına tespit edilen olgular, bu sanatın özellikle devlet erki tarafından tümüyle dışlanmadığını veya yasaklanmadığını açıkça gözler önüne sermektedir. (...) Osmanlı’nın geç dönemlerinde ise özellikle padişahların heykel sanatına ilgilerinin arttığı ve bu sanatı önemsettikleri açıkça görülmektedir. Bu dönemde, padişahların bilgisi dahilinde gerçekleşen sergilerde heykeller sergilenmiş, Avrupa’dan heykeller satın alınmış ya da sipariş edilerek yaptırılmıştır. Bu son dönemde heykel sanatı adına yaşanan en önemli olaylar ise; dünya çapında üne sahip bir antik heykeller müzesi olan İstanbul Arkeoloji Müzesi’nin [Görsel 3.43], açılması ve Osmanlı’daki ilk sanat akademisi olan Sanayii Nefise Mektebi’nin kuruluşundan itibaren heykel eğitiminin de kurumsallaşmasıdır. (...) Osmanlı’nın bu son yıllarında, uzun bir tarihsel aradan sonra heykel tekrar Türk sanatçıların bir ifade aracına dönüşmüş, ilk Türk heykeltıraş kuşağının yetişmesi sağlanmış ve böylelikle Cumhuriyet Dönemi Türk Heykeli’nin temelleri atılmıştır.”

Tursun ve Yılmaz, 2025, s. 1520-1521.

▲ **Görsel 3.43:** İstanbul Arkeoloji Müzesi

Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde güzel sanatlara ve heykel sanatına verilen önemin bir simgesi olan bu kurum, heykel eğitiminin kurumsallaşmasında önemli rol oynamıştır.

Görsel 3.44

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte heykel sanatının kamusal alanlara taşınmasının en güçlü simgesi olan bu anıt, yeni devletin bağımsızlık mücadelesini ve çağdaşlaşma hamlelerini halka anlatan bir semboldür. Osmanlı Dönemi'nde saray çevresiyle sınırlı kalan heykel geleneğinin yerini alan bu anıtsal eser, Millî Mücadele ruhunu ve modern Türkiye'nin ideallerini gelecek nesillere aktarmayı amaçlamaktadır.

Taksim Cumhuriyet Anıtı, İstanbul

Türk heykel sanatı, Osmanlı Devleti'nin son döneminde özellikle XIX. yüzyılda hız kazanan modernleşme hareketleriyle birlikte geleneksel kalıpların dışına çıkmaya başlamıştır. Bu sürecin en radikal ve sistemli dönüşümü, 1883'te açılan Sanayi-i Nefise Mektebi bünyesinde bir heykel bölümünün kurulmasıyla yaşanmıştır. Bu mektep sayesinde heykel sanatı, usta-çırak ilişkisine dayalı geleneksel zanaat çizgisinden sıyrılarak akademik bir disiplin hâline gelmiş ve Batılı anlamda eğitim alan ilk Türk heykeltıraş kuşağı bu çatı altında yetişmiştir.

Batılı anlamda heykel eğitiminin başladığı XIX. yüzyılda Sultan Abdülaziz'in kendi heykelini yaptırması, toplumun ve devlet idaresinin sanat algısında önemli bir kırılma noktası oluşturmuştur. Bu dönemde heykel

sanatı henüz kamusal alanlara, geniş meydanlara veya halkın günlük yaşam alanlarına tam olarak yayılamamıştır. Eserler daha çok saray çevresinde ve devletin üst kademelerinde kabul görmüş, küçük ölçekli büstler ve dekoratif amaçlı figürler düzeyinde kalmıştır. Söz konusu dönemde öğrenilen Avrupalı teknikler ve sanatsal bakış açısı, Cumhuriyet Dönemi'ne devredilecek olan büyük birikimin temellerini atmıştır.

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte heykel sanatı, sarayın dar çevresinden çıkarak yeni kurulan devletin ideallerini, bağımsızlık mücadelesini ve çağdaşlaşma hamlelerini halka anlatan güçlü bir sembol hâline gelmiştir. Bu dönemde sanat, kapalı bahçelerden şehir meydanlarına taşınmış ve Türk sanat tarihinde "anıt heykelciliği" kavramı doğmuştur. İlk yıllarda tecrübe ve teknik imkân eksikliği nedeniyle Sarayburnu Atatürk Anıtı ve Taksim Cumhuriyet Anıtı (Görsel 3.44) gibi anıtsal eserler yabancı sanatçılar tarafından yapılmıştır. Bu anıtlar, sadece estetik birer obje değil aynı zamanda Millî Mücadele'nin askerî ve sivil kahramanlarını onurlandıran, halkın toplumsal hafızasını diri tutan birer görsel tarih anlatısı işlevi görmüştür.

1930'lu yıllardan itibaren devletin desteğiyle yurt dışında eğitim gören yerli sanatçılar bayrağı devralmış, heykel sanatına daha özgün ve millî bir yorum katmışlardır. Bu dönemde heykel, sadece hareketsiz bir taş yığını olmaktan çıkmıştır. Sanatçılar; biçim, boşluk ve kütle dengesini kullanarak bir milletin kararlılığını, enerjisini ve yeniden doğuşunu anlatan modern bir sanat dili oluşturmuşlardır. Böylece heykel sanatı, geçmişin çekincelerinden veya tabu algısından tamamen kurtularak modern Türkiye'nin sanatsal ve siyasal kimliğinin ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir. Meydanlarda yükselen her figür, yeni toplumun estetik değerlerini ve cumhuriyet ruhunu inşa etmeye devam etmiştir.

1950 ve 1960'lı yıllardan itibaren Türk heykel sanatı, malzeme çeşitliliği ve modern tekniklerin kullanımıyla daha profesyonel bir evreye geçmiştir. Sanatın bu tarihsel birikimi günümüzde de devam etmektedir. Sanatçılarımız, kadim Türk tarihinin derinliklerindeki önemli figürleri çağdaş bir estetik anlayışla abideleştirerek (Görsel 3.45) bu köklü mirası geleceğe taşımaktadır.

Görsel 3.45: İlateriş Kağan heykeli, Özcan Özkarakoç, 2015, Antalya

Neden-Sonuç Tablosu

Heykel

Türklerde Heykel Alanındaki Değişimin Nedenleri

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Türklerde Heykel Alanındaki Değişimin Sonuçları

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Resim

Kaynakları, metni ve görselleri inceleyerek 276. sayfadaki neden-sonuç tablosunu doldurunuz.

17. Kaynak

Türk mimarisi gibi Türk resmi de Ortaasya'dan gelen çok eski bir geleneğe dayanır. Bugün Türkiye Cumhuriyeti'nin hudutları içinde bulunan ve Anadolu Selçuklularından itibaren resim sanatına ait eserler, Orta Asya'daki ilk Türk resim, örnekleri incelenmedikçe, gereği gibi anlaşılamaz. (...) son yarım yüzyıl içinde Orta Asya yaylasında, (...) arkeologlarının yaptıkları kazılar sonunda meydana çıkan VIII. ve IX. asırlara ait, kaya içine oyulmuş mabet duvarlarındaki ve kitaplardaki resimler, Türk resminin bugüne kadar bilinen en eski örnekleridir. Duvar resimleri, maniheist ve onu takibeden budist devirlere aittir [Görsel 3.46]. Kitap resimleri de maniheist devirden kalmaz. (...) şahıs resimleri sıra halindedir, tabiattakinden biraz büyük olarak resmedilmiş ve kırmızı bir zemin üzerine nakşedilmiştir. Bu tarzın Büyük Selçuklular devrinde de devam ettiğini göreceğiz. Uygurların yapmış olduğu, pek azı elde bulunan minyatürlere gelince bunların sanat bakımından daha da üstün olduğu anlaşıyor. 'Uygur minyatürlerinin tekniği hakkında (...) gerek duvar, gerekse kitap resimlerinde görülen kişiler; yuvarlak yüzleri, çekik gözleri, küçük burunları, başlık biçimleri, giyinişleri ve kadınsa saç örgüleri ile kendilerini belli ederler. Bu özellikleri, Horasan Selçuklularından kalan tabakların, Rum Selçuklularından kalan fayans parçalarının resimlerinde de görürüz. Ayrıca, sayfa kenarlarını süsleyen kıvrım dallar ve çiçeklerle de Uygur kitap resimleri kendilerini belirtirler. Bu tarz sonraki asırlarda, Uygur bölgesinden uzaklara geçmiş, en güzel örneklerini XV. asır sonlarında ve XVI. asırda, Türkistan'da, Türkiye'de ve İran'da vermiştir. Turfan sanatında tabiat, fon olarak şematik dağlarla gösterilmiştir ki benzerlerini İlhanlı minyatürlerinde de görürüz."

Yetkin, 1963, s. 5-7.

Görsel 3.46

Türk resim sanatının Türkistan'daki örneklerinden olan Uygur freskleri mabet duvarlarına işlenmiştir.

Bezekli Bin Buda Mağaraları, 9. tapınak duvar resmi, IX-XI. yüzyıl, Berlin Devlet Müzesi, Almanya

18. Kaynak

"Resimli kitap sanatı, batı Türkistan'da gelişmiş, Selçuklu emrinde çalışan Uygur yazıcıları tarafından İran bölgesine sokulmuştur. Bu sanat Bağdat'a yayılarak Avrupalıların Bağdat çığırını diye andıkları çığırını açmıştır. Selçuklu dönemi minyatürlerin ilk örnekleri, Horasan'da ortaya çıkmıştır. Onun en bariz örneği musavver kitap olan Semek Ayyar'dır. Ancak Selçuklu resmi, güzel ve ustaca eserleriyle Bağdat'ta büyük gelişmeler kaydetmiştir. Kitâbü'l-Haşâyîş (Materia Medica), Hintli Beydaba'nın Kelile ve Dimne'si ve Hariri'nin Makamât'ı gibi ünlü eserler orada ortaya çıkmıştır. Genelde Selçuklu sanatından söz edildiğinde, yeni İran coğrafyasında çalışılan eserler düşünülmektedir. Oysa Selçukluların hüküm sürdüğü bütün bölgelerde, o hâkimiyet ve sanatın doğrudan ilişkisi ve etkileşimi olmuş ve sanat, Selçuklu sarayının desteği ile yeni basamaklara çıkabilmiştir. Selçuklunun önemli şehirlerinden ve başkentlerinden biri olan Konya da önemli resim çalışmalarına ev sahipliği yapmıştır. Bu şehirde meydana gelen en önemli eser belki de cazip destanıyla bütün Selçuklu İmparatorluğunun en ünlü eseri sayılan, Varka ve Gülşah'tır. Selçuklu dönemi minyatürleri, genelde konularını İran ve Arap destanlarından ve bilimsel çalışmalarından almıştır. Ancak bu dönemin özellikle de duvar resimlerinde çift başlı kartal ve arkadan bir hayvana saldırmakta olan aslan gibi karakteristik ve milli Türk motifleri de göze çarpıcı bir şekilde kendini göstermektedir."

Deveci, 2015, s. 105.

"Türklerin her döneminde resim devam etmiştir. Osmanlı'da saray tarafından destek görüp, sultanların himayesine giren, dönemin resim sanatçıları nakkaşlar hem dini boyutu ile İslam halifesi konumundaki padişahlara hizmet etmişler hem de dinden bağımsız, sultanın saltanatını yüceltme görevini üstlenmişlerdir. Osmanlı'da, bilgilendirme ve belgeleme amaçlı yapılan kitap resimleri olan minyatür sanatı, yüzlerce yıl uygulanmaya devam etmiştir. Biraz Doğu kültürünün biraz da İslam geleneklerinin etkisiyle şekillenen bu sanatta; perspektif ve ışık gölgenin olmayışı ayrıca soyutlama ile 'öz'e bakış düşüncesi hâkimdir. İmparatorluk tarihinde, sanat alanındaki ilk önemli adım Fatih Sultan Mehmet döneminde, sultanın kendi portresini, İtalyan sanatçı Gentile Bellini'ye yaptırması ile olmuştur [Görsel 3.47]. (...) III. Ahmet döneminde Paris'e giden elçi ile kültürel etkileşim, Abdülhamit döneminde görülmeye başlayan duvar resimleri, III. Selim döneminde açılan Mühendishane-i Berri Hümayun, birbirini tetikler niteliktedir. (...) tamamen askeri amaçlı verilen resim dersleri, Nakkaş Nakş'inde ipuçlarını yakaladığımız perspektifin resim sanatımıza girmesini sağlamıştır. Batılı anlamdaki Türk resim sanatının gelişimi bu dönemden sonra hız kazanır. (...) Kendisi de resim yapan Sultan Abdülaziz'in döneminde, yenilik hareketleri devam ederken açılan okullar ve gayrimüslim ressamın eserlerinin çoğalması, Türk resminde yeni bir üslubun gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. II. Abdülhamit döneminde açılan Sanayii Nefise Mektebi, güzel sanatlar alanında açılan ilk okulumuzdur.

Oran ve Sengir Aydın, 2022, s. 154.

Görsel 3.47: Osmanlı Devleti tarihinde resim sanatındaki ilk büyük kırılmayı temsil eden bu portre, Fatih Sultan Mehmed'in yenilikçi vizyonuyla İtalyan sanatçı Bellini'ye (Bellini) yaptırılmıştır.

II. Mehmed portresi, Gentile (Centile) Bellini, TÜYB tablo, 70X52 cm, 1480, Victoria (Viktorya) ve Albert (Albirt) Müzesi, Londra / Birleşik Krallık

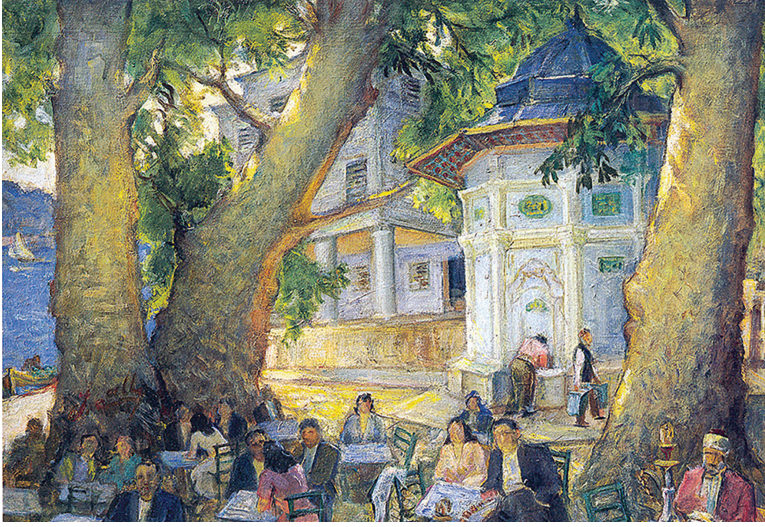
Türk resim sanatı, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren köklü bir zihniyet değişimi yaşamıştır. Geleneksel minyatürün iki boyutlu, ışısız ve perspektifsiz dünyasından Batılı anlamda ışık, gölge ve derinlik içeren tıval resmine geçiş yapmıştır. Bu süreçte askerî okullarda verilen resim dersleri ve Avrupa'ya gönderilen sanatçıların resmin teknik altyapısını değiştirmiştir. İnsan odaklı kompozisyonların da sürece dâhil olmasıyla Türk resminde yeni bir dönem başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin son yıllarında sadece saray çevresi ve küçük bir grubun elinde olan sanat anlayışı, Cumhuriyet ile birlikte tüm halka yayılmış ve yeni devletin değerlerini yansıtan geniş bir tabana oturmuştur (Görsel 3.48).

Görsel 3.48: Türk resminde manzara üslubunun öncüsü olan Şeker Ahmed Paşa, bu eserinde ışık ve gölge oyunları ile derinlikli bir kompozisyon sunmuştur.

Manzara, Şeker Ahmed Paşa, TÜYB tablo, 138x175 cm, Ankara Devlet Resim Heykel Müzesi

Cumhuriyet Dönemi'yle birlikte resim sanatı, yeni devletin çağdaşlaşma idealini halka ulaştıran ve millî kimliği inşa eden en güçlü görsel araçlardan biri hâline gelmiştir. Cumhuriyet Dönemi sanatçıları, köklü geçmişimizi modern sanatın yöntemleriyle yeniden ele almıştır. Kurdukları yeni sanat grupları ve topluluklar sayesinde

Görsel 3.49: Cumhuriyet resmiyle birlikte sanatın saray çevresinden halkın arasına inişini temsil eden eserdir.

Çınaraltı, İbrahim Çallı, TÜYB tablo, TCMB sanat koleksiyonu

Türk resmine taze ve modern bir bakış açısı kazandırmışlardır. 1930'lu yıllarda başlatılan "yurt gezileri" projesiyle sanatçılar, Anadolu'nun dört bir yanına gönderilmiştir. Köylülerin günlük yaşamı, tarımsal üretim, Millî Mücadele'nin kahramanlık hikâyeleri ve Anadolu coğrafyasının doğal güzellikleri ilk kez modern bir estetikle tuvale yansıtılmıştır. Bu sayede resim, sadece estetik bir uğraş değil aynı zamanda millî bir hafıza oluşturma görevi üstlenmiştir.

Tarihsel birikimimizi çağdaş sanatın imkânlarıyla yeniden yorumlayan Cumhuriyet Dönemi sanatçıları, farklı topluluklar ve sanatsal oluşumlar aracılığıyla Türk resmine yeni bir soluk getirmiştir. Bu süreçte sanatçılarımız, yerel renkleri ve Anadolu kültürünü evrensel sanat formlarıyla birleştirerek özgün bir dil oluşturmayı hedeflemiştir. Osmanlı Devleti'nden devralınan akademik birikim, cumhuriyetin halkçı ruhuyla birleşmiştir. Taklitçilikten uzak, Anadolu'nun derinliğini ve modern dünyanın dinamizmini aynı anda taşıyan çağdaş Türk resmi doğmuştur (Görsel 3.49).

Neden-Sonuç Tablosu

Resim

Türklerde Resim Alanındaki Değişimin Nedenleri

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Türklerde Resim Alanındaki Değişimin Sonuçları

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Spor

► **Kaynakları, metni ve görselleri inceleyerek 280. sayfadaki neden-sonuç tablosunu doldurunuz.**

20. Kaynak

“(...) eski Türk toplumlarının çevresel üstünlüklerinin arka planında aynı zamanda yaygın bir fiziksel aktivite ve spor kültürünün [Görsel 3.50] de yattığı, sporun toplumsal yaşamın farklı alanlarda anlam taşıdığı ve yüksek performansın sosyal, ekonomik, askeri, siyasi ve idari avantajlar sağladığı, sporun kullanım alanları ve üstlendiği işlevlerinin zenginleştirildiği, her yaş, cinsiyet ve statüden bireylerin spor yapma alışkanlıklarının bulunduğu yarışmacı tutum içindeki toplumda spor kültürünün yaygınlaşması için elverişli ortamın olduğu ve doğal olarak çok sayıda spor ve oyun türlerinin ortaya çıktığı, geliştirdikleri teknik ve teknolojilerle araç gereçlerin optimal verimde kullanımını sağladıkları, destekleyici kurumsal yapılanmalara gittikleri ve yüksek spor kültürel bir gösterge olan rekor anlayışına 15. yüzyıl gibi erken bir tarihte sahip oldukları anlaşılmaktadır.”

Yıldıran, 2025, s. 21-22.

◀ Görsel 3.50

İslamiyet öncesi Türklerde fiziksel çevikliğin ve toplumsal dayanışmanın simgesi olan tepük oyunu, mücadeleci spor kültürünün önemli örneklerinden biridir.

İllüstrasyon

21. Kaynak

“Avcılık, çöğen eğme, kuş uçurma, top kapmada en çok tercih edilen diğer faaliyetler olarak göze çarpmaktadır. Mesela İhşidiler el-Havf diye bilinen bir yeri spor merkezi durumuna getirmişler, av sporunu da buraya taşımışlardı. At yarışları da yine bu alanda yapılıyordu. Kuş uçurma [Görsel 3.51] İhşidilerden Muhammed b. Tuğc'un özel ilgi alanına giriyordu. Yürüme, dağa çıkma ve koşma da Türk toplumunda yaygın olarak yapılan sporlardı. Bunların dışında büyük bir çoğunluğu aynı zamanda asker olan Türkler arasında ok atma, yay çekme gibi talim yerine geçen yarışmalar da yapılıyordu. Cirit ise bütün Türk dünyasının ortak oyunu olarak o zaman da biliniyordu. Bunların dışında aile fertleri arasında da muhtelif oyun ve yarışmalar vardı.”

Çiçek, 2002, s. 649.

Görsel 3.51: Avcılık ve kuş uçurma faaliyetleri, ► Türk spor geleneğinde önemli bir yere sahiptir.

Doğancının elinde gri ve uzun kuyruklu avcı kuş, minyatür, Levnî, 1951

Görsel 3.52: At sırtında yüksek hız ve koordinasyon gerektiren çevgen, Türklerin binicilikteki ustalığını ve çevikliğini sergilediği bir oyundur.

Bir polo oyunu, [Guy u çevgan (top ve sopa)] şiirinden bir illüstrasyon (F1935.18, el yazması), Safevi Hanedanı, kâğıt üzerine renkli ve altın yaldızlı, yükseklik: 19,4 cm, genişlik: 12,3 cm, Tebriz / İran

22. Kaynak

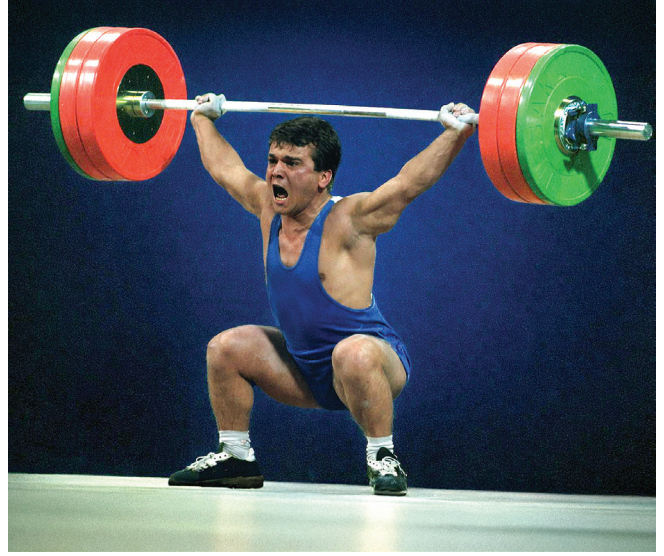
“Bedensel faaliyetler, genel anlamda Türkler için savaşa hazırlık çalışması olarak düşünülmüş ve (...) savaşlarda daha faydalı olunacak spor dallarına yönelinmiştir. Bu bağlamda Türkler arasında en fazla ilgi gören spor dalları okçuluk, binicilik ve tarihsel bir süreç içerisinde ‘ata sporumuz’ olarak nitelendirilen güreş olmuştur. Türk uygarlığında bedensel gelişime ve faaliyetlere önem verilmiş ve özellikle kadınların da bu sportif faaliyetlere katılmaları desteklenmiştir [Görsel 3.52]. Okçuluk, Türklerin en fazla ilgilendiği bedensel faaliyetlerden birisi olagelmıştır. Bu spor dalına verilen önem sayesinde, özellikle savaşlarda üstün başarılar elde edilmiş; hatta ok-yay ikilisine kutsiyet addedilmiş ve üzerine yeminler edilmiştir. (...) Binicilik ise adeta Türklerle beraber hayat bulan bir spor dalıdır. (...) Atı dörttnala koştururken, dört bir yana ok atabilme becerisi, anlık bir süreç içerisinde değil de, uzunca bir emeğin sonucunda ortaya çıkar. Bu da Türklerin sürekli olarak bedensel faaliyetlere katılması ile açıklanabilecek bir durumdur. Ayrıca avcılık da Türklerin özellikle binicilik ve okçuluk konusundaki gelişmesine paralel olarak daha da fazla sevilen ve ilk zamanlarda besin kaynağı elde etme amaçlı yapılırken, sonrasında ise boş zaman değerlendirme aktivitelerinden birisi olarak ortaya çıkmıştır. Güreş ise özellikle Osmanlı ile hayat bulan ve hızlı bir şekilde gelişim gösteren bedensel bir faaliyettir. (...) Diğer spor dalları ise yine Türkler arasında sevilerek yapılagelmiş ancak yukarıda belirttiğimiz spor dallarına nazaran daha az ilgi görmüştür. Dikkat edilecek olursa en fazla ilgi gören spor dalları gerek savaşta gerekse de gündelik hayatın devam etmesini sağlayacak nitelikteki sporlardır.”

Dever ve İslam, 2015, s. 59-60.

Osmanlı Devleti’nin son döneminde geleneksel sporların yanı sıra modern spor branşları ve kurumsal yapılar ön plana çıkmaya başlamıştır. 1908’de Selim Sırrı Tarcan’ın girişimleriyle kurulan Osmanlı Millî Olimpiyat Cemiyeti ve 1922’de kurulan ilk spor teşkilatı olan Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı, Türk sporunun profesyonel bir kimlik kazanmasında dönüm noktası olmuştur. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte spor, sağlıklı ve dinamik bir nesil yetiştirme hedefiyle devlet politikası hâline getirilmiştir. 1938’de kurulan Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü ile sporun tabana yayılması amaçlanmıştır. Bu dönemde Türk sporu, özellikle 1936 Berlin Olimpiyatları’nda Yaşar Erkan’ın kazandığı ilk altın madalya ve güreşteki diğer başarılarla uluslararası alanda gücünü tüm dünyaya kanıtlamıştır.

1950’li yıllardan itibaren spor dalları çeşitlenmiş ve futbol, halkın geniş kesimlerine yayılarak profesyonelleşme sürecine girmiştir. 1980’li yılların sonuna gelindiğinde spor yönetimi daha modern bir yapıya kavuşturulmuş, sadece geleneksel branşlarda değil halterden atletizme kadar geniş bir yelpazede dünya çapında rekabet edecek sporcuların yetişmesi için zemin hazırlanmıştır. Bu birikim, 1990 sonrasında yaşanacak olan küresel başarıların temel motivasyon kaynağı olmuştur.

Türkiye'de 1990 sonrasında spor alanında önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Olimpiyat, dünya ve Avrupa şampiyonu "Cep Herkülü" lakaplı Naim Süleymanoğlu (Görsel 3.53), spor tarihinin unutulmaz isimleri arasında yer almıştır. 1988 Seul, 1992 Barselona ve 1996 Atlanta olimpiyatlarında üst üste üç kez olimpiyat şampiyonu olmuş ve kariyeri boyunca 46 dünya rekoruna imza atmıştır. 1999-2000 sezonunda Galatasaray, UEFA ve Avrupa Süper Kupası'nı kazanarak Türk futbol tarihinde yeni bir sayfa açmıştır. Türk A Millî Futbol takımı, 2002 Dünya Kupası'nda üçüncü olurken 2008 Avrupa Futbol Şampiyonası'nda yarı final oynamıştır.

Görsel 3.53: Naim Süleymanoğlu

Dünya halter tarihine adını altın harflerle yazdıran Naim Süleymanoğlu, üst üste elde ettiği olimpiyat şampiyonluklarıyla Türk sporunun küresel ölçekteki en büyük temsilcilerinden biri olmuştur.

Türkiye Kadın Millî Voleybol takımı, 2023 yılında FIVB Milletler Ligi (Nations League) Şampiyonluğu, CEV Avrupa Şampiyonası Şampiyonluğu ve FIVB Dünya Şampiyonası şampiyonluğunu kazanarak bu alana damgasını vurmuştur. A Millî Erkek Basketbol takımı, 2010 FIBA Dünya Kupası'nda gümüş madalya kazanmıştır. Ampute Futbol Millî takımı, 2017 ve 2021 yıllarında Avrupa şampiyonu olmuştur. Paralimpik oyunlarda Kadın Golbol Millî takımı 2016 ve 2020'de olimpiyat şampiyonluğunu kazanmıştır.

Atatürk, Türk toplumunu çağdaş medeniyet seviyesine yükseltirken diğer alanlarda olduğu gibi güzel sanatlarda da yeni ufuklar açmıştır. Türk inkılabının toplum hayatına getirdiği en büyük dönüşümlerden biri güzel sanatlar alanında gerçekleşmiştir. Atatürk "Sanat, güzelliğin ifadesidir. Bu anlatım sözle olursa şiir, ezgi ile olursa müzik, resim ile olursa ressamlık, oyma ile olursa heykeltçilik, yapı ile olursa mimarlık olur." sözüyle sanatı, güzelliğin değişik biçimlerde anlatımı olarak değerlendirmiştir. Bu anlayışın uygulamaya konulabilmesi için Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde kurulmuş olan Sanayi-i Nefise Mektebi, 1927'de Güzel Sanatlar Akademisi adıyla yeni ve çağdaş bir eğitim-öğretim kurumuna dönüştürülmüştür. Ayrıca sanatın her alanında yetiştirilmek üzere yurt dışına öğrenciler gönderilmeye başlanmıştır.

Spor alanında yapılan faaliyetleri de önemseyen Atatürk, Türk milletinin spora ilgi göstermesini ve bunu vatani bir görev olarak algılamasını istemiştir. Atatürk'ün "Her çeşit spor etkinliklerini, Türk gençliğinin millî eğitiminin ana unsurlarından saymak gerekir." sözünden hareketle Millî Eğitim Bakanlığı 1926'dan itibaren beden eğitimi kursları açmaya başlamıştır. Selim Sırrı (Tarcan) Bey'in müdürlüğüne getirildiği bu kurslardan 1932 yılına kadar 211 beden eğitimi öğretmeni yetişmiştir. 1932-1933 öğretim yılında Ankara'daki Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü bünyesinde Beden Terbiyesi Şubesi açılmıştır. 1932'de kurulan halkevlerinin eğitim programlarının içinde spor alanı da yer almış ve halkevlerinde çeşitli sportif faaliyetler düzenlenmiştir.

Karekodda bulunan Türkistan'dan Türkiye'ye sanat ve spor alanındaki gelişmelerle ilgili eşleştirme etkinliğini yapınız.

Neden-Sonuç Tablosu

Spor

Türklerde Spor Alanındaki
Değişimin NedenleriTürklerde Spor Alanındaki
Değişimin Sonuçları

Uygulama

Numarası	3
Adı	Ata Sporları
Yönerge	Aşağıda Türklerin geçmişten günümüze yaptığı sporlarla ilgili örnekler yer almaktadır. Bu sporlara başka hangi örnekler verilebilir? Aşağıda verilen boş alana yazınız.

Bilgi görselini inceleyerek soruları cevaplayınız.

Etnospor

Etnospor; günümüz spor oyunlarının artan bir şekilde sanayileştiği, kurumsallaştığı ve başarının tek bir gösterge olduğu bir zamanda geleneksel kültürlerin muhafaza edildiği yerel kimliklere özgü çok sayıda elementi bünyesinde bulunduran spor aktivitelerinin genel bir tanımıdır.

Geleneksel spor ve oyunların tüm dünyada aktüel hâle gelmesi, yaşatılması ve bilinirliklerinin artması şüphesiz ki insanlığa kendi doğasında bulunan temel değerleri tekrar hatırlatacaktır. Geleneksel sporlar ve oyunlar, evrensel değerler çerçevesinde sahip olduğu; gelenek, saygı, dayanışma ve barış temelinde dört ilke etrafında insanlığa katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Dünya Etnospor Birliği, geleneksel spor ve oyunların bilinirliklerinin artması ve yaygınlaşmasına yönelik faaliyetlerde bulunan uluslararası bir kurumdur. 2017 yılında kurulan birliğin merkezi İstanbul'dadır. Kuşaktan kuşağa aktarılan geleneksel oyunlara ve sporlara bu etkinliklerin muhafazası, icrası ve sürdürülebilirliği adına destek olan kurum bu faaliyetleri bir çatı örgütlenmesi vasfıyla daha kalıcı ve sistemli bir hâle getirmeyi hedeflemektedir.

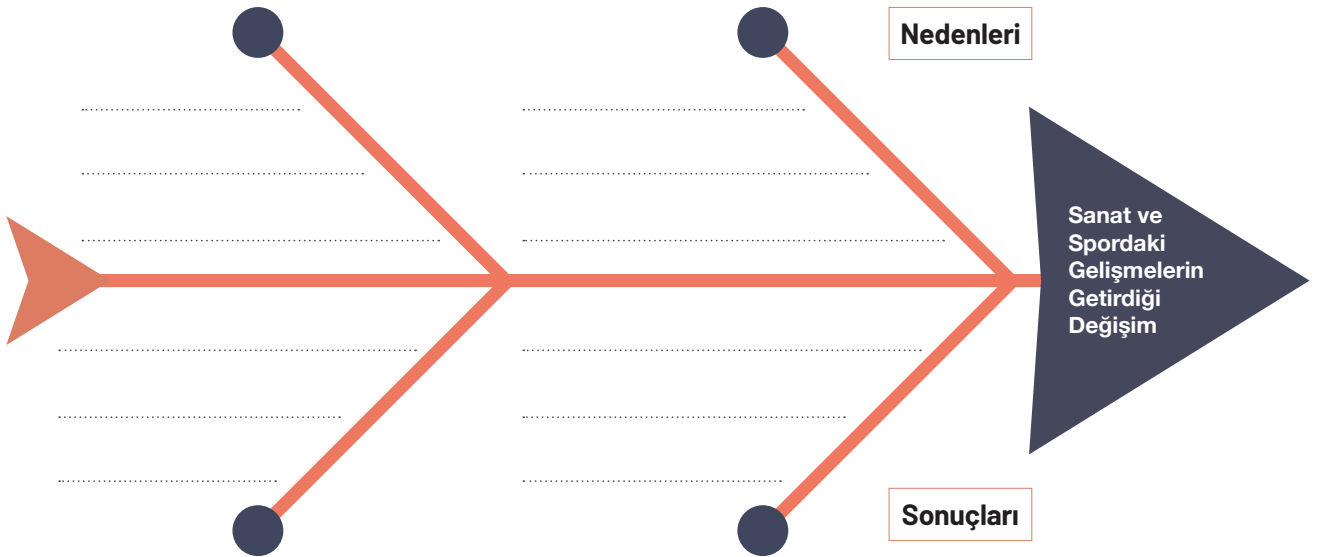

Bilgi Görseli 3.20: Türk toplumlarında eğitim, bilim, sanat ve sporun yeri

1. Etnospor faaliyetleri dikkate alındığında Türklerin sağlıklı yaşama ve fiziksel gelişime verdikleri önem hakkında neler söylenebilir? Tartışınız.
2. Geleneksel sporların korunması, Türklerin sağlıklı bireyler yetiştirme anlayışını nasıl yansıtmaktadır? Tartışınız.

Uygulama

Numarası	4
Adı	Türkistan'dan Türkiyeye Türklerde Sanat ve Spor
Yönerge	Türkistan'dan Türkiyeye Türklerde el sanatları, mimari, müzik, heykel, resim ve spor alanlarındaki gelişmelerin meydana getirdiği değişimin nedenlerini ve sonuçlarını diyagramdaki boş bırakılan alanlara yazınız.

Uygulama

Numarası	5
Adı	<i>Sanat ve Sporun Topluma Etkisi</i>
Yönerge	<i>Türklerde sanat ve spor alanlarındaki gelişmelerin meydana getirdiği değişimin Türk toplumunun günlük yaşamındaki etkisini sınıf ortamında tartışınız. Tartışma sonuçlarını aşağıdaki boş bırakılan alana yazınız.</i>

Çalışma Yaprağı

➡ Türkistan'dan Türkiye'ye Türklerde sanat ve spor alanlarında yaşanan gelişmelerin meydana getirdiği değişimin nedenlerini, etkilenen unsurları ve sonuçlarını örnekteki gibi yazınız.

Dönemler	Değişimin Nedenleri	Sanat ve Spor Alanında Etkilenen Unsurlar	Değişimin Sonuçları
İslamiyet Öncesi Türk Devletlerinde	Konargöçer yaşam tarzı, savaşçı toplum yapısı ve Şamanizm inancı	Hayvan üslubu, keçe, dokuma, maden işçiliği ve taşınabilir sanat eserleri ile atlı sporlar, okçuluk ve güreş sporları	Pratik ve işlevsel sanat anlayışı gelişmiştir. Spor, askerî gücü ve dayanıklılığı artırmıştır.
Türk-İslam Devletlerinde			
Osmanlı Devleti'nde			
Türkiye Cumhuriyeti'nde			

3. Ünite Ölçme ve Değerlendirme Soruları

Bu bölümde cevaplamamız için 31 soru verilmiştir.

1. Metinden hareketle 5N1K sorularını cevaplayınız.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda Ahilerin kurduğu zaviyelerin önemli katkıları olmuştur. Anadolu topraklarında kurulan zaviyeler; Anadolu'nun iskânına, Türkleşmesine ve Müslümanlaşmasına katkı sağlamıştır. İmardan iskâna, zanaattan ticarete, askerlikten eğitime ve dini konulara kadar her sahada etkin olan zaviyeler, İslamiyet'in yayılmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Zaviyeler, XIII. yüzyılda psikolojik bir güç sağlamış ve kısa sürede Anadolu'da siyasi birliğin kurulmasına yardımcı olmuştur. Bu yapılar, halk arasında yardımlaşma ve dayanışma duygularını pekiştirmiş; adaletli ve huzurlu bir sosyal ortam sunarak toplumun devlete olan güvenini tazelemiştir. Türk ordularından önce hudut boylarına ulaşan zaviyeler; gaza, ibadet ve hayır ruhunu canlı tutmuştur.

Ne?

Ahiler, Anadolu'nun sosyal ve siyasi yapısına ne tür katkıda bulunmuştur?

Ne zaman?

Ahiler, Anadolu'da ne zaman etkili olmuştur?

Nasıl?

Anadolu'da siyasi birliğin kurulmasını Ahiler nasıl sağlamıştır?

Nerede?

Ahiler, zaviyelerini nerelerde kurmuştur?

Neden?

Ahilik neden önemlidir?

Kim?

Anadolu'nun iskânı, Türkleşmesi ve Müslümanlaşmasında rol oynayanlar kimlerdir?

2-4. soruları metinden hareketle cevaplayınız.

“Türklerin önemli destanlarından biri Oğuz Han Destanı, diğeri de Manas Destanı'dır. Nasıl ki Oğuz Han Destanı'ndan insanların yaşamları, ülkeleri, mevsimler, iklimler ve daha çok kozmoloji vb. konularda bilgi ediniyorsak, Manas Destanı'ndan da aynı şekilde çeşitli konularda bilgi edinmek mümkün olmaktadır. Manas Destanı'nı sadece basit bir hikâye olarak nitelendiremeyiz. Manas Destanı'nda dönemin teknolojisi hakkında bilgi edinebiliyoruz. Nesilden nesile aktarılan bu destanda örneğin kullanılan aletler, silahlar gibi konularda bilgi bulmak mümkündür. Ayrıca bitkiler, hayvanlar, muhtelif hastalık adları, tedavide kullanılan maddeler gibi. Burada ayrıntılı bilgi bulduğumuz hayvanlar arasında özellikle fil ve at ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Atların cinsi, bakımı, hastalıkları ile ilgili bilgiler vardır. Örneğin, atlarla ilgili olarak, Manas Destanı'nda, birçok atın insan gibi özel adı olduğunu belirlemekteyiz. Örneğin Karater, Taybuurul, Kökbörü gibi. Aynı şekilde insanla ilgili olarak çeşitli vücut organlarının adlarına rastlamaktayız. Bir başka ifade ile Manas Destanı'nı inceleyerek biz o dönemin anatomi terminolojisi hakkında bilgi edinebiliyoruz.”

Kahya, 2002, s. 718.

2. Manas Destanı'nın tarih araştırmaları açısından önemi aşağıdakilerden hangisiyle en iyi şekilde açıklanabilir?

- A) Yalnızca sözlü edebiyat geleneğini yansıtmaması
- B) Hayal gücüne dayalı anlatılar içermesi
- C) Dönemdeki gelişmelere dair dolaylı bilgiler sunması
- D) Sadece kahramanlık ve savaş temalarını işlemesi
- E) Mitolojik unsurların tarihsel gerçeklerin önüne geçmesi

3. Sizce destanlar, bilim tarihi açısından nasıl bir işlev göstermiştir? Açıklayınız.

4. Türk toplumunda atın tarihsel rolü hakkında hangi çıkarımlar yapılabilir?

5. Sizce destanlar, yazılı eserlerin bulunmadığı dönemler için ne ölçüde güvenilir bilgi kaynaklarıdır? Açıklayınız.

6. Aşağıda verilen tabloda Ahilik teşkilatına ilişkin bilgiler yer almaktadır. Bu bilgilerin cevap olarak verileceği uygun soruları hazırlayarak örnekte olduğu gibi tablonun sorular sütununa yazınız.

Cevaplar	Sorular
Doğruluk, kardeşlik, yardımseverlik gibi ahlaki esasların bir arada bulunduğu toplumsal ve ekonomik düzendir.	Ahilik nedir?
Büyüklerle karşı saygılı olmak, sözünde ve işinde adaletli olmak, doğru ve güvenilir olmak, sözünde ve sevgisinde vefalı olmak, sözünü bilmek fütüvvetnamelerde yer alan dinî ve ahlaki kurallardan bazılarıdır.	
Moğol saldırılarının devam ettiği dönemde Anadolu halkı yağma ve zulüm ortamından bıkmıştır. Ahi Evran, böyle bir ortamda Anadolu'daki esnaf ve sanatkârları bir birlik altında toplamıştır. Sanat ve ticaret ahlakını, üretici ve tüketici çıkarlarını güven altına almak istemiştir. Bu olumsuz atmosfer içerisinde onlara yaşama ve direnme gücü vermiştir.	
İnsanı kemale ulaştırma, bireyi hayata hazırlama, düşünce, tutum ve davranışlarda dengeyi koruma, meslek kazandırma ve ahiret saadetine inşası Ahiliğin temel amaçlarındandır.	
Ahi Evran "Ahilik, bir insan bilimidir. Ahi, her şeyde her ortamda ve her çağda, denge ve düzen tutturandır. Ahi, dağıtan değil toparlayandır, yıkan değil yapandır, dünya ve ahiret dengesi tutturandır." şeklinde Ahiliği tarif etmiştir.	
Ahiliğin eğitim esasları; bireylere kendini tanıma yollarını göstermek, insanın fitratını korumak, kişiliğini geliştirmek, bireyde gizli kalmış yetenekleri ortaya çıkarmak, evrensel ahlak değerlerini hâkim kılmaktır. Bu doğrultuda Ahilik teşkilatına bağlı olan gençlere bir yandan meslek eğitimi verilirken diğer taraftan ahlaki ve dinî eğitim verilmeye çalışılmıştır.	

7. Aşağıda numaralandırılmış kutucuklarda Türklerde eğitim konusuna ilişkin kişi, kurum ve kavramlar verilmiştir. Kutucuk numaralarını kullanarak soruları cevaplayınız.

1.	Nizamülmülk	2.	idadi	3.	Göktürk
4.	yaygın	5.	Kanuni Sultan Süleyman	6.	İstanbul Üniversitesi
7.	Ahilik	8.	Tevhid-i Tedrisat	9.	Fatih Sultan Mehmed
10.	lonca	11.	mülkiye mektebi	12.	örgün
13.	muvakkithane	14.	Dede Korkut	15.	fütüvvet

a.	Türk tarihinin önemli yazılı belgelerinden olan Orhun Yazıtları'nda kullanılan alfabenin adı nedir?	
b.	Türk-İslam dünyasının tam teşekküllü medreseleri kim tarafından kurulmuştur?	
c.	Osmanlı Devleti'nde medreselerdeki eğitimin zirve dönemi hangi padişah döneminde yaşanmıştır?	
ç.	XIX. yüzyıldan sonra Osmanlı eğitim sisteminde günümüz lise düzeyinde eğitim veren kurumlara ne ad verilmiştir?	
d.	Cumhuriyet Dönemi'nde eğitimde birlik sağlanması amacıyla çıkarılan kanunun adı nedir?	
e.	Osmanlı Dönemi'nde açılan Darülfünun, 1933'te hangi isimle tekrar açılmıştır?	
f.	Namaz vakitlerinin tayini için kurulan matematik ve astronomi ilimlerinin öğretildiği eğitim kurumlarına ne ad verilir?	
g.	Sahn-ı Seman Medreselerini kuran Osmanlı padişahının adı nedir?	
ğ.	İslamiyet öncesi Türk toplumlarında görülen eğitime ne ad verilir?	
h.	Oğuz Türklerinin destansı hikâyelerine ismini veren ve İslamiyet öncesi Türk toplumlarında efsanevi öğretmen olarak tanınan kimdir?	
ı.	Osmanlı Devleti'nin mülki, idari, diplomatik ve askerî kadrolarının yetiştirildiği eğitim kurumuna ne ad verilir?	
i.	Türk-İslam devletlerinde mesleki eğitimin verildiği teşkilatın adı nedir?	
j.	Astronomik gözlem yapmak için açılan eğitim kurumlarının adı nedir?	

8-12. soruları tablolardan hareketle cevaplayınız.

I. Tablo		II. Tablo						
Cumhuriyet Dönemi Okuryazarlık Oranı (%)		Cumhuriyet Dönemi İlköğretim, Ortaokul ve Liseyle İlgili İstatistik Veriler						
Yıllar	Okuryazarlık	İlköğretim			Ortaokul		Lise	
		Eğitim Öğretim Yılı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı
1927	10.7	1923-24	4894	10.238	72	799	23	513
1935	19.25	1924-25	5987	13.822	64	720	19	555
1940	24.55	1925-26	5975	14.309	68	760	21	671
1945	30.32	1926-27	6023	15.810	68	791	19	563
1950	32.51	1927-28	6042	15.194	78	698	19	594
1955	40.99	1928-29	6599	15.718	78	815	20	510
1960	39.51	1929-30	6562	15.308	82	982	19	578
1965	48.76	1930-31	6598	16.318	83	1.068	22	637
1970	56.21	1931-32	6713	16.973	80	630	25	1.637
1975	63.72	1932-33	6733	15.064	108	1.390	62	1.827
1980	67.48	1933-34	6345	15.123	119	1.140	71	1.315
1985	77.45	1934-35	6402	15.083	118	2.354	68	1.044
1990	80.49	1935-36	6275	14.949	118	2.403	65	1.029
2000	87.32	1936-37	6123	14.698	125	2.648	68	1.050
		1937-38	6700	15.775	140	2.840	68	1.164

Akyüz, 2007, s. 349; TÜİK, 2007, s. 19.

Kuşci, 2021, s. 138, 147, 150.

8. I. tablo incelendiğinde aşağıdaki çıkarımlardan hangisine ulaşılabilir?

- A) Okuryazarlık oranı kısa sürede en yüksek seviyeye ulaşmıştır.
- B) Okuryazarlık artışı düzenli ve kesintisiz bir seyir izlemiştir.
- C) Okuryazarlık oranındaki artış, uzun vadeli bir sürecin sonucudur.
- D) Okuryazarlık oranı 1950'den sonra artmamıştır.
- E) Okuryazarlık oranındaki artış yalnızca kırsal kesimde görülmüştür.

9. II. tabloya göre aşağıdaki yargılardan hangisi doğrudur?

- A) En düzenli artış lise sayısında görülmüştür.
- B) Ortaokuldaki öğretmen sayısı, ilköğretime göre daha hızlı artmıştır.
- C) İlköğretim, eğitim kademeleri arasında en yaygın ve öncelikli alan olmuştur.
- D) Lisedeki öğretmen sayısı, yıllar içinde sürekli azalmıştır.
- E) Okul sayılarıyla öğretmen sayıları arasında bir ilişki yoktur.

10. 1923-1938 yılları arasında özellikle ilköğretimde okul ve öğretmen sayısındaki artışla 1927-1940 arasındaki okuryazarlık oranındaki yükseliş birlikte değerlendirildiğinde cumhuriyet yönetiminin eğitim politikalarının öncelikleri hakkında hangi sonuçlara ulaşılabilir?

11. Tablolarda ortaokul ve lise sayılarının ilköğretime göre daha yavaş arttığı görülmektedir. Bu durumun Cumhuriyet Dönemi'nin eğitim anlayışı ve toplumsal ihtiyaçlarıyla ilişkisini değerlendiriniz.

12. Okuryazarlık oranının 1927'den sonra sürekli artışı, Cumhuriyet Dönemi eğitim alanında hangi uygulamaların etkili olduğunu göstermektedir? Örneklerle açıklayınız.

13. Aşağıda açıklamaları verilen bilim insanlarının isimlerini harflendirilmiş alanlara yazınız.

Batı dünyasında farklı bir adla tanınırım ve modern kimyanın temellerini atan isimlerden biriyim. Deney yapmayı ve ölçmeyi bilimsel bilginin merkezine koydum. Kimyasal işlemler, araçlar ve maddeler üzerine yaptığım çalışmalar yüzyıllar boyunca kullanıldı.

a)

Sıfırı ve ondalık sistemi, matematikte sistemli hâle getirdim. Bilinmeyenlerle yapılan işlemleri kurallara bağlayarak yeni bir bilim dalının doğmasına öncülük ettim. Bugün bilgisayarlarda kullanılan kavramların temelinde benim çalışmalarım yer alır.

b)

Antik Yunan düşüncesini İslam dünyasında sistemli bir felsefeye dönüştürdüm. Ahlak, siyaset ve mutluluk kavramlarını akıl yoluyla açıklamaya çalıştım. Bana "İkinci Öğretmen" denilmesinin sebebi, düşüncemi yöntemli hâle getirmemdir.

c)

Genç yaşta yaşadığım yerin enlemini hesapladım ve bilimde gözlem ile deneyin önemini savundum. Farklı kültürleri yerinde inceleyerek dinler ve toplumlar üzerine çalışmalar yaptım. Dünya'nın hareketi konusunda dönemin yaygın kabullerini sorguladım.

ç)

Suyun gücünden yararlanan makineler tasarladım ve bunları ayrıntılı çizimlerle anlattım. Otomatik çalışan saatler, fısıkiyeler ve makineler geliştirdim. Yüzyıllar sonra bile tasarladığım aletler yeniden yapıldı ve çalıştırıldı.

d)

Bir devlet yöneticisi olmama rağmen bilimle bizzat ilgilendim. Kurduğum gözlemevinde yapılan ölçümler, uzun süre dünyanın en güvenilir astronomi verileri arasında yer aldı. Dönemin en önemli bilim insanlarını etrafımda topladım.

e)

14. Aşağıdaki metinde boş bırakılan alanları görselden ve açıklamasından hareketle doldurunuz.

▲ Süleymaniye Külliyesi, İstanbul

Süleymaniye Külliyesi içinde yer alan yapılar, Osmanlı eğitim sisteminin bütüncül anlayışını yansıtmaktadır. Külliye medreseler, darüşşifa (hastane), darülhadis ve diğer eğitim birimleri bir arada bulunmaktadır. Sıbyan mektebinden başlayıp medreselere uzanan eğitim sürecinin akli ve naklî ilimlerin birlikte okutulduğu bu yapı, aynı zamanda uygulamalı bilimlerin de geliştirildiği bir sistemi temsil etmektedir.

Osmanlı Devleti, eğitimi toplumun her kesimine yaymayı amaçlayan çok yönlü bir sistem kurmuştur. Bu sistemin temelinde çocuklara okuma yazma ve dinî bilgilerin verildiği _____ yer almıştır. İlk eğitimden sonra öğrenciler, ileri düzeyde öğretimin yapıldığı medreselere yönelmiştir. Medreselerde _____ birlikte okutularak öğrencilerin hem zihinsel hem de ahlaki gelişimi hedeflenmiştir. Bu anlayışın en gelişmiş örneklerinden biri, _____ kurulan Sahn-ı Seman Medreseleri olmuştur.

Osmanlı eğitim sistemi yalnızca medreselerle sınırlı kalmamıştır. Tıp alanında eğitim ve uygulamanın bir arada yürütüldüğü _____ dönemin önemli bilim merkezleri arasında yer almıştır. Astronomi çalışmalarının yapıldığı _____ ve namaz vakitlerinin belirlendiği _____ bilimsel bilginin günlük hayatla bütünleşmesini sağlamıştır. Bu alanlarda _____, Takiyüddin ibni Maruf gibi önemli bilginler etkili olmuştur.

Mesleki eğitim _____ teşkilatları aracılığıyla yürütülmüş, usta-çırak ilişkisiyle üretim ve ahlak birlikte öğretilmiştir. Saray içinde yer alan _____, devlet görevlisi yetiştiren seçkin bir eğitim kurumu olmuştur. _____ Dönemi'nde kurulan _____, Osmanlı eğitim anlayışının zirvesini temsil etmesi ve Osmanlı Devleti'nin güçlü yapısının temelini göstermesi bakımından önemli bir kurum olmuştur.

➡ 15-18. soruları metinden hareketle cevaplayınız.

“Osmanlı medreselerinde okunan ve okutulan dersler, uygulanan ders programları, XIX. yüzyılın sonlarına kadar mühim bir değişikliğe uğramamıştır. Böylece statik, kalıpcı ve nakilci bir eğitim-öğretim yapısı iyice yerleşmiş oldu. Fakat bu yapı, zaman içerisinde eğitimde donuklaşmayı hatta umursamazlığı beraberinde getirecekti. XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülmeye başlayan medreselerle ilgili muhtelif ıslahat fermanlarında, umumiyetle medrese düzeninin bozulmuş olduğundan, okunması gereken derslerin tam olarak okutulmadığından ilmiye mensuplarının iltimas ve suistimallerle ele geçirildiğinden, akli ilimlerin bir kenara itilip yerlerine nakli ilimlerin ikame olunduğundan, fakat bunların da sathi bir surette öğretildiğinden, bu sebeple medrese mezunlarının kifayetsiz ve cahil yetiştirildiklerinden, yüklendikleri sorumlulukları yerine getiremediklerinden, bunun da devlet çarkını işlemez duruma soktuğundan bahsedilmiştir.”

Unan, 1999, s. 156.

15. Osmanlı medrese eğitiminde XIX. yüzyılın sonlarına kadar süregelen temel sorun aşağıdakilerden hangisidir?

- A) İlmiye sınıfının yeniliklere açık olmaması
- B) Eğitim programlarının sürekli ve köklü biçimde yenilenmesi
- C) Eğitim anlayışının uzun süre değişmeden kalması
- D) Nakli ilimler yerine akli ilimlerin ağırlık kazanması
- E) Medreselerin devlet denetiminden çıkarılması

16. Aşağıdakilerden hangisi metinde sözü edilen medrese sisteminin devlet yönetimine etkisine dair çıkarılabilecek en doğru yargıdır?

- A) Medrese eğitimi devletin askerî gücünü etkilemiştir.
- B) Eğitimdeki aksaklık, devlet işleyişine de yansımıştır.
- C) Nakli ilimlerin artması, bilimsel gelişmeyi hızlandırmıştır.
- D) İlmiye sınıfının güçlenmesi, reform ihtiyacını ortadan kaldırmıştır.
- E) ıslahat fermanlarıyla eğitim sorunları çözüme kavuşmuştur.

17. Metinde Osmanlı medrese eğitiminde yaşanan sorunlar hem eğitim hem de devlet düzeni açısından ele alınmıştır. Bu sorunların neden uzun süre devam ettiğini ve bunun Osmanlı Devleti'nin idari yapısına etkilerini açıklayınız.

18. Metinde akli ilimlerin geri plana itilmesi eleştirilmektedir. Buna göre sizce akli ve nakli ilimler arasındaki denge bozulması, Osmanlı toplumunun bilimsel ve düşünsel gelişimini nasıl etkilemiştir?

➡ 19-23. soruları metinlerden hareketle cevaplayınız.

(1680. beyit)

İnsan bilgisiz doğar ve yaşadıkça öğrenir,
bilgi sahibi olunca her işinde muvaffak olur.

(1816. beyit)

İnsan öğrenerek mi hakim olur yoksa doğuştan mı böyle doğar?

(2711. beyit)

Eğer memleket tutulursa kılıç ile tutulur,
eğer memlekete hüküm etmek icap ederse
kalem ile edilir.

(5551. beyit)

Onlardan biri âlimlerdir. Bunlar, insanı devlet ve saadete kavuştururlar.

(1814. beyit)

İnsan bilgi bilirse hayatta günden güne saadeti artar. Kendisi ne kadar küçük olsa bile yeri büyük olur.

(1820. beyit)

Böylece bilgiye erişir ve bir gün âlim olur, bu bilgi ile memlekete çok faydası dokunur.

(2426. beyit)

Bir memleketi kılıç ile derhal ele geçirmek mümkündür fakat kalem olmayınca insan onu elinde tutamaz.

(2698. beyit)

Yazanlar kitapları yazmamış olsalar idi, bu hikmet ve bilgileri biz nasıl öğrenebilecektik?

(2699. beyit)

Âlim ve hâkimler yazıp bırakmamış olsalardı, bizden evvel gelenlerden kim bahsedebilirdi?

(2715. beyit)

Kılıç kan damlatırsa memleket alır, kalem-den mürekkep damlarsa altın gelir.

(5552. beyit)

Onlara izzet ve ikramda bulun, ne derlerse yap; şeriat yolunu tut, hükümlerine itiraz etme ve önlerinde hürmetle eğil.

(5553. beyit)

Ey hakim hükümdar! Onların hukukunu muhafaza et. Yiyecek ve içeceklerini temin et, muhtaç duruma düşmesinler.

19. 1680, 1814 ve 1816. beyitleri değerlendirdiğinizde “Bilgi, doğuştan mı kazanılır yoksa eğitim yoluyla mı elde edilir?” Yusuf Has Hacib’in bu konudaki yaklaşımını günümüz eğitim anlayışıyla karşılaştırarak yorumlayınız.

.....

.....

.....

20. “Kılıç” ve “kalem” kavramlarının sembolik anlamlarını açıklayınız. Sizce, kılıca dayanan bir yönetim anlayışı uzun vadede başarılı olabilir mi? Bu görüşünüzü destekleyen tarihsel ve güncel üç örnek veriniz.

.....

.....

.....

21. 2698 ve 2699. beyitlerden hareketle medeniyetlerin gelişmesinde yazının rolü nedir?

.....

.....

.....

22. 1820, 5551, 5552 ve 5553. beyitlerden hareketle âlimlerin devlet ve toplum içindeki yeri nasıl tanımlanmıştır? Bu anlayış günümüzde devam etmekte midir? Neden?

.....

.....

.....

23. *Kutadgu Bilig*’de bilginin bireyi “saadete”, toplumu ise “düzene” ulaştırdığı vurgulanmaktadır. Sizce, günümüzde bilgi ve eğitim bu işlevi yerine getirmekte midir? Açıklayınız.

.....

.....

.....

24. İslamiyet öncesi Türk devletlerinde konargöçer yaşamın bir gereği olarak sanat, taşınabilir eşyalar üzerine işlenen hayvan üslubuyla şekillenmiş; spor ise binicilik, okçuluk gibi doğrudan hayatta kalma ve askerî hazırlık ihtiyacına dayanmıştır. Türk-İslam devletlerinde yerleşik yaşamla birlikte sanat; mimari, hat gibi kalıcı eserlerle kurumsallaşırken spor, fütüvvet teşkilatları bünyesinde ahlaki bir disiplin kazanmıştır. Osmanlı Devleti'nde sanat, saray himayesinde imparatorluk ihtişamını yansıtan bir kimliğe bürünmüştür. Spor ise cirit, matrak gibi dallarda profesyonel eğitim kurumları olan tekkeler aracılığıyla sistemleşmiştir. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde bu faaliyetler, modernleşme idealinin bir parçası olarak devlet eliyle yeniden yapılandırılmış ve çağdaş, sağlıklı bir toplum inşa etme projesine hizmet etmiştir.

Tarihsel süreç ve değişimler dikkate alındığında Türk toplumunda sanat ve sporun evrimi, temelde hangi ihtiyaçlardan doğmuş ve şekillenmiştir?

- A) Gündelik yaşamın stresinden uzaklaşarak serbest zamanı değerlendirme arzusundan
- B) Yaşam tarzına uyum sağlama, savunma ve kurumsal kimlik oluşturma ihtiyacından
- C) Dış dünyadan gelen kültürel etkileri engelleme ve içe kapanma isteğinden
- D) Ticari gelirleri artırma ve ekonomik refahı bu alanlar üzerinden sağlama ihtiyacından
- E) Geçmişteki geleneksel uygulamaları terk ederek yabancı kültürlerle eklemlenme ihtiyacından

➡ **25-26. soruları görsellerden hareketle cevaplayınız.**

İslamiyet Öncesi Türklerde

Kopuz-Küvrüğü (Davul)

Türk-İslam Devletlerinde

**Surnay (Zurna)
Rebap
Nakkare**

Osmanlı Devleti'nde

Ney-Tanbur

Türkiye Cumhuriyeti'nde

Piyano-Bağlama-Klarnet

25. Türkistan'dan Türkiye'ye Türklerin kullandığı müzik aletlerinde görülen farklılığı, değişim ve süreklilik çerçevesinde açıklayınız.

26. Devlet yapıları, inanç sistemleri ve yaşam tarzları değişen Türklerin kullandıkları müzik aletlerinin benzer özellikler taşımasının nedenleri neler olabilir?

27. Kaşgarlı Mahmud; Suvarin ve Sakşın'daki Hazar ahalisinin kâğıt para kullandığını yazmaktadır. Hazarlar el sanatları ile de ilgilenmişlerdir. Özellikle Hazar süngüleri ve eyerleri çok ünlüydü. Hazar kılıçları da Ruslar arasında çok tutulmaktaydı. Hazar hakanının sarayında yaklaşık dört bin kişinin olduğu belirtilmektedir. Hazar sarayından Araplara gelin olarak giden kızların çeyizi ve arabaları son derece kıymetliydi. Bu arabaların kapıları altın ve gümüş ile kaplı, içleri samur derileri ile süslenmiş ve altın işlemeli kumaşlarla örtülmüştü.

Kaşgarlı Mahmud'un Hazarlar hakkındaki bu tasvirleri dikkate alındığında, Türk sanat ve zanaat ürünlerinin çevre kültürler üzerindeki etkisinin niteliği hakkında aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?

- A) Türk el sanatlarının yerleşik kültürleri etkileyemeyip sadece bozkır yaşamıyla sınırlı kaldığı
- B) Üretilen askerî ve sanatsal araçların, başka milletler için birer saygınlık ve kalite göstergesi hâline geldiği
- C) Ekonomik hayattaki değişimin, sanatın geleneksel yapısını bozarak estetik değeri düşürdüğü
- D) Hazarların sanat anlayışının köklerinden koparak tamamen Doğu Roma ve Arap etkisine girdiği
- E) Sanatın ve zanaatın sivil mimari ve lükse dair bir değişim yaratmayıp askerî ihtiyaçlara göre şekillendiği

28. Geleneksel Türk kadın el sanatlarının çeşitli, kaliteli ve yüksek değerde olduğu çok iyi bilinmektedir. Son yüzyılda sosyal ve kültürel yapımızda hızlı bir değişim meydana gelmiştir. Makinenin iş hayatına girmesi, geleneksel kadın el sanatlarının gerilemesine ve birçok sanat kollarının tamamen yok olmasına veya unutulmasına sebep olmuştur. Değişimden etkilenmeyen yörelerde hâlâ bu sanat dalları devam etmektedir.

Buna göre

- I. sosyal ve kültürel yapıda,
- II. dinî inançta,
- III. teknolojik alanda

yaşanan gelişmelerden hangileri geleneksel el sanatlarındaki değişimin nedenlerindendir?

- A) Yalnız I
- B) Yalnız II
- C) I ve II
- D) I ve III
- E) I, II ve III

29. Türkistan coğrafyasında atlı göçebe yaşam tarzının bir gereği olarak ortaya çıkan güreş, okçuluk, cirit gibi sporlar hayatta kalma ve askerî eğitim amacı taşımaktadır. Modern Türkiye’de bu spor dalları varlığını sürdürmektedir.

Tarihsel süreç dikkate alındığında bu sporların toplumsal işlevindeki değişimin temel nedeni aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Batı’dan öğrenilen spor dallarının Türk toplumunda geleneksel sporların icra edilmesini zorlaştırması
- B) Modern teknolojinin gelişmesiyle birlikte fiziksel güç gerektiren aktivitelerin toplumda saygınlığını yitirmesi
- C) Türklerin Anadolu’ya yerleşmesiyle birlikte atlı kültürün sona ermesi ve yerini toprağa dayalı bir kültüre bırakması
- D) Geleneksel sporların çok karmaşık olması nedeniyle genç nesiller tarafından çok az tercih edilmesi
- E) İhtiyaçların değişmesiyle bu faaliyetlerin savunma aracı olmaktan çıkıp kültürel birer sembol hâline gelmesi

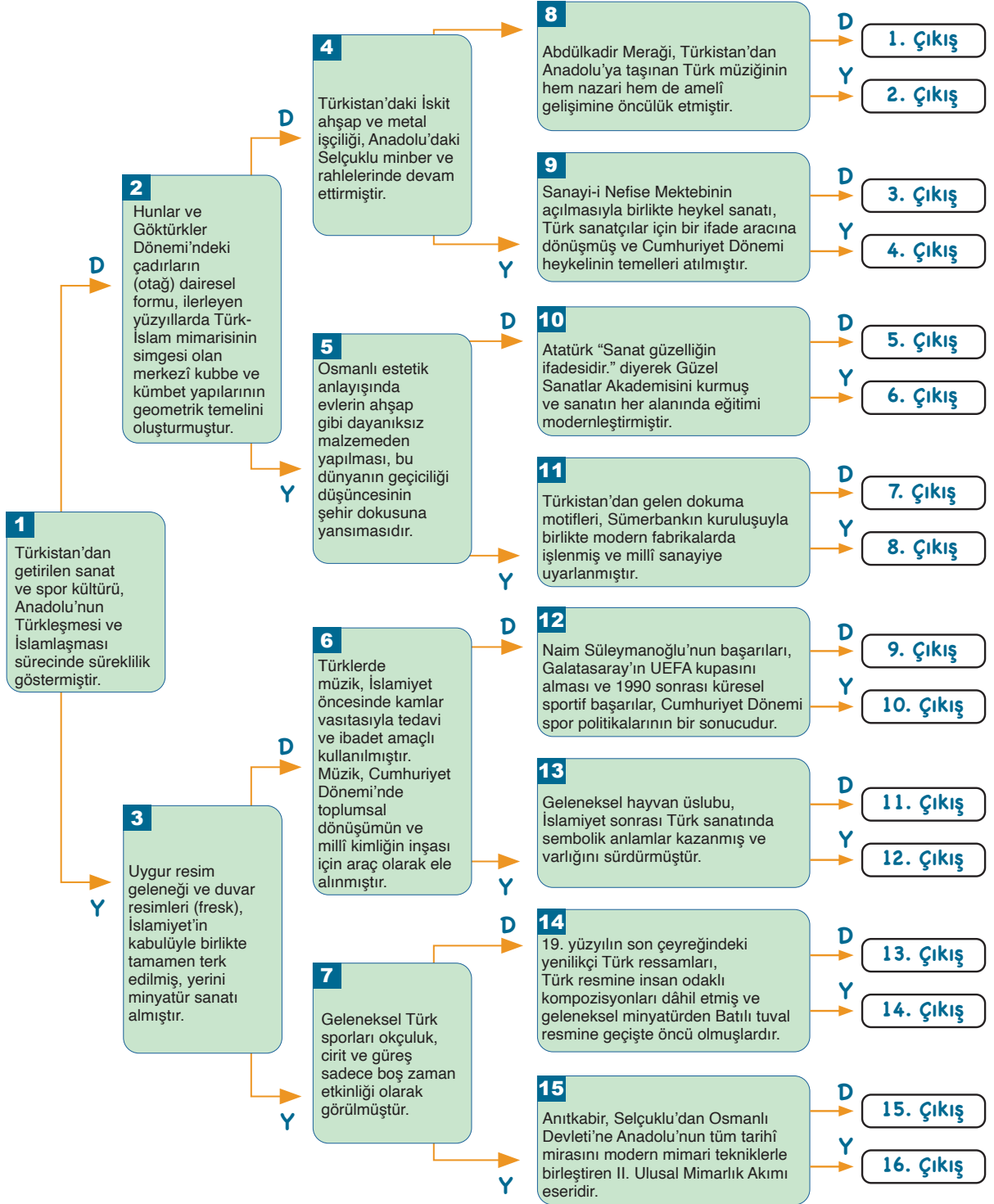
30. İslamiyet öncesi Türk kültüründe, ölen kahramanların anısını yaşatmak ve mezarlarını işaretlemek amacıyla dikilen balballar, Türk heykel sanatının en eski ve özgün örnekleri arasında yer alır. Türkistan coğrafyasında yaygın olan bu gelenek, İslamiyet’in kabulüyle biçim değiştirmiştir. Heykel sanatı, Selçuklu ve Osmanlı Dönemi’nde mimari süsleme ve mezar taşı işçiliği şeklinde varlığını sürdürmüştür.

Heykel sanatı, XIX. yüzyıldan itibaren Batılılaşma hareketlerinin etkisiyle mimari yapılardan çıkarak kamusal alanlara ve sanat atölyelerine taşınmıştır. Cumhuriyet Dönemi’nde ise ulusal kimliğin inşasında ve inkılapların halka benimsetilmesinde önemli bir toplumsal araç hâline gelmiştir. Bu süreç, Türk heykel sanatının hem teknik hem de düşünsel açıdan önemli bir dönüşüm geçirdiğini göstermektedir.

Buna göre Türkistan’dan Türkiye’ye heykel sanatında yaşanan bu değişimin temel nedeni ve etkilediği unsurlar hakkında aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?

- A) Heykel sanatındaki teknik gelişimin malzeme yetersizliğinden kaynaklandığı ve estetik kaygıların ikinci planda kaldığı
- B) İnanç sistemleri, yaşam tarzı, modernleşme gibi dinamiklerin sanatın icra ediliş biçimini ve toplumsal işlevini kökten değiştirdiği
- C) İslamiyet’in kabulüyle birlikte Türklerin görsel sanatlara olan ilgisinin sona erdiği ve bu durumun Cumhuriyet Dönemi’ne kadar sürdüğü
- D) Heykelin tarih boyunca mezar kültürüyle sınırlı kaldığı, bu yüzden toplumsal değişimleri yansıtmaya gücünün zayıf olduğu
- E) Batılılaşma sürecinin geleneksel Türk sanat motiflerini ortadan kaldırarak Avrupa sanatının kopyalanmasına yol açtığı

31. Aşağıda tanılayıcı dallanmış ağaç tekniğinde bir soru verilmiştir. İlk ifadeden başlayarak ifadelerin (D) doğru veya (Y) yanlış oluşlarına göre ilgili oklar yönünde ilerleyerek ulaştığınız çıkışı işaretleyiniz. Sadece bir çıkışı işaretleyebileceğinizi unutmayınız.

Karekod üzerinden bu üniteyle ilgili ek sorulara ulaşabilirsiniz.

SÖZLÜK

A-B-C

adap: Uygun olan davranış biçimi; yol yöntem, erkân.

alafranga: 1. Frenklerin töre, âdet ve hayatına uygun, Frenklerle ilgili; Batılıca, alaturka karşıtı. 2. Avrupa kültürüne özgü olan. 3. Avrupa uygarlığını benimsemiş, Avrupa eğitimiyle yetişmiş (kimse).

algı: Bir şeye dikkati yönelterek o şeyin bilincine varma, idrak.

amber: Amber balığından çıkarılan güzel kokulu, kül renginde bir madde.

amil: Etki eden şey; amel, faktör.

anayasa: Bir devletin yönetim biçimini belirten, yasama, yürütme, yargılama güçlerinin nasıl kullanılacağını gösteren, yurttaşların kamu haklarını bildiren temel yasa, kanunuesasi.

arşın: Yaklaşık 68 santimetreye eşit olan uzunluk ölçüsü.

ataerkil: Soyda, temel olarak babayı alan ve ailede çocukları baba soyuna mal eden (topluluk); pederşahi, patriarkal.

Avrupai: Avrupalılara özgü, Avrupalılara benzer, Avrupalılar gibi.

âyan: Meşrutiyet dönemlerinde danışma meclisi niteliğindeki Âyan Meclisi üyeliği yapmış kimselerin her biri.

barok: MS 1600-1750 yılları arasındaki klasik sanatı izleyen resim ve mimarlık üslubu.

bilakayduşart: Kayıtsız ve şartsız olarak, herhangi bir kısıtlama olmaksızın.

birikim: Gözlemler, deneyler sonucu elde edilmiş şeylerin bütünü.

borani: Bulgur, yarma veya pirinçle pişirilen ısıpanak ve benzeri bir sebze üzerine yoğurt dökülerek yenilen bir yemek.

büst: Vücudun, omuzlarla birlikte göğüsten yukarı bölümü.

cedit: Kullanılmamış veya az kullanılmış olan; yeni, eski karşıtı.

Ç-D-E

çakşır: Paça bölümü diz üstünde veya diz altında kalan bir tür erkek şalvarı.

determinasyon: Bir kavramın anlamının, içeriğinin, yapısının veya sınırlarının tam olarak belirlenmesi işi; gerektirim, belirlenim.

devalüasyon: Paranın altın veya yabancı bir paraya göre değerinin düşürülmesi, satın alma gücünün azalması, değer düşürümü.

dirhem: Okkanın dört yüzde birine eşit olan, 3,207 gramlık eski bir ağırlık ölçüsü.

duka: Bir tür Venedik altın akçesi.

düalist: İkicilik felsefesini kabul eden, ikici.

elkab: Osmanlı belgelerinde muhatabın sıfatlarının sayıldığı hitap cümlesine verilen ad.

entari: Genellikle tek parçalı kadın giyeceği.

estetik: Sanatsal yaratının genel yasalarıyla sa-natta ve hayatta güzelliğin kuramsal bilimi; güzel duyu, bedii, bediiyat.

F-G-Ğ-H

fakih: Fıkıh bilgini.

fıkıh: İslam hukukunda ana kaynaklardan yararlanılarak konulmuş olan din ve dünya işleri ile ilgili kuralların bütünü.

fırka: Ortak düşünce ve görüşteki kişilerin oluşturdıkları siyasal topluluk, parti.

fiskal: 1. Hazineye ilişkin. 2. Vergiye ilişkin.

fresk: Yaş duvar sıvası üzerine kireç suyunda eritilmiş madeni boyalarla resim yapma yöntemi.

gulam: Eski İslam devletlerinde orduda, idarede ve sarayda çalıştırılmış köle ve esirler.

gülbeşeker: Gül çiçeği ve şeker ile yapılan macun kıvamında bir reçel türü.

hacet: 1. Herhangi bir şey için gerekli olma; ihtiyaç, gereklilik, lüzum. 2. İhtiyaç duyulan şey, gerekli şey.

heyet: Bir işi yapmak, yönetmek veya bir kurum ve kuruluşu temsil etmek için görevlendirilmiş kişilerden oluşmuş topluluk; kurul, konsey, asamble.

hiyerarşi: Otoritenin en geniş ölçüde en üst mertebeye olmak üzere değişik önem sıraları arasında katı ve kesin bir biçimde dağıldığı toplumsal teşkilatlanış biçimi, aşama sırası.

İ-İ-J

islahhane: Suç işleyen çocukları islah etmek, eğitmek ve topluma kazandırmak amacıyla açılmış kurum, islahevi.

iaşe: Yedirip içirme, besleme, bakma.

icazetname: Bir şey yapmak için verilen veya

SÖZLÜK

alınan özgürlük; cevaz, destur, izin, müsaade, ruhsat.

içtimai: Toplumla ilgili, topluma ilişkin; toplumsal, maşerî, sosyal.

ilaykelimetullah: Allah'ın dininin ve tevhit inancının yüceltilip yaygınlaştırılması yolunda gösterilen gayret ve faaliyetlerdir.

inorganik: 1. Cansız olan. 2. Organik olmayan; anorganik.

ipotek: Borcun ödeneceğine ilişkin borçlunun alacaklıya bir taşınmazı güvence olarak göstermesi, tutu.

istanbulin: Tanzimattan meşrutiyete kadar Türkiye'de kullanılan, yakası kapalı bir tür erkek ceketi.

K-L-M

kadim: Çok eski zamanda var olmuş veya eskiden beri var olan, bayrı.

kalın: Gelin olacak kıza erkek tarafından verilen para veya armağan.

kalya: Sadeyag ile pişirilen bir tür kabak veya patlıcan yemeği.

kartograf: Harita yapan kimse, haritacı.

keşkek: İyice dövülmüş buğdayın etle birlikte uzun süre kaynatılmasıyla yapılan bir yemek.

kethüda: Zengin kimselerin ve devlet büyüklerinin buyruğunda çalışan, onların birtakım işlerini gören kimse, kâhya.

konsome: Et suyu ile kemiklerin birlikte kaynatılmasından ve yağının alınmasından sonraki durumu.

kurgan: 1. İlk Çağ'da mezar üzerine toprak yığılarak yapılan küçük tepe. 2. Tepe biçiminde mezar.

kült: İnanılıp çok bağlanılan düşünce, inanç veya ülkü, din.

kündekâri: Genellikle kürsü, minber, kapı, dolap vb. yerlerde kullanılan, sekizgen, beşgen, yıldız gibi geometrik biçimde kesilmiş küçük parçacıkların bir desen oluşturacak biçimde açılan yuvalara çivisiz ve yapışkansız geçirilmesi yoluyla yapılan bezeme tekniği.

liva: Osmanlı yönetim teşkilatında ilden küçük, ilçeden büyük olan, bir beyin veya hanedan mensubunun idaresine verilen yönetim birimi; mutasarrıflık, sancak.

mamafih: Bunun böyle olduğuna bakmayarak

durum böyleyken; bununla beraber, hoş, bununla birlikte.

matuf: Bir yöne eğilmiş.

mazi: Bugüne göre geride kalmış olan zaman, geçmiş

mebde: Bir iş, bir dönem, bir hayat vb.nin ilk bölümü; ilk adım, bidayet, iptida, başlangıç.

mefkûre: İnsanı duyular dünyasının üstüne yükseleten ve hiçbir zaman tam olarak gerçekleştirilemeyecek olan, yalnızca erişilmesi istenen amaç olarak kalan kılavuz ilke; ülkü, ideal, vizyon.

mekkâre: 1. Osmanlı ordusunda taşıma işlerinde kullanılan at, deve, katır vb. hayvanlar. 2. Bu amaçla halktan ücret karşılığında kiralanan yük hayvanı.

menşe: Bir şeyin çıktığı, dayandığı temel, biçim, neden veya yer, köken.

menşur: Padişah tarafından verilen vezirlik vb. bir ünvanı gösteren bir ferman türü.

meşihat: 1. Şeyhlik. 2. Şeyhülislamlik.

meşruiyet: Geçerli olma durumu, meşruluk.

metbu: Kendisine bağlanılan.

metafor: Bir kelimeyi veya kavramı kabul edilenin dışında başka anlamlara gelecek biçimde kullanma, mecaz.

mevzuat: Bir ülkede yürürlükte olan yasa, tüzük, yönetmelik vb.nin bütünü.

muhayyel: Hayal gücüyle yaratılan, hayal edilen.

musiki: Birtakım duygu ve düşünceleri belli kurallar çerçevesinde uyumlu seslerle anlatma sanatı, müzik.

mutlak: İçinde yabancı bir öge bulunmayan, salt.

müellif: Bilim, edebiyat, sanat alanlarında kitap yazan veya kitap hazırlayan, bir eseri ortaya koyan ve eserin sahibi olan kimse; kalem erbabı, musannif, yazar.

müessese: Evlilik, aile, ortaklık, mülkiyet gibi köklü bir yapıyı içeren, genellikle devletle ilişkisi olan yapı veya birlik, kurum.

mürteci: Toplumda çağdaş değerlere ve yeniliklere önem vermeyen, her yönüyle eskiyi özleyen veya eski düzeni yaşamaya çalışan (kimse veya görüş); gerici, ilerici karşıtı.

müsadere: İşlenen bir suç karşılığı olarak suçlunun malının bütünü veya bir bölümü üstündeki mülkiyetine son verilmesi ve bu mülkiyetin bir başka kuruluşa devredilmesi, zor alım.

SÖZLÜK

müteşekkil: Oluşmuş, meydana gelmiş.

N-O-Ö

nakli: 1. Taşıma ile ilgili olan. 2. Nakle dayanan, anlatılan, söylenen (gerçek).

norm: Yargılama ve değerlendirmenin kendisine göre yapıldığı ölçüt, uyulması gereken kural, düzgü.

örf: Bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen, yaptırım gücü olan kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar; anane, gelenek, tradisyon.

P-R-S

radikal: Yüzeyde kalmayıp derine inen, asıl konuyu da içine alan, kökten.

rahle: Üzerinde kitap okunan, yazı yazılan, bazıları açılıp kapanabilen alçak, küçük masa.

redingot: Arkası yırtmaçlı, etekleri uzun, çift sıra düğmeli, resmî erkek ceketi.

resepsiyon: Resmî konukları ağırlama töreni; kabul resmi, resmî kabul, kabul töreni.

rical: 1. Erkekler. 2. Yüksek makamlardaki devlet görevlileri.

ricat: Vazgeçmek durumu; geri çekilme, vazgeçme, nükûl, sarfınazar, terk.

rokoko: XVIII. yüzyılın başında Fransa'da çok geçerli olan, kavisli çizgileri bol, gösterişli bir bezeme üslubu.

salahiyet: Bir görevi, bir işi yasaların verdiği imkânlarla göre, belli şartlarla yürütmeyi sağlayan hak; yetki, mezuniyet.

sanayiînefise: Edebiyat, müzik, resim, heykel, mimarlık, tiyatro vb. insanda coşku ve hayranlık uyandıran sanatlar, güzel sanatlar.

sentez: Element veya başka maddeleri bir araya getirerek yapay olarak bileşik cisimler oluşturma, birleşim.

sentezlemek: Sentez durumuna getirmek.

sofa: Evlerde oda kapılarının açıldığı genişçe yer; hanay, hol.

stok: Bir satış yerinde satışa hazır bulundurulmuş malların tümü; yığılma, istif.

sufi: Tasavvuf inançlarını benimseyerek kendini Tanrı'ya adanmış kimse; İslam gizemcisi, mutasavvıf.

Ş-T-U

Şaman: Şamanlıkta büyü yapan, gelecekte haber verdiğine, ruhlarla ilişki kurarak hastalıkları iyileştirdiğine inanılan kimse; bakış, kam.

şumul: Kapsam.

taassup: Bir kimseye veya bir şeye aşırı düşkünlük ve tutkuyla bağlılık, bağnazca davranış; bağnazlık, mutaassıplık, fanatiklik, fanatizm.

tabhane: Osmanlı Dönemi'nde fakirlere ve medrese talebesine sıcak yiyecek dağıtmak amacıyla kurulmuş hayır müessesesi.

tasavvuf: Tanrı'nın niteliğini ve evrenin oluşumunu varlık birliği anlayışıyla açıklayan dinî ve felsefi akım.

tazim: Ağırlamak, saygı gösterip ikramda bulunmak.

tefekfûr: Karşılaştırmalar yapma, ayırma, birleştirme, bağlantıları ve biçimleri kavrama yetisi, düşünme işi.

tegin: Bazı Türk devletlerinde hükümdar soyundan gelen erkek çocuklara verilen ünvan.

telkin: Bir duyguyu, bir düşünceyi aşılama.

teokrasi: Siyasi iktidarın, Tanrı'nın temsilcileri olduklarına inanılan din görevlilerinin elinde bulunduğu toplumsal, siyasi düzen.

teolojik: Tanrı bilimiyle ilgili.

teşkil: Oluşturma, ortaya çıkarma, meydana getirme.

tipografi: Kabartma biçimlerle ilgili baskı yöntemi, tipografya.

tonoz: Tuğla ve harçla örülmüş, alttan obruk, yarım silindirik biçiminde tavan örtüsü.

tuval: Üzerine resim yapılan, gerdirilmiş keten, kenevir veya pamuklu kaba kumaş.

ussal: 1. Akılla ilgili, akla dayanan; akılsal, akli. 2. Akıl yoluyla bilinen, akıl yoluyla bulunan.

Ü-V-Y-Z

ülkü: Amaç edinilen, ulaşılmak istenen şey; dava, ideal.

üniter: 1. Birlikçi, birlikten yana, birleştirici (siyaset). 2. Merkeziyetçi.

veraset: Çevre etkileriyle köklü olarak değiştilemeyen özelliklerin, dölleme sırasında, dişi ve erkeğin kromozomları aracılığıyla bir kuşaktan ötekine geçmesi; soya çekim, irs,

SÖZLÜK

irsiyet, kalıtım.

vesika: Bir gerçeğe tanıklık eden yazı, fotoğraf, resim, film vb.; belge, doküman.

vezaret: vezirlik.

yaşmak: Kadınların ferace ile birlikte kullandıkları, gözleri açıkta bırakan, ince yüz örtüsü.

yaygın eğitim: Örgün eğitim imkânlarından yararlanmamış olanlara, gittikleri okuldan erken ayrılanlara veya meslek dallarında daha yeterli duruma gelmek isteyenlere uygulanan eğitim.

yevmiye: Gün hesabıyla veya her gün ödenen para; vazife, gündelik.

Yörük: Hayvancılıkla geçinen, genellikle Toroslarda yaşayan göçebe Türk oymağı; Türkmen, Yörük.

zerde: Safranla renk ve koku verilen bir çeşit şekerli pirinç peltesi.

zevce: Bir erkeğin evlenmiş olduğu kadın.

zimmi: İslam devleti tebaasında olan ve haraç veren Hristiyanlar, Yahudiler.

zooloji: Biyolojinin, hayvanların yapı, görev, davranış ve sınıflandırmaları, yeryüzündeki dağılışlarıyla uğraşan bilim dalı; hayvanat, hayvan bilimi.

zümre: Nitelikleri bakımından bir bütün oluşturan kimselerin hepsi; toplum, topluluk.

KAYNAKÇA

- Acun, F. (2002). Klasik dönem eyalet idare tarzı olarak tımar sistemi ve uygulanması. *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt 9, ss.899-908) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Acun, F. (2005). Cumhuriyet döneminde bilim ve teknolojinin gelişimi. D. Kılınçkaya (Ed.) *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi* (ss.352-370) içinde. Siyasal Kitabevi.
- Açık, T. (2016). Kutadgu Bilig'de devlet yönetimi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 419-438. <https://izlik.org/JA74N-N59YT>
- Adak, U. (2023). On dokuzuncu yüzyıl Osmanlı ceza kanunnamelerinin ışığında suç ve cezanın dönüşümü. *Türk Hukuk Tarihi Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (ss. 313-324) içinde. Türkiye Adalet Akademisi Yayınları.
- Adıvar, A. (1987). *Tarih boyunca ilim ve din*. Remzi Kitabevi.
- Adiloğlu, Z. ve Yücel, G. (2021). Düyn-ı Umûmiyye Osmanlı devlet borçları idaresi. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (21), 67-78.
- Afyoncu, E. (2016). *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*. Yeditepe Yayınları.
- Ahmetbeyoğlu, A. (2020). Eski Türklerde kut ve töre bağlamında hükümlarlığın hududları. *Tarih Dergisi*, (71), 29-50. <https://doi.org/10.26650/TurkJHist.2020.003>
- Ak, Ö. (2023). Bilim ve teknolojiye bugünüümü şekillendiren cumhuriyet gençleri. *Bilim Teknik Dergisi*, 57(671), 12-27.
- Akbaş, H. E., Bozkurt, S. ve Yazıcı, K. (2018). Osmanlı Devletinde lonca teşkilatı yapısı ve yönetim düşüncesi ile karşılaştırılması. *Accounting and Financial History Research Journal*, (9), 165-202.
- Akcan, A. (2020). Eski Türklerde devlet yönetiminde hakimiyetin ilahi temelleri. *Mecmua*, (10), 303-321.
- Akdemir, T. ve Yeşilyurt, Ş. (2018). Tanzimat sonrası Osmanlı'da bütçe açıkları sorunu ve mali konsolidasyon uygulamaları. *Maliye Dergisi*, (174), 240-269.
- Akgül, U. (1997). Osmanlının uzaya bakan gözü Takiyüddin ve İstanbul Rasathanesi. *Bilim ve Teknik Dergisi*, 30(351), 34-40.
- Akkuş, T., Kumaş, N., ve Sarıtuğ, B. (2020). Erken Cumhuriyet döneminde yoksullukla mücadele kapsamında halkevleri sosyal yardım şubelerinin rolü. *International Journal of Social Inquiry*, 13(1), 61-86.
- Aksoy, İ. (2016). Toplumsal ve siyasal süreçte Türk kadını. *Yasama Dergisi*, (32), 7-20.
- Aktan, C. C. (1986). Bir vergi tahsil usulü olarak iktâ sistemi, İslam devletlerinde ve Selçuklu imparatorluğundaki uygulaması. *Türk Dünyası Araştırmaları*, (44), 165-173.
- Aktan, O. H. (1998). Atatürk'ün Ekonomi Politikası: Ulusal Bağımsızlık ve Ekonomik Bağımsızlık. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 15, 29-36.
- Aktemur, A. M. (2002). Türk ahşap işçiliği. H. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Ed.), *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt 6, ss.99-105) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Akyıldız, A. (2011). Tanzimat. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 40, 1-10) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Akyol, E. (2012). Selçukluların Hilafet'le ilk teması ve Büveyhiler'le ilişkiler. *İstem*, (19), 237-252.
- Akyüz, Y. (1982). İbni Sina'nın Türk ve dünya eğitim tarihindeki yeri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 15(1) (1982), 1-13.
- Akyüz, Y. (2000). *Türk eğitim tarihi*. Millî Eğitim Basımevi.
- Akyüz, Y. (2007). *Türk eğitim tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2007*. Pegem Yayıncılık.
- Alaca, E. (2019). *Orta Asya'da günümüze Türk tarihi ve kültürü*. Pegem Akademi.
- Altıntaş, A. (2021). Türk Kızılay Cemiyeti. *Atatürk Ansiklopedisi* içinde. [https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/416/Türk_Kızılay_Cemiyeti_\(Hilal-i_Ahmer\)](https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/416/Türk_Kızılay_Cemiyeti_(Hilal-i_Ahmer))
- Anık, K. F. (1963). Medeni kanun ve yapılan bazı tenkidler. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 18 (01), 193-213.
- Armağan, A. (2011). Klasik dönemde Osmanlılarda devlet yönetim anlayışına dair bazı düşünceler. *Gazi Akademik Bakış*, 5(9), 139-156. <https://izlik.org/JA25BZ65RH>
- Armağan, A. L. (1999). Osmanlı Devleti'nde konar-göçerler. *Osmanlı Ansiklopedisi* (Cilt.4, ss.142-150) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Armaoğlu, F. (1997). *19. Yüzyıl siyasî tarihi (1789-1914)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Arpaguş, H. K. (2015). İstanbul'da dinî hayat, *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* (Cilt.5, ss.204-239) içinde. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür yayınları. <https://istanbultarihi.ist/165-istanbulda-dini-hayat?q=arpagu%C5%9F>
- Arsalan, İ. (2012). İlk Türk-İslâm devletlerinde hükümdarlık ve hâkimiyet sembolleri. *Ekev Akademi Dergisi*, (51), 73-92.
- As, İ. (2020). *Bir sosyal hizmet kurumu olarak darüleytam* (Yayınlanmamış Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aslanoğlu, İ. (2002). Cumhuriyetin ilk yıllarında mimari. *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt.18, ss.437-444) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Avcı, O. (2024). Atatürk'ün perspektifinden İzmir İktisat Kongresi. *10. Uluslararası Atatürk Kongresi Bildiriler* (Cilt.3, ss.1937-1975) içinde. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Avcıoğlu, G. Ş. (2020). Türk sosyolojisinde kültür ve medeniyet anlayışları. *SUTAD*, (48), 313-326.
- Avşaroğlu, S. ve Özen, Y. (2025). Büyük Hun Devleti'nden Türk devletler teşkilatına Türklerde birlik algısı ve psikolojik yansımaları. *Journal of Turkic Civilization Studies*, 6(2), 287-306.
- Ayas, F. (2021). Osmanlı toplumunda aile yapısı ve polijini algısı. *Işık Spectrum Journal*, 1(1), 114-120.

KAYNAKÇA

- Aybey, S. (2016). Osmanlıdan günümüze Türk toplumunun aile kurumuna bakışı ve aile yapısındaki değişimin değerlendirilmesi. *Tarih Okulu Dergisi*, 9(27), 203-217.
- Aydemir, B. (2019). İslamiyetten önce Göktürkler dönemindeki Türk sanatının İslamiyetten sonraki dönemlere etkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(6), 368-380.
- Aydın, H. (2025). Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde ailenin yeniden inşası. *İçtimaiyat, Aile Özel Sayısı*, 408-428.
- Aydın, M. Â. (2015). Divan-ı hümayun. C. Yılmaz (Ed.), *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* (Cilt 2, 461-465) içinde. İBB Kültür Yayınları. <https://istanbultarihi.ist/67-divan-i-humayun>
- Aysal, N. (2011). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e giyim ve kuşamda çağdaşlaşma hareketleri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 10(22), 3-32.
- Ayvazoğlu, B. (1999). Osmanlı estetik dünyasına bir bakış. *Osmanlı Ansiklopedisi* (Cilt 10, ss.17-28) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Babaoğlu, R. (2023). Türkiye'de modern hukuk eğitiminin kurumsallaşmasında Mektebi Mülkiyenin rolü. *Türk Hukuk Tarihi Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (s.711-728) içinde. Türkiye Adalet Akademisi Yayınları.
- Bahadır, O. (2012). *Osmanlılardan cumhuriyete bilim*. Cumhuriyet Kitapları Yayınları.
- Baltacı, C. (1996). Osmanlı eğitim sistemi. *Yeni Türkiye Dergisi*, 7, 467-470.
- Baltacı, C. (2002). Osmanlı Devleti'nde eğitim ve öğretim. *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt.11, ss.830-873) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Batu, A. (2024). Türk tarihinde gastronomi kültürü. *Gastro-World*, 4, 1-9.
- Bayartan, M. (2008). Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 10(1), 157-75. <https://izlik.org/JA87FH89SH>.
- Bayındır, A. (2017). Selçuklularda taht mücadelelerine etki eden faktörler. *Asia Minor Studies*, 5(10), 26-38.
- Baykara, T. (2000). Türklerde şenlikler, kutlamalar, toylar ve eğlenceler. *Erdem*, 12(36), 867-898.
- Bayram, M. (1991). *Ahi Evren ve ahi teşkilatının kuruluşu*. Çizgi Kitabevi.
- Bayram, S. (2012). Osmanlı Devleti'nde ekonomik hayatın yerel unsurları: ahilik teşkilatı ve esnaf loncaları. *Journal of Istanbul University Faculty of Theology*, 21, 81-114.
- Baytal, Y. (2000). Tanzimat ve II. Abdülhamid dönemi eğitim politikaları. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 11(11), 23-32.
- Bedir, A. (2020). Türklerin iktisadi hayatında sosyal yardımlaşma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(3), 1141-1169.
- Beriş, H. E. (2022). Monarşi. *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi* (s. 115) içinde. TÜBİTAK Bilim Yayınları.
- Beydilli, K. (2003). II. Mahmud. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt.27, ss.352-357) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Beyhan, M. A. (2003). Islahatlar ve buhranlar literatürü: III. Selim ve II. Mahmud dönemi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1(2), 57-99.
- Biçer, R. (2002). Türk düşünce tarihinde Selçuklular devrinin yeri ve önemi. *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt.5, ss.509-517) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Bilge Zafer, A. (2013). Cumhuriyet ile birlikte değişen Türk aile yapısı ve kadının durumu. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(24), 121-134.
- Bilgin, A. (2015). Osmanlı İstanbul'unda yemek kültürü. *Antikçağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* (Cilt.4, ss.174-199) içinde. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür yayınları. <https://istanbultarihi.ist/113-osmanli-istanbulunda-yemek-kulturu>
- Biray, N. (2009). 12 Hayvanlı türk takvimi -zamana ve insana hükmetmek-. *Journal of Turkish Research Institute*, 15(39), 671-682.
- Bolay, S. H. (2002). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk düşünce tarihi. *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt.14, ss.923-1015) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Bozkurt, F. (2015). Osmanlı dönemi İstanbul ailesi. *Antikçağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* (Cilt.4, ss.50-61) içinde. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür yayınları. <https://istanbultarihi.ist/102-osmanli-donemi-istanbul-ailesi?q=istanbul%20ailesi>
- Bozkurt, N. (1992). Bayram. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt.5, ss.261-263) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bozkurt, N. (2001). Kandil. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 24, ss.300-301) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. <https://islamsiklopedisi.org.tr/kandil-gece>
- Büyükkaragöz, S. S. ve Livatyalı, H. (1994). İslamiyetten önce Türk eğitim ve öğretim sistemi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(3), 135-144.
- Cin, H. ve Akyılmaz, G. (1995). *Tarihte toplum ve yönetim tarzı olarak feodalite ve Osmanlı düzeni*. Selçuk Üniversitesi Basımevi.
- Coşkun, Ö. (2016). Türk yönetim sistemi üzerine kısa bir değerlendirme. *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences*, 2(2), 126-135.
- Çandarlıoğlu, G. (2002). Uygur devletleri tarihi ve kültürü. *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt 2, ss.193-214) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Çelebi, İ. (1999). Osmanlı medreselerinin kuruluşu, yükselişi ve çöküş nedenleri. *Osmanlı Ansiklopedisi* (Cilt.5, ss.168-175) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Çetin, H. (2003). Siyasetin evrensel sorunu: İktidarın meşruiyeti-meşruiyetin iktidarı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58(3), 61-88.

KAYNAKÇA

- Çıblak Coşkun, N. (2022). Doğa-insan ilişkisi bağlamında Mersin konar-göçerlerinde geleneksel ekolojik bilgi. *TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 10(29), 32-48.
- Çiçek, H. G. ve Dikmen, S. (2020). Klasik dönem Osmanlı devlet bütçelerinin karakteristik özellikleri: Tarhuncu Ahmed Paşa bütçesi. *Sosyoekonomi*, 28(46), 211-241.
- Çiçek, K. (2002). İlk Müslüman Türk devletlerinde toplum ve ekonomi. *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt.5, ss.339-351) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Çobanoğlu, A. V. (2002). Külliye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt.26, ss.542-544) içinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kulliye>
- Çotur, H., ve Cerev, G. (2024). *Erken Cumhuriyet döneminde (1923-1950) yoksullukla mücadele politikaları*. Astana Yayınları.
- Darülaceze Başkanlığı. (t.y.). *Şefkat yuvası darülaceze*. <https://www.darulaceze.gov.tr/kurumsal/>
- Değirmenci, R. (2023). Montesquieu düşüncesinde kuvvetler ayrılığı, özgürlük ve yargı gücü. *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(1), 239-257.
- Demirci, M. R. (2025). Güç, otorite ve meşruiyet kavramları. M. Avcı (Ed.), *Güç, kimlik ve iktidar: Siyaset sosyolojisinin temel dinamikleri* (1-26) içinde. Eğitim Yayınevi.
- Demirel, D. (2017). Eski Türklerde devlet sisteminin mutlak monarşik modelden ayrılan yönleri. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(16), 425-450. <https://izlik.org/JA47FR44PN>
- Demirkol, F. (2021). Türk-İslam düşünce tarihinde devlet kavramı. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 21(2), 88-99.
- Deveci, A. (2015). Selçuklu dönemi resim çalışmaları. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5(9), 93-111.
- Dever, A. ve İslam, A. (2015). Tarihsel süreç içerisinde Türk kültüründe spor algısı. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(5), 46-61.
- Dizer, M. (t.y.). İlk rasathaneler ve Türkler'de rasathaneler. *Bilim ve Teknik Dergisi*. <https://bilimteknik.tubitak.gov.tr/wp-content/uploads/sites/154/2025/09/70116d82-685b-47d4-8131-999141baad12.pdf>
- Dosay Gökdoğan, M. (2008). *Türklerin bilime katkıları*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Durhan, İ. (1999). Osmanlı hukukunun yapısı üzerine bir etüd. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3(1), 215-234.
- Durmuş, İ. (2008). Eski Türk devletlerinin oluşumunun temel unsurları. *Gazi Türkiyat*, 1(2), 25-45. <https://izlik.org/JA35XK37YL>
- Durmuş, İ. (2017). Bozkır kültür çevresinde at, göçer-ev ve demir. *Asya Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 19-34.
- Dündar, M., Emekli, R. ve Şener, E. (2019). Anadolu'daki tıbbın doğuşu, dünyadaki ilk tıp okulu olarak Gevher Nesibe Tıp Medresesi ve darüşşifası. *Bilimname*, (39), 79-103.
- Düzen, C. (2021). *1921 tarihli Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun ilanının 100. yılı kitabı*. İstanbul Aydın Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- Emecen, F. M. (1999). Osmanlılar'da yerleşik hayat: şehirli ve köylüler. *Osmanlı Ansiklopedisi* (Cilt.4, ss.91-97) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Engin, M. (2023). Türk-İslam dünyasındaki müzik birikiminin Anadolu'daki dinî müziğe katkısı. *ANASAY*, 7(26), 172-185.
- Er, H. (2003). Osmanlı Devleti'nde eğitim ve çağdaşlaşma çabaları. *Marife*, 3(1), 211-215.
- Erdal, İ. (2016). Atatürk dönemi nüfus politikasına göre konar-göçer aşiretlerin iç iskân uygulamaları. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, 14(21), 109-121.
- Erdem, Ç. ve Erdem, D. F. (2025). Türkiye'de millî iktisattan devletçiliğe kalkınma düşüncesi. *SDE Akademi*, 5(1), 77-103.
- Erdem, E. (2006). Osmanlı para sistemi ve taşış politikası: dönemsel bir analiz. *Bankacılar Dergisi*, 56, 10-27.
- Erdem, F. H. ve Heper, Y. (2011). *Türkiye Cumhuriyeti anayasaları ve anayasa önerileri madde karşılaştırmalı*. SETA Yayınları.
- Ergin, M. (1989). *Dede Korkut kitabı*. Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- Ergin, M. (2011). *Orhun abideleri*. Boğaziçi Yayınları.
- Erkul, A. (2002). Eski Türklerde aile. *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt.3, ss.159-175) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Eroğlu, E. (2022). Doğu ve batı arasında: Orta Asya Türk bozkır kültürünün köklerine dair. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (14), 157-177.
- Eroğlu, H. (1989). Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 6(16), 7-26. <https://izlik.org/JA28JF68EE>
- Eroğlu, H. (2003). Osmanlılarda iktidarın değişim süreci ve meşruiyet sorunu. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 43(2), 19-39.
- Eroğlu, C. (2010). 1908 Devrimi'ni izleyen anayasa değişiklikleri. S. Akşin vd. (Ed.), *100. yılında Jön Türk devrimi* (ss.85-139) içinde. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Eröz, M. ve Güler, A. (1998). *Türk ailesi*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Ersan, M. (2006). Türkiye Selçuklularında halkın eğlence hayatı. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 21(2), 77-92.
- Ertan, T. F. (1999). Atatürk, Cumhuriyet ve Hukuk Sistemi. *Erdem*, 11(33), 743-757.
- Ertem, A. (2015). Cumhuriyet döneminde İstanbul vakıfları. *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* (Cilt.6, ss.338-365) içinde. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür yayınları. <https://istanbultarihi.ist/215-cumhuriyet-doneminde-istanbul-vakiflari?q=-cumhuriyet%20d%C3%B6neminde%20istanbul%20vak%C4%B1flar%C4%B1>
- Erünsal, İ. E. (2019). Osmanlı mahkemelerinde şahitler: Şühüdül-'udülden şühüdül-hâle geçiş. *Osmanlı Araştırmaları*, 53, 1-50.

KAYNAKÇA

- Esin, E. (1978). *İslâmiyetten önceki Türk kültür tarihi ve İslâma giriş*. Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Esmer, E. M. (2022). Kepler-451 çift yıldızı etrafında iki yeni gezegen keşfi. *Bilim ve Teknik Dergisi*, 55(653), 56-63.
- Eyice, S. (1995). Fâtih Camii ve külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt.12, ss.244-249) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/fatih-camii-ve-kulliyesi>
- Faroqhi, S. (2006). Krizler ve değişim (1590-1699). H. İnalcık ve D. Quataert (Ed.), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* (Cilt.2, ss.543-758) içinde. Eren Yayınları.
- Filiz, H. Ş. (2023). Osmanlı Devleti'nde müzik kültürüne genel bir bakış. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 1-12.
- Gencer, A. İ., Beydilli, K., Bozdağ, İ., Tabakoğlu, A., Kal'a, A. ve Ebuzziya, Z. (1990). 150. yılında Tanzimat. Aydınlar Ocağı Yayınları.
- Giritli, İ. (1995). Atatürk ve Cumhuriyet. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 11(33), 457-466.
- Göde, K. (1985). Türklerde devlet anlayışı. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(2), 155-178. <https://izlik.org/JA77MB48TA>
- Göher, F. (2024). Orta Asya Türk müzik tarihi (M.Ö. I. - M.S. VIII. yüzyıllar arasında). XIX. Türk Tarih Kongresi Bildiriler Kitabı (Cilt 4, ss.107-132) içinde. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Gökarp, Z. (1976). *Türk töresi*. Devlet Kitapları Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları.
- Gökçe, M. ve Işık, H. (2018). Kök Türk yazıtlarının Türk eğitim tarihindeki yeri ve önemi. 4.Uluslararası Çağdaş Eğitim Araştırmaları Kongresi 4-7 Ekim 2018 Bildiriler Kitabı (ss.361-369) içinde. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yayınları.
- Göksu, E. (2009). İktâ' sisteminin tekâmülünde Selçukluların Rolü. *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 83-96.
- Gömeç, S. Y. (2013). Konar-göçer Türklerde ekonomik hayat. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Prof. Dr. Kemal Göde Armağan Sayısı, 479-502.
- Gömeç, S. Y. (2018). Türklerde aile. *Düşünce ve Tarih Aylık Tarih Dergisi*, 4(49), 4-15.
- Gömeç, S. Y. (2019). Eski Türklerde barınak ve şehir hayatına dair izler. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 122(240), 11-24.
- Gömeç, S. Y. (2024). Türk devlet hayatında töre-yasa. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi* (Prof. Dr. Eşref Buharalı Özel Sayısı), 1-10.
- Görgeç, N. (2025). Türkiye'de anayasa yapımında halk katılımının rolü. *İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10(2), 813-58.
- Göyünç, N. (1997). Hâne. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt.15, ss.553-554) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hane-maliye>
- Gözler, K. (1999). Hukuk açısından monarşi ve cumhuriyet kavramlarının tanımı sorunu. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 54(1), 51-62. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001933
- Gözler, K. (2019). *Türk anayasa hukuku dersleri*. Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Gözbüyük, Ş. ve Kili, S. (1982). *Türk anayasa metinleri*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Güler, S. (2010). Türk mutfak kültürü ve yeme içme alışkanlıkları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 24-30.
- Gülsoy, U. (1999). Islahat Fermanı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt. 19, ss.185-190) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gülsoy, M. T. (2021). 1921 Anayasası: Milli devletin inşası. 1921 Tarihli Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun İlanının 100. Yılı Kitabı (s. 24-31) içinde. İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları.
- Gümüşçü, O. (2019). Yaylak ve kışlak. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt.Ek 2, ss.669-670) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/yaylak-ve-kislak>
- Gündüz, T. (2002). Konar göçer. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt.26, ss.161-163) içinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/konar-gocer>
- Güneş, İ. (2021). Cumhuriyet'in ilanı. *Atatürk Ansiklopedisi*. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/608/Cumhuriyet%E2%80%99in-%C4%B0lan%C4%B1>
- Güngör, E. (1999). *Tarihte Türkler*. Ötüken Neşriyat.
- Güriz, A. (1991). Türkiye'de hukuki pozitivizm. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 8, 145-172.
- Hali, S. ve Rencüzoğulları, S. (2017). İslamiyet öncesi dönemde Türklerde eğitim. 21.Yüzyılda Eğitim ve Toplum, 6(17), 425-437.
- Haykır, Y. ve Haykır, H. (2017). Tarihsel süreç içerisinde Türk aile yapısına bir bakış. *TDA Dergisi*, 117(230), 87-106.
- Işık, S. (2017). J. J. Rousseau ve egemenlik anlayışı üzerine. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(2), 79-98. <https://doi.org/10.21492/inuhfd.336067>
- Işın, E. (1985). 19.yy'da modernleşme ve gündelik hayat. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* (Cilt.2, ss.538-563) içinde. İletişim Yayınları.
- Işın, E. (2006). Tanzimat ailesi ve modern adab-ı muaşeret. H. İnalcık ve M. Seyitdanlioğlu (Ed.), *Tanzimat: Değişim sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* (ss.387-401) içinde. Phoenix Yayınevi.
- İlgen, A. (2015). İslamlık öncesi Türk toplumlarında iktisadi ve içtimai yapı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 97-110.
- İnalcık, H. (2001). Kanunnâme. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt.24, ss.333-337) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İnalcık, H. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu klasik çağı (1300-1600)*. Yapı Kredi Yayınları.
- İnalcık, H. (2004). *Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve sosyal tarihi* (Cilt 1). Eren Yayınları.

KAYNAKÇA

- İnalçık, H. (2009). *Devlet-i Aliyye I*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- İnalçık, H. (2012). Tımar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt.41, ss.168-173) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İnalçık, H. (2021). *Osmanlı'da devlet, hukuk ve adalet*. Kronik Kitap.
- İnalçık, H. (2024). *Osmanlı imparatorluğu fetih ve teşkilat* (Cilt 3). Kronik Kitap.
- İnalçık, H. ve Seyitdanlioğlu, M. (2006). *Tanzimat: Değişim sürecinde Osmanlı imparatorluğu*. Phoenix Yayınevi.
- İpşirli Argıt, B. (2015). Osmanlı İstanbul'unda giyim kuşam. *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* (Cilt.4, ss.230-263) içinde. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür yayınları. <https://istanbultarihi.ist/118-osmanli-istanbulunda-giyim-kusam>
- İpşirli, M. (2015). Osmanlı İstanbul'unda geleneksel eğitim ve ulema. *Büyük İstanbul Tarihi* (Cilt.9, ss.34-85) içinde. İslam Araştırmaları Merkezi. <https://istanbultarihi.ist/331-osmanli-istanbulunda-geleneksel-egitim-ve-ulema>
- Kabadayı, O. (2007). *Eski Türkçe gök bilimi (astronomi)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kabay, O. (2025). Kültür ve medeniyet kavramlarının anlam farklılığı üzerine değerlendirme. *Culture and Civilization*, 8, 28-35. <https://doi.org/10.62425/culture.1652015>
- Kafesoğlu, İ. (1982). *Türk milli kültürü*. Ötüken Neşriyat.
- Kafesoğlu, İ. (1997). *Türk milli kültürü*. Ötüken Neşriyat.
- Kâhya, E. (2002). Eski Türklerde bilim. *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt.3, ss.715-748) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Kâhya, E. (2004). Anadolu Selçukluları ve Beylikler dönemindeki bilimsel çalışmaların kısa bir değerlendirmesi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2(4), 73-80.
- Kâhya, E. (2008). Cumhuriyet'in bilim adına kaydettiği gelişmelerin kısa bir değerlendirmesi. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildiriler Kitabı* (ss.219-236) içinde. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
- Kahya, E. ve Topdemir, H. G. (2016). İlk Müslüman Türk devletlerinde bilim. *Yeni Türkiye Dergisi*, (91), 247-289.
- Kaleli, Y. (2002). Osmanlı madeni para rejiminde enflasyona yol açması bakımından taşıyıcılar ve sebepleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 189-206.
- Kalelioğlu, U. B. (2021). Türklerde ordu-millet geleneğinin sosyolojik ve tarihi temelleri. *Bülten*, (4), 71-75.
- Kalkan, O. (2023). Türklerde kut inancı ve marş geleneğine etkileri. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 12(101), 87-97.
- Kapar, M. A. (2019). İki seyyah bir kültür: Broquière ve İbn Battûta seyahatnâmelerine göre Türklerde yemek kültürü. *SEFAD*, 41, 427-444.
- Kara, S. (2002). Türkiye Selçuklularında dini hayat. *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt.7, ss.460-481) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Karataş, S. (2003). Osmanlı eğitim sisteminde batılılaşma. *Aydın Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 231-242.
- Karataşer, B. (2017). İkinci Abdülhamid dönemi eğitim politikası. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 4(57), 423-434.
- Karataşer, B. ve Tabakoğlu, A. (2025). Osmanlı devletinde azınlık ve yabancı okulların Osmanlı eğitimine etkisi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 20(2), 869-885.
- Karçıga, S. (2016). Dede Korkut Kitabı'nda alplık kavramı ve alp tipi insanların özellikleri. *Karadeniz Araştırmaları*, (51), 259-272.
- Karpuz, H. (2002). İslam öncesi Türk sanatının İslami döneme etkisi. *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt 6, ss.39-42) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Kayadibi, F. (2003). Fatih Sultan Mehmet döneminde eğitim ve bilim. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (8), 1-18.
- Kaynar, R. (2010). *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kırpal, Ş. (2023). Fatih Sultan Mehmed'in siyasi düşüncesine yön veren unsurlar: İslam, merkezîyetçilik ve terakki. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(87), 1188-1199.
- Kıranlar, S. (2005). *Savaş yıllarında Türkiye'de sosyal yardım faaliyetleri (1914-1923)* (Yayınlanmamış Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Kıranlar, S. (2015). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e sosyal yardım kurumları. *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* (Cilt.4, ss.444-467) içinde. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür yayınları. <https://istanbultarihi.ist/133-tanzimattan-cumhuriyete-sosyal-yarim-ve-kurumlari?q=sosyal%20yard%C4%B1m>
- Kırnık, C. (2022). Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş tarihi üzerine bir değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(2), 867-900.
- Kızılay. (t.y.). Türk Kızılay Arşivi Sergi Alanı. <https://kizilaytarih.org/sergi-alani.html>
- Kızıldemir, Ö., Öztürk, E. ve Sarışık, M. (2014). Türk mutfak kültürünün tarihsel gelişiminde yaşanan değişimler. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(3), 191-210.
- Kızıltan, Y. (2006). I. Meşrutiyetin ilanı ve ilk Osmanlı Meclis-i Mebusan-ı. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(1), 251-272. <https://izlik.org/JA35JF68UA>
- Koca, S. (1996). Türkiye Selçuklularında Ekonomik Politika. *Erdem*, 8(23), 465-484. <https://izlik.org/JA22XN37BD>
- Koca, S. (2002a). Eski Türklerde sosyal ve ekonomik hayat. *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt.3, ss.8-53) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Koca, S. (2002b). Eski Türklerde bayram ve festivaller. *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt.3 ss.79-89) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Koca, S. (2011). *Selçuklu devri Türk tarihinin temel meseleleri*. Berikan Yayınevi.

KAYNAKÇA

- Koç, F. ve Koca, E. (2023). Güzel sanatlarda yenilikçi çalışmalar. G. Erdoğan (Ed.), *Güzel sanatlarda yenilikçi çalışmalar* (ss.229-259) içinde. Duvar Yayınevi.
- Koç, Y. (2006). Selçuklu ve Beylikler dönemi Türkiye'sinde mülk ve vakıf topraklar. A. Y. Ocak (Ed.), *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygurluğu* (Cilt.1, ss.253-359) içinde. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Koç, Y. (2020). İskân. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt.Ek-1, ss.649-650) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/iskan#1>
- Koçak, K. (2011). *Eski Türklerde devlet gelenekleri ve törenleri*. (Yayınlanmamış Doktora tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koçak, K. (2022). Dünya harp tarihinde Mete'nin onlu sistem ordu düzeni ve Pe-Teng Savaşı'na kısa bir bakış (M.Ö. 200). M. A. Hacıgökmen vd. (Ed.), *Prof. Dr. Salim Koca armağanı (1952-2020)* içinde (ss.313-321). Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Koçi Bey. (1972). *Koçi Bey risalesi*. Z. Danişman (Yay. haz.), Millî Eğitim Yayınları.
- Korunur, H. (2023). Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nde aile, kadın ve evlilik. *Social, Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 9(74), 4304-4312.
- Köprülü, M. F. (1983). *İslam ve Türk hukuk tarihi araştırmaları ve vakıf müessesesi*. Ötügen Yayınları.
- Köymen, M. A. (2001). *Büyük Selçuklu İmparatorluğu tarihi*. Türk Tarih Kurumu.
- Közleme, A. O. (t.y.). Buhranların gölgesinde III. Selim ve II. Mahmut dönemi modernleşme girişimleri. *Toplum Bilimleri*, 12(24), 141-159.
- Kurnaz Şahin, F. (2013). İlk TBMM'nin tasarruf tedbirlerine bir örnek; düğünlerde men'i israfat kanunu ve kamuoyundaki yansımaları. *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi*, 2(1), s. 25-55.
- Kuşci, A. (2021). *Türk eğitim tarihi (1923-1950)*. İksad Yayınevi.
- Küçük, C. ve Ertüzün, T. (1994). Düyn-ı Umûmiyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt.10, ss.58-62) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Külcü, R. (2015). Türklerin kültür mirası olarak "12 Hayvanlı Türk Takvimi". *Akademia Disiplinlerarası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 1-5.
- Mandaloğlu, M. (2022). Eski Türklerde aile ve evlilik anlayışı. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4(8), 481-498. <https://doi.org/10.53718/gttad.1067665>
- Nizamü'l-Mülk. (2018). *Siyasetname* (M. T. Ayar, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nutku, Ö. (1992). Bayram. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt.5, ss.263-265) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/bayram#4-osmanli-donemi>
- Ocak, A. Y. (1991). Anadolu. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt.3, ss.110-116) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/anadolu#3-anadolunun-turklesmesi-ve-islamlastmasi>
- Ocak, A. Y. (1998). Hidrellez. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt.17, ss.313-315) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hidrellez>
- Odabaşı, Z. (2016). Karatay Medresesi'nin biçimlendirilmesi ve mimari anlam boyutu. *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 5, 253-270.
- Odabaşı, Z. (2019). Türk devletlerinde kullanılan idari ünvanlar. *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 5(9), 165-192.
- Okay, C. (2002). Son dönem Osmanlı toplumunda çocuk (1850-1900). *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt.14, ss.60-92) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Okudan, G. (2019). *Saray, askeri ve idari yönleriyle Karahanlı Devleti'nin teşkilat tarihi*. İksad Yayınevi.
- Okumuş, E., Sarıtaş, K., Yorulmaz, A., Hazar, F. ve Altay, Ş. (2018). Ahilik kültürü ve günümüze yansımaları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(8), 7-38.
- Oran, E. ve Sengir Aydın, S. (2022). Osmanlı'da resim sanatının gelişimi ve sanata yön veren padişahlar. *Uluslararası İletişim ve Sanat Dergisi*, 3(7), 134-159.
- Ortaylı, İ. (1987). *İmparatorluğun en uzun yüzyılı*. Hil Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2017). *Batılılaşma yolunda*. İnkılap Kitabevi.
- Ortaylı, İ. (2024). *Osmanlı toplumunda aile*. Kronik Yayınları.
- Ögel, B. (1984). *İslamiyetten önce Türk kültür tarihi*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ögel, B. (2001). *Türk kültürünün gelişme çağları*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Önder, M. (1977). Selçuklu devri kadınlarında giyim ve süslenme geleneği. *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri* (Cilt 5, ss.197-205) içinde. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Öz, M. (2007). Osmanlılar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt.33, ss.532-538) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/osmanlilar#10-osmanli-toplumu>
- Özaydın, A. (2001). Karahanlılar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 24, 404-412) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özaydın, A. (2002). Türklerin İslâmiyeti kabulü. *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt.4, ss.409-454) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Özbek, N. (2000). Osmanlı İmparatorluğu'nda sosyal yardım uygulamaları: 1839-1918. *Toplum ve Bilim*, 83, 111-132.
- Özcan, A. (2003). *Kanunname-i Ali Osman*. Kitabevi Yayınları.

KAYNAKÇA

- Özcan, T. (2007). Osmanlılar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt.33, ss.538-541) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/osmanlilar#11-dini-teskilat-ve-gorevleri>
- Özcan, T. (2015). Vakıf ve şehir: İstanbul vakıfları tarihi. *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* (Cilt.6, ss.118-151) içinde. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür yayınları. <https://istanbultarihi.ist/195-vakif-ve-sehir-istanbul-vakiflari-tarihi?q=istanbul%20vak%C4%B1flar%20tarihi>
- Özçelik, Ö. ve Tuncer, G. (2007). Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 253-266.
- Özdek, R. (1990). *Türklerin altın kitabı cilt 1*, Tercüman Yayınları.
- Özden, N., Temel, M., Doğaner, Y., Aslan, Z., Bilgin, M. S., Umar, Ö. O., İlgazi, A., Bal, H. Hacısalıhoğlu, M., Satan, A., Çetin, N. ve Güzel Mumyalmaz, H. (2023). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi-II Yeni Türkiye: Türkiye Cumhuriyeti*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Özdemir, G. (2006). Türkler'de egemenlik anlayışı ve yöneten-yönetilen ilişkisi (Osmanlı Dönemi'ne kadar). *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(2), 103-124.
- Özden, N., Temel, M. ve Doğaner, Y. (Ed.). (2023a). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi-I: 19. yüzyılın ikinci yarısından 20. yüzyılın başlarına kadar Osmanlı Devleti ve yeni Türkiye'nin doğuşu*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Özden, N., Temel, M. ve Doğaner, Y. (Ed.). (2023b). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi-II: Yeni Türkiye: Türkiye Cumhuriyeti*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Özgüdenli, O. G. (2020). İskân. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt.Ek-1, ss.657-659) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/iskan#4-selcuklular>
- Özhazinedar, T. (2023). Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı, Adalet Fermanı ve Kanun-i Esasî'nin tahlili. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, 12(36), 759-786.
- Özkiraz, A. ve İşçi, B. G. (2016). Osmanlıdan günümüze Türk toplumunda aile yapısı ve boşanma. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(30), 87-95.
- Özmenli, M. (2018). Ortaçağ'da Türklerde kadın ve aile. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 66, 1-10.
- Özlü, Y. (2023). Osmanlı sanatının nöröestetik determinasyonları. *International Journal of Social Inquiry*, 16(2), 699-714.
- Öztürk, N. (1999). Sosyal siyaset açısından Osmanlı dönemi vakıfları. *Osmanlı Ansiklopedisi* (Cilt.5, ss.34-43) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Öztürk, N. (2002). Osmanlı döneminde vakıflar. *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt.10, ss.797-824) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Öztürk, N. (2021). Şeriye ve Evkaf Vekâleti. *Atatürk Ansiklopedisi* içinde. https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/245/Şeriye_ve_Evkaf_Vekâleti
- Öztürk, Y. K. (2016). Osmanlı normatif iktisadi yapısının iç ve dış kaynaklı bozulma nedenleri. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (54), 394-404.
- Pamir, A. (2009). Orta-Asya Türk hukukunda "töre" kavramı. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 58(2), 359-375.
- Pamir, A. (2022). Eski Orta-Asya Türk kamu hukuku'nda kağanların görev ve sorumlulukları. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 71(1), 321-348. <https://doi.org/10.33629/auhd.1002047>
- Pamuk, Ş. (2015). *Osmanlı-Türkiye iktisadi tarihi 1500-1914*. İletişim Yayınları.
- Pirverdioğlu, A. (2002). Türklerde yılbaşı ve bahar geleneği. *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt.3, ss.65-78) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Piyadeoğlu, C. (2010). Gazneliler ve Büyük Selçuklular'da bayramlar ve bayram kutlamaları. *Turkish Studies*, 5(4), 1412-1420.
- Roux, J. P. (2015). *Türklerin tarihi: Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 yıl*. Kabcacı Yayınevi.
- Sahillioğlu, H. (1989). Akçe. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt.2, ss.224-227) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sakal, M. ve A. G. Gölçek (2017). Osmanlı Devleti'nde mali bunalım ve reform. *Sosyoekonomi*, 25(34), 11-32.
- Sakaoğlu, N. (1991). *Osmanlı eğitim tarihi*. İletişim Yayınları.
- Sakaoğlu, N. (1992). *Cumhuriyet dönemi eğitim tarihi*. İletişim Yayınları.
- Salman Bolat, B. (2012). *Millî bayram olgusu ve Türkiye'de yapılan Cumhuriyet Bayramı kutlamaları (1923-1960)*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Samancı, Ö. (2015). Yenileşme ve Cumhuriyet dönemlerinde İstanbul mutfak kültürü. *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* (Cilt.4, ss.200-215) içinde. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür yayınları. <https://istanbultarihi.ist/115-yenilesme-ve-cumhuriyet-donemlerinde-istanbul-mutfakkulturu?q=istanbul%20mutfak%20k%C3%BCit%C3%BCr%C3%BC>
- Sarı, M. (2021). Atatürk dönemi iskân kanunları. *Atatürk Ansiklopedisi* içinde. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/911/Atat%C3%BCr%C3%BCn-%C4%B6nemi-%C4%B0sk%C3%A2n-Kanunlar%C4%B1>
- Sariaslan, F. (2022). 1876 Anayasası (Kanun-ı Esâsî) ve ilk Osmanlı Parlamentosu. *Yasama Dergisi*, (46), 113-146.
- Sariaslan, F. (2023). II. Meşrutiyet dönemi ve Kanun-ı Esâsî: Siyasal sistem tartışmaları ekseninde bir inceleme. *TAAD*, 14(54), 161-192.
- Sarıca, B. (2008). Kutadgu Bilig'de komutan ve ordunun nitelikleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (37), 87-105.
- Sarıkaya, M. (2020). Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti. *Atatürk Ansiklopedisi* içinde. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/429/Türkiye-Himaye-i-Etfal-Cemiyeti>

KAYNAKÇA

- Saydam, A. (2002). Yenileşme döneminde Osmanlı toplumu. *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt.13, ss.1529-1597) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Sayılı, A. (1985). Ortaçağ bilim ve tefekküründe Türklerin yeri. *Erdem*, 1(1), 169-186.
- Sencer, M. (1983). Din ve toplum. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (Cilt.2, ss.560-569) içinde. İletişim Yayınları.
- Sezer Anı, A. (2006). Türklerde kıyafetin kısa tarihi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 22(64-66), 141-160.
- Sümer, F. (2012). Tuğrul Bey. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 41, 344-346) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sürücüoğlu, M. S. ve Özçelik, A. Ö. (2007). Türk Mutfak ve Beslenme Kültürünün Tarihsel Gelişimi. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS 38) Bildiriler Kitabı* (Cilt 3, ss.1289-1310) içinde. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
- Şahin, H. (2015). Osmanlı-Türk ordusuna içeriden bakış: asker anıları (XIX. ve XX. yüzyıllar). *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, (39). <https://izlik.org/JA25ZJ43XL>
- Şahin, İ. (2010). Şehir. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt.38, ss.446-449) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sehir#2-osmanlilarda>
- Şeker, M. (1999). XV. yüzyıl Osmanlı dini hayatına bir bakış. *Osmanlı Ansiklopedisi* (Cilt.4, ss.437-445) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Şen, A. (2013). Osmanlı'dan günümüze eğitimde modernleşme çabaları. *Ekev Akademi Dergisi*, 17(57), 477-492.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (t.y.). *Hidrellez kutlamaları*. <https://yakegm.ktb.gov.tr/TR-12336/hidrellez-kutlamalari.html>
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (t.y.). *Nevruz nedir?*. <https://yakegm.ktb.gov.tr/TR-12646/nevruz-nedir.html>
- Tabakoğlu, A. (1999). Osmanlı içtimâî yapısının ana hatları. *Osmanlı Ansiklopedisi* (Cilt 4, ss.17-31) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Tanfer, M. V. (1999). Atatürk'ün din ve lâiklik anlayışı. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 15(43), 41-52.
- Tanör, B. (2021). *Osmanlı-Türk anayasal gelişmeleri*. Yapı Kredi Yayınları.
- Tarım, Z. (2017). İstanbul'da ve Osmanlı sarayında tören ve kutlamalar. İ. Ortaylı (Ed.), *Suriçi İstanbul Fetihten Önce ve Fetihten Sonra* (ss.273-293) içinde. Fatih Belediyesi Yayınları.
- Taşagül, A. (2015). *Kök Tengri'nin çocukları*. Bilge Kültür Sanat.
- Taşdelen, H. M. (2021). Töre. *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi* (Cilt.4, ss.272-274) içinde. TÜBİTAK Bilim Yayınları.
- Tatar, T. ve Canbay Tatar, H. (2005). Türk kültüründe töre müessesesi. *Dini Araştırmalar*, 8(23), 273-286.
- Tezcan, H. (1999). Topkapı Sarayı Müzesi giyim kuşam koleksiyonu saray kıyafetleri. *Osmanlı Ansiklopedisi* (Cilt.11, ss.515-528) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Togan, İ. (1999). Asya'da İmparatorluklar ve Ticaret Yöntemleri. 1. *Uluslararası Tarih Kongresine Sunulan Bildiriler Kitabı* (ss.132-145) içinde. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Topdemir, H. G. (2013). Bilim tarihçisi gözüyle Piri Reis. *Bilim ve Teknik Dergisi*, 46(547), 42-45.
- Toprak, Z. (2017). Yüzüncü yılında Hukuk-i Aile Kararnamesi. *Toplumsal Tarih Dergisi*, 288, 50-54.
- Topuz, E. (2019). Bilgi ve iktidar arasındaki ne ilk ne de son randevu: Nizam-ı Cedid'in meşruiyeti bağlamında meşihat makamı. *İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (17), 209-230.
- Tortuk, B. B. ve Durak, N. (2017). İbn Haldûn'da siyasi otorite ve meşruiyet problemi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 63, 283-298.
- Tunç, Z. (2018). Eski Türk yazıtlarında kağanın vasıfları ve görevleri. *Tarihin Peşinde*, (19), 571-590.
- Turan, O. (2021). *Türk cihân hâkimiyeti mefkûresi tarihi*. Ötüken Neşriyat.
- Tursun, A. ve Yılmaz, E. (2025). Osmanlı'da heykel sanatı. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication (TOJDAC)*, 15(4), 1500-1522.
- Türer, O. (1999). Osmanlı'nın temelindeki manevi harç: Kuruluş döneminde Anadolu'da tasavvuf. *Osmanlı Ansiklopedisi* (Cilt.4, ss.375-383) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı. (t.y.). *Hidrellez bahar şenlikleri Kuzey Makedonya'da düzenlendi*. <https://tika.gov.tr/detail-30-hidrellez-bahar-senlikleri-kuzey-makedonya-da-duzenlendi/>
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2007). *İstatistik göstergeler statistical indicators 1923-2006*. Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları.
- Uğurlu, S. ve Yılmaz, K. (2011). Türk Devlet Yönetme Geleneğinde Töre'den Örf'e Değişim. *Journal of Turkish Studies*. 8(2), 949-972.
- Unan, F. (1999). Osmanlılarda medrese eğitimi. *Osmanlı Ansiklopedisi* (Cilt.5, ss.149-160) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Unat, Y. (2014). Osmanlı dönemi astronomlarından Ali Kuşçu: çalışmaları ve Batı'ya etkileri. *Uluslararası Katılımlı Osmanlı Bilim ve Düşünce Tarihi Sempozyumu 8-10 Mayıs 2014 Bildiriler Kitabı* (ss.16-48) içinde. Gümüşhane Üniversitesi Yayınları.
- Uslu, A. (2019). Türklerde Devlet Yönetimi. *Türk Ekini*, 3, 4-17. <https://izlik.org/JA96PJ25FD>
- Uslu, R. (2002). Selçuklularda müzik ve literatürü. *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt.6, ss.258-281) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Uyar, H. (2014). Millî Mücadele ve Cumhuriyet kadrolarının İkinci Meşrutiyet'ten ve Birinci Dünya Savaşı'ndan çıkardığı dersler. *Belgi*, (7), 829-835.
- Uzun Aydın, D. (2013). *Sanayi-i Nefise Mektebi'nin Türk heykel sanatındaki yeri ve ilk heykeltraşlar* (Yayınlanmamış Doktora tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uzun, H. (2005). Türk demokrasi tarihinde I. Meşrutiyet dönemi. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 146-162.

KAYNAKÇA

- Uzun, M. C. ve Afşar, B. (2019). *Osmanlı ekonomisinin temel unsurlarının ekonomik yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirilmesi*. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (3), 54-93.
- Üçok, C. (1988). Hukuk devriminin nedenleri. *Belleten*, 52(204), 1003-1012.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü. (t.y.). *Kurumumuzun tarihçesi*. <https://www.vgm.gov.tr/kurumsal/tarihce/kurumumuzun-tarihcesi>
- Yasin, Y. (2014). 8-13. Yüzyıllarda Uygurlarda eğitim. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, (4), 151-159.
- Yavrucuk, G. (2022). Bozkır devletlerinde veraset sistemi ve veraset sisteminin siyasi istikrar üzerindeki etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (HÜTAD)*, (36), 7-28.
- Yazıcı, S. (2019). Osmanlı modernleşmesi. A. Şimşek (Ed.), *Modern Türkiye tarihi*. Pegem Akademi.
- Yedişildiz, B. (1999). Osmanlılar döneminde Türk vakıfları ya da Türk hayrat sistemi. *Osmanlı Ansiklopedisi* (Cilt.5, ss.17-33) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Yedişildiz, B. (2012). Vakıf. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt.42, ss.479-486) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/vakif#2-tarih>
- Yedişildiz, B. ve Öztürk, N. (1992). Tanzimat Dönemi Vakıf Uygulamaları. *150. Yılında Tanzimat* (ss.571-598) içinde. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Yetkin, A. (2012). Divan-ı Hümayun. *International Journal of Social Science*, 5(5), 353-390.
- Yetkin, S. K. (1963). Türk resim sanatının menşei hakkında. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(1-4), 5-10.
- Yıldırım, İ. (2025). Sporda çağının ilerisinde olmak: Eski Türklerde spor kültürü ve teknolojisi. *Cumhuriyet'in Kuruluşundan Türkiye Yüzyılına Türk Spor Kongresi Bildiriler Kitabı* (ss.7-26) içinde. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yıldırım, K. (2020). Bozkır, şehir ve orman mekanlarının eski Türk kültür ve medeniyetine yaptığı etkilere dair bazı düşünceler. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 126(249), 255-280. <https://izlik.org/JA85XK93JX>
- Yıldırım, M. (2009). *Mecelle'nin küllî kaideleri*. İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Yılmaz, M. S. (2004). Kastamonu'da Ergenekon Bayramı/Nevruz (1914-1915). *Bilge Dergisi*, 11(40), 13-23
- Yılmaz, S. (2017). Eski Türklerde yerleşik kültür ve yurt/Türkevi. 4. *Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi* (ss.437-449) içinde. Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.
- Yusuf Has Hacib. (2008). *Kutadgu bilig* (R. R. Arat, Çev.). Kabalcı Yayınevi.
- Yücel, İ. (1994). Diyanet İşleri Başkanlığı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt.9, ss.455-460) içinde. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/diyanet-isleri-baskanligi>
- Yüksel, H. (1999). Vakıflar ve kadın (XVI-XVII. yüzyıllar). *Osmanlı Ansiklopedisi* (Cilt.5, ss.49-55) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.

Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi Kitabı kaynakçası APA 7 kurallarına göre hazırlanmıştır.

Yandaki karekod üzerinden cevap anahtarına ulaşabilirsiniz.

Yandaki karekod üzerinden kitabın görsel, genel ağ ve e-çerik kaynakçasına ulaşabilirsiniz.

